

แหลมใหญ่

การพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากร

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล

• พรทิพย์ อุดการรัตน์ • อภิญญา บัวสรดวง • เสาวภา พรศิริพงษ์ • เบนจวรรณ เตเชษฐ

แหลมใหญ่

การพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากร

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยสุโขทัย

• พรทิพย์ อุสุภรัตน์ • อภิญญา บัวสรวง • เสาวภา พรสิริพงษ์ • เบนจวรรณ เตชะสน

แกลมไทย

กรมพลศึกษา กรมส่งเสริมวัฒนธรรม เพื่อการจัดการทรัพยากร

คณะทำงาน

พรทิพย์ อุดมรัตน์

อภิญา บัวสรวง

เสาวภา พรศิริพงษ์

เบญจวรรณ เตชะเสน

ออกแบบปกและรูปเล่ม

สุขสวัสดิ์ ตั้งวิรุฬห์

สงวนลิขสิทธิ์

ห้ามทำซ้ำ ดัดแปลง ไม่ว่าจะทั้งหมดหรือบางส่วน ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด
เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของลิขสิทธิ์

แยกสีและพิมพ์ที่

บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)

376 ถนนชัยพฤกษ์ แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพฯ 10170

โทร. 0-2422-9000 โทรสาร 0-2433-2742

E-mail : aprint@amarin.co.th Homepage : <http://www.amarin.com>

ISBN 978-616-279-255-7

ป่าชายเลนปากอ่าวแม่กลอง
บริเวณ ต.แหลมใหญ่

คำนิยม

หนังสือเรื่อง “ແຫລມໄຫຍ່ : ການຟລັກພື້ນວັດນຸຮຸມຊຸມຊົນເພື່ອກຳລັງຈັດກຳທຳຮຽນ” ເລ່ມນີ້ ເປັນສ່ວນໜຶ່ງຂອງງານວິຈັຍກຳລັງໄດ້ກຳລັງສັນຍັບສູນຂອງ “ເຮືອຂ່າຍບຸຣຸນກຳລັງນ້ຳທ່າຈີນ - ແມ່ກຳລັງ” ມຫວິທຍາລັຍມຫິດລ ຈຶ່ງເປັນ ໂຄຣງກຳລັງນາດໄຫຍ່ ມີລັກຊະນະເປັນກຳລັງວິຈັຍເຊິງພື້ນທີ່ (Area - based Approach) ໂຄຣງກຳລັງພື້ນທີ່ກຳລັງວິຈັຍ 2 ກຳລັງນ້ຳລັກຂອງປຣະທຣະ ຈຶ່ງ ກຳລັງນ້ຳທ່າຈີນແລະກຳລັງນ້ຳ ແມ່ກຳລັງ ໂດຍທີ່ກຳລັງວິຈັຍໄດ້ແບ່ງກຳລັງກຳລັງອອກເປັນ 6 ກຳລັງ ແລະຜລງນວງວິຈັຍນີ້ ເປັນສ່ວນໜຶ່ງຂອງກຳລັງວິຈັຍ “ການຟລັກພື້ນວັດນຸຮຸມແລະກຳລັງຈັດກຳລັງຄວາມຮູ້ຊຸມຊົນ ກຳລັງນ້ຳແມ່ກຳລັງ”

ງານວິຈັຍຂຶ້ນນີ້ສຶກຳລັງຜ່ານກຳລັງກຳລັງເຂົ້າໃຈປຣະວັດສາສຣ໌ທ່ອງຄືນ ຫຼື ປຣະວັດສາສຣ໌ວັດນຸຮຸມຊຸມຊົນ ກຳລັງບຶຍຸຍາທ່ອງຄືນ ແລະສຳປັດຍຣກຳລັງພື້ນຄືນ ໃນພື້ນທີ່ສຶກຳ ໂດຍໃນກຳລັງບຸນກຳລັງວິຈັຍນັ້ນ ນອກຈາກກຳລັງວິຈັຍສຫວິທຍາກຳລັງ ກຳລັງນອກແລ້ວ ຍັງໄດ້ດຳເນີນກຳລັງວິຈັຍແບ່ງສ້າງກຳລັງມີສ່ວນຮ່ວມໂດຍຊຸມຊົນ ແລະສ້າງ ນັກວິຈັຍທ່ອງຄືນໄປຮ່ວມໆ ກັນອີກດ້ວຍ ອັນນັບເປັນກຳລັງບຸນກຳລັງວິຈັຍທີ່ຊ່ວຍເສຣີມ ຟລັງ (empowerment) ໃຫ້ກັບຊຸມຊົນທ່ອງຄືນໃນກຳລັງຮ່ວມເຮືອນຮູ້ແລະເສຣີມສັກຍຳກຳລັງ ໃນກຳລັງຮັບມືຕໍ່ຄວາມເປັຍແປງໃນດ້ານຕ່າງໆ ເຊິງ ສຳກຳລັງແວດລ້ອມ ເສຣຸຊຸກຳລັງ ແລະກຳລັງທ່າມຫາກືນ ກຳລັງເປັຍແປງທ່າງວັດນຸຮຸມ ແລະອື່ນໆ ໄດ້ອ່າງຮູ້ເທ່າທັນ

ເຮືອນມືອສຳຄັງໃນກຳລັງບຸນກຳລັງເຮືອນຮູ້ຮ່ວມກັນເຮືອນສຶກຳປຣະວັດສາສຣ໌ ທ່ອງຄືນ ໂດຍໃຊ້ວິຣິກຳ “ປຣະວັດສາສຣ໌ບອກແລ້ວ” ຈຶ່ງນັບວ່າເປັນເຕັກນິກກຳລັງວິຈັຍ ທີ່ມີຟລັງອ່າງຍ່າງມາກ ເພຣະນອກຈາກຈຳລັງສາມາດທ່າງໃຫ້ຜູ້ເຂົ້າຮ່ວມທຸກຝ່າຍໄດ້ມອງເຫັນ ກຳລັງຮ່ວມຂອງຊຸມຊົນແລະກຳລັງເປັຍແປງຕ່າງໆ ອ່າງຮ່ວມດ້ານ ຍັງສາມາດຮ່ວຍຮັດ ຄວາມຮ່ວມມືຂອງທຸກຝ່າຍເຫືອຄວາມແຕກຕ່າງແລະຄວາມຂັດແຍ່ງ (ອັນເປັນ ປຣາກຳລັງກຳລັງຮຸມຄາໃນທຸກຊຸມຊົນ) ທີ່ດຳຣອຍໄປສູ່ກຳລັງເລິ່ງເຫັນເປ່າຫຳມາຍທີ່ໄຫຍ່ກ່ວາ ສຳຄັງກ່ວາ ເປັນເຮືອນມືອສຳຄັງສ້າງຄວາມກຳລັງກຳລັງແລະຕ່ອຍອດກຳລັງພັດນາຈາກຳລັງ ເຕັມທີ່ເປັນຈຣິງມາກຳລັງຂຶ້ນ

ผลลัพธ์อันเป็นคุณูปการของการทำงานวิจัยโดยมีชุมชนชาวบ้านเข้ามา มีส่วนร่วมที่สำคัญนี้ ยังช่วยเสริมสร้างความภาคภูมิใจในศักยภาพของชุมชนเอง การเกิดเครือข่ายความร่วมมือ และการต่อยอดการพัฒนาพื้นที่ในลักษณะอื่นๆ เช่น การสร้างแหล่งการเรียนรู้ชุมชน การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น การพัฒนาสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การทำงานสื่อสารสาธารณะ และอื่นๆ

ขอแสดงความชื่นชมกับสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย ที่ร่วมผลิตผลงานที่มีคุณค่าเช่นนี้สู่วงวิชาการ หวังว่าผลงานชิ้นนี้คงเกิดประโยชน์กับการเรียนรู้ของชุมชนและนักวิชาการรุ่นหลังอย่างมากทีเดียว

รองศาสตราจารย์ ดร.อนุชาติ พวงสำลี
ศูนย์จิตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
มกราคม 2556

คำนำ

หนังสือเรื่อง “แหลมใหญ่ : การพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากร” เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการพลิกฟื้นวัฒนธรรมและการจัดการความรู้ของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง ภายใต้เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน-แม่กลอง ของมหาวิทยาลัยมหิดล ที่ส่งเสริมให้มีการดำเนินงานวิจัยเชิงพื้นที่ (Area-based) ลุ่มน้ำท่าจีนและแม่กลอง โดยเน้นการศึกษาแบบสหสาขาวิชา (Interdisciplinary) และสนับสนุนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยและชุมชน

โครงการวิจัยนี้ได้คัดเลือกตำบลแหลมใหญ่ ชุมชนปากอ่าวแม่กลอง อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นพื้นที่วิจัย ใช้เวลาดำเนินงานเป็นเวลา 6 ปี แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 - 2549 และระยะที่ 2 ในปี พ.ศ. 2551 วัตถุประสงค์สำคัญในการวิจัยนี้มุ่งหวังใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมศึกษาชุมชน อันจะทำให้เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างทีมนักวิจัยและชุมชน เครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งที่น่าสนใจคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือประวัติศาสตร์ชุมชนที่บอกเล่าจากความทรงจำของ “คนใน” ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ เจ้าของวัฒนธรรมเอง ได้ถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นมาของกลุ่มตนในอดีต วิธีการดำรงชีวิต การทำมาหากิน เหย้าเรือน อาหาร การกิน การต่อสู้และการปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขปัจจัยทางธรรมชาติและฐานทรัพยากร จนสั่งสมเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะตน ซึมซับแนบแน่นอยู่ในตัวตนคนแหลมใหญ่ กลายเป็นความคุ้นชินที่แสนจะธรรมดาในทัศนะของชาวบ้าน แต่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้กระตุ้นเตือนให้คนในชุมชนได้มองย้อนกลับไปค้นหา ทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงระบบคุณค่าองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทูทางนิเวศ ทูทางสังคมและวัฒนธรรมที่ตนมีอยู่มาก ก่อให้เกิดความรู้สึกรักหวงแหน และอยากถนอมรักษาไว้ให้ยั่งยืน ครั้นเมื่อได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อแสดงออกให้คนภายนอกได้รับรู้ ก็ยิ่งสร้างความภาคภูมิใจมากขึ้น เป็นการเสริมพลัง (empowerment) ให้กับชุมชนมีความเข้มแข็ง

เพื่อเผชิญหน้าหรือตอบโต้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เรียกกันว่า ความทันสมัย หรือการพัฒนาได้อย่างรู้เท่าทัน

นอกจากนี้ การวิจัยยังพบว่า ไม่เพียงแต่ทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ และการยังคงวิถีการดำรงชีวิตที่พึงพิงป่าชายเลนเท่านั้น แต่ความรู้ฝังลึกในตัวของชาวบ้าน ความเข้าใจในการปรับตัวให้สอดคล้องกับวิถีความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและ การพัฒนา และความพร้อมในการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทำให้พื้นที่แหลมใหญ่ที่มีความเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับสหสาขาวิชาการ การจัดทำกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ สามารถออกแบบและวางแผนได้อย่างกว้างขวางตามทัศนะของผู้สอน ผลดีอีกอย่างหนึ่งของการที่เป็นพื้นที่แหล่งการเรียนรู้ ทำให้ชาวบ้านหันกลับมาตระหนักถึงคุณค่าของวิถีชีวิตวัฒนธรรมท่ามกลางสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของอ่าวแม่กลองที่ยังอุดมสมบูรณ์อยู่มาก

คณะผู้วิจัย ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหิดล ที่ได้สนับสนุนให้ดำเนินงานวิจัยแบบสหสาขาวิชาในครั้งนี้ ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อนุชาติ พวงสำลี หัวหน้าโครงการที่ริเริ่มให้เกิดการทำวิจัยบูรณาการเชิงพื้นที่ ได้สร้างสรรค์และพัฒนาโครงการวิจัยที่มีประโยชน์และสามารถยึดโยงนักวิชาการต่างคณะต่างสาขาวิชาได้มาทำการวิจัยร่วมกัน

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์ รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา อุปโยคิน และผู้ช่วยศาสตราจารย์วชิราภรณ์ วรรณดี เป็นอย่างยิ่ง ที่ได้แสดงทัศนะและข้อเสนอแนะในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ที่สำคัญคือ ขอขอบคุณชาวแหลมใหญ่ที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นทั้งครู เป็นทั้งศิษย์ และเพื่อนร่วมแรงร่วมใจทำกิจกรรมเคียงบ่าเคียงไหล่กับคณะผู้วิจัยมาตลอดเวลา ขอขอบคุณชาวแม่กลอง ตลอดจนเครือข่ายวิจัยต่างๆ เครือข่ายนักวิชาการ ที่มีส่วนช่วยเหลือทำให้งานวิจัยครั้งนี้ประสบความสำเร็จเป็นที่น่าพอใจ และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนคนแม่กลอง

คณะผู้วิจัย
มกราคม 2556

รายชื่อคณะผู้วิจัย

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล

1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์อภิัญญา บัวสรวง
2. ผู้ช่วยศาสตราจารย์พรทิพย์ อุศุภรัตน์
3. รองศาสตราจารย์เสาวภา พรสิริพงษ์
4. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์
5. อาจารย์วีรานันท์ ดำรงสกุล
6. อาจารย์ณรงค์ อาจสมิติ
7. นางจรรุปลภา วะสี
8. นางเบญจวรรณ เตชะเสน
9. นายสุमित ประเสริฐ
10. นางสาวกুমารี ลากอาภรณ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อาจารย์ศรันย์ สมันตรัฐ

คณะกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยรังสิต

อาจารย์สุทิสภา ปลื้มปิติวิริยะเวช

กองทัพเรือ

นาวาเอกกิตติ ยุกศิริรัตน์

นาวาเอกวชิรพร วงศ์นครสว่าง

นักวิจัยท้องถิ่น จังหวัดสมุทรสงคราม

1. อาจารย์ประสิทธิ์ แดงสกุล
โรงเรียนอนุบาลสมุทรสงคราม
2. อาจารย์สุจิน กัลดประสิทธิ์
ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จังหวัดสมุทรสงคราม
3. อาจารย์ฐิติมา แดงสกุล
ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดสมุทรสงคราม
4. อาจารย์สุทธิวรรณ นนทชะสิริ
โรงเรียนบ้านดอนจั่น ตำบลยี่สาร
5. อาจารย์พิศสมัย ชื่นจิตร
โรงเรียนวัดปากสมุทร ตำบลแหลมใหญ่
6. อาจารย์มานพ คชรัตน์
โรงเรียนบ้านคลองสองร่อง ตำบลแหลมใหญ่
7. นายกระด้างา เจือไทย ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 3 ตำบลแหลมใหญ่
(พ.ศ. 2545 - 2554)
8. นายณรงค์ เดชบุญ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 7 ตำบลแหลมใหญ่
9. นายเด็ช นิมมานุทย์
10. องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่
 - นายเรวัต แจ้งกระจ่าง อดีตนายก อบต. แหลมใหญ่
 - นายอมรศักดิ์ ฉัตรระทิน นายก อบต. แหลมใหญ่
 - นายชยภัทร สุวรรณาราม รองนายก อบต. แหลมใหญ่
 - นายสุพิน สุขคล้าย รองนายก อบต. แหลมใหญ่
 - นายวิทยา ปองดอง สมาชิก อบต. แหลมใหญ่

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	
รู้จักโครงการวิจัยทำเงิน - แม่กลอง	12
• กรอบแนวคิด	17
• ระเบียบวิธีวิจัย	20
• ขอบเขตการศึกษาของโครงการ	23
• สรุปเนื้อหาการดำเนินงาน	23
ภูมินิเวศและทรัพยากรแหลมใหญ่	71
• ภูมินิเวศแหลมใหญ่	72
• ทรัพยากรธรรมชาติแหลมใหญ่	80
วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแหลมใหญ่	99
• ประวัติชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน	101
• คนแหลมใหญ่	107
• เครือญาติและความสัมพันธ์ทางสังคม	110
• สภาพชีวิตความเป็นอยู่	112
• ศาสนา ความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรม	129
• การทำมาหากิน	133
การพัฒนาของรัฐ ผลกระทบ และการปรับตัว	167
• การพัฒนาจากนโยบายของรัฐ และผลกระทบ	168
• การปรับตัวด้วยกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างพลังท้องถิ่น	183
ภูมิปัญญา วัฒนธรรมชุมชนแหลมใหญ่ และการพลิกฟื้น	189
• ภูมิปัญญาเรื่องธรรมชาติ	191
• ภูมิปัญญาเรื่องการทำมาหากิน	198
• ภูมิปัญญาเรื่องประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ	208
• การพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนแหลมใหญ่	215
• การจัดการทรัพยากรแหลมใหญ่ด้วยวัฒนธรรมชุมชน	229

รู้จักโครงการวิจัยทำจีน - แม่กลอง

รู้จักโครงการวิจัยทำจีน - แม่กลอง

โครงการวิจัยพลิกฟื้นวัฒนธรรมและการจัดการความรู้ของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง กรณีศึกษาชุมชนแหลมใหญ่ อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ภายใต้การสนับสนุนของ “เครือข่ายการวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำทำจีน - แม่กลอง” มหาวิทยาลัยมหิดล หรือที่เรียกกันย่อๆ ว่า “โครงการทำจีน - แม่กลอง” เป็นโครงการวิจัยที่ยึดเอาพื้นที่ (Area-based) ลุ่มน้ำทำจีนและแม่กลองเป็นหน่วยวิจัยและพัฒนา เน้นการศึกษาแบบสหสาขาวิชา (Interdisciplinary) โดยมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยกับประชาสังคม และพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือระหว่างนักวิจัยที่มีความรู้ความสามารถจากหลากหลายวิชาทั้งในและนอกสถาบัน ตลอดจนการสร้างความร่วมมือระหว่างสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น หน่วยงานราชการทั้งส่วนกลางและท้องถิ่น องค์กรพัฒนา ภาคเอกชน ประชาคมในพื้นที่ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ให้สามารถนำไปใช้ในการป้องกันและแก้ปัญหาต่างๆ รวมทั้งเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมให้เกิดความเข้าใจสถานการณ์ของปัญหา ตลอดจนมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาด้วยปัญญาไปพร้อมๆ กัน หรือเป็นการสร้างชุมชนและสังคมแห่งภูมิปัญญา พร้อมทั้งจะเผชิญและจัดการกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรู้เท่าทัน

วิกฤตการณ์เมื่อปี พ.ศ. 2543 แม่น้ำทำจีนอยู่ในภาวะที่เน่าเสียมากที่สุด ในบรรดาแม่น้ำสายหลักของประเทศไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาที่ขาดสมดุลจนกลายเป็นวิกฤติและล่อแหลมต่อการเกิดความขัดแย้งของชุมชนและประชาคมในจังหวัดต่างๆ ขณะเดียวกันแม่น้ำแม่กลองก็ประสบชะตากรรมมิได้แตกต่างกันมากนัก ทั้งการพัฒนาในอดีตที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบการผลิตทางเศรษฐกิจของ “เมืองสามน้ำ” และโครงการผันน้ำที่กำลังเกิดขึ้นในปัจจุบัน ก็สื่อแววของข้อขัดแย้งที่นับจะทวีความรุนแรงมากขึ้นในอนาคต

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงศักยภาพของกลุ่มน้ำทั้งสองแห่งนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นพื้นที่ “อู่ข้าว อู่ນ้ำ” ที่สำคัญยิ่งของประเทศ โดยเฉพาะในระดับภูมิภาค ตะวันตก อันเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาทางการเกษตร การอุตสาหกรรม และ พาณิชยกรรมของประเทศ กลุ่มน้ำทั้งสองแห่งนี้ นอกจากจะเป็นแหล่งการผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ดังที่รู้จักในอดีตของชื่อ “สวนนอกสวนใน” ซึ่งให้ผลผลิต ไม่ว่าจะเป็นข้าว ส้มโอ องุ่น ลิ้นจี่ และอื่นๆ รวมทั้งผลิตภัณฑ์ทางการประมงแทบทุกชนิด นอกจากนี้ กลุ่มน้ำทั้งสองแห่งยังเป็นแหล่งอารยธรรมอันเก่าแก่ มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานอันยาวนาน เป็นแหล่งศิลปะและวัฒนธรรมของชาติ มีรากฐานภูมิปัญญากลุ่มน้ำที่โดดเด่น เหล่านี้ล้วนเป็น “ทุนทางสังคม” ที่สำคัญ ควรค่าแก่การดูแลรักษาและสืบสานให้มีความยั่งยืน

ในด้านของการขับเคลื่อนทางสังคมและความตื่นตัวของภาคประชาชน ในพื้นที่นั้น พบว่า กระแสความตื่นตัวของประชาชนในเขตลุ่มน้ำทั้งสองนั้นนับว่ามีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ระดับความรู้และต้องการเข้าร่วมแก้ปัญหาของคนในพื้นที่นั้นนับว่ามีมาก ปัจจุบันมีการพัฒนาเครือข่ายประชาคมต่างๆ เกิดขึ้นเกือบเต็มพื้นที่ อาทิ เครือข่ายชมรมเรารักแม่น้ำสุพรรณ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอำเภอบางปลาม้า ชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน สมัชชาจังหวัดนครปฐม ประชาคมสมุทรสาคร กลุ่มต้นน้ำแคว จังหวัดกาญจนบุรี ประชาคมราชบุรี เครือข่ายประชาชนคนรักแม่กลอง เป็นต้น กลุ่มองค์กรภาคประชาชนเหล่านี้ ยังได้มีความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มน้ำทั้งสองแห่งนี้อีกด้วย ความร่วมมือในภาคประชาชนเช่นนี้ จึงถือเป็นทุนทางสังคมที่มีความสำคัญยิ่งต่อกระบวนการพัฒนาและสร้างสังคมแห่งภูมิปัญญา เพื่อร่วมกันพลิกฟื้นแก้ปัญหาเพื่ออนาคตที่ยั่งยืนต่อไป

มหาวิทยาลัยมหิดลสนับสนุนการวิจัยบูรณาการแบบมีส่วนร่วม โดยการทำวิจัยแบบทีมจากนักวิจัยต่างสาขาวิชา และมีส่วนร่วมโดยภาคประชาชนในพื้นที่ ทั้งนี้ จากกระบวนการพัฒนาโจทย์การวิจัยในช่วงที่ผ่านมา ได้เห็นความจำเป็นและความพร้อมของนักวิจัยในการวิจัย 5 กลุ่มโครงการดังนี้

กลุ่มที่ 1 การพัฒนาระบบข้อมูลพื้นฐานและสารสนเทศเพื่อการพัฒนา
เน้นการประเมินสถานภาพข้อมูล (Data Assessment) และกิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่ 2 ลุ่มน้ำ การศึกษาสำรวจข้อมูลทางประชากร เศรษฐกิจ สังคม สถานะสุขภาพและการพัฒนารูปแบบการสร้างเสริมสุขภาพ การส่งเสริมการพัฒนาเด็ก การศึกษาสำรวจข้อมูลด้านกายภาพผังเมือง การเกษตรและอุตสาหกรรมและฐานอาชีพ ตลอดจนการพัฒนาาระบบสารสนเทศ (MIS) และสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) เพื่อเป็นฐานการพัฒนาในด้านต่างๆ

กลุ่มที่ 2 การพลักฟื้นวัฒนธรรมและการจัดการความรู้ชุมชน
ลุ่มน้ำแม่กลอง กรณีศึกษาชุมชนตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทรัพยากรชุมชน ผ่านกรณีศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลอง เพื่อความเข้าใจในระบอบวัฒนธรรมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและนวัตกรรมทางสังคม ตลอดจนการพัฒนาการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

กลุ่มที่ 3 การพัฒนาวงจรอาหารอย่างยั่งยืน ศึกษาวงจรทางด้านความมั่นคงทางอาหารในกระบวนการผลิต การกระจาย การตลาด การบริโภค การแปรรูป และความยั่งยืน โดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมและความรู้ในเชิงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ส่งการยกระดับมาตรฐานการผลิตและคุณภาพชีวิตที่ดี

กลุ่มที่ 4 การศึกษาระบบนิเวศและทรัพยากรน้ำของกลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง ศึกษาาระบบนิเวศแหล่งน้ำของกลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง โดยครอบคลุมลักษณะสำคัญทางนิเวศวิทยาแบบต่างๆ ทั้งทางกายภาพและชีวภาพ ศักยภาพและการเปลี่ยนแปลงของแหล่งน้ำทั้งทางปริมาณและคุณภาพ ตัวบ่งชี้ ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแหล่งน้ำทางด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม ชุมชน และการจัดการน้ำเสีย

กลุ่มที่ 5 เครือข่ายการวิจัยบูรณาการเพื่อพัฒนาสุขภาพและคุณภาพชีวิตชุมชน กลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง ศึกษาและสำรวจสุขภาพของประชาชนในกลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างสุขภาพอนามัยของประชาชนและการป้องกันโรค และรวมถึงการเสริมสร้างศักยภาพของหน่วยงานด้านสาธารณสุขของชุมชน พัฒนาองค์ความรู้ด้านการสาธารณสุขของประชาชน เวชศาสตร์ป้องกัน การสร้างเสริมสุขภาพและการเฝ้าระวัง และการคุ้มครองผู้บริโภค

กลุ่มที่ 6 การเสริมสร้างศักยภาพการบริหารจัดการ เน้นการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือเพื่อการพัฒนาชุมชนน้ำท่าจีน - แม่กลอง ในลักษณะ “หน่วยจัดการความรู้อิสระ” ระหว่างสถาบันการศึกษาในพื้นที่ หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนา ภาคเอกชน ประชาคมในพื้นที่ ตลอดจนแหล่งทุนสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา โดยมีมหาวิทยาลัยมหิดลเป็นแกนประสานงาน การพัฒนาศักยภาพของระบบการวิจัยให้สามารถตอบสนองต่อปัญหาและความต้องการของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การพัฒนาฐานข้อมูลและระบบสารสนเทศเพื่อรองรับการเตรียมความรู้และการพัฒนาให้แก่ชุมชนทั้งในระยะสั้นและในระยะยาว และเสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งของประชาคมและกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ตลอดจนการสื่อสารเพื่อการขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงในทางสร้างสรรค์ ยั่งยืน และด้วยสันติวิธีในพื้นที่

หนังสือเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยกลุ่มที่ 2 เรื่องการพลิกฟื้น
วัฒนธรรมและการจัดการความรู้ของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง กรณีศึกษาตำบล
แหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักในการ
ศึกษา 3 ประการคือ

1. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอ
เมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นการศึกษาพัฒนาการก่อตัว การเปลี่ยนแปลง
ของชุมชน การปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยและเงื่อนไขในการ
ดำรงรักษา หรือปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ ทางเลือก กระบวนการ และกลไกในการ
ปรับเปลี่ยนเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนท่ามกลางการพัฒนา

2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นการศึกษาถึงโลกทัศน์ ความคิดในการ
ดำเนินชีวิตของคนในชุมชน การเรียนรู้ การถ่ายทอด และการสืบสานภูมิปัญญา
เกี่ยวกับการทำมาหากิน การรู้เท่าทันและการใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมทาง
ธรรมชาติ การแก้ปัญหา การสร้างสรรค์ การประดิษฐ์เครื่องมือในการทำมาหากิน
ที่ได้ปรับเปลี่ยนและพัฒนามาจนถึงปัจจุบัน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม

3. เพื่อศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ เป็นการศึกษาถึงความงดงาม
ทางกายภาพและระบบนิเวศของชุมชน การเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่ และความ
สัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับชุมชน ซึ่งเป็นเสน่ห์ของชุมชนที่สามารถ
นำมาสร้างความรัก ความหวงแหน และความภาคภูมิใจให้กับคนในชุมชน
ขณะเดียวกันก็สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และแหล่งเรียนรู้
ของสังคมได้

กรอบแนวคิด

การวิจัยครั้งนี้ ให้ความสนใจชุมชนหมู่บ้านในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจการเมืองในระดับกว้าง ที่มีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนอันเกิดจากเหตุปัจจัยที่มาจากภายนอกชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต การเปลี่ยนแปลงระดับเทคโนโลยี การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) เครือข่ายคมนาคมและการสื่อสาร การขยายตัวของอำนาจรัฐและนโยบายการ “พัฒนา” การขยายตัวของเมือง และการขยายโอกาสทางการศึกษา เป็นต้น โดยปัจจัยเหล่านี้มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของชุมชนหลายด้าน ได้แก่ ด้านระบบนิเวศ ด้านการใช้ทรัพยากร ด้านการประกอบอาชีพ ด้านโครงสร้างทางสังคมและอำนาจ แบบแผนการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบคิด และอุดมการณ์ ค่านิยม และประเพณี

ในขณะเดียวกัน ชุมชนหมู่บ้านก็มีองค์ประกอบภายในที่เคลื่อนไหวและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอยู่เสมอ อันเป็นพลังยึดเหนี่ยวให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงชุมชนส่วนหนึ่งอาจจะเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์และพลังศักยภาพภายในชุมชน หรือเกิดจากความขัดแย้งภายในชุมชนที่นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลง เช่น การปรับตัวของคนในชุมชนในเรื่องการใช้ทรัพยากร การนำเอานวัตกรรมใหม่ๆ เข้ามาใช้ในชุมชน นอกจากนี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกเข้ามากระทบชุมชนย่อมมีผลที่ทำให้องค์ประกอบด้านใดด้านหนึ่งในชุมชนเคลื่อนไหวปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง หรือปะทะขัดแย้งกับการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ และมีการแสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ ได้เสมอ หากองค์ประกอบหรือสถาบันทางสังคมของชุมชนเข้มแข็งมากพอ ชุมชนจะมีความสามารถเรียนรู้อย่างเท่าทันและมีการสร้างกลไกความให้พร้อมรับปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างดี ในทางตรงกันข้ามหากองค์ประกอบหรือสถาบันทางสังคมของชุมชนอ่อนแอ ก็จะไม่สามารถเผชิญกับกระแสของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากภายนอกได้ มีผลให้ชุมชนปรับตัวไม่ทันจนถึงขั้นก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบที่เสียหายต่อชุมชน ซึ่งในสภาวะการณ์ปัจจุบันนี้ เป็นที่ทราบกันดีอยู่ว่าชุมชนท้องถิ่นมีแนวโน้มที่จะอ่อนแอลงเนื่องจากการปรับตัวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ดังนั้น แนวคิดที่สำคัญในการวิจัยจึงใช้กรอบแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนที่ศึกษาวัฒนธรรมในมิติของความเคลื่อนไหว โดยมองวัฒนธรรมในแง่กระบวนการคิด เพราะมีการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเรียนรู้ สร้างสรรค์ ผลิิดใหม่ และปรับตัวภายใต้บริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อมซึ่งมีความหลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2534 และอนันท์ กาญจนพันธุ์, 2543)

ความสำคัญของวัฒนธรรมชุมชน คือ ทำให้เกิดการรวมพลังของประชาชนสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำไปสู่ความสำเร็จในการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมชุมชน ก่อให้เกิดประสบการณ์ร่วม สร้างความรัก ความภาคภูมิใจ และวางแผนในวัฒนธรรมของตน ทำให้คนในสังคมเห็นความสำคัญในด้านคุณค่าทางจิตใจ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างมนุษย์กับระบบศาสนาความเชื่อนอกจากนี้ วัฒนธรรมชุมชนยังนำไปสู่แนวทางพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองแบบพึ่งตัวเอง ก่อให้เกิดประชาธิปไตยแบบกระจายอำนาจ และยังก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในการดูแลรักษาธรรมชาติเพื่อคงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติอย่างสมดุล ซึ่งจะช่วยให้คงความสามารถในการพึ่งพาตัวเองไว้ได้

ตำบลแหลมใหญ่ซึ่งเป็นพื้นที่วิจัย เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเลของระบบนิเวศน้ำกร่อยปากน้ำแม่กลอง ปัจจุบันกำลังเผชิญกับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อันเป็นฐานในการดำรงชีวิตของผู้คนที่นี่ การให้ความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วน ซึ่งการให้ความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้เกิดความยั่งยืนนั้นจะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรคนและภูมิปัญญาของชุมชนอันหมายรวมถึงระบบวัฒนธรรมชุมชนที่สามารถนำมา “ผลิตใหม่” กล่าวคือนำมาปรับใช้ในลักษณะใหม่ หรือในความหมาย เพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหาของชุมชนด้วย

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเป็นความพยายามที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้
อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนในสิ่งที่จะเป็นการกระตุ้นสำนึกและพลังของชุมชน
(Research for Empowerment) เพื่อให้ชุมชนสามารถสร้างองค์ความรู้และ
จัดการความรู้ที่เหมาะสม (knowledge management) สามารถนำไปแก้ปัญหา
และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการดำเนินการวิจัยใช้วิธีการดังนี้

1. การวิจัยโดยชุมชนมีส่วนร่วม (Participatory Research) เป็นเทคนิควิธีการวิจัยโดยชุมชนมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย เป็นการวิจัยเพื่อสร้างสำนึกการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของสมาชิกชุมชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน จึงมีหน้าที่และความรับผิดชอบที่จะต้องดูแลกิจกรรมในชุมชนให้ดำเนินไปอย่างเรียบร้อย ยุติธรรม เสมอภาค ความหมายของการวิจัยเพื่อสร้างสำนึกของการมีส่วนร่วม ได้ให้ความสำคัญในเรื่องการทำให้ประชาชนได้รับรู้ในเรื่องต่างๆ ที่เกิดขึ้นรอบตัว มีความตื่นตัวในเรื่องสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคในสังคม และพร้อมที่จะร่วมรับรู้ผลงานวิจัยนั้นด้วย

ดังนั้น การวิจัยโดยชุมชนมีส่วนร่วม (Participatory Research) ครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาวิจัยชุมชนโดยนักวิจัยและชาวบ้านร่วมกันศึกษา ชาวบ้านหรือชุมชนร่วมตั้งคำถามวิจัยหรือโจทย์วิจัย ช่วยให้ข้อมูล และอยู่ในคณะวิจัยด้วย เน้นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดของชาวบ้าน การเก็บข้อมูลเป็นการแลกเปลี่ยนข่าวสารแบบ Two - way Communication และการสัมภาษณ์อยู่ในลักษณะการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน (Dialogue) นักวิจัยและชาวบ้านศึกษาสภาพชุมชนร่วมกัน ซึ่งวิธีการวิจัยลักษณะนี้มีข้อดีคือ ผู้ถูกศึกษาหรือสมาชิกของชุมชนได้มีโอกาสรับรู้ว่่านักวิจัยกำลังวิจัยเรื่องอะไร เพื่ออะไร และจะได้มีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยนั้น เมื่อสมาชิกชุมชนเข้าใจโครงการวิจัยและมีส่วนในการวิจัยด้วยนั้น ข้อมูลที่ได้จะถูกต้องเหมาะสม และตรงตามวัตถุประสงค์ในการวิจัยที่ตั้งไว้มากขึ้น วิธีการวิจัยแบบนี้ใช้ในขั้นตอนของการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน และพัฒนาโจทย์วิจัยเพื่อการพลิกฟื้นหรือฟื้นฟูชุมชน

สำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เข้าใจเรื่องราวการก่อตัวของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน กลุ่มชาติพันธุ์ การคลี่คลายและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การปรับตัวของชุมชนต่อ

การเปลี่ยนแปลงทรัพยากร การเข้ามาของอิทธิพลจากภายนอก เช่น การผลิตเชิงพาณิชย์ การขยายตัวของรัฐเข้ามาในชุมชนโดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “การพัฒนา” และการขยายตัวของ “เมือง” รวมทั้งศึกษาประเด็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นทั้งในชุมชน ระหว่างชุมชน และกับพลังจากภายนอก การศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนเอง ให้ชุมชนรู้จักตนเอง และภาคภูมิใจในตนเอง อันจะเป็นการสร้างสำนึกร่วมของชุมชน และก่อให้เกิดพลังชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหา และฟื้นฟูชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยประชาชนมีส่วนร่วม (Participatory Action Research / PAR) เป็นงานวิจัยเพื่อการพัฒนา (Research and Development) หรืองานวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่เน้นในเรื่องบทบาทของประชาชนในการพัฒนา และการแสวงหาแนวทางแก้ปัญหาชุมชน เริ่มตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกทำโครงการ การมีส่วนร่วมในระดับดำเนินการ การมีส่วนร่วมในงานก่อสร้าง และการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ ฯลฯ กระบวนการวิจัยแบบ PAR คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน หรือ Empowerment เป็นการทำให้ชุมชนแข็งแกร่ง เรียนรู้ และมั่นใจมากขึ้น เพื่อจะได้มีพลังต่อรองกับอำนาจและกระแสการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชน ในยุคโลกาภิวัตน์ได้ ซึ่งผลของกระบวนการวิจัยแบบ PAR จะช่วยให้ผู้เข้าร่วมโครงการสามารถพัฒนาหาวิธีการพึ่งตนเองได้ในที่สุด

ในการศึกษาวิจัยชุมชนแบบ PAR ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวบ้านเพื่อการศึกษาปัญหา หรือ Need Assessment โดยใช้ความรู้จากการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนเป็นข้อมูล ช่วยกันวิเคราะห์ว่าสภาพชุมชนปัจจุบันมีข้อบกพร่องที่ใดบ้าง เรื่องอะไรบ้าง เป็นการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเพื่อหาแนวทางแก้ไข เน้นการแก้ไขปัญหาโดยประชาชนมีส่วนร่วม และเพื่อให้การแก้ไขปัญหาได้ผลจะต้องทำการสำรวจทรัพยากรในชุมชน หรือ Resource Assessment ซึ่งรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ การบริการของหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ว่า ทรัพยากรในชุมชนอะไรบ้าง

ที่จะนำไปสู่วิธีการแก้ไขปัญหา หรือนำไปใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหของชุมชน โดยมุ่งให้ความสำคัญกับการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมตัดสินใจว่าจะเลือกกิจกรรมพัฒนาด้านใด และจะต้องมีการตกลงในรายละเอียดว่าใครจะร่วมทำโครงการทำในช่วงไหน ทำอย่างไร เมื่อถึงขั้นดำเนินการต้องทำตามที่ตกลงกันไว้ หรือหากจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนบ้างก็สามารถตกลงกันใหม่ได้ หรือเมื่อดำเนินการไปไ้ระยะหนึ่ง ต้องมีการประเมินผลงาน วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคกิจกรรม และร่วมกันหาวิธีการแก้ไข แล้วนำกิจกรรมการแก้ไขปัญหานั้นกลับไปปฏิบัติอีก จนกว่าชุมชนสามารถจัดการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งการดำเนินการทั้งหมดเน้นที่การร่วมกันคิดร่วมกันทำเป็นหลักเพื่อให้งานสำเร็จ

วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยประชาชนมีส่วนร่วม (Participatory Action Research / PAR) ครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนจากการปฏิบัติจริง อันนำไปสู่การปรับกระบวนการทัศน์หรือวิถีคิด การประยุกต์ระบบความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นจากรากเหง้าของวัฒนธรรมชุมชน มีการสรุปขยายผล ผ่านแนวคิดเรื่องการพึ่งตนเอง เศรษฐกิจพอเพียง การสร้างทุนทางสังคม เป็นต้น ได้มีการดำเนินการผ่านกิจกรรมต่างๆ เช่น โครงการศึกษาข้อเท็จจริงเรื่องการสร้างถนนเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นจากวิถีชีวิตชุมชน โครงการเยาวชนผู้สื่อข่าวท้องถิ่น โครงการแผนที่และการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจทรัพยากรชายฝั่งทะเล โครงการจัดการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ โครงการบันทึกความรู้ (Documentation) ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

2. ขั้นตอนการจัดการแบบมีส่วนร่วม เป็นการเตรียมชุมชนให้จัดสถาบันชุมชนท้องถิ่นในรูปแบบใหม่ เช่น ด้านเศรษฐกิจชุมชนในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม ด้านการศึกษาในเรื่องการจัดทำศูนย์หรือแหล่งการเรียนรู้ชุมชน พิพิธภัณฑ์ที่สะท้อนการให้ความสำคัญกับการปลูกฝังหรือติดอาวุธทางปัญญาให้แก่เด็กและเยาวชน ด้านทรัพยากรในเรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเล เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันก็ได้มีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์กับกลุ่มและองค์กรต่างๆ ที่หลากหลายรูปแบบ และมีขอบเขตกว้างขวางออกไปมากกว่าชุมชน

หมู่บ้าน อันจะทำให้มีการร่วมมือกันจัดการปัญหาและการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น มีพลังมากขึ้น

ขอบเขตของโครงการวิจัย

พื้นที่เป้าหมายในการวิจัย คือ ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่ที่เกี่ยวข้องในเขตอำเภอเมือง ได้แก่ ตำบลท้ายหาด ตำบลบางจะเกร็ง ตำบลคลองโคน ตำบลบางแก้ว และตำบลบางขันแตก ในเขตอำเภออัมพวา ได้แก่ ตำบลยี่สารและตำบลท่าคา รวมทั้งตำบลบางพรม อำเภอบางคนที

ทั้งนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาทุนทางสังคมของพื้นที่ ค้นหาปัญหาของพื้นที่ สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และพัฒนารูปแบบกระบวนการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนเพื่อสร้างเสริมองค์กรชุมชนท้องถิ่นให้เข้มแข็งและมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรชุมชนอย่างยั่งยืน

สรุปเนื้อหาการดำเนินงาน

ในปี พ.ศ. 2545 - 2546 คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง โดยเลือกตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากสามารถสะท้อนภาพวิถีชีวิตของชุมชนชายฝั่งทะเลที่มีประวัติศาสตร์และพัฒนาการผูกร้อยอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ในพื้นที่ราวๆ 20 ตารางกิโลเมตรนี้ มีทั้งบริเวณที่เป็นป่าชายเลน และสวนมะพร้าว มีกลุ่มคนเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ทำมาหากินตามความถนัดแห่งตน โดยการปรับปรนอยู่กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติรอบๆ ตนเองมาเป็นเวลานานกว่า 100 ปีมาแล้ว

ในเวลากว่า 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ด้วยกระแสของการ “พัฒนา” ที่มุ่งเน้นผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญ ทำให้มีการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ชายฝั่งทะเลบริเวณนี้และใกล้เคียงอย่างขาดความระมัดระวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำแบบพัฒนา รวมทั้งผลพวงจากการรุกล้ำของชุมชนเมือง การขยายตัวของชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมต้นน้ำแม่กลอง

ได้ส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางธรรมชาติของพืชและสัตว์ในระบบนิเวศชายฝั่งทะเล และความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ทะเลที่เคยเป็นฐานทรัพยากรทางเศรษฐกิจของชุมชนให้ลดลงอย่างน่าวิตก

นอกจากนี้ อาชีพทำสวนมะพร้าวและทำน้ำตาลมะพร้าว ซึ่งเป็นอาชีพหลักที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนในชุมชนแหลมใหญ่ได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง เพราะชาวสวนเห็นว่าการทำงานเป็นเรื่องลำบาก รายได้ไม่คุ้มกับการลงทุน เสี่ยงกับการตกต้นมะพร้าว และขาดแคลนแรงงาน เพราะคนหนุ่มสาวนิยมไปขายแรงงานในโรงงาน ทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม เกษตรกรส่วนหนึ่งจึงปล่อยให้มะพร้าวยืนต้นตาย อีกส่วนหนึ่งโค่นต้นมะพร้าวทิ้งแล้วขายที่ดินเพื่อเอาเงินไปทำทุนประกอบอาชีพอื่นๆ หรือไปแสวงหาที่ทำกินแห่งใหม่ในต่างถิ่น สภาวะของการเปลี่ยนแปลงอาชีพการทำมาหากินเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนของชุมชนแหลมใหญ่ ซึ่งหมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนไปด้วย

ในการวิจัยเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนร่วมกับชาวบ้าน คณะผู้วิจัยพบว่า หากเลือกได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเลือกประกอบอาชีพเดิม คือ อาชีพประมงชายฝั่ง และการทำตาลที่ทำต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพชน แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขใหม่ เช่น ในการทำตาลจะต้องมีมะพร้าวพันธุ์ใหม่ที่ต้นเดี่ยว แต่ให้น้ำตาลมาก หรือการเตรียมปลูกต้นเสริม และอีกหลายๆ วิธีที่จะเพิ่มสถานะทางเศรษฐกิจได้ รวมทั้งการใช้ภูมิปัญญาเดิมในการทำประมงชายฝั่งผสมผสานองค์ความรู้ทางเทคโนโลยีแผนใหม่ในการเพาะและขยายพันธุ์สัตว์น้ำโดยไม่ทำลายธรรมชาติ ชาวบ้านเชื่อว่า การฟื้นอาชีพในการทำมาหากินนั้น จะมีส่วนช่วยพลิกฟื้นทรัพยากรที่เริ่มสูญหายให้กลับคืนมา และดำรงอยู่ตลอดไป ซึ่งผลจากการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน ได้บ่งชี้ว่าในสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของตำบลแหลมใหญ่ยังเปลี่ยนแปลงไม่รวดเร็วนัก ทั้งยังคงมีทุนทางนิเวศ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมอยู่มาก

มีเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2546 ที่ได้ส่งผลต่อปฏิภพและทัศนคติด้านลบของชาวบ้านต่อการพัฒนาของรัฐ เมื่อรัฐบาลมีโครงการก่อสร้างเส้นทางลัดสู่

ภาคใต้ (สมุทรสาคร - แหลมผักเป็ย) เพื่อบรรเทาปัญหาการจราจรระหว่างภาคใต้ และภาคกลางของประเทศไทย ซึ่งจะเป็นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ ให้แก่พื้นที่ภาคใต้ โครงการดังกล่าวได้สร้างความวิตกกังวลต่อชุมชนชายฝั่งทะเล ด้านตะวันตกของอ่าวไทย ได้แก่ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม และเพชรบุรี และก่อให้เกิดความตื่นตัวของคนแม่กลองรวมทั้งในพื้นที่วิจัย ในอันที่จะปกป้องทรัพยากร ของตนเอง โดยถือเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องศึกษาและหาทางแก้ไขอย่างเร่งด่วน แต่ในที่สุดรัฐบาลได้ระงับโครงการนี้ไป

กรณีดังกล่าว ชาวบ้านในตำบลแหลมใหญ่ และคณะผู้วิจัยได้สรุป บทเรียนร่วมกันว่า ท่ามกลางกระแสของการพัฒนาและวัฒนธรรมแบบสมัยใหม่ ชุมชนตำบลแหลมใหญ่ไม่อาจปฏิเสธและทวนกระแส “การพัฒนาให้ทันสมัย” ได้ ดังนั้น เพื่อที่ชุมชนสามารถจะอยู่รอด ดำรงรักษาวัฒนธรรม และพลิกฟื้น ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นรากฐานชีวิตของชุมชนได้นั้น จะต้องมีการเตรียมความพร้อมให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้จักและเท่าทันกับ การเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการเสริมพลังให้มีความเข้มแข็งพอที่จะเผชิญกับการ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมในยุคโลกไร้พรมแดน ขณะเดียวกันก็รู้จัก ที่จะคัดสรร “การพัฒนา” ที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดดุลยภาพ ทำให้ในเวลาต่อมา เมื่อมีโครงการพัฒนาของรัฐและเอกชนที่จะเข้ามาทำให้เกิดผลกระทบและการ เปลี่ยนแปลงที่จะสร้างปัญหาให้กับชุมชน เป็นต้นว่า การจะปรับเปลี่ยนการ ใช้ประโยชน์ที่ดินของสำนักผังเมือง ได้แก่ โครงการปรับปรุงผังเมืองรวมเมือง สมุทรสงครามในปี พ.ศ. 2547 โครงการสร้างท่าเรือของเอกชนในปี พ.ศ. 2548 และโครงการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินของเอกชนในปี พ.ศ. 2550 คนในชุมชน แหลมใหญ่ได้ร่วมมือร่วมใจกันแสดงออกอย่างเข้มแข็ง บ่งบอกถึงความตื่นตัวและ ตระหนักรู้ถึงผลเสียที่จะเกิดกับทรัพยากรและวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน

ปี พ.ศ. 2547 การดำเนินการวิจัยในตำบลแหลมใหญ่ปีที่ 2 เป็นการสร้าง ฐานความรู้สำหรับแหล่งการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง บ้านคลองสองร่อง ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม คณะผู้วิจัยกับชาวบ้านตำบล แหลมใหญ่ อันประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล

แหลมใหญ่ (อบต.แหลมใหญ่) ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จังหวัดสมุทรสงคราม และชาวบ้านกลุ่มหนึ่ง ได้ร่วมกันจัดทำโครงการจัดการความรู้จากแหล่งการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำแม่กลองขึ้น โดยคาดว่าจะใช้พื้นที่บางส่วนของโรงเรียนบ้านคลองสองร่องเป็นที่แสดงนิทรรศการภาพรวมของชุมชน และเป็นแหล่งการเรียนรู้ทั้งสายสามัญและสายวิชาชีพสำหรับชาวบ้าน นอกจากนี้ยังใช้พื้นที่ส่วนอื่นของตำบลเป็นฐานความรู้ทางธรรมชาติ เพื่อศึกษาหาความรู้ด้านต่างๆ สำหรับบุคคลภายนอก ในการดำเนินงานนั้นคณะผู้วิจัยได้ร่วมกันพัฒนาฐานความรู้ในพื้นที่โดยการปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน เพื่อพัฒนาผู้ให้ความรู้ (ครูภูมิปัญญา) และพัฒนาผู้รับความรู้ / ผู้เรียน (user) ไปพร้อมๆ กัน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญของการพัฒนาฐานความรู้สำหรับแหล่งการเรียนรู้ชุมชนนั้นมีอยู่ 3 ประการ คือ

1. เพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลองให้อารงอยู่ให้นานที่สุด ก่อนที่จะได้รับผลกระทบจากความทันสมัยที่เน้นความเจริญทางวัตถุเป็นสิ่งสำคัญ
2. เพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่นให้เห็นคุณค่าของความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน
3. เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของท้องถิ่นกลับสู่สาธารณชน

กระบวนการทำงานร่วมกันดังกล่าว เริ่มจากการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน (หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น) ที่ได้ดำเนินการเรื่อยมาในงานวิจัยปีแรกๆ ความสนทนาค้นเคยและความไว้วางใจซึ่งกันและกันได้ทำให้การทำงานในช่วงที่สองซึ่งเป็นการบันทึกความรู้ด้วยภาพยนตร์สารคดีเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นไปด้วยความราบรื่น ชาวบ้านเป็น “คนใน” ที่เล่าเรื่องของตนเอง ชาวบ้านเป็นผู้นำไปสัมผัสกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งที่ยังมีความสมบูรณ์ และที่ได้เสื่อมโทรมไป ทั้งจากความเปลี่ยนแปลง

ของธรรมชาติและจากการทำลายของมนุษย์ รวมทั้งวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และที่เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญแบบใหม่ในการทำงานนั้น ผู้วิจัยได้รับความรู้ ความคิด และโลกทัศน์จากมุมมองของ “คนใน” ที่มีความซับซ้อน หลากหลาย และมีหลายส่วนที่แตกต่างไปจากมุมมองของ “คนนอก” เช่น ผู้วิจัย การปรับ มุมมองจะช่วยให้เกิดความเข้าใจพลวัตทางวัฒนธรรมของชาวบ้านได้กระจ่าง ชัดเจนขึ้น องค์ความรู้จากภาพยนตร์สารคดีสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต และการปรับตัวของชาวบ้านให้อยู่รอดได้ในกระแสความเปลี่ยนแปลงของสังคมปัจจุบัน

กลุ่มผู้เรียนรุ่นแรกๆ ที่เข้ามาเรียนรู้ ณ บ้านคลองสองร่อง เป็นนักเรียน นักศึกษาของคณะผู้วิจัยเอง คนกลุ่มนี้ประกอบด้วย

- 1) นักเรียนระดับประถมศึกษาของโรงเรียนอนุบาลสมุทรสงคราม อำเภอ เมือง จังหวัดสมุทรสงคราม
- 2) คณาจารย์และนักศึกษาของคณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
- 3) คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย รวมทั้งบุคลากรจากคณะ สถาบันต่างๆ ของมหาวิทยาลัยมหิดล
- 4) คณาจารย์และนักศึกษาของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร มหาวิทยาลัยรังสิต และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กระบวนการส่งเสริมให้มีบุคคลภายนอกการที่มีนักเรียนนักศึกษาของ สถาบันการศึกษาต่างๆ หมุนเวียนเข้ามาเรียนรู้ นั้น เป็นแรงกระตุ้นและเป็นตัว เร่งเร้าที่ทำให้ชาวบ้านเพิ่มความภาคภูมิใจในความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น และ ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ได้ใช้ในการดำเนินชีวิต การปรับตัวให้อยู่รอดตลอดมา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้ชาวบ้านเพิ่มความตื่นตัวในการจัดกิจกรรม ต่างๆ หลายเรื่อง เช่น เรื่องการกิน การอยู่ การเดินทาง ฯลฯ ที่สำคัญที่สุดคือ การให้ความรู้ ซึ่งเท่ากับเป็นการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการ ทำมาหากิน ดำรงชีวิต และสืบสานวัฒนธรรมตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ

นอกจากนี้ ทางโครงการได้ร่วมกันคิดหาวิธีการคืนความรู้จากการวิจัย ที่ได้ดำเนินการผ่านมาให้กับชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนให้คนในชุมชนได้เห็นมุมมอง

ของนักวิชาการที่เห็นคุณค่าของวิถีชุมชนท้องถิ่น โดยเลือกวิธีการถ่ายทอดมุมมองผ่านเลนส์จากวิถีทัศนเชิงสารคดีที่เน้นข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนแหลมใหญ่ ที่มีอารมณ์ความรู้สึกแบบ “คนใน” (Etic) ที่พยายามเรียนรู้อย่างเข้าใจ ด้วยกระบวนการวิจัย ที่คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า เป็นเรื่องราวที่น่าสนใจและมีประโยชน์ สมควรนำเสนอให้กับคนอื่นๆ ได้รับรู้ รวม 7 ตอน ดังนี้

1. โหมโรงแหลมใหญ่ เป็นการบอกเล่าถึงความเป็นมาของชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดจากปัจจัยภายในและภายนอก เพื่อเป็นการเตรียมผู้ชมให้มีความเข้าใจเบื้องต้นกับพื้นฐานและวิถีของชุมชน และที่มาของเรื่องราวต่างๆ ในตอนต่อไป

2. ป่าชายเลน เต่าเผ่าถ่าน นากุ้ง วิถีชุมชนคนแหลมใหญ่ เป็นการบอกเล่าถึงความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ ของทั้ง 5 องค์ประกอบที่มีความสำคัญต่อชุมชนนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน กล่าวคือ ป่าชายเลนเป็นของขวัญล้ำค่าจากธรรมชาติ เป็นทุนสำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชน เต่าเผ่าถ่านเป็นอาชีพหลักนับแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนและสร้างความมั่งคั่งให้กับชุมชนแห่งนี้มาเนิ่นนาน เป็นแรงชักนำให้ผู้คนจากถิ่นอื่นเข้ามาตั้งรกรากจนแตกกิ่งก้านสาขาเป็นชาวชุมชนแหลมใหญ่อยู่จนถึงทุกวันนี้ แต่เต่าเผ่าถ่านกำลังจะหมดไปในเร็ววันนี้พร้อมกับป่าชายเลน นากุ้งอาชีพใหม่ที่สร้างทั้งเศรษฐกิจและยากได้ในคราวเดียวกัน พร้อมทั้งยังแบกข้อหาการทำลายทรัพยากรป่าชายเลนไว้เต็มป่า วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่งโลกาภิวัตน์ ผู้คนในชุมชนแหลมใหญ่กำลังนำพาชุมชนแหลมใหญ่ก้าวไปในทิศทางใด อะไรจะเป็นเหตุผลสำคัญในการเลือกหนทางนั้นๆ

3. อนาคตเตาตาลหวานหรือขม อาชีพสำคัญอีกหนึ่งอย่างของคนแหลมใหญ่นับตั้งแต่ยุคบุกเบิก จากคำบอกเล่าของผู้ที่ถือกำเนิดในชุมชนแหลมใหญ่และบรรดาคนทำตาลเอง ทำให้เราทราบว่า กว่า 80% ของคนแหลมใหญ่เคยมีอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าว แต่แล้วความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ สังคม นโยบายการศึกษา ราคา กลไกตลาด และพฤติกรรมของผู้บริโภค กำลังเป็นตัวกำหนดการคงอยู่และสูญหายไปของอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวในอนาคตใกล้ๆ นี้

4. **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนแหลมใหญ่** ความงามอย่างธรรมชาติ ที่ผสมผสานกับประโยชน์ใช้สอยอย่างลงตัว เป็นการค้นพบความงามที่ฝังตัวอยู่ใกล้กับชาวชุมชนมากที่สุด เพราะเป็นทั้งบ้านที่อยู่อาศัย และเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบอาชีพ ในวันนี้ความงดงามเหล่านั้นกำลังแปรเปลี่ยนไปตามค่านิยมสมัยใหม่ และแรงกระตุ้นจากภายนอก เราอาจทำได้เพียงแค่การบันทึกความงาม และคุณค่าเหล่านี้เอาไว้เท่านั้น

5. **นักข่าวเยาวชน** มุมมองของเด็กๆ ต่อชุมชนแหลมใหญ่และพื้นที่ใกล้เคียงที่ถือได้ว่าเป็นบ้านของพวกเขา ความสดใส และพลังสร้างสรรค์ของเด็กๆ จะช่วยให้ค้นพบคุณค่าที่แฝงเร้นอยู่ในชุมชน รวมถึงการเก็บรักษาสิ่งดีงามหลายๆ อย่างของชุมชนและสังคมเอาไว้ได้

6. **โครงการทางลัดสู่ภาคใต้ โดยใครและเพื่อใคร** ปัจจัยคุกคามจากภายนอกที่สร้างความรู้สึกไม่มั่นคงอย่างรุนแรงให้กับชุมชน การพัฒนาที่ยังตอบคำถามของชุมชนได้ไม่ชัดเจนว่า ผลกระทบที่จะเกิดกับชีวิตของชาวบ้านนั้นมีอะไรบ้าง รุนแรงมากน้อยแค่ไหน และชาวบ้านจะได้รับประโยชน์อะไรบ้างจากโครงการดังกล่าว หรือจะต้องยอมสูญเสียสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่ถือได้ว่าเป็นสมบัติร่วมหรือสมบัติสาธารณะของชุมชน และเป็นทุนชีวิตในอนาคตของลูกหลานด้วย ต้องยอมสยบกับแรงบีบจากอำนาจรัฐและอำนาจทุน มีหน้าซำยังต้องกลักรื้อฟื้นทนกับเสียงเรียกร้องให้ “เสียสละเพื่อคนส่วนมาก” และข้ออ้างเพื่อ “ความเจริญของประเทศ” ถ้าไม่อยากจะถูกตราหน้าว่า “ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม” และ “ขัดขวางความเจริญของประเทศชาติ”

7. **วันนี้และอนาคตของชุมชนแหลมใหญ่** บทสรุปของการดำรงอยู่ ความเปลี่ยนแปลง และการพลิกฟื้นสืบทอดวัฒนธรรม วิถีแห่งการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนแหลมใหญ่

สารคดีชุดนี้ได้สะท้อนความงดงามในวิถีแห่งการดำรงชีวิตของชุมชนแหลมใหญ่ หรือชุมชนใดๆ ก็ตามจะไม่ปรากฏให้เห็นได้ด้วยการมองที่ฉาบฉวย คุณค่าและความงดงามดังกล่าวจะปรากฏก็ต่อเมื่อผู้ที่ค้นหาได้กำหนดกรอบ

การมองที่ชัดเจน และถูกถ่ายทอดอย่างชัดเจนภายใต้กรอบของการมองที่มีเจ้าของชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมนำเสนอ เช่น โกงกางใหญ่ขนาด 2 - 3 คนโอบ และฝั่งหลวงแห่งป่าชายเลนแหลมใหญ่ คณะผู้วิจัยได้รับการนำเสนอจากเจ้าของวัฒนธรรมเอง ที่แสดงความกระตือรือร้นในการนำนักวิจัยเข้าไปร่วมแบ่งปันประสบการณ์ที่น่าประทับใจ เพื่อถ่ายทอดออกมาให้คนอื่นได้รับรู้ และจะเป็นกระจกเงาบานใหญ่ที่สะท้อนภาพความเป็นไปของชุมชนแหลมใหญ่ให้กับคนอื่น ๆ ทั้งในชุมชนและภายนอกชุมชนได้มองเห็นถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมชุมชน และอัตลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ ซึ่งสิ่งที่ได้บันทึกไว้ในครั้งนั้น จะถ่ายทอดให้กับคนรุ่นต่อไปได้รับรู้ และเป็นบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ชาวบ้านของชุมชนปากน้ำแม่กลองต่อไปอีกยาวนาน

โดยคณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่ามุมมองผ่าน Viewfinder ของกล้อง ถ่ายวีดิทัศน์ จะช่วยกระตุ้นความคิดให้เกิดความภาคภูมิใจ และจิตสำนึกรักบ้านเกิดของผู้คนในชุมชนแหลมใหญ่ทุกคน ให้สามารถมองเห็นความดี ความงาม คุณค่า ที่แฝงอยู่ในวิถีการดำรงชีวิตของพวกเขา มากกว่า 2 - 3 ชั่วโมง และร่วมกันรักษาเอาไว้ให้ยั่งยืน เพื่อเป็นพลังสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชน เพราะตามกรอบความคิดของการวิจัยโครงการนี้ คณะผู้วิจัยยังเชื่อมั่นว่า หากจะมีการเปลี่ยนแปลงอันใดเกิดขึ้น ความเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นไปโดยการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบละเอียดถี่ถ้วน และเลือกสรรแล้วจากคนในชุมชน ผู้ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงนั้นๆ และหากจะหวังผลเลิศยิ่งขึ้นไปจากผลงานเชิงสารคดีชุดนี้ก็คือ ผู้ที่ได้ชมวีดิทัศน์ชุดนี้แล้วจะได้ตระหนักรู้ และหันกลับมาช่วยกันมองหาคุณค่าและสิ่งดีงามในชุมชนของตน ร่วมกันเชิดชูสิ่งเหล่านั้นให้เป็นมรดกอันล้ำค่าของชุมชน ก่อนที่สิ่งเหล่านั้นจะสูญหายไป เหลือไว้เพียงความทรงจำ โหยหากันเท่านั้น

จากการประเมินเบื้องต้นของการดำเนินงานวิจัยอย่างต่อเนื่อง พบว่า การอนุรักษ์และการพลิกฟื้นวัฒนธรรมพื้นถิ่นท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้นน่าจะเป็นความเป็นไปได้มาก ถ้าคนในท้องถิ่นเองตระหนักเห็นคุณค่า และคนนอกท้องถิ่นก็ให้เห็นคุณค่าพร้อมทั้งหนุนเสริมให้เกิดพลัง ช่วยผลักดันให้บรรลุเป้าหมายด้วย กระบวนการวิจัยที่เป็นการปฏิบัติการร่วมกันทั้งสองฝ่าย

สารคดีคืนกลับความรู้สู่ชุมชน

ดังกล่าว จะสามารถสร้างความเข้มแข็งและเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่จะ หากกลยุทธ์ในการสร้างเครือข่ายทั้งภายในชุมชนเอง และกับหน่วยงานภายนอก การใช้ประโยชน์จากฐานความรู้ด้านต่างๆ ในพื้นที่ และการพัฒนาผู้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จะมีพลังในการสร้างจิตสำนึกและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นสมบัติของแผ่นดินไทยให้คงอยู่สืบไป ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าว นอกจากจะบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยแล้ว ยังก่อให้เกิดการตื่นตัวของชาวบ้านและเกิดความภาคภูมิใจในคุณค่าของทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม ที่ชุมชนของตนยังมีอยู่

ปี พ.ศ. 2548 โครงการวิจัยยังคงทำงานเกาะติดอยู่กับพื้นที่วิจัย ได้ ดำเนินโครงการวิจัยผ่านการทำกิจกรรมต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นที่น่ายินดี ว่า นับวันจะได้รับความไว้วางใจจากชุมชนมากขึ้น โดยกิจกรรมส่วนใหญ่เป็น กิจกรรมที่เน้นการสร้างองค์ความรู้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึง คุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมชุมชนของตน ด้วยความคาดหวังว่า จะเป็นกลยุทธ์ที่จะทำให้ชุมชนเกิดความรู้เท่าทัน พร้อมรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น โดยชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงได้ด้วยตัวเอง ซึ่งกิจกรรมต่างๆ เกิดขึ้นจาก**ความร่วมมือระหว่าง** ชุมชนและคณะผู้วิจัยร่วมกันจัดทำโครงการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยกำหนด จะใช้อาคารโรงเรียนคลองสองร่อง ซึ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดของโรงเรียนวัดปาก-สมุทร เพื่อเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมองค์ความรู้ และเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นศูนย์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นกับเครือข่ายและสถานศึกษาอื่น เป็นหน่วยจัดการและ บูรณาการความรู้ท้องถิ่นกับความความรู้สมัยใหม่จากภายนอกที่จำเป็นในการ ดำรงชีวิตและปรับตัวให้เข้ากับชุมชนด้วย รวมทั้งส่งเสริมให้นักวิจัยท้องถิ่นที่ เป็นครูอาจารย์ของโรงเรียนในพื้นที่และโรงเรียนที่เป็นเครือข่าย นำองค์ความรู้ ที่ได้จากการศึกษาวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน ผนวกเข้าสู่บทเรียนในโรงเรียนด้วย นอกจากนี้ ยังได้มีการส่งเสริมให้มีคณะนักเรียน นักศึกษาจากภายนอกเข้าไป ศึกษาชุมชนในแง่มุมต่างๆ เพื่อเตรียมชุมชนให้พร้อมกับการเป็นแหล่งการเรียนรู้ ที่มีคุณภาพด้วย

นักข่าวรุ่นเยาว์ร่วมเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ชุมชน

ในปีนี้นักวิจัยได้มีโอกาสเรียนรู้ชุมชนได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น เข้าใจระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนได้ชัดเจนมากขึ้น จนทำให้เกิดความไวใจ และเป็นที่ยอมรับให้กับชุมชนได้ในยามที่มีสถานการณ์ใหม่ๆ เข้ามากระทบต่อความมั่นคงและการดำรงอยู่ของชุมชน ดังเช่นประเด็นเรื่อง โครงการปรับปรุงผังเมืองรวมของจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นประเด็นใหม่และสำคัญที่สมาชิกชุมชนมองถึงผลเสียและถือเป็นภัยคุกคามต่อการอยู่รอดของชุมชน แต่ชาวบ้านยังไม่มั่นใจในความรู้เชิงวิชาการ และยังไม่มียุทธวิธีเข้าไปต่อรองหรือต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรของตนอย่างชัดเจนและมีพลังด้วยตนเอง

ทั้งนี้เนื่องมาจากนโยบายการจัดผังเมืองใหม่ในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ตำบลแหลมใหญ่เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่จะมีการปรับปรุงผังเมือง ซึ่งแน่นอนว่าต้องมีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินของชาวบ้าน ประเด็นร้อนดังกล่าว แม้ไม่ใช่บทบาทหน้าที่ของคณะผู้วิจัย แต่ในเมื่อเป็นความต้องการของชาวบ้านที่คาดหวังให้นักวิชาการเป็นกัลยาณมิตรที่จะเสริมแรงร่วมแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านได้ คณะผู้วิจัยจึงได้ใช้เวลาส่วนหนึ่งร่วมกับชุมชน ศึกษาความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการมีโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปสัตว์น้ำในพื้นที่เขตบ้านคลองสองร่อง ตำบลแหลมใหญ่ ซึ่งเป็นผลพวงที่จะเกิดขึ้นจากกรณีการปรับปรุงผังเมืองใหม่

คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมรับฟังการประชุมชี้แจงผลการประชาพิจารณ์ และนำมาสู่การจัดเวทีประชาคมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อแนวทางการจัดทำผังเมืองใหม่ให้สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่น โดยมีแกนนำชาวบ้าน หน่วยงานองค์กรท้องถิ่น นักวิจัย นักวิชาการ และตัวแทนฝ่ายจัดทำผังเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม เข้าร่วมประชุมประมาณ 60 คน ในการนี้เจ้าหน้าที่ฝ่ายผังเมืองได้มีการนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับการจัดทำผังเมืองใหม่ในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชาวชุมชนได้รับทราบโดยทั่วกัน จากเวทีดังกล่าวและเอกสารที่ทางโครงการวิจัยได้ร่วมจัดทำขึ้นสำหรับเป็นข้อมูลแสดงความคิดเห็นของคนในชุมชน ได้ส่งผลให้การจัดผังเมืองใหม่จังหวัดสมุทรสงคราม บริเวณตำบลแหลมใหญ่ยังคงเป็นเขตพื้นที่สีฟ้า คือ ประเภทที่โล่งเพื่อการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและการประมงต่อไป

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้คณะผู้วิจัยเห็นพลังความร่วมมือที่เป็นทุนทางสังคมของชุมชนแหลมใหญ่ได้อย่างชัดเจนว่า หากได้รับการสนับสนุนข้อมูลทางวิชาการ และมีการร่วมแรงร่วมใจอย่างเต็มที่แล้ว จะทำให้ชุมชนเกิดความมั่นคงมั่นใจและมีพลังในการต่อสู้เพื่อปกป้องผลประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนได้

ในปีเดียวกันนี้ โครงการวิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของเยาวชนที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง จึงได้มีการจัดทำโครงการนักร้องรุ่นเยาว์ โดยเน้นการทำกิจกรรมร่วมกับเยาวชนในจังหวัดสมุทรสงคราม

มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้และเข้าใจวิถีการดำเนินชีวิตของคนแม่กลอง โดยใช้แหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่ในจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นห้องเรียนให้เยาวชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ว่า แต่ละพื้นที่มีการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยและมีการปรับตัวในการอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างไร อันจะทำให้เยาวชนเกิดความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าชายเลนที่มีอยู่ในชุมชนว่า เป็นแหล่งทรัพยากรอันทรงคุณค่าและมีความสำคัญต่อระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมโดยรวมของประเทศ และเพื่อให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เกิดความสนุกสนานและมีประโยชน์ ผ่านการทำกิจกรรมโดยการเยี่ยมชมในสภาพพื้นที่จริง

แล้วให้เยาวชนเหล่านั้นถ่ายทอดความรู้ผ่านงานศิลปะ ที่สามารถบอกเล่าข่าวคราวการเข้าไปเรียนรู้ในแต่ละครั้ง และจัดบันทึกลงในสมุดบันทึกของนักร้องรุ่นเยาว์แต่ละคน นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมเสริมทักษะเกี่ยวกับการนำเสนอข้อมูลข่าวสารและช่องทางการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ อาทิ การจัดไปดูงานสถานีโทรทัศน์ และสถานีวิทยุกระจายเสียง เพื่อเพิ่มทักษะในการเรียนรู้

ปี พ.ศ. 2549 เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยชุมชนเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาอย่างบูรณาการและยั่งยืน คณะผู้วิจัยจึงเสนอจัดทำโครงการวิจัย กระบวนการการพลิกฟื้นวัฒนธรรมและการจัดการความรู้ของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลองอย่างยั่งยืน โดยมีการดำเนินงานเพื่อเสริมสร้างศักยภาพกลุ่มคนและคณะบุคคลที่อยู่ในฝ่ายของผู้ผลิตและถ่ายทอดวัฒนธรรม ได้แก่ ผู้นำ

ชุมชน บุคลากรภูมิปัญญาของท้องถิ่น และสมาชิกชุมชนให้มีความเชี่ยวชาญ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของชุมชนในเรื่องต่างๆ เสริมสร้าง ศักยภาพของคณะผู้รับผิดชอบดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเพื่อให้สามารถ ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน และสร้างเยาวชน คนรุ่นใหม่ให้เป็นผู้ใช้วัฒนธรรมอย่างชาญฉลาด (smart audience) โดยการ เข้าไปศึกษาเรียนรู้เพื่อซึมซับวัฒนธรรมชุมชน อันจะเป็นรากฐานของการเข้าใจ รู้จักสังคมและวัฒนธรรมไทยในแง่มุมที่รอบด้าน สามารถรักษาวัฒนธรรมเดิม และเลือกรับวัฒนธรรมใหม่ได้อย่างเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ในโลกยุคไร้พรมแดน ทั้งยังเป็นการปลูกฝังองค์ความรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกัน และใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อหวังให้เกิดการดูแลรักษาและเกิด การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต เน้นกระบวนการพัฒนารูปแบบ กระบวนการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะดูแลและใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การดำเนินงานเพื่อการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชน คณะผู้วิจัยได้ร่วมมือ กับองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ ได้ริเริ่มให้มีกิจกรรมกลุ่มเยาวชน “รักษ์แหลมใหญ่” เปิดรับอาสาสมัครจากนักเรียนชั้นมัธยมโรงเรียนวัดปากสมุทร ซึ่งเป็นลูกหลานของคนแหลมใหญ่ จำนวน 40 คน เข้ารับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติ การและไปดูงาน เพื่อเป็นการให้ความรู้และปลูกจิตสำนึกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและ ปัญหาขยะ จากนั้นเยาวชนกลุ่มนี้จึงได้ออกทำกิจกรรมรณรงค์ให้ชาวบ้านในชุมชน

ขยะจำนวนมาก : ปัญหาสำคัญของแหลมใหญ่

สนใจเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาขยะที่นับวันจะกลายเป็นปัญหาใหญ่ของชุมชน โครงการนี้แม้จะเริ่มมาไม่นานนัก แต่ก็มั่นใจว่าจะเป็นความหวังของการร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาขยะของตำบลแหลมใหญ่ได้ในระดับหนึ่ง กิจกรรมต่อมาที่องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ผลักดันอย่างมากที่จะให้เกิดขึ้น คือ การจัดโครงการ “มหกรรมแหกแรง : พลังชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อม” ด้วยคาดหวังว่าวัฒนธรรม “แหกแรงหรือลงแขก” อันเป็นประเพณีการแลกเปลี่ยนแรงงานและการช่วยเหลือเกื้อกูลกันของชาวบ้านในอดีต จะสำแดงพลังปลูกจิตสำนึกความร่วมมือร่วมใจในการทำกิจกรรมสาธารณะ เพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่อำเภอแหลมใหญ่และสังคมของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลองต่อไปในวันข้างหน้า ทั้งนี้ได้มีจุดประสงค์สำคัญที่จะยกระดับวัฒนธรรม “แหกแรง” ให้มีความหมายและมีบทบาทมากกว่าที่จะเป็นเพียงประเพณีในการแลกเปลี่ยนแรงงานและช่วยเหลือเกื้อกูลกันเพื่อทำกิจกรรมที่เป็นกิจธุระส่วนตัวเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ กิจกรรมในชีวิตประจำวันหรือกิจกรรมตามประเพณีพิธีกรรมของชุมชนเพียงเท่านั้น แต่วัฒนธรรม “แหกแรง” ควรจะต้องนำมาใช้เพื่อระดมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนของสังคมชุมชนลุ่มน้ำแม่กลองในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหา

ขณะที่ในวันจะยิ่งเข้าขั้นวิกฤต เพราะเป็นปัญหาของคนทั้งลุ่มน้ำ ที่มีสวนโดยตรงและโดยทางอ้อมทำให้เกิดปัญหาขยะ แต่ชุมชนปลายน้ำอย่างตำบลแหลมใหญ่กลับต้องมารับผลกระทบจากปัญหาดังกล่าวอย่างหนัก ดังนั้น องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ จึงร่วมกับโครงการการจัดการทรัพยากรเพื่อสันติภาพและความยั่งยืน ภายใต้เครือข่ายวิจัยบูรณาการลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง และโครงการการพลิกฟื้นวัฒนธรรมและการจัดการความรู้ของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลอง (กลุ่มที่ 2) จึงได้จัดงาน “มหกรรมแขกแรง : พลังชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อม” ขึ้น เพื่อระดมพลังความร่วมมือจากคนแหลมใหญ่ และผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ เอกชน กลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง ร่วมกันหาแนวทางและข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหา และร่วมกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมของลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง ต่อไป

การพลิกฟื้นวัฒนธรรมแขกแรง

การพลิกฟื้นวัฒนธรรมแขกแรงให้เป็นเครื่องมือในการวางแผนจัดการสิ่งแวดล้อม โดยนำวัฒนธรรมประเพณีชุมชนที่ดั้งเดิมในอดีตมาปรับใช้เพื่อจัดการกับปัญหาขยะในชุมชน โดยชุมชนและโครงการวิจัยได้ร่วมกันจัดขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนมีเวทีที่จะจุดประกายความคิด รำลึกถึงคุณค่าและบรรยากาศของความผูกพัน การช่วยเหลือเกื้อกูล พี่พวออาศัยกันด้านแรงงานในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เคยมีมานานเมื่อครั้งอดีต และน่าจะทำให้เกิดแนวร่วมกลุ่มต่างๆ ที่หันมาใส่ใจปัญหาสิ่งแวดล้อมเพิ่มขึ้น

ในงานมีกิจกรรมที่ดึงดูดให้คนในตำบลแหลมใหญ่ได้ตื่นตัว ทั้งยังเป็นเวทีพบปะกันของผู้คนจากชุมชนอื่นที่เผชิญปัญหาคล้ายๆ กัน ได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการดูแลและจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการที่เหมาะสมกับพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่

กล่าวโดยรวม การจัดงาน “มหกรรมแขกแรง : พลังชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อม” มีความคาดหวังให้เกิดผลดังนี้

เวทีเสวนาในงาน “มหกรรมแขกแรง : พลังชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อม”

- ชุมชนมีเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน
- ปลุกฝังการสร้างจิตสำนึกในการแลกเปลี่ยน แบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทดแทนการจ้างเงิน
- เน้นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- ให้ความสำคัญวิถีชีวิต ภูมิปัญญา เพื่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติสมดุล
- ให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพทำกินควบคู่กับความยั่งยืนของระบบนิเวศ
- ใช้พื้นที่ในชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้และจัดการกับปัญหา
- ใช้แขกแรงเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากรได้

ปฏิบัติการแขกแรง : การจัดการขยะในชุมชน

การดำเนินโครงการเพื่อระดมความร่วมมือร่วมใจจัดการกับขยะในตำบลแหลมใหญ่ เป็นส่วนหนึ่งของการเตรียมความพร้อมที่จะจัดการแหล่งเรียนรู้ในชุมชน โดยสืบเนื่องมาจากเวที “มหกรรมแขกแรง : พลังชุมชนรักษ์สิ่งแวดล้อม” ซึ่งจัดขึ้นเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2549 ผู้นำชุมชน สมาชิก อบต. ตัวแทนคนแหลมใหญ่ ครู และคณะผู้วิจัยได้ผลสรุปร่วมกันว่า คนแหลมใหญ่ต้องร่วมมือร่วมใจกันดูแลรักษาสภาพแวดล้อมและชีวิตของคนในชุมชนด้วยกันเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ได้เล็งเห็นความสำคัญในเรื่องการดูแลรักษาสภาพแวดล้อมเรื่องการจัดการขยะ น้ำเสีย และการใช้พื้นที่ในการทำกินอย่างยั่งยืน ในงานมีกิจกรรมร่วมแรงร่วมใจเก็บขยะในชุมชน เป็นกิจกรรมเริ่มต้นของการรณรงค์ให้คนแหลมใหญ่หันมาใส่ใจดูแลสภาพแวดล้อมรอบๆ บ้านของตน โดยได้รับความร่วมมือจากนักศึกษาคณะกายภาพบำบัดชั้นปีที่ 4 ซึ่งอยู่ระหว่างการออกปฏิบัติการวิชากายภาพบำบัดชุมชนผู้สูงอายุ ช่วยเป็นพี่เลี้ยงให้ โดยก่อนวันเริ่มงาน นักเรียนชมรม “เรารักษ์แหลมใหญ่” จากโรงเรียนวัดปากสมุทร ออกเก็บภาพประทับใจเรื่องขยะด้วยกล้องกระดาดและถ่ายวิดีโอ พร้อมกับบอกกล่าวให้เพื่อนบ้านและเจ้าของบ้านตามหมู่บ้านต่างๆ ทราบว่าจะมีการช่วยเก็บและแยกขยะ ส่วนหนึ่งประชาสัมพันธ์โดยใช้เสียงตามสายของตำบล และในตอนเช้าของวันงาน “มหกรรมแขกแรง” นักศึกษาของมหาวิทยาลัยรังสิตได้

ร่วมกับนักเรียนโรงเรียนวัดปากสมุทรออกเก็บขยะริมถนนหนทาง ตั้งแต่ทางเข้าหมู่บ้านรอบๆ จนถึงตามตรอกซอยต่างๆ ในหมู่บ้าน โดยเดินและปั่นจักรยาน ไปเก็บรวบรวมขยะจากครัวเรือน แล้วนำมารวมกันในช่องเข้าของโรงงาน ซึ่งได้ปริมาณหลายกระสอบปุย และมีปริมาณมากจนเด็กๆ ไม่สามารถนำมารวมไว้ได้เอง ต้องใช้รถเก็บขยะของ อบต.ไปบรรทุกมาภายหลังเลิกงานแล้ว เนื่องจากในวันงาน บรรดาผู้ใหญ่ทั้งหลายวุ่นวายอยู่กับการตระเตรียมงาน จึงไม่มีแรงงานมาช่วยขนขยะในส่วนนี้

อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องขยะยังคงอยู่ในความสนใจของบรรดาผู้ใหญ่และผู้นำชุมชน นับแต่ อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ครูอาจารย์โรงเรียนวัดปากสมุทร และนักเรียนที่เคยร่วมกิจกรรม เนื่องจากการปลูกฝังเรื่องการดูแลสภาพแวดล้อมจากโรงเรียน หลังจากงานหนักแล้ว แกนนำชุมชนได้หารือกันเพื่อดำเนินการต่อในเรื่องการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อจัดเตรียมพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ประกอบกับในช่วงนั้นมีนักศึกษาภาพกายภาพบำบัดชั้นปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยรังสิต ซึ่งอยู่ระหว่างการออกปฏิบัติการภาคสนามวิชากายภาพบำบัดชุมชนผู้สูงอายุ เห็นพ้องกันว่า การจัดการขยะที่เหมาะสมเป็นความจำเป็นหนึ่งในการสร้างสุขภาพที่ดีของคนในชุมชนนี้ จึงเกิดโครงการย่อยๆ เพื่อนำไปสู่การจัดการขยะที่เหมาะสมในพื้นที่ โดยคนในพื้นที่มีส่วนร่วมด้วย ประกอบด้วย เสียงตามสายเพื่อสุขภาพ โครงการเก็บขยะประทับใจ อธิปไตยจากเปลือกหอยแมลงภู่ เรือเก็บขยะ และขยะจากมือน้อง...แต่พอหลวง

โครงการเสียงตามสายเพื่อสุขภาพ ซึ่งตั้งอยู่ในที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ ใช้เป็นเวทีประชาสัมพันธ์และแจ้งข่าว ให้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ซึ่งมีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ 3 ของโรงเรียนวัดปากสมุทร ผลัดกันมาอ่านและเผยแพร่ข้อมูลทุกวันจันทร์ พุธ และศุกร์ เวลา 12.00 - 12.50 น. เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขภาพ การกินอยู่ ความรู้เรื่องโรค การป้องกันโรค ซึ่งสามารถทำเป็นคล้ายรายการวิทยุสั้นๆ และน่าสนใจจะเป็นประโยชน์มาก หากแต่ติดขัดปัญหาบางประการ เช่น บางบ้านไม่ได้ยิน เนื่องจากเครื่องส่งขัดข้อง และมีการล่าช้าของเสียงที่ส่งออกไปทำให้ฟังไม่รู้เรื่อง

โครงการเก็บขยะประทับใจ เกิดจากนักศึกษาคณะกายภาพบำบัดชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยรังสิต ซึ่งลงพื้นที่เก็บข้อมูลในหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 8 บริเวณหลังโรงเรียนและวัดปากสมุทร พบว่ามีขยะทับถมบริเวณตรอกและใต้ถุนบ้านมาก จึงชักชวนนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - มัธยมศึกษาปีที่ 3 ร่วมกันเก็บขยะเป็นการบำเพ็ญประโยชน์แก่ชุมชนในฐานะลูกเสือและเนตรนารี โดยแบ่งเป็น 9 กลุ่ม มีพี่เลี้ยงกลุ่มละ 1 คน แบ่งเขตรับผิดชอบเก็บขยะบริเวณรอบโรงเรียนวัด และหมู่บ้านของตน และนำมาคัดแยกขยะให้ถูกต้องตามประเภท ซึ่งภายในเวลาเพียง 1 ชั่วโมง พบว่าได้ขยะหลายกิโลกรัม และถึงขยะที่รองรับขยะยังไม่มีเพียงพอ หลังจากนั้นมีการรณรงค์เก็บขยะริมถนนตลอดแนวตั้งแต่ทางเข้าหมู่บ้าน พบว่าผู้ใหญ่ยังไม่ค่อยให้ความสำคัญมากนัก แต่ก็เห็นว่าดีที่มีนักศึกษามาจุดประกายและชักชวนให้เด็กๆ เก็บขยะและทิ้งขยะให้เป็นที่เป็นทาง นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ยังได้ร่วมมือกันเก็บขยะไปกำจัดให้มากขึ้น เพื่อให้มีถังขยะมากพอที่จะรองรับปริมาณขยะในทุกๆ วันด้วย

อิฐบล็อกจากเปลือกหอยแมลงภู่ เกิดจากการที่เห็นคนในหมู่บ้านมีอาชีพแกะหอยเป็นจำนวนมาก ทำให้มีเปลือกหอยกองเต็มใต้ถุนบ้านเกือบทุกหลัง เมื่อน้ำขึ้นหรือฝนตกก็จะมีน้ำซังในเปลือกหอย ซึ่งนอกจากจะส่งกลิ่นเหม็นแล้วยังอาจเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงและแมลงหวี่ ซึ่งเป็นสาเหตุของโรคที่มีแมลงเป็นพาหะ นักศึกษาจึงมีความคิดที่จะนำเอาเปลือกหอยแมลงภู่ที่มีจำนวนมากนั้นใช้ประโยชน์ เมื่อไปปรึกษากับอาจารย์พิเศษสมัย ซึ่งจิตร อาจารย์ประจำวิชาวิทยาศาสตร์ โรงเรียนวัดปากสมุทร จึงเกิดความคิดนำเปลือกหอยแมลงภู่มาผสมปูนและทำเป็นอิฐบล็อกขึ้น เพื่อใช้แทนแผ่นปูนที่ชำรุดเป็นทางเดินเข้าบ้าน ซึ่งสำหรับบ้านที่อยู่ในสวนหรือบริเวณที่ติดคลอง มีความจำเป็นมากในเวลาน้ำขึ้น หรือใช้เป็นส่วนผสมกับปูนเทพื้น เป็นการนำเอาของเหลือใช้หรือขยะที่มีอยู่มากในห้องถิ่นมาทำให้เกิดประโยชน์ และประหยัดวัสดุที่ใช้เทพื้นหรือทำอิฐด้วย ซึ่งเรื่องนี้นักศึกษาได้ทำการทดลองร่วมกับนักเรียนโรงเรียนวัดปากสมุทร เป็นกิจกรรมหนึ่งในวิชาวิทยาศาสตร์ด้วย การทดลองทำและเรียนรู้ส่วนผสมที่เหมาะสม และการช่วยเหลือนกันระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ ซึ่งยินดีสนับสนุนเปลือกหอย หิน ทราช ปูนซีเมนต์ ยิ่งเปลือกหอยนั้นขอได้ง่ายมากจากบ้านของเด็กๆ เอง

การทำอิฐบล็อกจากเปลือกหอยแมลงภู่

รวมทั้งการให้หยาบยืมอุปกรณ์ต่างๆ นอกจากนี้ยังได้รับคำแนะนำจากผู้ใหญ่ใจดี เช่น การเสริมความแข็งแรงโดยใส่โครงไม้ไผ่ลงไปก่อนทส่วนผสม เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการยึดเกาะของปูน (เลียนแบบเหมือนแผ่นปูนที่ต้องมีโครงเหล็กเส้นภายใน) จากนั้นนักเรียนช่วยกันบันทึกปริมาณส่วนผสมของแต่ละแบบ และนำมาทดสอบความแข็งแรง โดยลองเดินเหยียบย่ำ ทบ และทุ้มลงกับพื้น อิฐบล็อกที่ได้นอกจากนำมาจัดแสดงและสาธิตในงานมหกรรมแข่งแล้ว ส่วนหนึ่งให้เด็กๆ นำกลับไปใช้บางส่วนมอบไว้ให้ครอบครัวของลูกถนนที่เอื้อเฟื้อในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ

“ขยะจากมือน้อง...แต่พ่อหลง” เป็นการดำเนินโครงการเล็กๆ ด้วยความร่วมมือกันของนักเรียนและครูโรงเรียนวัดปากสมุทร จัดทำโครงการ “ขยะจากมือน้อง...แต่พ่อหลง” ซึ่งใช้โอกาสที่ปีพุทธศักราช 2549 เป็นวาระเฉลิมฉลองการครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี หลายหน่วยงานจัดกิจกรรมเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยในการนี้นักศึกษาคณะกายภาพบำบัดเห็นปัญหาขยะในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ จึงเสนอวิธีการจัดการขยะ และร่วมรณรงค์การเก็บขยะ การทิ้งขยะและการจัดเก็บที่เหมาะสม อีกทั้งยังเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกเรื่องการรักษาสสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนแก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่นเพื่อให้สามารถช่วยกันดูแลและจัดการปัญหาต่างๆ ต่อไปในอนาคต

โครงการนี้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ 3 สิงหาคม 2549 นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเตรียมสภาพแวดล้อมของชุมชนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ ซึ่งสืบเนื่องจากเวทีเสวนาในงานมหกรรมแข่งที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การบริหารส่วนตำบลได้ให้ความสำคัญกับการจัดการขยะและมีความพยายามในการจัดการขยะเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้หมู่บ้านซึ่งมีน้ำท่วมขังเสมอๆ เนื่องจากมีน้ำขึ้นน้ำลงทุกวัน เป็นที่สะสมของขยะทั้งที่เกิดจากการทิ้งในครัวเรือน และการพัดพามาในช่วงน้ำขึ้นน้ำลงแต่ละวันด้วย

นักศึกษาเป็นจุดสนใจของเด็ก เด็กๆ รู้สึกสนุกสนานกับการทำงานที่ถูกทำให้เป็นเรื่องสนุก เป็นเกม หรือเป็นกิจกรรมที่ทำให้หัวเราะได้ และได้งานด้วย

นักศึกษาเรียนรู้วิธีการดำเนินงานที่เริ่มต้นด้วยกิจกรรมสันตนาการ ได้แก่ การเล่นเกม แข่งขันเขียนชื่อขยะที่พบเห็นใกล้ๆ ตัว และที่มาของขยะเหล่านั้น เกมใบ้คำ เกี่ยวกับขยะต่างๆ ตอบคำถามเกี่ยวกับที่มาและการรักษาความสะอาด โดยแบ่งไปตามแต่ละชั้น ตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถมศึกษาปีที่ 1 - 3 ประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 และมัธยมศึกษาปีที่ 1 - 3

การจัดอบรม อธิบาย คัดเลือกคณะกรรมการธนาคารขยะ และการใช้ “แบบบันทึกความดี” ซึ่งจะบันทึกประเภทและจำนวนของขยะที่นักเรียนนำมาฝากกับธนาคารขยะ ซึ่งกลุ่มนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ 3 เป็นกรรมการ ในการตรวจนับและบันทึกผล รวมทั้งให้รางวัลสำหรับความดีในการช่วยรักษา ความสะอาด นอกจากนี้ยังมีการประเมินความก้าวหน้าทุกสัปดาห์ที่ 4 ของ เดือนว่าสมาชิกที่นำขยะมาฝากได้มากน้อยเพียงใด หลังจากนั้นอีก 4 เดือน คือ เดือนธันวาคม 2549 ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นวันที่พี่ๆ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ 3 นำสถิติของน้องๆ ใน โรงเรียนมาตัดสินให้รางวัลแก่ผู้ที่สามารถเก็บสะสมขยะไว้ในธนาคารมากที่สุด ซึ่งขยะเหล่านี้อาจนำมาจากในบ้านก็ได้ เป็นทั้งขยะที่ขายได้และขายไม่ได้ รุ่นพี่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 และ 3 ที่เป็นเจ้าหน้าที่ของธนาคารขยะจะเก็บรวบรวม และทำบัญชีการรับขยะทุกวัน เมื่อใดขยะที่สามารถขายได้มีจำนวนมากแล้ว จะมีคนมารับซื้อ เช่น กระดาษ ขวดพลาสติก ขวดแก้ว และเก็บเงินส่วนนี้ไว้สำหรับ ซื้อของรางวัลให้แก่สมาชิกของธนาคาร ซึ่งมักจะเป็นอุปกรณ์เครื่องเขียน หนังสือ กระเป๋านักเรียน และขนมเล็กๆ น้อยๆ เป็นต้น

เรือเก็บขยะ เป็นสิ่งที่นักศึกษาได้เสนอไว้ เนื่องจากพบว่าบางหมู่บ้าน ยังไม่มีถนนเข้าถึง ดังนั้น การจัดเก็บขยะจึงต้องสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ซึ่ง “เรือ” เป็นพาหนะ ที่ใช้กันอยู่มากในตำบลนี้ จึงเป็นอีกทางในการรวบรวมขยะ แทนที่จะปล่อยให้ขยะลอยเกลื่อนกลาดให้เป็นปัญหาในปัจจุบัน ซึ่งจากการพูดคุยกับ อบต. ได้พบว่าเคยทำมาแล้ว ไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับคนในพื้นที่ แต่ที่ยังมี ปัญหา เพราะพฤติกรรมทิ้งขยะของชาวบ้านยังไม่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นโจทย์ที่ ต้องขบคิดกันต่อไปว่าจะทำอย่างไรที่จะสร้างพฤติกรรมทิ้งขยะให้เป็นที่แล้ว รวบรวมไว้เพื่อนำไปกำจัดในที่ที่เหมาะสมต่อไป

ในเวทีสรุปการปฏิบัติการชุมชนกายภาพบำบัดในผู้สูงอายุ พวกผู้ใหญ่ และผู้นำชุมชนมีความเห็นเสนอว่า ควรดำเนินโครงการนี้อย่างต่อเนื่อง และลดปริมาณขยะในทุกๆ กิจกรรมในชีวิตประจำวัน เช่น การซื้ออาหารจากเรือขายของ แทนที่จะให้ใส่ถุงพลาสติก ก็เปลี่ยนเป็นนำจาน ชาม หรือหม้อมาใส่อาหารแทน การเก็บขยะที่ลอยมาตามลำน้ำ เพื่อป้องกันอุบัติเหตุที่จะเกิดกับคนเดินเรือ ซึ่งมักประสบปัญหาบ่อยๆ ขณะแล่นเรือ คือ มีถุงพลาสติก ผ้าหรือเชือก ที่ลอยมาตามน้ำพันเข้ากับใบพัดเรือ ทำให้ติดขัดหรือทำให้เรือขัดข้องอยู่เสมอ เนื่องจากผลการดำเนินงานพบว่า ปริมาณขยะที่เก็บรวบรวมได้รวมกันแล้ว 5 หมู่บ้าน ภายในเวลา 2 ชั่วโมง มากถึงราวๆ 30 ถุงปุ๋ย

ในส่วนของเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรม แสดงความเห็นและความรู้สึกต่อการทำกิจกรรมไว้ว่า “รู้สึกดีและภูมิใจที่มีโอกาสทำความดี แม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อย แค่การเก็บขยะ” “รู้สึกสนุกที่ได้ร่วมกิจกรรมกับพี่ๆ” ขณะที่บางคนเรียนรู้ว่า การทิ้งขยะเพียงคนละชิ้นก็เป็นเหตุให้มีกองขยะมากมายได้ รวมทั้งยังได้แสดงความ

การจัดการปัญหาขยะ กิจกรรมความร่วมมือของทีมวิจัย นักเรียน นักศึกษา และชุมชน

เห็นว่า ควรมีการแยกขยะ การวางถังขยะตามจุดต่างๆ ให้เพียงพอ นอกจากนี้เด็กบางคนยังสัญญาว่าจะทิ้งขยะลงถังทุกครั้ง และเก็บขยะเมื่อเดินผ่านและเห็นขยะข้างทาง หากยังจะช่วยบอกคนอื่นให้ทิ้งขยะให้ถูกที่อีกด้วย ส่วนข้อเสนอแนะต่อการจัดกิจกรรมนี้ว่า น่าจะมีกิจกรรมร่วมกันกับเพื่อนๆ พี่ๆ รมรงค์ เก็บขยะกันทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง หรือการนำขยะไปรีไซเคิล ซึ่งในเรื่องนี้ยังสามารถนำไปติดต่อและเสนอไปทางโรงเรียนแล้ว

จากโครงการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ในปัจจุบันได้รับการสานต่อจากคนในชุมชน ดังได้แสดงไว้ในแผนภาพ ได้แก่ โครงการเรือเก็บขยะ ที่ผู้ใหญ่กระดังงาเจือไทย ยังคงดำเนินการอยู่เป็นระยะ โดยประกาศให้ลูกบ้านเก็บรวบรวมขยะในบ้านไว้ ผู้ใหญ่กระดังงาและทีมงานจะแล่นเรือไปรับ และแลกขยะกับน้ำตาลหรือไข่บ้าง ซึ่งจำนวนที่แลกหนึ่งกระสอบปุ๋ยต่อน้ำตาลหนึ่งกิโลกรัม หรือไข่ 4 ฟอง หากเป็นเด็กนำมาแลก สิ่งของที่ได้รับกลับไปจะเป็นสิ่งที่ผู้ใหญ่กระดังงาจัดหาเองให้เหมาะสม ส่วนขยะที่รวมได้นั้น ส่วนที่สามารถเผาไหม้เป็นเชื้อเพลิงได้ ผู้ใหญ่กระดังงาจะนำมาใช้เคี่ยวน้ำตาล ส่วนที่ใช้ไม่ได้นำไปรวมในถังขยะของ อบต. รอการชนไปทิ้งต่อไป นอกจากนี้ ผู้ใหญ่กระดังงายังเคยทดลองกางโพงพางไว้ในคลอง 1 คีน พบว่ามีขยะลอยมาติดประมาณ 1 กระสอบปุ๋ย หากทำเช่นนี้ทุกวัน จะพบว่ามีขยะรวมแล้วปีละ 365 ถุงปุ๋ย ต่อ 1 คลอง เฉพาะในตำบลแหลมใหญ่มี 7 คลอง คงมีปริมาณขยะต่อปีมากมายทีเดียว หากไม่ได้รับการกำจัดจะมีผลเสียต่อสภาพแวดล้อมของชุมชนและระบบนิเวศปากอ่าวแม่กลองอย่างหนัก ปัจจุบันผู้ใหญ่กระดังงายังคงดำเนินกิจกรรมนี้อย่างต่อเนื่อง ด้วยความมั่นใจและตั้งใจว่าจะต้องทำให้คลองและหมู่บ้านสะอาดให้ได้ สำหรับโครงการขยะจากมือน้อง...แต่พ่อหลวง นักเรียนและครูโรงเรียนวัดปากสมุทรยังคงดำเนินงานต่อไปในโครงการธนาคารขยะภายในโรงเรียน

จากการดำเนินโครงการและกิจกรรมต่างๆ เกี่ยวกับขยะ พบว่าในช่วงแรกได้รับผลตอบรับจากชาวบ้านโดยเฉพาะเด็กๆ เป็นอย่างมาก เด็กจะช่วยกันเก็บขยะในบ้านตนเองและบอกพ่อแม่ เพื่อนๆ เพื่อนบ้านให้ร่วมด้วย ประกอบกับการทำข่าวของกลุ่มนักข่าวเยาวชนในพื้นที่ ทำให้เกิดความสนุกสนานและกระตุ้น

การสรุปงานหลังจากเสร็จกิจกรรม

ให้ผู้ใหญ่ต้องช่วยเด็ก อย่างไรก็ตาม เมื่อนักวิจัยและนักศึกษาออกจากพื้นที่แล้ว กระแสดังกล่าวค่อยๆ เจริญบง จึงจำเป็นจะต้องได้รับการกระตุ้นให้ทำอย่างสม่ำเสมอและมีแรงจูงใจให้ทำอย่างต่อเนื่อง นักศึกษาจึงรวมตัวกันพร้อมกับ ชักชวนเพื่อนๆ กลับมาจัดกิจกรรมรณรงค์เรื่องขยะอีกครั้ง และมอบรางวัลเด็กๆ ที่นำขยะมาฝากกับธนาคารขยะ และย้ำเตือนถึงความสำคัญของการช่วยกันดูแล ความสะอาดและสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวเรา ซึ่งหวังว่าจะทำให้กลุ่มนักเรียน ครู และ ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของเรื่องนี้ และร่วมมือกันดำเนินการต่อไป

จากผลของการทำงานร่วมกันระหว่างคนภายนอกและคนในชุมชนทำให้อำนาจชุมชนที่เป็น “ตัวจริง” อย่างผู้ใหญ่กระด้างงาเข้ามาสานต่อโครงการการจัดการขยะ ซึ่งเรื่องนี้ผู้ใหญ่กระด้างงาเองได้เคยเสนอความคิดภายในวงแลกเปลี่ยนกับนักวิจัยและนักศึกษาหลายครั้งแล้ว หากแต่ยังไม่ได้เริ่มเป็นจริงเป็นจัง ครั้นเมื่อถึงเวลาและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ เหมาะสม ผู้ใหญ่กระด้างงาจึงใช้โอกาสนี้ “ตีเหล็กเมื่อร้อน” โดยประกาศให้ชาวบ้านใกล้เคียงในคลองมอปลัดและคลองเตาปูน เก็บรวบรวมขยะไว้ เมื่อผู้ใหญ่กระด้างงาแล่นเรือไปส่งน้ำตาล ผ่านบ้านชาวบ้านคนใดก็จะนำเรือกลับไปรับขยะ โดยจะแลกเปลี่ยนน้ำตาลหรือไข่ ด้วยความคิดที่ผู้ใหญ่กระด้างงาบอกว่า “เราต้องเป็นตัวอย่างให้หมู่อื่นๆ ก่อน” หมู่อื่นๆ ดังกล่าวคือ หมู่ที่ 1, 2, 7 และ 8 ซึ่งมีขยะเกลื่อนกลาดตามริมถนนและใต้ถุนบ้านเช่นกัน

จากเวทีแลกเปลี่ยนกันอีกครั้งต่อๆ มา ในเรื่องการจัดการขยะของตำบลแหลมใหญ่ มีการแสดงความเห็นและความห่วงใยต่อสภาพแวดล้อมของแหลมใหญ่ จะเห็นว่าประเด็นขยะยังมีอยู่ในใจของชาวบ้านเสมอ มีชาวบ้านบางคนเสนอว่า ในงานศพแทนที่จะซื้อน้ำเป็นแก้ว อาจจะลดปริมาณขยะด้วยการใช้แก้วพลาสติกที่สามารถล้างนำกลับมาใช้ใหม่ได้ จะดีกว่าแก้วพลาสติกบางใสที่กินแล้วต้องทิ้งทุกครั้ง หรือลุงสายัณห์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ที่เสนอว่า เวลาซื้อถ้วยเดียวควรเลิกใช้ถุงพลาสติก ให้ใช้หม้อหรือชามใส่แทน บางคนบอกว่า “พวกเราควรต้องมองหาต้นเหตุหรือที่มาของขยะ” หรือป่าทองคำ เจือไทย นักวิจัยท้องถิ่นผู้มีประสบการณ์ของ สกว. บอกว่า “ลองเอาคนที่ผลิตขยะมาคุยกัน เพื่อหาทางออก หาวิธีการจัดการขยะอย่างยั่งยืน”

อาจารย์ประสิทธิ์ แดงสกุล หนึ่งในนักวิจัยท้องถิ่น แสดงความเห็น ว่า หากเหลียวมองรอบๆ ตัว จะเห็นขยะเกลื่อนกลาดมากมาย นอกจากจะเห็นชนิด ประเภทที่มาของขยะ ยังเห็นคนทิ้งด้วย จากการประมาณจากสายตา อาจารย์พบว่า ร้อยละ 50 ของขยะทั้งหมด ที่ทิ้งกระจัดกระจายตามริมถนน ใต้ถุนบ้าน เป็นถุงขนมขบเคี้ยว กระดาษห่อลูกอม ถ้วยขนมทำด้วยพลาสติก ซึ่งคาดว่าจะมาจากเด็กๆ ดังนั้น การลดปริมาณขยะน่าจะเริ่มต้นกันที่โรงเรียน ทำเป็น “ตลาดนัดขยะ” ให้เด็กนักเรียนเอาขยะมาขายหรือแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งอื่น หรือนำขยะมาใช้ประโยชน์ โดยทำเป็นโครงการในชั้นเรียน ส่วนในประเด็นที่มาของขยะ ป้าทองคำเสนอว่า ควรนำเสนอภาพขยะที่มากมายมหาศาลนั้นแก่คนในชุมชนเพื่อให้เกิดสำนึกและการเปลี่ยนแปลง อาจารย์ประสิทธิ์เคยลองสำรวจขยะที่มาทางแม่น้ำแม่กลองพบว่า มีปริมาณมาก ลำพังแหลมใหญ่เองไม่สามารถกำจัดได้หมด จำเป็นจะต้องทำร่วมกับตำบลอื่นๆ เพราะแหลมใหญ่อยู่ปลายน้ำจำต้องรองรับขยะจากต้นน้ำ ซึ่งหลายคนบอกว่า เมื่อขยะมาจากต้นน้ำ จึงควร “ฟ่องด้วยภาพ”

อาจารย์ประสิทธิ์ยังได้เสนออีกว่า หากต้องการให้คนในชุมชน “กินดี อยู่ดี” จำเป็นต้องดูแลรักษาสภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและชีวภาพ ซึ่งรวมถึงสรรพชีวิตทั้งหลายที่เกื้อกูลกันอยู่ทั้งบนบก ป่า ในน้ำ ในอากาศ รวมทั้งวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต และหากมองการจัดการแหล่งเรียนรู้ชั้นในตำบลแหลมใหญ่ เป็นกลยุทธ์หนึ่งในการปกป้องรักษาสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตชาวบ้าน ดังนั้น เครื่องมือในการทำให้สิ่งเหล่านี้ยั่งยืนได้ ได้แก่ การตีข้อร้องป่าวผ่านเวที “แขกแรง” การสร้างนักข่าวเยาวชนในพื้นที่ การรณรงค์เรื่องขยะ การฟื้นฟูเรื่องบึงหนองบ่อ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการและใช้ประโยชน์พื้นที่ โดยอาศัยทุนที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ ซึ่งผู้อำนวยการและอาจารย์โรงเรียนวัดปากสมุทรก็เห็นด้วยกับการรณรงค์เรื่องขยะอย่างจริงจัง

องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ รวมทั้งกลุ่มแกนนำในชุมชนมีส่วนช่วยในการจัดเก็บขยะตามตรอกซอยต่างๆ การเก็บขยะที่ทับถมอยู่ใต้ถุนบ้านซึ่งอยู่ริมน้ำ ผู้ใหญ่ใจดีหลายคนสนับสนุนการทำงานของเด็กและเยาวชน รวมทั้งกลุ่มคนจากภายนอก ได้แก่ นักศึกษาที่เข้ามาเรียนรู้ในพื้นที่ทั้งภายในประเทศและจาก

ต่างประเทศ “แขกแรง” จึงเป็นความพยายามรื้อฟื้นวัฒนธรรมและระบบคุณค่าอันงดงามที่มีอยู่ในชุมชนกลับมาใช้จัดการปัญหาในพื้นที่ ดังนั้น ในทุกกิจกรรมของ “แขกแรง” เพื่อการเก็บขยะดังกล่าวข้างต้น จึงหมายรวมถึงการร่วมกำลังกาย กำลังใจ กำลังสติปัญญา และความคิดเห็นเพื่อหาทางออกและจัดการกับสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน ของคนทั้งในและนอกชุมชน ซึ่งมีได้เป็นการร่วมด้วยช่วยกันเพื่อชำระไว้ซึ่งสุขภาพและความกินดีอยู่ดีของคนในชุมชนเองเท่านั้น หากแต่ยังแผ่ไปยังชีวิตอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

บทเรียนจากการทำงานร่วมกันในประเด็นการจัดการขยะ

การทำงานร่วมกับคนในชุมชนแตกต่างกันในแต่ละวัย ดังนั้น การทำกิจกรรมต้องเหมาะสม เช่น เด็กๆ ทำให้เป็นเรื่องสนุก และเรียนรู้ไปพร้อมกัน การทำงานให้สำเร็จต้องการการสนับสนุนจากโรงเรียนในพื้นที่จะยิ่งทำให้โครงการที่เริ่มไว้มีความต่อเนื่องและสม่ำเสมอมากขึ้น การมุ่งสร้างสำนึกในการดูแลรักษาพื้นที่ที่อยู่อาศัยแก่เยาวชน เพื่อให้เห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมและช่วยกันปกป้อง เท่ากับเป็นการสร้างพลังที่เข้มแข็งจากฐานรากของชุมชน เหมือนกับการปลูกไม้ยืนต้นซึ่งต้องอาศัยความอดทน พยายามหมั่นรดน้ำ พรวนดินให้กองงาม และรอคอยที่จะชื่นชมผลงานที่สร้างไว้เป็นทุนทางสังคม

การทำงานร่วมกับชุมชนต้องอาศัยความไว้วางใจและความร่วมมือ การติดตามต่อเนื่อง ต้องสร้างกำลังใจระหว่างผู้ร่วมงาน การพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนอย่างสม่ำเสมอจะทำให้หนักวียัยและชาวบ้านไม่ห่างกัน รู้สึกผูกพันจนเป็นเสมือนญาติพี่น้องกัน คณะผู้วิจัยถือว่าการเข้าทำงานสนามวิจัยเป็นเสมือนการลงไปหาเพื่อนและญาติในชุมชน บรรยากาศของการทำงานวิจัยจึงเป็นเต็มไปด้วยความรู้สึกที่ดี มีความสุขทั้งที่মনักวิจัยท้องถิ่นและชาวบ้านในพื้นที่

ผลจากปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนทำให้เกิดการรวมตัวของคนในชุมชนที่เท่าทันและพร้อมจะเผชิญและจัดการกับสิ่งที่จะเกิดขึ้นและมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ด้วยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ รวมทั้งการร่วมไม้ร่วมมือกับกัลยาณมิตรทั้งหลายจากชุมชนอื่นๆ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย และบุคคลภายนอกที่เข้ามาเรียนรู้ชุมชน

ปลายปี พ.ศ. 2550 จนถึง 2551 โครงการวิจัยได้รับอนุมัติให้ดำเนินงานวิจัยในระยะที่ 2 ซึ่งเน้นให้ความสำคัญกับความต้องการที่เกิดขึ้นจากชุมชน โดยมีทีมวิจัยเป็นผู้หนุนเสริมให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนและคณะผู้วิจัย ด้วยการจัดเวทีให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน

สิ่งที่โครงการวิจัยอยากให้เกิดขึ้นในพื้นที่คือ ชุมชนเห็นคุณค่าของพื้นที่ชุ่มน้ำและป่าชายเลนซึ่งเป็นฐานทรัพยากรหล่อเลี้ยงชีวิตคนแหลมใหญ่ คาดหวังให้คนแหลมใหญ่มีจิตสำนึกในการป้องกันดูแลรักษาชุมชนของตนอย่างเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทุกด้าน ทั้งสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม โดยเริ่มต้นจากการจัดให้มีเวทีชาวบ้านแหลมใหญ่ ครั้งที่ 1/2551 เพื่อให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยน และให้เกิดประเด็นในการทำวิจัยร่วมกัน และถอดบทเรียนจากชุมชนอื่นๆ เพื่อมาปรับใช้ โดยเริ่มต้นจากพื้นที่ที่ไม่ซับซ้อนก่อนในปีแรกๆ

สืบเนื่องจากเวทีชาวบ้านแหลมใหญ่ นำมาสู่การหารือเพื่อวางแผนการดำเนินโครงการในระยะที่ 2 จากเวทีพบว่า ชุมชนมีความพร้อมที่จะดำเนินงานร่วมกันต่อ โดยคณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเด็นที่น่าสนใจที่จะดำเนินงานต่อในอนาคตน่าจะแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ

1. tacit knowledge ที่มีในชุมชน เป็นหน้าที่ของคณะผู้วิจัยจะต้องเป็นผู้นำความรู้ที่มีมาแปรรูปแบบในรูปแบบของการถอดบทเรียน
2. การทำงานเชิงปฏิบัติการเน้นชุมชนเป็นหลัก ให้ชุมชนเสนอเรื่องที่ต้องการทำ โดยมีนักวิจัยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง
3. การถอดความรู้ ให้นักวิจัยเป็นพี่เลี้ยงในการทำเนื้อหาแล้วนำเสนอผ่านช่องทางสื่อต่างๆ ที่มีในจังหวัด

แนวทางการดำเนินการวิจัยต่อไปในอนาคต ที่ประชุมเห็นด้วยกับแผนที่ว่า ควรจะพัฒนาพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ให้เติบโตเสมอหน้ากับทีมวิจัยในพื้นที่อื่นๆ เพื่อให้สามารถนำองค์ความรู้จากงานวิจัยไปใช้ในการพิทักษ์รักษาฐานทรัพยากรที่มีอยู่เดิมให้คงอยู่ และสามารถขยายพื้นที่ไปยังพื้นที่ใกล้เคียงได้ โดยใช้คำว่ากรพลิกพื้นวัฒนธรรมและการจัดการความรู้นำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยสกัดเอาองค์ความรู้เกี่ยวกับชายฝั่งทะเลอ่าวไทยเพื่อนำไปสู่การทำงานวิจัยซึ่งมีบทเรียนจากพื้นที่แหลมใหญ่ที่ใช้องค์ความรู้ทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อม

มาขับเคลื่อนแก้ปัญหาของพื้นที่ เป็นการทำงานในลักษณะของการถอดบทเรียนของทุกกลุ่มที่มีการทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และบันทึกองค์ความรู้เหล่านั้น เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้มาเสริมแรงให้กับคนในพื้นที่แหลมใหญ่ และพื้นที่อื่นตามแนวชายฝั่งทะเลที่มีปัญหาคล้ายคลึงกันด้วย รวมทั้งยังเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับทีมวิจัยชาวบ้านของตำบลแหลมใหญ่ แล้วสามารถเชื่อมโยงให้เป็นเครือข่าย มองภาพรวมทั้งชายฝั่งทะเลอ่าวไทยเพื่อตอบโจทย์ในการจัดการชายฝั่ง และถอดบทเรียนระดับเครือข่าย โดยมีโจทย์ร่วมคือ “การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง” โครงการวิจัยจะทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมด้วยการจัดเวทีให้เกิดการแลกเปลี่ยน ให้คนทำงานเหล่านี้มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้สามารถพัฒนาเป็นงานวิจัยต่อยอด หรือเกิดเป็นความร่วมมืออื่นๆ ตามมา โดยได้แบ่งระดับของการทำงานได้ดังนี้

ระดับที่ 1 ชัยบและพัฒนาพื้นที่แหลมใหญ่ด้วยการถอดบทเรียน เพื่อพัฒนาศักยภาพของพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ หนุนเสริมแหลมใหญ่โดยขอฟังความคิดเห็นจากชุมชนก่อนว่าคนในชุมชนมีความคิดเห็นอย่างไร และสนใจที่จะทำอะไร

ระดับที่ 2 ศึกษาถอดบทเรียนพื้นที่ที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ในพื้นที่ชายฝั่งโดยรอบ เพื่อเป็นการฝึกกำลังในการอนุรักษ์ป่าชายเลน ทำในลักษณะของการจัดเวทีชาวบ้านเล็กๆ แต่ทำหลายๆ เวที เพื่อเป็นตัวดึงดูดให้พื้นที่แหลมใหญ่รุกหน้าขึ้นมาทำกิจกรรมเพื่อให้ทัดเทียมกับพื้นที่อื่นๆ ด้วย โดยในปีแรกเร่งถอดบทเรียนเพื่อศึกษาว่าแต่ละพื้นที่มีการทำอะไร ประสบความสำเร็จหรือไม่อย่างไร โดยการจัดเวทีชาวบ้านเล็กๆ หลายเวที เพื่อถอดบทเรียนของแต่ละพื้นที่ รวมทั้งเป็นการหนุนเสริมให้กับพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ด้วย

ระดับที่ 3 เชื่อมโยงให้เกิดเครือข่าย รวมทั้งศึกษาในระดับเครือข่ายการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ เพื่อเชื่อมร้อยพื้นที่ที่ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำของโลก ที่เรียกว่า พื้นที่ชุ่มน้ำดอนหอยหลอด มีอาณาเขตใน 4 ตำบลของอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่ บางแก้ว บางจะเกร็ง แหลมใหญ่ และคลองโคน โดยเป็นการทำงานควบคู่กับการถอดบทเรียน หนุนเสริมเชื่อมเครือข่ายขยายผลให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ สุดท้ายมีการจัดประชุมกลุ่มกลุ่มน้ำ

ในที่สุด เป็นที่น่ายินดีว่าแนวทางการดำเนินการวิจัยทั้งสามนี้ ได้รับการตอบสนองจากชุมชนตำบลแหลมใหญ่อย่างทันท่วงที กล่าวคือ กลุ่มผู้นำของชุมชน ได้ขับเคลื่อนการวิจัยที่ได้ปรึกษาหารือกันในกลุ่มว่าเป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการและเป็นปัญหาของชุมชนที่ต้องการการจัดการโดยเร็ว นั่นคือปัญหาเรื่องการกัดเซาะชายฝั่งซึ่งจะก่อให้เกิดความเสียหายใหญ่หลวงต่อฐานทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน ดังนั้น จึงได้ทำโครงการเรื่อง “การศึกษาแนวทางการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง โดยความร่วมมือของชุมชนตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม (2550) โดยขอรับการสนับสนุนทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย หรือ สกว. มีนายอมรศักดิ์ ฉัตรระทิน รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ ในขณะนั้นเป็นหัวหน้าโครงการวิจัย (ปัจจุบันดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่) โครงการนี้เน้นการมีส่วนร่วมของคนแหลมใหญ่ ด้วยการเปิดเวทีเสวนาปัญหาทุกหมู่บ้านในตำบล ชาวบ้านจึงมีโอกาสร่วมเสนอปัญหา ร่วมให้ข้อมูลในเชิงลึกของพื้นที่ ร่วมเสนอแนวทางและเลือกวิธีการแก้ไข ในที่สุด การวิจัยเรื่องดังกล่าวได้ผลการวิจัยที่สามารถนำไปปรับใช้ได้จริงกับการป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง นั่นคือการใช้การปักแนวไม้ไผ่กันการกัดเซาะชายฝั่ง ถือเป็น ภูมิปัญญาท้องถิ่นชายฝั่งทะเลอ่าวไทยที่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหา

นอกจากนี้ คนแหลมใหญ่ยังขยายผลรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ ทรัพยากรชายฝั่งตำบลแหลมใหญ่ และเข้าร่วมจัดตั้งเป็นเครือข่ายรักษ์อ่าวไทย ตอนบน มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงข้อมูลความรู้ออกในการจัดการปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับทรัพยากรชายฝั่งทะเล โดยเสนอให้มีการขับเคลื่อนแผนงานการป้องกันและแก้ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งอ่าวไทยตอนบนให้เป็นประเด็นปัญหาที่ต้องแก้ไข และเสนอให้มีแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน จนเป็นที่ ยอมรับของสมาชิกเครือข่าย หน่วยงานของรัฐ และองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง อาทิ ได้ประสานขอความร่วมมือในการบรรเทาปัญหาแนวปะทะของคลื่นและตะกอนเลนบริเวณชายฝั่งทะเลที่ลดลงไป โดยขอรับการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนา องค์การชุมชน (องค์กรมหาชน) (พอช.) ในการปักไม้ไผ่ตามภูมิปัญญาของชาวบ้าน

บรรยากาศจากเวทีชาวบ้านแหลมใหญ่

การจัดนิทรรศการแสดงผลงานของโครงการฯ
ในเทศกาลกินปลาและของดีเมืองแม่กลอง ครั้งที่ 8

การดำเนินการของโครงการวิจัยตลอดระยะเวลา 5 ปีได้ดำเนินการควบคู่กับการสร้างกิจกรรมเพื่อร่วมกันเรียนรู้และพลิกฟื้นชุมชนให้เป็นต้นแบบของความคิดนำไปสู่การออกแบบการพัฒนาชุมชน ผ่านผู้นำท้องถิ่นและเยาวชนในท้องถิ่น รวมทั้งได้ดำเนินการเผยแพร่ผลงานวิจัยควบคู่ไปด้วย โดยโครงการได้เข้าร่วมการจัดนิทรรศการนำเสนอผลงานวิจัย เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในงาน เทศกาลกินปลาและของดีเมืองแม่กลอง ทุกปี ตลอดช่วงเวลาที่โครงการวิจัยดำเนินการอยู่ โดยได้เข้าร่วมกิจกรรมของจังหวัดสมุทรสงครามจัดนิทรรศการเพื่อสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตในแง่มุมทางศิลปะที่มีความสวยงามและดึงดูดความสนใจของผู้เข้าร่วมงานได้เป็นอย่างดี และยังมีการนำผลงานของเยาวชนนักข่าวรุ่นเยาว์ที่เข้าไปเรียนรู้ตามแหล่งเรียนรู้ต่างๆ มานำเสนอ พร้อมด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้าน และอุปกรณ์ในการทำน้ำตลมะพร้าว มาจัดแสดงให้คนที่เข้ามาเยี่ยมชมนิทรรศการได้ชม นอกจากความสวยงามของภาพวาดจากศิลปินแล้ว ยังมีเยาวชนนักข่าวที่เข้าร่วมโครงการนักข่าวรุ่นเยาว์มาเป็นวิทยากรแนะนำโครงการในการจัดนิทรรศการครั้งนี้อีกด้วย โดยวัตถุประสงค์ของการจัดนิทรรศการ นอกจากการนำเสนอผลงานวิจัยแล้ว ยังมุ่งหวังแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการทำงานวิจัยในชุมชนร่วมกับกลุ่มคนที่ทำงานวิจัยในพื้นที่อีกด้วย และผลการจัดนิทรรศการโครงการนี้ ได้รับการชื่นชมจากบุคคลที่เข้ามาเยี่ยมชมนิทรรศการเป็นอย่างมาก

บทเรียนจากงานวิจัยปี พ.ศ. 2545

โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลง การดำรงอยู่และการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนลุ่มน้ำท่าจีน - แม่กลอง (กรณีศึกษาชุมชนแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม) โดยใช้วิธีการทางมานุษยวิทยาเป็นหลัก ซึ่งสามารถสร้างความรู้จักคุ้นเคยระหว่างที่วิจัยและชุมชนได้เป็นอย่างดี ที่วิจัยได้ศึกษาลักษณะทางกายภาพ ภูมิสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประวัติศาสตร์ และปัญหาของชุมชน สภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงต่อการดำรงอยู่ของชุมชน

บทเรียนเชิงวิชาการ

1. พลังความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน

ในปัจจุบันทิศทางการพัฒนาประเทศได้ยึดเอาคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ทำให้สังคมเริ่มมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญถึงพลังความสามารถของประชาชนคนธรรมดาในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับความต้องการของเขาเอง ถือว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้องที่จะช่วยฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นให้รอดพ้นจากภาวะวิกฤตได้ด้วยศักยภาพ หรือ “ทุนวัฒนธรรม” ที่มีอยู่

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน หรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแนวทางใหม่ คือการศึกษาที่สำนึกถึงวิถีชีวิตของประชาชนคนธรรมดา ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจถึงความเป็นมาในวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนที่เกี่ยวกับความรู้ ภูมิปัญญา การใช้ทรัพยากร และความสัมพันธ์ทางสังคมของแต่ละชุมชน ความรู้ดังกล่าว นั้น จะเอื้อประโยชน์แก่ชุมชนโดยตรงและช่วยทำให้ทิศทางการพัฒนาชุมชน ดำเนินอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับศักยภาพและข้อจำกัดที่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน แต่ละท้องถิ่น

ในส่วนของประชาชน ความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จะทำให้พวกเขามีความเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในตัวเอง อันเกิดจากการได้ระลึกถึงภูมิปัญญาชุมชนที่มีอยู่และได้รักษาสืบทอดมาเป็นเวลานาน โดยมีบรรพบุรุษที่ผ่านการต่อสู้ด้วยภูมิปัญญาที่เข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมกลมกลืนกับวิถีชีวิต ตลอดจนมีความผูกพันของกลุ่มคนในชุมชนที่ร้อยรัดกันไว้ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตลอดมา ความรู้เหล่านี้จะช่วยฟื้นฟูสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ของชุมชนให้กลับคืนมาอย่างมีพลังและมีความมั่นใจที่จะนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ที่มีอยู่มาปรับใช้ให้ตอบสนองต่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขอย่างยั่งยืนของคนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมและเจ้าของทรัพยากรชุมชน ความรู้จากการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแนวใหม่นี้จึงน่าจะมิมีบทบาทมากขึ้นต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ

บทเรียนจากการทำงานกับชุมชน

การทำงานกับชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมชุมชนนั้นเป็นเรื่องที่มีความลึกซึ้งและละเอียดอ่อน อยู่ในตัว จึงไม่สามารถศึกษาแบบผิวเผินได้เลย แม้ว่าคณะผู้วิจัยจะได้เตรียมศึกษาปูพื้นความรู้โดยการค้นคว้าจากเอกสารมาแล้วระดับหนึ่งก่อนการทำงานในชุมชน ยังคงพบว่าข้อมูลในชุมชนมี 2 ระดับคือ

1. ข้อมูลระดับต้น/ผิวเผิน ข้อมูลประเภทนี้สามารถเห็นได้ สัมผัสได้ เช่น ข้อมูลทางกายภาพของพื้นที่ เช่น ดิน น้ำ สวนมะพร้าว ป่าจากทรัพยากรชายฝั่ง หรือแม้แต่ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ในระยะแรกๆ ของการวิจัยเกี่ยวกับการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต

2. ข้อมูลระดับลึก เป็นข้อมูลที่ต้องอาศัยการขุดค้น (excavation if knowledge) และต้องขุดค้นอย่างเข้าใจชุมชนด้วยจึงจะได้คำตอบสมบูรณ์ ข้อมูลประเภทนี้สามารถให้องค์ความรู้ใหม่ๆ ได้หลายเรื่อง เช่น เรื่องภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ซึ่งประกอบด้วย ดิน น้ำ ลม และทรัพยากรในพื้นที่ เรื่องภูมิปัญญาในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ฯลฯ เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังได้พบว่า ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาของชุมชนนั้นถูกหล่อหลอมด้วยวัฒนธรรมและมิติทางสังคมอื่นๆ ซ้อนทับกันอยู่อีกมากมาย การศึกษาอย่างลึกซึ้งเท่านั้นจึงจะทำให้สามารถเป็นการปิดกันไม่ให้เราเข้าใจความทับซ้อนเหล่านั้น วิธีที่ดีที่สุด คือ การกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นมีการศึกษาตนเอง น่าจะทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม มีความสมบูรณ์ มีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจให้แก่ท้องถิ่น และนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

บทเรียนจากงานวิจัยปี พ.ศ. 2546

ในปี พ.ศ. 2546 โครงการวิจัยให้ความสนใจใน 2 เรื่อง คือ ภูมินิเวศวัฒนธรรม เป็นการวิจัยบูรณาการนิเวศวัฒนธรรมภูมิทัศน์ชุมชนสถาปัตยกรรมท้องถิ่นศึกษา เขตน้ำกร่อยปากน้ำแม่กลองฝั่งขวา และการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เรื่องวิถีชีวิตของชุมชนตำบลแหลมใหญ่

ในปีนี้ชุมชนมีความตื่นตัวต่อโครงการพัฒนาถนนเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ ซึ่งรัฐบาลมีดำริจะดำเนินการขึ้น เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ทีมวิจัยได้มีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือในการต่อรองกับรัฐเพื่อป้องกันผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมอันอาจเกิดขึ้น เหตุการณ์ดังกล่าวสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอย่างมาก

ผลที่ท้องถิ่นตำบลแหลมใหญ่ได้รับ

การวิจัยมีผลต่อการดำรงอยู่ การรักษาอาชีพ วิถีชีวิตที่มีผลต่อการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพสังคมของผู้คนในชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้น คนในชุมชน คณะผู้วิจัยและองค์กรเครือข่ายต่างๆ คือ

1) วิธีการศึกษาด้านภูมินิเวศวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของคณะวิจัย สร้างปรากฏการณ์ใหม่ในชุมชน กล่าวคือ คนในชุมชนหวนกลับมาเห็นความงดงามของภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่ตนเองมีอยู่และพบคุณค่าของการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมในชุมชน ส่วนคณะผู้วิจัยซึ่งประกอบด้วยนักวิชาการและนักศึกษาทางสถาปัตยกรรมและมานุษยวิทยาวัฒนธรรมนั้น ได้แนวทางการประยุกต์ใช้ความรู้ในศาสตร์ของตนในการบูรณาการกับศาสตร์อื่น เพื่อใช้ประโยชน์ในการศึกษาชุมชนโดยรวม

2) ความต้องการของชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของตำบลแหลมใหญ่ขึ้นที่หมู่ที่ 7 บ้านคลองสองร่อง เป็นพื้นที่ศึกษาของคนในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ศึกษาวิจัยทรัพยากรชายฝั่งทะเลปากแม่น้ำแม่กลอง เป็นศูนย์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบล และเป็นแหล่งศึกษาของเยาวชนทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียนได้มาศึกษา สะท้อนให้เห็นความตระหนักถึงคุณค่าในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของชุมชนให้ยั่งยืนต่อไป

3) ความต้องการของชุมชนที่จะให้มีการจัดระบบการคมนาคมของท้องถิ่น ความต้องการของชุมชนในท้องถิ่นโดยเฉพาะหมู่ที่ 7 บ้านคลองน้อยมีความต้องการถนนมาก เพราะถนนจะทำให้คุณภาพชีวิตของชาวบ้านดีขึ้น ในขณะเดียวกันจากการได้ทำงานกับคณะผู้วิจัยก็ให้ความสำคัญกับผลกระทบต่อ

เรียนรู้ร่วมกัน ทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับชุมชน

สิ่งแวดล้อม และความสมบูรณ์ของธรรมชาติ จึงได้มีแนวคิดที่จะสร้างถนนและสะพานโดยรักษา “แพรง” (คู คลอง) และต้นไม้ใหญ่ไว้

4) การวิจัยในช่วงนี้ ทำให้คณะผู้วิจัยและชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมในการศึกษาถึงแนวทางการพัฒนา ได้เข้าใจถึงธรรมชาติและสภาพของปัญหา รวมทั้งการหาคำตอบที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในชุมชนและเกิดองค์ความรู้ใหม่ และผลการวิจัยสามารถที่จะเตรียมความพร้อมชุมชนทั้งในเชิงของการพัฒนาและการฟื้นฟูในด้านประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมในท้องถิ่น นักวิจัยมีการเรียนรู้ประสบการณ์และปัญหาที่ได้รับ มีการแก้ไขปรับปรุงการทำงานที่จะส่งต่อการพัฒนาการวิจัย นำไปสู่การมองภาพองค์รวมของการวิจัยได้ชัดเจนขึ้น

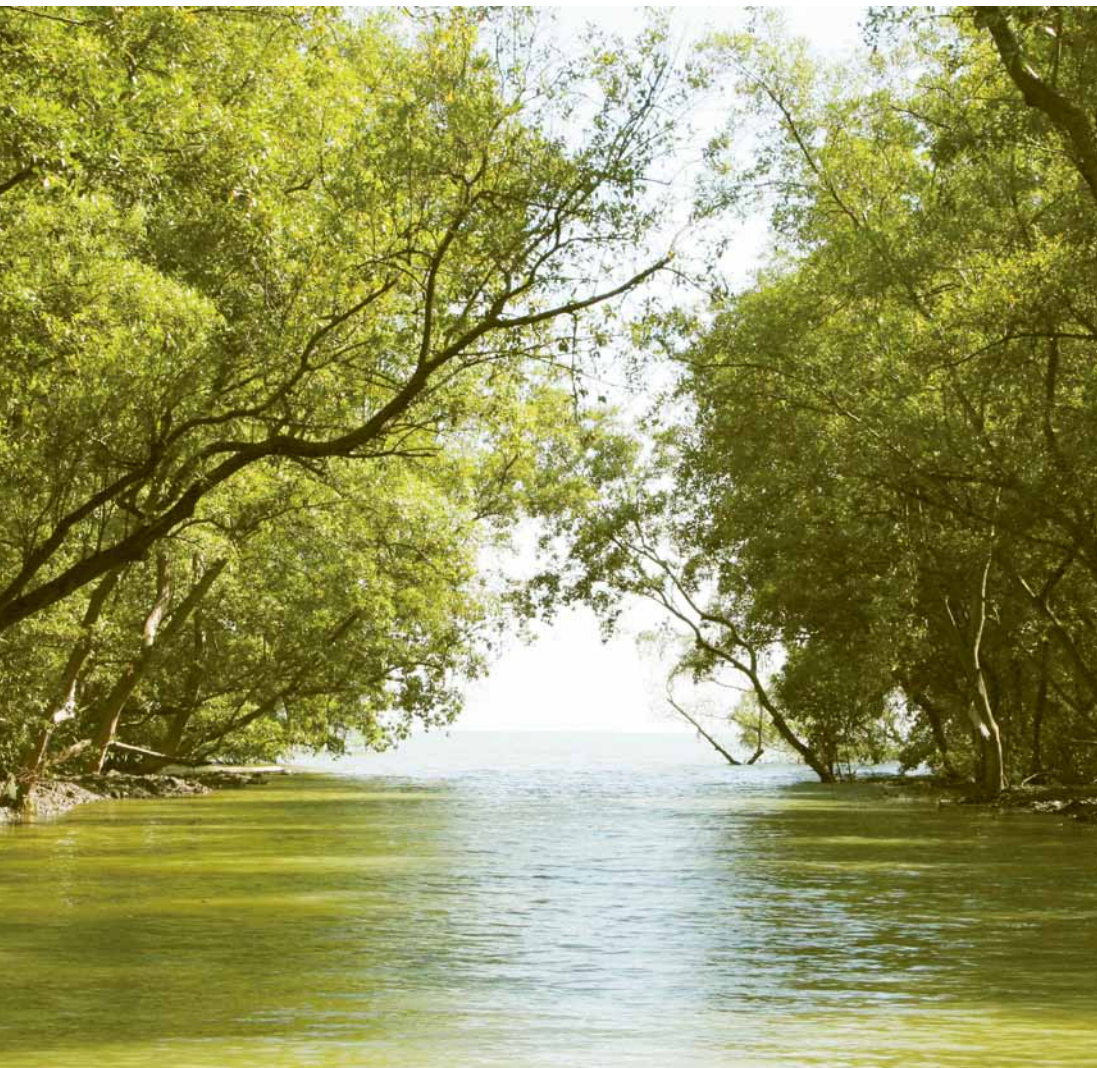

บทเรียนจากงานวิจัยปี พ.ศ. 2547

ในปีนี้คณะผู้วิจัยในฐานะ “คนนอก” ได้นำกระบวนการศึกษาชุมชน ทั้งในด้านสถาปัตยกรรมและมานุษยวิทยาวัฒนธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งโดยทางอ้อมให้แก่ชุมชน โดยจัดการศึกษาชุมชนในสาขาต่างๆ รวม 21 ครั้ง และได้แนะนำแนวทางให้แก่ชุมชน โดยจัดการความรู้เชิงสร้างสรรค์ มาประยุกต์ใช้ในการวิจัย

สิ่งที่คณะทำงานได้เรียนรู้ร่วมกัน

1. ได้ตรวจสอบแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ว่าจะใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาชุมชนได้เพียงใด และพบว่าการศึกษาเชิงสร้างสรรค์ จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยคนที่มีความถนัดที่หลากหลายและเปิดใจกว้างยอมรับความแตกต่าง และต้องมีการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหา องค์ความรู้ ทักษะ/รูปแบบ/วิธีการเรียนรู้ และคุณลักษณะของผู้เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้
2. ได้พบว่าการทำงานร่วมกันระหว่างคณะผู้วิจัยและชุมชนนั้น แม้ว่า จะประสบปัญหาอยู่บ้าง แต่พลังของการขับเคลื่อนงานจนสำเร็จนั้นมาจากความ มุ่งมั่นและเชื่อมั่นระหว่างกัน ในการทำงานกับชาวบ้านพบว่า คนหลายกลุ่มอายุได้ ให้ความสนใจและมีส่วนร่วมสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ จะให้ความสนใจในเรื่องการให้ข้อมูล และมีแนวคิดทั้งการอนุรักษ์และพัฒนา กลุ่มเยาวชนสนใจงานใหม่ๆ แบบสร้างสรรค์ มีการแสดงออกและให้ความร่วมมือ ที่ดีเกินความคาดหมาย เมื่อคนทั้งสองกลุ่มทำงานร่วมกันได้ ซึ่งส่งผลให้โครงการ ประสบความสำเร็จได้ง่ายขึ้น
3. พบว่า ในชุมชนเป็นแหล่งความรู้ทางธรรมชาติที่เสริมความรู้ให้กับ ความรู้ในระบบ (ห้องเรียน) ได้เป็นอย่างดี เพื่อบางส่วนเสริมความตื่นตัวตื่นใจ และการเปลี่ยนรูปแบบของการเรียนรู้จากภาคสนาม ทำให้เกิดประกายความคิด ที่สร้างสรรค์ในแต่ละสาขา รวมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนา

บทเรียนจากงานวิจัยปี พ.ศ. 2548

สำหรับในปีนี้ได้เน้นถึงการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชน สิ่งทีนักวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชนจากงานวิจัยที่ผ่านมา ถือว่าสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นทั้งชุมชนและตัวนักวิจัยเอง ถือว่าเกิดบทเรียนทั้งชุมชนและนักวิจัยร่วมกัน ความสม่ำเสมอในการเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการจัดเวทีเสวนาสัญจรในพื้นที่ ทำให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกันมากขึ้น และเกิดแรงบันดาลใจให้กับองค์กรบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ได้เป็นผู้นำในการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชน โดยใช้ “การແຂກແຂງ” เป็นกลยุทธ์ที่จะดึงชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมได้มากขึ้น

บทเรียนที่ได้ คือ

1) ได้ประสบการณ์และความเข้าใจถึงความสำคัญในการปรับบทบาทระหว่างชุมชนและคณะผู้วิจัย แบ่งได้เป็น 3 ระยะเวลาคือ

ระยะที่ 1 ชุมชนเป็นแหล่งข้อมูลของนักวิชาการในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรม นิเวศวิทยา และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

ระยะที่ 2 ชุมชนทำงานร่วมกับนักวิชาการ โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน นักวิชาการถ่ายทอดเทคนิควิชาการให้กับชุมชน และชุมชนถ่ายทอดภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิต

ระยะที่ 3 ชุมชนดำเนินการด้วยตนเองเป็นหลัก นักวิชาการเป็นผู้อำนวยความสะดวก เป็นที่ปรึกษา และเป็นแนวร่วมในการฟื้นฟูวัฒนธรรม เช่น งานมหกรรมແຂກແຂງ เป็นต้น

2) ได้ตระหนักว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนและนักวิชาการอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ โดยมีชุมชนเป็นแกนกลาง ดำเนินงานจากความต้องการของชุมชนเอง โดยมีจุดมุ่งหมายเป็นจุดรวมเดียวกัน จะสร้างพลังในการทำงานให้บรรลุความสำเร็จได้ง่ายขึ้น

3) คณะผู้วิจัยและชุมชนได้ตระหนักว่า งานสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เป็นงานสาธารณะที่มีความลึกซึ้งและละเอียดอ่อน และกว้างใหญ่เกินกว่าบุคคล/ชุมชนจะรับผิดชอบดูแล แก้ไข ปกป้องแต่เพียงลำพังไม่ได้ จำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาครัฐ การสร้างเครือข่ายระหว่างกันจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องสร้างให้ได้ในระยะต่อไป

บทเรียนจากงานวิจัยปี พ.ศ. 2549 - 2551

จากงานวิจัย 5 ปีที่ผ่านมา ผลของการทำวิจัยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในการพัฒนาตำบลแหลมใหญ่ไปในแนวทางของการให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติ เน้นให้เกิดการสร้างความเข้มแข็งในการพัฒนาคน รวมทั้งเด็กและเยาวชน เพื่อทำให้เกิดจิตสำนึกในเรื่องการดูแลรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน และองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ได้ให้ความสำคัญกับการวางแผนบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในตำบล พร้อมทั้งขยายเครือข่ายความร่วมมือ ไปยังตำบลข้างเคียงที่มีพื้นที่ติดอ่าวไทย ได้แก่ ตำบลบางแก้ว ตำบลบางจะเกร็ง และตำบลคลองโคน ในอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

ด้วยกระบวนการเรียนรู้และการหนุนเสริมแรงอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลาหนึ่ง ได้ทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้มีภูมิพลังด้านทานพอสสมควร ที่จะเปลี่ยนจากเดิมเคยเป็นผู้ยอมรับต่อการเป็นผู้ถูกกระทำจากนโยบายการพัฒนา ของรัฐและทุนนิยมจากภายนอกชุมชนอย่างไม่ได้แย้ง แม้ว่าผลพวงแห่งการพัฒนาจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นปัญหาต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนท้องถิ่น แต่ปัจจุบันคนแหลมใหญ่กลับกลายเป็นผู้เลือกและคัดสรรโครงการพัฒนา ต่างๆ ที่พิจารณาแล้วว่าก่อให้เกิดประโยชน์และไม่ให้โทษต่อชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการพัฒนาใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและจะกระทบกับฐาน ทรัพยากรธรรมชาติของพวกเขา จะถูกตั้งคำถามอย่างเข้มข้นถึงผลได้ผลเสียต่อ ชาวบ้าน หรือได้รับการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนและติดตามดูแลอย่างใกล้ชิด

จากการปฏิบัติการวิจัยในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงครามอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานพอสมควร ทำให้ได้บทสรุปที่ค่อนข้างชัดเจนว่า ชุมชนตำบลแหลมใหญ่สามารถพัฒนาศักยภาพและในการเรียนรู้เพื่อจัดการทรัพยากรชุมชนได้ด้วยตนเอง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นองค์ความรู้เฉพาะที่อาจไม่เป็นสูตรสำเร็จแบบแผนเดียวในการพัฒนาท้องถิ่นของประเทศ แต่สามารถนำไปใช้ประโยชน์และปรับใช้ได้กับพื้นที่ที่มีลักษณะทางกายภาพคล้ายคลึงกัน ทั้งองค์ความรู้บางอย่าง รัฐน่าจะนำไปเป็นต้นแบบปรับใช้กับท้องถิ่นอื่นได้อย่างดีอีกด้วย

ในมุมมองของคณะผู้วิจัย พื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ ปากอ่าวแม่กลอง คือ ห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้ของสถาบันการศึกษาทุกระดับที่มีคุณค่า พร้อมเปิดโอกาสให้กลุ่มคนต่างๆ เข้าไปเรียนรู้ได้อย่างไม่รู้จักจบ ทั้งเรื่องนิเวศวิทยา เศรษฐกิจการทำมาหากิน และสังคมวัฒนธรรม โดยมีชาวบ้านเป็นครูภูมิปัญญาที่สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาให้ได้อย่างครบครัน สำหรับนักวิจัย ซึ่งแต่เดิมนั้นเสมือนเป็นผู้รู้ทางด้านวิชาการที่ถือว่าเป็นความรู้ชุดใหม่นำไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน แต่เมื่อได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้และเสริมพลังทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นแล้วในที่สุด นักวิจัยกลายเป็นเพียงพี่เลี้ยง เป็นที่ปรึกษาให้กับชุมชน ส่วนการตัดสินใจจะเลือกรับสิ่งใหม่จากภายนอก หรือการปรับใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นให้สอดคล้องกับสภาพการณ์การเปลี่ยนแปลงเพื่อการอยู่รอดและนำไปสู่ความสมดุลอย่างยั่งยืนล้วนเป็นภาระหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่นในการกำหนดเส้นทางของตนเอง เพราะชุมชนจะรู้จักตนเองดีที่สุดกว่าการพัฒนาแบบใดเป็นสิ่งที่ต้องการ มีความเหมาะสม และจะเป็นประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิกของชุมชน

ข้อเสนอแนะและแนวทางการดำเนินงานต่อไป

ข้อเสนอแนะที่ได้จากบทเรียนที่นักวิจัยในโครงการได้ร่วมเรียนรู้จากการทำงานวิจัยเชิงพื้นที่ (area base) ที่เป็นการเรียนรู้ภาพรวมของพื้นที่ มีความจำเป็นที่ต้องทำอย่าง “ต่อเนื่อง” วิธีการที่ผ่านมาเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ซึ่งกันและกัน ซึ่งต้องอาศัยการทำงานอย่างต่อเนื่อง เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน นักวิจัยต้องมีความรู้ ชุมชนรู้จักตนเอง พัฒนาองค์ความรู้ที่มีในชุมชน ให้กลายเป็นประเด็นในการวิจัยที่ชุมชนมีความสนใจ และสามารถพัฒนาให้องค์ความรู้นั้นนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นให้ยั่งยืนต่อไป ซึ่งเป็นการพัฒนาไปบนพื้นฐานของความรู้ที่เท่าเทียมกัน ซึ่งนักวิจัยจะต้องเป็นตัวประสานให้เกิดความร่วมมือระหว่างองค์กรและหน่วยงานต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ ทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เพื่อผลักดันให้การดำเนินการของโครงการพัฒนาต่างๆ สามารถแก้ปัญหของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ประเด็นในด้านการวิจัย นักวิจัยจะต้องสามารถพัฒนาโครงการเชิงพื้นที่ (area base) ให้นำไปสู่งานวิจัยในประเด็นปัญหาที่เฉพาะทาง (Issue base) มากขึ้น และประเด็นนั้นจะต้องสามารถเชื่อมโยงในการแก้ไขปัญหาในด้านอื่นๆ ร่วมด้วย ซึ่งก็คือประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

แนวทางการดำเนินงานต่อไปของโครงการ ต้องมีการทำงานวิจัยในพื้นที่มุ่งเป้าไปที่ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เพราะได้เล็งเห็นแล้วว่าประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมสามารถเป็นทางออกให้กับปัญหาหลายๆ ด้านของพื้นที่นี้ และจะพัฒนาให้เกิดความร่วมมือระหว่างกลุ่มนักวิจัย ผู้นำชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ให้มากขึ้น โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักเป็นเด็กและเยาวชนในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเน้นการศึกษาดูงานให้กับกลุ่มผู้นำในชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้นอกสถานที่ รวมทั้งจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่างๆ ในเรื่องที่ชุมชนสนใจเป็นหลัก

ภูมินิเวศและทรัพยากรแหลมใหญ่

ภูมินิเวศและทรัพยากรแหล่งใหญ่

พื้นที่ปากอ่าวแม่กลองฝั่งตะวันตกเป็นที่ราบน้ำทะเลท่วมถึง อยู่ในเขตนิเวศน้ำกร่อยซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งทางด้านกายภาพและชีวภาพที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาตั้งหลักปักฐานหาอยู่หากินกันมานานกว่าหนึ่งศตวรรษแล้ว ในบั้นนี้จึงจะกล่าวถึงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทรัพยากรซึ่งเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของคนในตำบลแหลมใหญ่ ชุมชนที่ตั้งอยู่สุดปลายแม่น้ำแม่กลองฝั่งตะวันตกที่บรรจบกับทะเลอ่าวไทย

ภูมินิเวศแหลมใหญ่

นิเวศน้ำกร่อยปากอ่าวแม่กลอง

พื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดสมุทรสงครามมีความยาวประมาณ 23 กิโลเมตร เป็นส่วนหนึ่งของทะเลอ่าวไทยตอนในรูปตัว ก ใ้ก่ ด้านตะวันตก ซึ่งเป็นทะเลตมที่อุดมสมบูรณ์มาก เกิดจากการตกตะกอนสะสมทับถมจากแม่น้ำสายสำคัญ 5 สายที่ไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำเพชรบุรี ทำให้พื้นที่บริเวณปากแม่น้ำทั้ง 5 สายมีป่าชายเลน และหาดเลนยาว (mud flat) ออกไปหลายกิโลเมตร ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดม (2542 : 23) เรียกลักษณะเฉพาะของสภาพพื้นที่ว่า “ทะเลตม” ของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกิดขึ้นใหม่ หรือ “นิวเดลต้า (New Delta)” มีส่วนยอดอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีฐานอยู่ระหว่างจังหวัดชลบุรีทางทิศตะวันออก และจังหวัดเพชรบุรีทางทิศตะวันตก บริเวณฐานของดินดอนสามเหลี่ยมเกิดใหม่นี้ มีลำน้ำสายใหญ่ทั้ง 5 สายดังกล่าวไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทยตอนในรูปตัว ก. ใ้ก่ โดยพัดพาเอาตะกอนดิน สารอาหาร แร่ธาตุต่างๆ ที่สำคัญและมีคุณค่ามาทับถมจนเกิดเป็นทะเลตมอันอุดมสมบูรณ์กว้างใหญ่ และตามชายขอบทะเลตมคือ ป่าชายเลน หากมองจากภาพถ่ายดาวเทียม หรือ

แผนที่ทางอากาศจะพบว่าพื้นที่ป่าชายเลนดังกล่าวอาจจะแบ่งออกได้เป็นชั้นในและชั้นนอก หรืออาจแบ่งได้เป็น 2 บริเวณใหญ่ๆ คือ บริเวณที่ติดกับทะเลจากริมฝั่งทะเลเข้ามาประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นเขตน้ำเค็มที่ยังมีน้ำทะเลท่วมถึงอยู่เสมอ บริเวณที่ถัดจากเขตน้ำเค็มขึ้นมาอีกประมาณ 3 กิโลเมตรเป็นพื้นที่น้ำกร่อย ส่วนบริเวณท้องทะเลที่ใช้ทำประมงน้ำกร่อยและน้ำเค็ม เริ่มจากชายฝั่งออกไปยังไหล่ทวีปจนถึงทะเลลึก

ชายฝั่งทะเลของพื้นที่บริเวณนี้มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลแบบน้ำทะเลท่วมถึง (active tidal flat) มีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน จึงทำให้เกิดการทับถมของตะกอนที่กระแสน้ำแม่กลอง พัดพามาพร้อมกับมวลน้ำจืดจากป่าต้นน้ำในจังหวัดกาญจนบุรี แล้วไหลมาออกอ่าวไทยบริเวณอ่าวแม่กลอง ณ ตำบลแหลมใหญ่ พื้นที่บริเวณปากน้ำซึ่งเป็นรอยต่อของน้ำจืดจากแม่น้ำแม่กลอง และน้ำเค็ม

แผนที่จังหวัดสมุทรสงคราม

จากทะเลอ่าวไทยนี้จัดอยู่ในเขตระบบนิเวศน้ำกร่อย (Estuarine ecosystem) อันเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ของแร่ธาตุอาหารและผลผลิตทางชีวภาพสูง เนื่องจากได้รับสารอาหารจากแม่น้ำ ซึ่งพืชและสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำสามารถนำธาตุอาหารไปใช้เพื่อการเจริญเติบโตได้ จึงเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำวัยอ่อนที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ทั้งยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญสำหรับมนุษย์ด้วย ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของบริเวณน้ำกร่อยในเขตร้อน คือ พื้นที่หาดเลน (mud flat) ปากแม่น้ำ (estuary) และป่าชายเลน (mangrove forest) ซึ่งเป็นป่าไม้ยืนต้นที่เจริญงอกงามในบริเวณน้ำขึ้นน้ำลง ซึ่งพื้นที่ชายฝั่งทะเลมีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ เป็นพื้นที่ที่ระบบนิเวศพบกับระบบนิเวศทะเล โดยมีระบบนิเวศน้ำกร่อยเป็นตัวเชื่อม

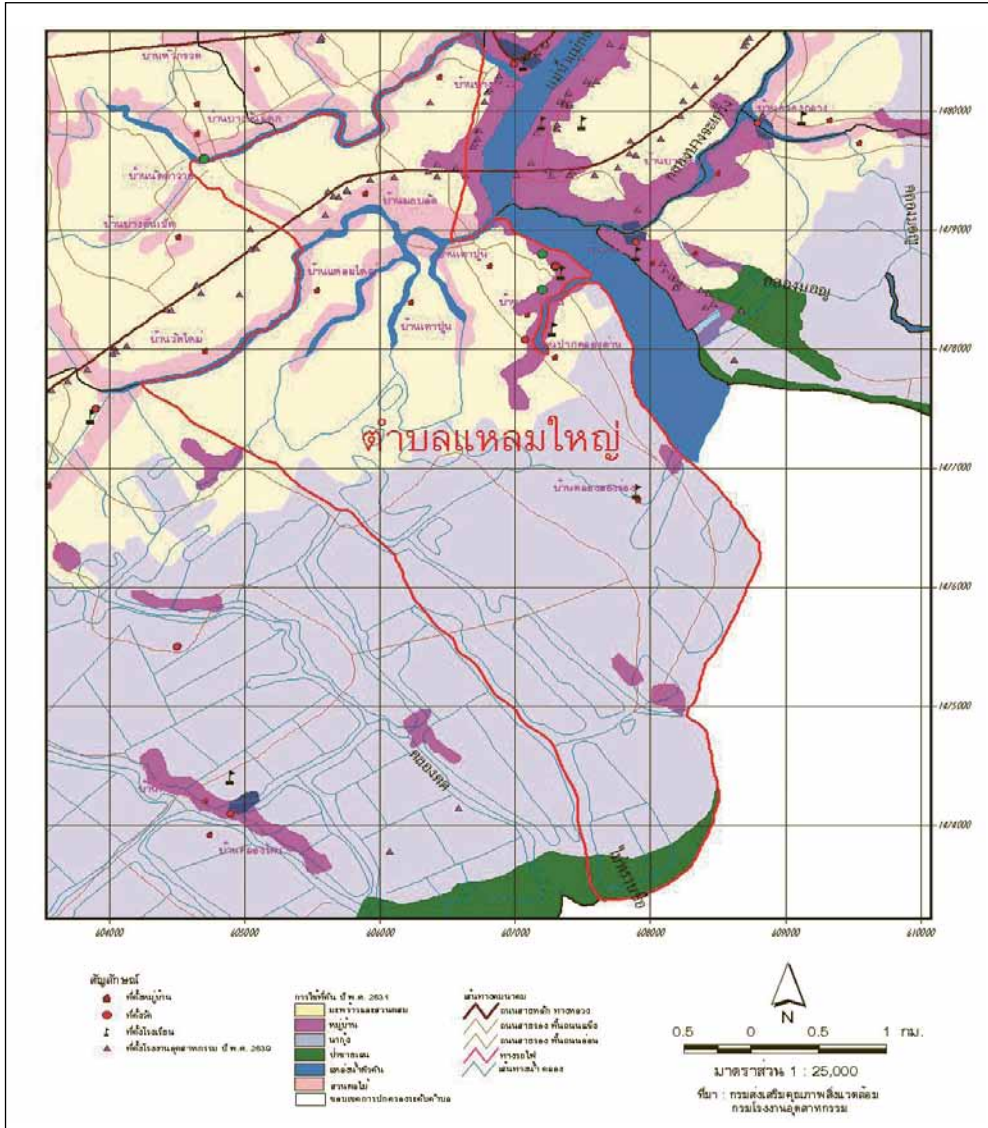
พื้นที่บริเวณปากน้ำแม่กลองมีลักษณะโดดเด่นทางนิเวศวิทยา ตามที่ สุรจิต ชีรเวทย์ (2549) นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชาวแม่กลอง เจ้าของรางวัลลูกโลกสีเขียว ปี พ.ศ. 2548 ได้บรรยายไว้ดังนี้

“...ระบบสามน้ำ ปากน้ำแม่กลองมีระบบสามน้ำ คือ หัวน้ำขึ้นจืด กลางน้ำกร่อย และปลายน้ำเค็ม เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความหลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ของพืชและสิ่งมีชีวิตในน้ำ...”

“... ถูกลูกน้ำหลาก มีความสำคัญยิ่งต่อระบบนิเวศปากแม่น้ำ เพราะน้ำหลากพัดพาเอาตะกอนดินและธาตุอาหารที่มีความอุดมสมบูรณ์นับตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ มาถึงปากแม่น้ำและท้องทะเล กลายเป็นแหล่งที่มาสำคัญของอาหารสัตว์น้ำในทะเล กลายเป็นแหล่งประมงที่ขึ้นชื่อ และเป็นระบบการเกษตรที่มีลักษณะเฉพาะ คือ ระบบเกษตรแบบสวนยกร่อง ซึ่งต้องการน้ำที่ไหลหลากและน้ำแห้งในบางเวลา...”

“...การขึ้นลงของน้ำทะเล เป็นไปตามกระแสลมและระบบจันทรคติ ทำให้เกิดระบบน้ำไหลขึ้นลงที่มีความสลับซับซ้อนและละเอียดอ่อนมากกว่าในพื้นที่ส่วนอื่น เช่น น้ำเข้า น้ำเย็น น้ำเทอ น้ำทาม และน้ำสองกระดอง เป็นต้น ความรู้เกี่ยวกับระบบจันทรคติและกระแสลมจะนำมาใช้ในการกำหนดกิจกรรมที่

แผนที่ตำบลดำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

เหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา เช่น การออกทะเลเพื่อจับสัตว์น้ำ การลงฝึกโพงกาง และการกลิ้งน้ำเกลือ เป็นต้น...”

ด้วยสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่มีลักษณะโดดเด่นอันประกอบด้วย ปากแม่น้ำ ป่าชายเลน และหาดเลนปากอ่าวแม่กลองนี้ ได้ก่อให้เกิดทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต และดึงดูดผู้คนให้เข้ามาตั้งถิ่นฐานหาอยู่หากินมาเป็นเวลานานกว่าร้อยปี

ที่ตั้ง อาณาเขต และภูมิประเทศแหลมใหญ่

ตำบลแหลมใหญ่ตั้งอยู่บริเวณบนผืนแผ่นดินฝั่งขวาของปากแม่น้ำแม่กลอง อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม มีเนื้อที่ประมาณ 12,361 ไร่ หรือประมาณ 19.78 ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านทรัพย์เจริญ หมู่ที่ 2 บ้านคลองด่านใน หมู่ที่ 3 บ้านเตापูน หมู่ที่ 4 บ้านแหลมใหญ่ หมู่ที่ 5 บ้านมอปลัด หมู่ที่ 6 บ้านบางเรือหัก หมู่ที่ 7 บ้านคลองสองร่อง และหมู่ที่ 8 บ้านคลองด่านนอก (อมรศักดิ์ ฉัตระทิน และคณะ, 2554 : 8)* มีประชากรประมาณ 8,000 คน เป็นชาย 3,955 คน เป็นหญิง 4,002 คน จำนวนครัวเรือน 245 ครัวเรือน

* ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่มีชื่อหมู่บ้านไม่ตรงกันดังนี้ หมู่ที่ 2 บ้านคลองด่าน และหมู่ที่ 8 บ้านจัดสรรคลองด่าน

อาณาเขตพื้นที่ด้านทิศเหนือ ติดกับตำบลท้ายหาด อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม ทิศใต้ ติดกับทะเลอ่าวไทย ทิศตะวันออก ติดกับแม่น้ำแม่กลอง และอ่าวไทยตรงปากแม่น้ำแม่กลอง ทิศตะวันตก ติดกับตำบลบางชันแตกและตำบลคลองโคกน อำเภอมือง จังหวัดสมุทรสงคราม

ด้วยสภาพภูมินิเวศในเขตน้้ำกร่อยที่เป็นบริเวณรอยต่อระหว่างทะเลอ่าวไทยกับแม่น้ำแม่กลอง หรือเป็นพื้นที่รอยต่อระหว่างระบบนิเวศบนบกและระบบนิเวศในทะเลดังกล่าว ส่งผลให้ตำบลแหลมใหญ่มีระบบนิเวศที่ซับซ้อนทั้งป่าชายเลน ป่าชายคลอง และพื้นที่ราบบนบก ตำบลแหลมใหญ่จึงจำแนกพื้นที่ได้เป็น 2 ส่วน คือ

1) พื้นที่ปากอ่าวแม่กลองและริมฝั่งทะเลเป็นจุดที่แม่น้ำแม่กลองไหลมาบรรจบกับทะเลอ่าวไทยอยู่ทางทิศใต้ของตำบล มีลักษณะเป็นหาดเลนที่เกิดจากการตกตะกอนปากแม่น้ำ และมีผืนดินซึ่งเป็นดินเลนงอกใหม่ชายทะเล มีน้ำทะเลท่วมถึงอยู่ประจำตามวงจรการขึ้นลงของกระแสน้ำ จึงเป็นเขตน้้ำเค็ม พื้นที่แถบนี้มีสภาพชื้นแฉะเป็นโคลนหนา มีป่าชายเลนพื้นดินจึงมีสภาพชื้นแฉะเป็นโคลนหนา และป่าจากหนาที่บ ได้แก่ บริเวณหมู่ที่ 7 บ้านคลองสองร่อง ถัดเข้ามาเป็นพื้นที่หมู่ที่ 8 บ้านคลองด่าน

2) พื้นที่ริมแม่น้ำแม่กลองและลำคลองต่างๆ เป็นพื้นที่อยู่ถัดเข้ามาจากปากอ่าวตามแม่น้ำแม่กลองหลังแนวพื้นที่ป่าชายเลนชายทะเลจนถึงคลองมอปลัด และคลองบางเรือหัก ได้แก่ พื้นที่ตั้งแต่หมู่ที่ 1, 2 เรื่อยขึ้นมาทางทิศเหนือของตำบลคือ หมู่ที่ 3, 4, 5 และ 6 ตามลำดับ ผืนดินมีลักษณะเป็นที่ราบผืนใหญ่กว่าทางด้านทิศใต้ และน้ำทะเลไม่ท่วมถึงตลอดเวลา รวมทั้งยังได้รับน้ำจืดจากแม่น้ำแม่กลองทำให้น้้ำมีความเค็มน้อยลง เนื้อดินมีความเหมาะสมกับการเพาะปลูกพืชมากกว่าพื้นที่ด้านทิศใต้ พืชสำคัญที่ปลูกในบริเวณนี้ ได้แก่ มะพร้าวทำตาล และบริเวณริมคลองหลายสายยังมีป่าชายคลองที่ประกอบด้วยสังคัมพีช ได้แก่ ลำพู และจากค่อนข้างหนาที่บ

ลักษณะภูมิอากาศ

ภูมิอากาศของตำบลแหลมใหญ่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากอ่าวไทยและทะเลจีนใต้ คล้ายกับพื้นที่บริเวณชายฝั่งอ่าวไทยตอนใน ด้านตะวันตกโดยทั่วไป ทำให้เกิดฝนตกชุกในฤดูฝน ประกอบกับอยู่ติดทะเล จึงมีความชุ่มชื้นตลอดปี ฤดูร้อนอยู่ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน อากาศไม่ร้อนจนเกินไป ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม และฝนตกชุกในเดือนกันยายน ส่วนฤดูหนาวอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคม อากาศไม่หนาวมากและมีช่วงเวลาสั้นๆ อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดทั้งปีราวๆ 28 องศาเซลเซียส

ทรัพยากรธรรมชาติแหล่งใหญ่

ป่าชายเลน

สภาพภูมิศาสตร์บริเวณปากแม่น้ำแม่กลองที่บรรจบกับทะเลปากอ่าวแม่กลองเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดในการเกิดป่าชายเลน เนื่องจากผืนดินโคลนหรือดินเลนที่เกิดจากกระแสน้ำพัดพาผสมกับตะกอนน้ำทะเลอันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารที่เหมาะสมแก่พรรณไม้ต่างๆ ที่ขึ้นตามป่าชายเลน ซึ่งสามารถปรับตัวตามปัจจัยและสภาวะแวดล้อมของดิน ความเค็มของน้ำ และการท่วมขังของน้ำทะเล เช่น โกงกาง แสม โปรง ประสัก และผาด เป็นต้น ไม้เหล่านี้เป็นไม้ไม่ผลัดใบ สามารถแพร่พันธุ์ด้วยเมล็ดโดยทางน้ำได้เป็นระยะทางไกลๆ เมื่อกิ่งของไม้เหล่านี้ลอยไปติดอยู่ตามแผ่นดินโคลนหรือเลนที่เกิดขึ้นใหม่ก็จะงอกขึ้นเป็นต้น แล้วในไม่ช้าแผ่นดินเลนตรงนั้นจะกลายเป็นป่าทึบ

ป่าชายเลนมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากป่าบกประเภทอื่น เนื่องจากไม้แต่ละชนิดในป่าชายเลนมีการแบ่งเขตการเจริญเติบโตค่อนข้างชัดเจน โดยจะขึ้นอยู่เป็นเขตแนวของแต่ละชนิดอย่างมีแบบแผนจากบริเวณชายฝั่งทะเลเข้าไปทางด้านในของป่า เมื่อป่าไม้ชายเลนเจริญเติบโตมากขึ้นๆ จะก่อให้เกิดผืนแผ่นดินเลนงอกใหม่ออกไปทางริมทะเล ส่วนป่าชายเลนตอนบน หรือผืนดินตอนในที่อยู่ไกลจากฝั่งทะเล หรือที่อยู่ถัดเข้าไปในแม่น้ำลำคลองนั้นจะค่อยๆ ดินเขินขึ้นทีละน้อย ซึ่งไม่เหมาะกับความชื้นอยู่ของพรรณไม้ที่ชอบขึ้นบนเลน ในที่สุดป่าชายเลนบริเวณนั้นก็จะเป็นป่าบกไป

ป่าชายเลนของตำบลแหลมใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของป่าชายเลนจังหวัดสมุทรสงครามที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ตลอดแนวชายฝั่งทะเลปากอ่าวแม่กลองระยะทาง 23 กิโลเมตร เป็นเนื้อที่ประมาณ 90,000 ไร่ ในปี พ.ศ. 2501 ทางราชการสั่งระงับการสงวนป่า และให้เพิกถอนสภาพป่าสงวนของจังหวัดสมุทรสงคราม เปิดพื้นที่ป่าให้ประชาชนเข้าอยู่อาศัยจับจองเป็นกรรมสิทธิ์ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ป่าชายเลนถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว

สภาพธรรมชาติดั้งเดิมของป่าชายเลนตำบลแหลมใหญ่ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ป่าโกงกาง ตามลักษณะชนิดของไม้ที่มีมากและมีบทบาทสำคัญที่สุดในป่าชายเลน ประกอบด้วยพืชพรรณและสัตว์น้ำนานาชนิด ดำรงชีวิตในสภาพแวดล้อมที่เป็นดินเลน น้ำกร่อย และมีน้ำทะเลท่วมถึง สังคมป่าชายเลนของแหลมใหญ่นั้น แนวป่าชั้นนอกสุดคือแสมดำ (สุพิน สุขคล้าย สมาชิก อบต. แหลมใหญ่ อธิบายว่า ชาวบ้านที่นี่เรียกว่า แสมดำ แต่นักวิชาการเรียก แสมขาว) และลำพู ทั้งแสมและลำพูเป็นพืชแนวหน้าที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือ ต้นแสมมีรากอากาศที่ใหญ่ หนาแน่น และมีความแข็งแรง ขอนไซยิดเกาะกับดินได้ดี จึงสามารถขึ้นขอบนอกสุดได้ ส่วนลำพูมีรากอากาศเล็กจำนวนมากขึ้นอยู่โคนต้น ต้นไม้ทั้งสองชนิดนี้สามารถเป็นแนวป้องกันคลื่นลมได้เป็นอย่างดี นอกจากแสมและลำพูแล้วยังมีต้นจากขึ้นแทรกอยู่เป็นหย่อมๆ รวมทั้งไม้ชนิดอื่นขึ้นปะปนอยู่ด้วย (สุพิน สุขคล้าย, กระจ่าง ไทย และ เตชะ นิมา นุทย์, สัมภาษณ์ 9/5/51)

สุรจิต ชिरเวทย์ (2548) ได้กล่าวถึงป่าชายเลนปากน้ำแม่กลองเอาไว้ว่า “...ไม้แนวหน้าสุดคือ แสม ลำพู มีลักษณะเป็นรากอากาศ พวกนี้เป็นนกสร้างแผ่นดิน เมื่อน้ำขึ้นขึ้นเป็นทะเลตมตะกอนไหลผ่าน มันจะมันตกลงมายึดเกาะแผ่นดินไว้ ส่วนรากของต้นโกงกางก็ไม่ได้แตกอย่างไร้ความหมาย รอบๆ จะเป็นแอ่ง ปลาเล็กจะอยู่ที่ตื้น เมื่อโตแล้วจะมาหลบอยู่ที่แอ่งนี้ เพราะอ่าวนี้ไม่เคยมีพายุขนาดใหญ่เข้ามา...”

ไม้ป่าชายเลนชั้นต่อมาจะเป็นโกงกางใบเล็ก โปรงขาว ตะบูนขาว (กระบูน) ตะบัน ลำแพน ผาดดอกขาว ตาตุ่มทะเล จิกทะเล หงอนไก่ทะเล โปทะเล ปอทะเล รุ่ย (ถั่วขาว) แคป่า (แคทะเล) ตีนเป็ด สำมะง่า เป้ง ประ เหงือกปลาหมอ เบญจมาศทะเล ทับแถบ (ถอบแถบน้ำ) ชลู่ ผักคราดทะเล และชะคราม

ป่าชายเลนแหลมใหญ่จึงเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง มีทั้งพืชและสัตว์น้ำเป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งธาตุอาหารพืชและสัตว์และอินทรีย์วัตถุที่สำคัญ เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน แหล่งที่อยู่อาศัย สืบพันธุ์ วางไข่ และหลบภัยของสัตว์น้ำและสัตว์บก เป็นกลไกธรรมชาติที่ช่วยเก็บกักตะกอนและกรองความสกปรกจากพื้นที่ปกก่อนลอยออกสู่ทะเล ช่วยรักษามวลดินและ

มวลดทรายไม่ให้ถูกพัดพาออกจากขอบฝั่งและริมตลิ่ง ช่วยเพิ่มพื้นที่ขอบฝั่งและริมตลิ่ง เป็นกำแพงธรรมชาติที่ช่วยลดของคลื่นลมพายุ สำหรับคนแหลมใหญ่แล้ว ป่าชายเลนจึงมีคุณประโยชน์มากมาย อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำนานาชนิดที่สำคัญทางด้านเศรษฐกิจ และความมั่นคงทางอาหารของชุมชน รวมทั้งมีความสำคัญต่อระบบนิเวศน้ำกร่อย อาทิ กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ กุ้งตะกาด กุ้งเคย ปลากระบอก ปลาเกะพง ปลาหางกวี ปลาไหล ปลาบู่จาก ปลากง ปลาดูเกะรับ ปลาหู ปลาเห็ดโคน (ปลาทราย) ปลานวลจันทร์ทะเล ปลาดุกทะเล ปลาหมอตทะเล ปลาดิน ปูทะเล ปูแสม ปูเปี้ยว (ปูกำมดาบ) หอยแมลงภู่ หอยแครง หอยกะพง หอยนางรม หอยกระปุก (หอยตลับ) หอยจ๊อบแงง หอยตาวิ้ว หอยเสียบ นอกจากนี้ ยังมีสัตว์บกและสัตว์เลื้อยคลานหลายชนิด อาทิ นกกระยาง นกตีนเทียน นกทะเลต่างๆ ค้างคาว ลิงแสม งูกินปลา เสือปลา เต่า และตัวเงินตัวทอง (ชาวบ้านเรียกว่า ตัวเหี้ย) ซึ่งทางจังหวัดได้กำหนดให้ตัวเงินตัวทองเป็นสัตว์คุ้มครองลำดับที่ 91 โดยห้ามมิให้ล่าหรือพยายามล่า ห้ามมิไว้ครอบครอง และห้ามค้าสัตว์ดังกล่าว

เมื่อราว 100 กว่าปีที่ผ่านมามีผู้คนจากถิ่นต่างๆ เบิกป่าเข้าไปปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและทำสวนมะพร้าว บริเวณที่ไม่เหมาะกับการอยู่อาศัยยังคงเป็นป่าจากตามเดิม คุณยายผล บุตรกลับ อายุกว่า 95 ปี คนเก่าแก่ของตำบลแหลมใหญ่ได้เล่าถึงการใช้ประโยชน์จากผืนป่าชายเลนของชาวบ้านตั้งแต่เมื่อครั้งบรรพบุรุษบุกเบิกเข้ามาตั้งถิ่นฐานว่า ชาวบ้านใช้ไม้หลายชนิดจากป่าชายเลนมาทำฟืน เผาถ่านใช้เองและขายเป็นอาชีพมานานแล้ว “...หากเป็นที่ดอนน้ำท่วมไม่ค่อยถึงก็เป็นไม้ผัด ถ้าเป็นที่ลุ่มก็เป็นไม้โกงกาง ตะบูน ตะบัน แสม ป่าโกงกางเป็นป่าธรรมชาติไม่มีใครปลูก พอถูกไม้แก่ตกลงดินและงอกรากขึ้นเป็นต้นกลายเป็นดงเป็นดานขึ้นมาอีก ชาวบ้านตัดฟืนและตัดไม้ขายเลนมาเผาถ่าน...”

สำหรับคนรุ่นหลานอย่างสุพิน สุขคล้าย สมาชิก อบต.แหลมใหญ่ กล่าวถึงป่าชายเลนที่เป็นแหล่งอาหารสำคัญของเขาว่า “...ปลาเล็กปลาน้อยที่อาศัยอยู่ที่ป่าชายเลน พอโตก็กลับทะเลลึก แล้วปลาตัวเล็กๆ พวกนี้ก็จะเป็นตัวนำพาปลาใหญ่ๆ เข้ามากิน ทำให้ปลาในแหลมใหญ่มีมาก ถ้าสภาพน้ำดีสัตว์น้ำก็มีมากเมื่อก่อน

สมัยปู่ (เรียกตัวเอง) ไปหาปลา ไปทอดแหได้ปลาตัวเล็ก ไม่ร่อยก็ไม่เอา เราเลือกเฉพาะที่เรากิน เวลาขับเรือไปไหนบางที่ยังมีปลากระบอกกระโดดเข้าเรือเลย...”

ผู้ใหญ่กระด้างา เจือไทย เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนแหลมใหญ่ในทำนองเดียวกันว่า “...เมื่อก่อนทรัพยากรยังดี ป่าชายเลนยังเยอะ มีปลาร้อย ปลาตะเพียนมาอยู่ที่นี้เต็มไปหมด ซ้อนกุ้งที่หนึ่งก็ได้เป็นขีด เผลอๆ มีกุ้งหลวงแม่น้ำด้วย ยิ่งหัวน้ำขึ้นมีสวิงเอาไปตั้งโคนเสา ยกขึ้นมาได้ทีละสองสามตัว” ไม่ใช่เฉพาะสุพิน หรือผู้ใหญ่กระด้างาเท่านั้นที่เล่าขานถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหลมใหญ่อย่างเห็นภาพได้ชัดเจน ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็พูดเหมือนกันว่า “...เมื่อก่อนหากินง่าย ถ้าไม่ซีเกียจ ไม่อดตาย..”

นอกจากสังคมพืชป่าชายเลนที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว พื้นที่ของตำบลแหลมใหญ่ยังมีป่าชายคลองที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ โกงกาง ลำพู และจาก โดยเฉพาะต้นจากมักชอบขึ้นบริเวณพื้นที่ดินเค็มซึ่งมีน้ำกร่อยท่วมถึง พบได้ตามริมคลองต่างๆ ในตำบลแหลมใหญ่ อาทิ คลองน้อย คลองสอง ร่อง คลองด่าน และคลองมอปลัด คนแหลมใหญ่ใช้ประโยชน์จากต้นจากได้ตั้งแต่โคนต้นจนถึงยอด ทางจากใช้ทำเชือกเพลิง หลังของทางจากลอกมาทำเชือกมัดสิ่งของ ใบจากใช้มุงหลังคากันฝนบ้าน ทำกระแซงกันแดดกันฝนในเรือแจว เย็บเป็นตับชาย ห่อขนมจาก ใบอ่อนที่เพิ่งแตกยอดนำมาผัดนึ่งหรือ งวงจากใช้ทำไม้กวาด แซ่ปัดแมลง และแปรงล้างกระบอกตาล ซ่อดอกอ่อนแวงและต้มกินกับน้ำพริก ผลใช้กินสดและทำเป็นของหวาน นอกจากนี้ ผู้เฒ่าผู้แก่บางคนยังเล่าว่า งวงจากที่ลูกแก่แล้วมีน้ำหวานนำมาเคี้ยวเป็นน้ำตาลได้

ในช่วงปี พ.ศ. 2527 - 2535 ชาวบ้านในตำบลแหลมใหญ่ได้ปรับพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อทำเป็นบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำแบบพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณพื้นที่หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 7 และหมู่ที่ 8 นิยมเลี้ยงกุ้งกุลาดำกันมาก มีผลทำให้พื้นที่ป่าชายเลนถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว แต่ในช่วงเวลาเพียง 10 ปี การเลี้ยงกุ้งกุลาดำต้องล้มเลิกไปเพราะเกิดน้ำเน่าเสียเป็นมลภาวะทางทะเล คนในตำบลแหลมใหญ่ที่ทำบ่อกุ้งต่างก็ขาดทุนเช่นเดียวกันกับชาวสมุทรสงครามอีกจำนวนไม่น้อย ในเวลาเดียวกันนั้นความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวแม่กลองก็หมดสิ้น

ไปพร้อมๆ กับการล่มสลายของป่าชายเลน พื้นที่ซึ่งเคยเลี้ยงกุ้งกุลาดำจำนวนมาก ถูกทิ้งให้เป็นบ่อเลี้ยงกุ้งร้างไปไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ แต่ครั้นพอเวลาผ่านไประยะหนึ่ง ที่ดินเหล่านี้ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “ที่ตากแดด” ก็เริ่มฟื้นคืนสภาพกลับมา ที่ดินอันเป็นพื้นที่กรรมสิทธิ์ของชาวบ้านบางผืนได้มีไม้ป่าชายเลนเติบโตขึ้นเองกระจายอยู่ทั่วไป ปัจจุบันป่าชายเลนในตำบลแหลมใหญ่เป็น 1 ใน 2 พื้นที่ป่าชายเลนที่คงเหลืออยู่ของจังหวัดสมุทรสงคราม คือ ตำบลแหลมใหญ่ที่หนึ่ง และตำบลคลองโคนอีกที่หนึ่ง ซึ่งทางจังหวัดได้ดำเนินโครงการส่งเสริมให้ปลูกป่าชายเลนบนที่ดินงอกชายฝั่งทะเลของทั้งสองตำบล เพื่อทดแทนพื้นที่ป่าซึ่งถูกทำลายไปโดยตำบลแหลมใหญ่เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา รวมทั้งยังมีป่าชายเลนที่เป็นป่าปลูกในพื้นที่กรรมสิทธิ์ของเอกชนซึ่งส่วนใหญ่ปลูกไม้โกงกาง (ป่าชายเลนที่เป็นกรรมสิทธิ์ของราษฎร เป็นพื้นที่ป่าไม้โกงกางเพื่อใช้เผาถ่าน อยู่ในตำบลยี่สาร และตำบลแหลมใหญ่ รวมเนื้อที่ปลูกประมาณ 10,000 ไร่) อันมีผลทำให้กิจการเผาถ่านไม้โกงกางที่บ้านคลองสองร่องซึ่งเลิกไปนานหลายปีเริ่มกลับมาดำเนินกิจการอีกครั้งหนึ่งในราวปี พ.ศ. 2544 - 2545 ปัจจุบันพื้นที่ป่าชายเลนของตำบลแหลมใหญ่ทั้งป่าชายเลนตามธรรมชาติและป่าปลูกมีอยู่ 2,792.68 ไร่ (ข้อมูลปี พ.ศ. 2552 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2555)

จะเห็นได้ว่า ป่าชายเลนแหลมใหญ่และพื้นที่ต่อเนื่องล้วนอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติทั้งพืชและสัตว์หลากหลาย เป็นฐานทรัพยากรที่เชื่อมโยงกับวิถีการดำรงชีวิตของคนแหลมใหญ่อย่างใกล้ชิดทั้งทางตรงและทางอ้อม ชาวบ้านที่นี่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนได้มากมาย ทั้งการหาอยู่หากิน ใต้ง่ายจากสัตว์น้ำที่มีอย่างล้นเหลือ สามารถตัดไม้ขายเลนไปใช้ปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ทำเครื่องมือประมง ทำฟืน เผาถ่านขาย ใช้เป็นอาหาร ยาสมุนไพรรักษาโรค เกิดการเรียนรู้รู้จักพืชพรรณธรรมชาติในป่าชายเลนจนกลายเป็นภูมิปัญญาสั่งสมและสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เช่น ชะคราม ผักคราดใช้ห้ามเลือด และผักบุงทะเลใช้แก้พิษแมงกะพรุนไฟ เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า ป่าชายเลนแหลมใหญ่เป็นธนาคารอาหารที่มั่นคงและสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนตลอดมา ชาวแหลมใหญ่จึงมีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงและสัมพันธ์กับป่าชายเลนแห่งนี้อย่างแนบแน่นยาวนานมาหลายชั่วอายุคน

หาดเลน ทะเลตม และดอนหอยปากอ่าวแม่กลอง

ปากอ่าวแม่กลองเป็นส่วนหนึ่งของอ่าวไทยตอนในรูปตัว ก ใ้ เป็นทะเลตมอันอุดมสมบูรณ์มาก เกิดจากการตกตะกอนสะสมทับถมจากแม่น้ำสายสำคัญ 5 สายที่ไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทย ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำเพชรบุรี ทำให้พื้นที่บริเวณปากแม่น้ำทั้ง 5 สายมีป่าชายเลน และหาดเลนยาว (mud flat) ออกไปหลายกิโลเมตร ซึ่งศรีศักร วัลลิโภดม (2542 : 23) เรียกลักษณะเฉพาะของสภาพพื้นที่ว่า “ทะเลตม” ของดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยาที่เกิดขึ้นใหม่ หรือ “นิวเดลต้า (New Delta)” ซึ่งมีส่วนยอดอยู่ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีฐานอยู่ระหว่างจังหวัดชลบุรีทางทิศตะวันออก และจังหวัดเพชรบุรีทางทิศตะวันตก บริเวณฐานของดินดอนสามเหลี่ยมเกิดใหม่นี้มีลำน้ำสายใหญ่ทั้ง 5 สาย ดังกล่าวไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทยตอนในรูปตัว ก ใ้ โดยพัดพาเอาตะกอนดิน สารอาหาร แร่ธาตุต่างๆ ที่สำคัญและมีคุณค่ามาทับถมจนเกิดเป็นทะเลตมอันอุดมสมบูรณ์กว้างใหญ่ และตามชายขอบทะเลตมคือ ป่าชายเลน หากมองจากภาพถ่ายดาวเทียมหรือแผนที่ทางอากาศจะพบว่าพื้นที่ป่าชายเลนดังกล่าวอาจจะแบ่งออกได้เป็นชั้นในและ

ชั้นนอก หรืออาจแบ่งได้เป็น 2 บริเวณใหญ่ๆ คือ บริเวณที่ติดกับทะเลจากริมฝั่งทะเลเข้ามาประมาณ 3 กิโลเมตร เป็นเขตน้ำเค็มที่ยังมีน้ำทะเลท่วมถึงอยู่เสมอ บริเวณที่ถัดจากเขตน้ำเค็มขึ้นมาอีกประมาณ 3 กิโลเมตรเป็นพื้นที่น้ำกร่อย ส่วนบริเวณท้องทะเลที่ใช้ทำประมงน้ำกร่อยและน้ำเค็ม เริ่มจากชายฝั่งออกไปยังไหล่ทวีปจนถึงทะเลลึก สุรจิต ชิวเวทย์ (2550) กล่าวถึงอ่าวไทยตอนในรูปตัว ก ไก่ ว่า “...ในอดีต ช่วงฤดูน้ำหลากระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคมของทุกปี น้ำหลากได้พัดพาเอาตะกอนแร่ธาตุสารอาหารมาจากในแผ่นดิน ส่งผลให้ระบบนิเวศบริเวณอ่าวไทยตอนในเป็นระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ อีกทั้งยังเป็นทะเลเปิดที่มีแผ่นดินล้อมรอบทั้งสามด้าน จึงเป็นพื้นที่ปราศจากคลื่นลมและพายุขนาดใหญ่ ทำให้ส่วนใหญ่มักเป็นทะเลเรียบถึงมีคลื่นเล็กน้อย องค์ประกอบดังกล่าวทำให้อ่าวไทยตอนในเป็นอ่าวที่เหมาะสมแก่การเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นแหล่งอาศัยที่สำคัญ ตั้งแต่สุดปลายเลนเวลาน้ำลง มีอาชีพประมงพื้นบ้านต่างๆ ได้แก่ ถีบกระดานหาหอยแครง หาปลาตุกทะเล อวนลอยปลากะบอก คอกหอยแครง ปักหอยแมลงภู่ รอกเคยทำกะปิ แทงปลาไหลทะเล โปะปลาทุ อวนติด อวนลอย ฯลฯ

บริเวณปากอ่าวแม่กลองเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่งทะเล เกิดจากการทับถมของตะกอนดินทรายละเอียดปนดินโคลนที่กระแสน้ำแม่กลองไหลพัดพามาจากต้นน้ำมาปะทะกับตะกอนทรายในน้ำทะเลแล้วชะลอตกลงตกตะกอนรวมกันทำให้แผ่นดินขยายออกไป กินพื้นที่ตั้งแต่แนวชายฝั่งทะเลลงไปในทะเลประมาณ 8 กิโลเมตร มีหาดเลนทอดตัวขนานไปตามแนวชายฝั่งต่อจากหาดเลนออกไปมีสันดอนกว้างใหญ่ในทะเล ขณะน้ำลงมีร่องน้ำขนาดใหญ่ 3 ร่อง กั้นระหว่างหาดเลนกับสันดอนทราย และแบ่งสันดอนทรายออกเป็นสันดอนย่อยๆ 5 ดอนรวมเนื้อที่ประมาณ 22,000 ไร่ เมื่อน้ำลงจะปรากฏเป็นสันดอนทรายไหลพันน้ำขึ้นมาเป็นลานกว้างประมาณ 4 กิโลเมตร เวลาน้ำทะเลขึ้นจะท่วมดอนจนมิด สันดอนแห่งนี้ครอบคลุมอาณาเขตของพื้นที่ 4 ตำบลในอำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม คือ ตำบลบางจะเกร็ง ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลบางแก้ว และตำบลคลองโคน ดอนปากอ่าวแม่กลองมีอยู่สองชนิด คือ ดอนทรายซีเป็ด มีลักษณะเป็นทรายละเอียดปนเลนสีค่อนข้างดำคล้ำ และดอนกระช้ำที่เกิดจากเปลือกหอยตายทับถมกันปนกับทรายซีเป็ด

ดินดอนเนื้อละเอียดที่เกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำและตะกอนน้ำทะเลบริเวณปากอ่าวแม่กลองมีแร่ธาตุอาหารอุดมสมบูรณ์มาก เป็นถิ่นที่อยู่สำคัญของสัตว์น้ำหน้าดินและสัตว์น้ำวัยอ่อน ทั้งยังมีศักยภาพในการเพาะเลี้ยงสัตว์ทะเลโดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์จำพวกหอยชนิดต่างๆ จึงทำให้มีสัตว์น้ำมากมายหลายชนิดเข้ามาอาศัยอยู่บนดอนทั้งเวลาน้ำขึ้นและน้ำลงเพื่อจะกินแพลงตอน ตะกอนดินเลน และสารอาหารที่อยู่ในน้ำ จนเจริญเติบโต ผสมพันธุ์ และวางไข่ที่นี่ ด้วยเหตุนี้ เนื้อที่หลายสิบไร่ของดอนปากอ่าวแม่กลองจึงเป็นที่เกิดของหอยนานาชนิด เช่น หอยกระปุกหรือหอยตลับ หอยหลอด หอยลาย หอยแครง หอยตะกาย หอยพิมพ์ หอยกะพง หอยปากเปิด หอยสังข์หุม และหอยม่วงหรือหอยทราย เป็นต้น ดอนหอยที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง คือ ดอนหอยหลอด อยู่ที่ชายหาดบ้านคูฉี ในเขตตำบลบางจะเกร็ง และอีกแห่งคือ ชายหาดบ้านบางป่อ ตำบลบางแก้ว ทั้งนี้ เนื่องจากฝั่งบางจะเกร็งและบางแก้วมีดอนทรายซีเปิดที่เหมาะสมกับการขยายพันธุ์ของหอยหลอด จึงจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ที่พบหอยหลอดได้มากที่สุด ในบริเวณชายฝั่งอ่าวไทย ส่วนดอนทางฝั่งแหลมใหญ่และคลองโค่น เป็นดินเลนที่มีทรายปนน้อย จึงมีหอยหลอดไม่มากนัก แต่มีหอยชนิดอื่นๆ จำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอยกระปุกหรือหอยตลับ ซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจสำคัญของชาวบ้านตำบลแหลมใหญ่ นอกจากหอยนานาชนิดที่จะพบเห็นได้ในช่วงเวลาที่น้ำแห้งดังกล่าวแล้ว ทะเลตมและดอนหอยปากอ่าวแม่กลองยังมีสัตว์น้ำนานาชนิดที่อาศัยอยู่กับดอนในช่วงเวลาที่น้ำท่วมดอน อาทิ ปลาตุ๊กทะเล ปลาจวด ปลาสิğun ปลากระบอก ปลาทุเร่ ปลาหู ปลาสะตือขอ ปลาเห็ดโคน ปลาข้างเหลือง ปลาแป้น ปลาไส้ตัน ปลาโลมา ปลาลิ้นหมา ปลาเก๋า ปลาหมอ ปลาดาบเงิน หมึกปูม้า และแมงดา

ทะเลตมและดอนหอยปากอ่าวแม่กลองจึงเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นกลไกทางธรรมชาติที่ช่วยกรองตะกอนจากแม่น้ำก่อนที่จะออกสู่ทะเล ซึ่งจัดว่าเป็นแหล่งของสัตว์น้ำทางการประมงที่มีความหลากหลายและมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น หอยหลอด หอยกระปุกหรือหอยตลับ และหอยสองฝาอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอยหลอดถือเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มีชื่อเสียง ดอนหอยปากอ่าวแม่กลองมีอาณาบริเวณกว้างขวางมาก

กินพื้นที่จากบางจะเกร็ง แหลมใหญ่จนถึงคลองโค่น สำหรับชาวบ้านตำบลแหลมใหญ่ และตำบลใกล้เคียงอย่างบางจะเกร็ง บางแก้ว และคลองโค่นแล้ว ทะเลตมและดอนหอยปากอ่าวแม่กลองคือชุมทรัพย์ล้ำค่าที่เป็นทั้งแหล่งอาหาร และแหล่งทำมาหากินเลี้ยงชีวิตกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ชาวบ้านจากหลายหมู่บ้านได้อาศัยเป็นที่ทำกิน และคิดว่าดอนหอยเป็นสมบัติสาธารณะ ไม่มีหมู่บ้านหนึ่งหมู่บ้านใดเป็นเจ้าของในการเก็บหอย จึงไม่เคยมีการทะเลาะวิวาทแย่งชิงกัน

ดอนหอยหลอดปากอ่าวแม่กลองยังมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งศึกษาทางนิเวศวิทยาที่มีสภาพสมบูรณ์จนได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ (Ramsar Site) ลำดับที่ 1099 (ลำดับที่ 3 ของประเทศไทย) ตามอนุสัญญาแรมซาร์ เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 ครอบคลุมพื้นที่บนบกและในทะเลของตำบลบางจะเกร็ง ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลบางแก้ว และตำบลคลองโค่น รวมเนื้อที่ 546,875 ไร่ ด้วยมีคุณสมบัติพิเศษที่ว่า “...เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่งทะเล มีลักษณะทางธรรมชาติที่หายากที่เกิดจากการทับถมของตะกอนปากแม่น้ำ หาดเลนแห่งนี้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของหอยหลอด และหอยอีกหลายชนิดที่เป็นแหล่งอาหารของนกชายเลนหลากหลายชนิด และที่ใกล้สูญพันธุ์ ได้แก่ นกกระยางเป็ย นกกระสานวล นกเหยี่ยวแดง นกแอ่นกินรัง และนกนางนวลแกลบเล็ก...” (ข้อมูลจากสำนักความหลากหลายทางชีวภาพ, สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)

แม่น้ำ ลำคลอง เส้นชีวิตแหลมใหญ่

แม่น้ำแม่กลอง

แม่น้ำแม่กลอง เป็นแม่น้ำสำคัญทางซีกตะวันตกของที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาอันกว้างใหญ่ ต้นน้ำเกิดจากแควใหญ่ หรือแควศรีสวัสดิ์ ในเขตจังหวัดตาก และแควน้อย หรือแควไทรโยค ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี ทั้งสองแควไหลมารวมกันที่ตำบลปากแพรก อำเภอเมืองกาญจนบุรี กลายเป็นลำน้ำใหญ่เรียกว่า แม่น้ำแม่กลอง ไหลผ่านจังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดราชบุรี ไหลเข้ามายังพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม ตามแนวเหนือ - ใต้ ผ่านทุกอำเภอ คือ อำเภอบางคนที

อำเภออัมพวา และไหลไปลงทะเลอ่าวไทยที่ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม รวมความยาวประมาณ 132 กิโลเมตร ช่วงที่ไหลผ่าน จังหวัดสมุทรสงครามมีความยาวประมาณ 23 กิโลเมตร มีคลองธรรมชาติและ คลองขุดถึง 338 คลองที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำ รวมทั้งมีแพรง ลำราง และลำประโดง อีกนับพันสายที่ขุดเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายหล่อเลี้ยงทั่วพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด สมุทรสงคราม (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2536 : 57 - 58) ระบบคูคลองเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นพื้นที่รับน้ำในฤดูน้ำหลาก และใช้ในการคมนาคมติดต่อกันได้อย่างทั่วถึง

ลักษณะภูมิประเทศตามเส้นทางที่ลำน้ำแม่กลองไหลลงมาตั้งแต่ต้นน้ำ จนถึงปลายน้ำนั้น อาจแบ่งออกได้เป็น 2 บริเวณ คือ แม่น้ำแม่กลองตอนบน ที่เริ่มตั้งแต่เขตอำเภอเมืองกาญจนบุรีที่ลำน้ำแควใหญ่ แควน้อย ไหลมาบรรจบกัน

ย้อนขึ้นไปยังเทือกเขาที่เป็นต้นกำเนิดต้นน้ำ และแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง คือแม่น้ำแม่กลองจากเขตอำเภอเมืองกาญจนบุรีลงไปจนออกอ่าวไทย ความแตกต่างกันระหว่างสองบริเวณนี้ก็คือ ลุ่มน้ำตอนบนเป็นที่สูง เป็นบริเวณที่แม่น้ำแควใหญ่และแควน้อยไหลผ่านซอกเขาและที่ราบระหว่างภูเขาออกมาบรรจบกัน ส่วนลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างคือ ตั้งแต่อำเภอเมืองกาญจนบุรีลงมามีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มกว้างขวาง ทางซีกตะวันออกของแม่น้ำแม่กลองเป็นที่ลาดลุ่มต่ำลงสู่มหาน้ำท่าจีนและฝั่งทะเลอ่าวไทย เมื่อเข้าไปยังเขตใกล้ทะเลก็ยิ่งเป็นที่ราบลุ่มต่ำมีน้ำท่วมถึงอยู่เป็นประจำ ซึ่งในอดีตตลอดแนวชายฝั่งทะเลติดอ่าวไทยของที่ราบลุ่มน้ำแม่กลองเคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าชายเลนกว่า 90,000 ไร่ โดยมีแม่น้ำแม่กลอง

แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งอยู่ทางฟากตะวันออกของแม่น้ำในพื้นที่ตำบลบางแก้วและตำบลบางจะเกร็ง อำเภอเมืองสมุทรสงคราม อีกส่วนหนึ่งอยู่ทางฟากตะวันตกของแม่น้ำแม่กลองในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลคลองโคน อำเภอเมือง และตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา

สำหรับพื้นที่ของจังหวัดสมุทรสงครามที่แม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน สามารถแบ่งพื้นที่ออกได้เป็น 3 เขต คือ

- เขตน้ำเค็ม ได้แก่ พื้นที่ตั้งแต่ริมทะเลเข้ามาในแผ่นดินประมาณ ๓ กิโลเมตร สภาพเป็นน้ำเค็ม ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอเมือง
- เขตน้ำกร่อย ได้แก่ พื้นที่ถัดจากเขตน้ำเค็มเข้ามาประมาณ 3 กิโลเมตร ได้แก่ ในเขตอัมพวา และอำเภอเมือง
- เขตน้ำจืด ได้แก่ พื้นที่ถัดจากเขตน้ำกร่อย มีสภาพเป็นน้ำจืด สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภออัมพวา ตอนเหนือ และอำเภอบางคนทีทั้งหมด

บริเวณน้ำจืดตอนบนในเขตอำเภอบางคนทีและอำเภออัมพวา เป็นพื้นที่เหมาะแก่การกสิกรรม และเป็นแหล่งประมงน้ำจืดขนาดใหญ่ บริเวณน้ำกร่อยตอนกลาง และบริเวณน้ำเค็มทางปากอ่าวแม่กลองกับบริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของจังหวัดนั้นเป็นพื้นที่น้ำกร่อยและน้ำเค็ม มีสายน้ำและคูคลองทำหน้าที่ระบายน้ำออกจากแผ่นดินตอนบนลงสู่ทะเล โดยในแต่ละวันจะมีน้ำขึ้นน้ำลงที่อ่าวไทย ส่งผลให้เกิดน้ำทะเลหนุนเข้ามาตามแม่น้ำแม่กลองและลำคลองใหญ่ๆน้อยๆที่เชื่อมต่อกับทะเลผ่านพื้นที่ป่าชายเลน เป็นเสมือนเส้นเลือดฝอยที่รับน้ำทะเลเข้าไปหล่อเลี้ยงต้นไม้และสังคมพืชในป่าให้เจริญเติบโตและดำรงความเขียวชอุ่มตลอดปี ทำให้พื้นที่ป่าชายเลนอุดมไปด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำ สัตว์บก และนกหลายชนิด เป็นผลให้ประชาชนที่เข้าไปตั้งบ้านเรือนอาศัยทำมาหากินอยู่ในพื้นที่ป่าชายเลนมีความเป็นอยู่ที่ดี มีชีวิตที่เรียบง่าย และได้รับปัจจัยเกื้อหนุนจากผลผลิตของป่าและสัตว์น้ำ (วิธาน สุวรรณทัต, ม.ป.ป. : 64 - 65)

แม่น้ำแม่กลองจึงเป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวสมุทรสงคราม เห็นได้จากการตั้งถิ่นฐานอยุธยาริมสองฟากฝั่งแม่น้ำค่อนข้างหนาแน่น เนื่องจากได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำแม่กลองในการเกษตร การประมง การคมนาคมขนส่งสินค้า และการอุปโภคบริโภค ผู้คนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำจึงมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกับแม่น้ำแม่กลองมาตั้งแต่โบราณกาล เช่นเดียวกับกับคนแหลมใหญ่ แม่น้ำแม่กลองได้ยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตอย่างเนืองแน่นต์ อาทิ มวลน้ำจืดของลำน้ำแม่กลองที่พัดพาตะกอนดินมาสร้างควมอุดมสมบูรณ์ให้พื้นที่ปลายน้ำอย่างตำบลแหลมใหญ่และปากอ่าวแม่กลอง ทำให้แม่น้ำแม่กลองเป็นทั้งแหล่งทำกิน และเป็นเส้นทางสัญจรที่สำคัญของคนแหลมใหญ่มาแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

ลำคลองและแพรก

ในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่มีลำคลองธรรมชาติสายใหญ่และสายย่อยถึง 14 สาย คลองสำคัญ คือ คลองมอปลัด คลองเตาปูน คลองด่าน คลองสองร่อง และคลองน้อย คลองเหล่านี้ทะลุออกสู่มแม่น้ำแม่กลองได้ทุกสาย บางคลองมีปลายคลองอีกด้านหนึ่งทะลุถึงคลองยี่สารในเขตอำเภออัมพวา อาทิ คลองมอปลัด หากมองภาพแผนที่ในจังหวัดสมุทรสงครามจะพบว่าคลองหลายสายจะใช้เป็นเส้นแบ่งเขตของหมู่บ้านและตำบล ในตำบลแหลมใหญ่ก็เช่นเดียวกัน มีคลองมอปลัดเป็นลำคลองสายใหญ่ที่แบ่งเขตระหว่างตำบลแหลมใหญ่ และตำบลบางขันแตก นอกจากลำคลองที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติแล้ว ยังมีคลองขุด คลองซอย แพรก และลำประโดงมากมายหลายสายกระจายอยู่ทั่วไป และเชื่อมต่อกันที่ภายในชุมชนให้ถึงกัน แต่เดิมนั้นชื่อเส้นทางน้ำในตำบลแหลมใหญ่มักเรียกตามชื่อคนที่มิชื่อเสียงหรือคนเก่าแก่ในย่านนั้นๆ เช่น ลัดยายดัม แพรกยายมด แพรกยายสอย แพรกยายตุ่น คลองยายหลง และคลองตาสุก เป็นต้น

ลำคลองในตำบลแหลมใหญ่มีด้วยกันหลายสาย หากจะไล่เรียงกันมาจากตอนเหนือสุดจนถึงใต้สุดของตำบลแหลมใหญ่มีดังนี้ คือ

คลองบางเรือหัก เป็นคลองที่อยู่ทางเหนือสุดของตำบลแหลมใหญ่ ซึ่งเป็นอีกฝั่งหนึ่งของถนนธนบุรี - ปากท่อ เป็นคลองที่แบ่งเขตระหว่างตำบลแหลมใหญ่ กับเขตเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม ตำบลท้ายหาด และตำบลบางขันแตก ไหลผ่านบ้านมอปลัด (หมู่ที่ 5) และบ้านบางเรือหัก (หมู่ที่ 6) ซึ่งเป็นชุมชนชาวมอญ ที่มาของชื่อ บางเรือหัก สันนิษฐานกันว่าน่าจะเกิดมาจากการที่หัวเรือชนกันจนหัก

คลองต่อมาคือ **คลองมอปลัด** แต่เดิมเรียกว่า มาปลัด ซึ่งหมายถึงพื้นที่ใกล้ทะเล แต่ชาวบ้านบางคนอธิบายว่า มาปลัด แผลงมาจาก มากลัด เพราะเป็นคลองยาวและรก แล้วยังสามารถลัดไปสู่ลำคลองอื่นๆ ได้หลายคลอง คลองมอปลัดเป็นลำคลองที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในตำบลแหลมใหญ่ ปากคลองแยกออกจากฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลอง ไหลผ่านพื้นที่บ้านเตापูน (หมู่ที่ 3) บ้านแหลมใหญ่ (หมู่ที่ 4) และบ้านมอปลัด (หมู่ที่ 5) ใช้เป็นเส้นทางลัดไปยังคลองอื่นๆ ได้อีกมาก อาทิ ลัดไปคลองด่าน คลองโคน ออกไปยังเขายี่สาร จนกระทั่งถึงจังหวัดเพชรบุรี หรือหากจะไปอีกเส้นทางหนึ่งก็สามารถไปทางอัมพวา ออกไปยังจังหวัดราชบุรีได้ เนื่องจากเส้นทางลำคลองมีการเชื่อมโยงถึงกันทั่ว ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่มักใช้ลำคลองสายนี้เพื่อเลี่ยงการใช้เส้นทางแม่น้ำสายใหญ่อันเชี่ยวกราด และสามารถทุ่นเวลาในการเดินทางได้มากกว่าอีกด้วย บริเวณปากคลองมอปลัดต่อกับแม่น้ำแม่กลองเป็นที่ตั้งชุมชนแรกเริ่มของตำบลแหลมใหญ่ แล้วค่อยๆ ขยายตัวเข้าไปตามริมสองฝั่งคลอง

ถัดจากปากคลองมอปลัดเข้าไปประมาณ 500 เมตร มีคลองแยกชื่อ **คลองยายหลง** หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สามแยกนอก ปลายอีกด้านหนึ่งของคลองยายหลงจรดกับคลองด่านและคลองสองร่อง

ถัดจากปากคลองยายหลงเข้าไปประมาณ 200 - 300 เมตร มีคลองแยกอีกหนึ่งคลอง ชื่อว่า **คลองเตापูน** หรือสามแยกใน แต่เดิมมีโรงงานปูนเปลือกหอยตั้งอยู่บริเวณปากคลอง ซึ่งเป็นโรงงานที่นำเปลือกหอยมาเผาเป็นปูนขาว ใช้สำหรับงานปั้น จึงเรียกกันติดปากว่าคลองเตापูน สำหรับคลองเตापูนนี้มีทางแยกไปสู่คลองคต ซึ่งอยู่ในเขตตำบลแหลมใหญ่ต่อกับตำบลคลองโคน และสามารถออกสู่ทะเลได้ นอกจากนี้ คลองเตापูนยังมีลำน้ำแยกออกเป็นอีกสองสาย คือ

คลองเตาปูนใหญ่ และคลองเตาปูนเล็ก เดิมทีคลองเตาปูนใหญ่มีชื่อเรียกกันว่า แพรกตาสุก ใช้เป็นเส้นแบ่งเขตหมู่บ้านระหว่างบ้านเตาปูน และบ้านแหลมใหญ่ ส่วนคลองเตาปูนเล็กปัจจุบันเป็นคลองตัน

คลองถัดจากคลองมอปลัดลงมาทางด้านทิศใต้ คือ **คลองด่าน** เป็นอีกคลองหนึ่งที่แยกออกมาจากแม่น้ำแม่กลองฝั่งตะวันตก ใช้แบ่งเขตระหว่างบ้านคลองด่านนอก (หมู่ที่ 8) กับบ้านคลองด่านใน (หมู่ที่ 2) คลองด่านยังถือเป็นเส้นลำคลองที่ใช้แบ่งเขตพื้นที่ส่วนกับพื้นที่ป่าชายเลนได้อย่างชัดเจนอีกด้วย จากคำบอกเล่าของเดช นิมมานุทย์ ได้กล่าวว่า แต่เดิมคลองด่านเป็นคลองที่มีการตั้งด่านศุลกากรเพื่อเรียกเก็บภาษีจากเรือใบ หรือเป็นด่านเรียกเก็บค่าผ่านทางในสมัยรัชกาลที่ 4 - 5 คลองนี้จึงมีชื่อว่า คลองด่าน บริเวณปากคลองด่านเป็นที่ตั้งของวัดปากสมุทร ตั้งขึ้นในสมัยปลายรัชกาลที่ 3 หรือต้นรัชกาลที่ 4 เป็นศูนย์รวมจิตใจและความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาของชุมชนแหลมใหญ่ ปัจจุบันบริเวณนี้ยังเป็นสถานที่ตั้งของหน่วยงานราชการท้องถิ่น เช่น โรงเรียนวัดปากสมุทร องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่ และสถานีอนามัย อาจกล่าวได้ว่าบริเวณคลองด่านถือเป็นศูนย์กลางความเจริญของชุมชนแหลมใหญ่มาตั้งแต่อดีต

ถัดจากคลองด่านลงมาเป็นบริเวณพื้นที่ทางด้านใต้ของแหลมใหญ่ซึ่งติดชายทะเลและป่าชายเลน ครอบคลุมอาณาเขตของบ้านคลองสองร่อง (หมู่ที่ 7) มีอีกคลองหนึ่งชื่อ **คลองสองร่อง** ที่มาของชื่อคลองนั้น ชาวบ้านสันนิษฐานว่า เมื่อเวลาน้ำแห้งจะแลเห็นดอนตื้นๆ บริเวณทางเข้าคลอง ทำให้เกิดทางสองร่องน้ำ ซึ่งใช้เป็นเส้นทางเดินเรือของชาวบ้าน เพราะหากจะวิ่งเรือตรงกลางคลองจะเกยตื้น จึงเรียกกันว่า คลองสองร่อง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณคลองสองร่องส่วนใหญ่มีอาชีพประมง เนื่องจากอยู่ติดบริเวณปากอ่าว และมีเส้นทางออกทะเลได้ง่าย

คลองที่ถัดจากคลองสองร่องออกไป อยู่ตรงบริเวณด้านล่างสุดหรือใต้สุดของตำบลแหลมใหญ่ คือ **คลองน้อย** ชาวบ้านสันนิษฐานว่าชื่อคลองน้อยคงเป็นเพราะแต่เดิมเป็นลำคลองที่มีขนาดเล็ก หรืออาจจะเกิดมาจากกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานแรกๆ คือ ตระกูลคลองน้อย จึงเรียกชื่อคลองกันไปตามนั้น คลองน้อยนี้มีลำน้ำแยกออกมาเชื่อมกับคลองสองร่อง ซึ่งสามารถลัดออกไปยัง**คลองลึก**และ**คลองคด**ที่ต่อกับตำบลคลองโคนได้

ในสมัยก่อนชาวบ้านใช้แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลัก ใช้ประโยชน์ในการทำอาชีพประมง และสวนตาลมะพร้าว ซึ่งจะเห็นได้ว่าลำคลองแต่ละสายต่างมีความสำคัญและมีที่มาที่ไป จนกลายเป็นคำเรียกขานกันต่อๆ มานานนับศตวรรษ ลำคลองแต่ละสายนั้นยังแตกกิ่งก้านสาขาเชื่อมโยงร้อยต่อกันทุกหย่อมย่านของตำบลแหลมใหญ่รวมทั้งพื้นที่ต่อเนื่องใกล้เคียง นอกจากลำคลองเหล่านี้ได้ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน การทำมาหากิน และการคมนาคมขนส่งแล้ว เส้นทางน้ำยังเป็นหนทางหนึ่งที่น่าไปสู่สายสัมพันธ์และความผูกพันทางเครือญาติ และการพึ่งพากันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย เป็นต้นว่า “บางครั้งคนทะเลที่บ้านคลองสองร่องมา ยังมาช่วยทำนาในร่องสวน บางครั้งคนสวนก็เอาน้ำตาลแบ่งไปให้คนทะเล” (สุพิน สุขคล้าย, สัมภาษณ์)

ชุมชนที่อพยพเข้ามาเป็นพวกแรกๆ ส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมแม่น้ำสายใหญ่ เมื่อมีผู้คนเข้ามาจับจองที่ดินกันมากขึ้น ผู้ที่อพยพเข้ามาภายหลังจึงเริ่มถอยร่นเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ตามริมลำคลองสายต่างๆ วิถีชีวิตของคนแหลมใหญ่จึงผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติและสายน้ำในลำคลองด้วย เป็นเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตของคนแหลมใหญ่

ปัจจุบันนี้ลำคลองสายหลักและคลองซอยหลายสายต้นเขินไปบ้าง เนื่องจากชาวบ้านไม่ได้ใช้สัญจร เพราะมีถนนเข้าถึงเกือบทุกหมู่บ้านแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่ที่ 5 และ 6 มีถนนพระรามที่ 2 (ธนบุรี - ปากท่อเดิม) ตัดผ่าน อีกทั้งยังมีถนนสายย่อยตัดผ่านอีกด้วย ทำให้การคมนาคมสะดวกสบายกว่าพื้นที่หมู่บ้านอื่นๆ ของตำบลแหลมใหญ่ แต่ก็มีบางคลองที่ขยายกว้างขึ้น เนื่องจากถูกน้ำกัดเซาะไปตามกาลเวลาและแรงกระแทกของคลื่น เรือหางยาวที่ชาวบ้านยังคงใช้กันอยู่บ้าง เพราะพื้นที่บางส่วนยังไม่มีเส้นทางถนนเข้าถึงบริเวณนั้น

ดังนั้น ภายใต้ระบบนิเวศป่าชายเลนที่มีทั้งระบบนิเวศบนบกและระบบนิเวศในทะเลนั้น ลักษณะทางสภาพแวดล้อมดังกล่าวได้เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดรูปแบบการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนแทบทุกด้าน ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน การก่อตัวของชุมชน สภาพชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนวิถีการทำมาหากิน ผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัยในตำบลแหลมใหญ่จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพเงื่อนไขเฉพาะของความแตกต่างทางธรรมชาติภายใต้ระบบนิเวศทั้ง 2 แบบ ตามที่ตนถนัด

ลำคลองและแพรกในตำบลแหลมใหญ่

ปัจจุบันสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทรัพยากรของตำบลแหลมใหญ่ กำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากการกระทำทั้งโดยธรรมชาติ และผลจากการทำกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ อาทิ เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ ลำน้ำ ที่มีปัจจัยเนื่องมาจากมลพิษทางน้ำที่เกิดจากกิจกรรมของประชากรในลุ่มแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ อาทิ น้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม แหล่งเกษตรกรรม ชุมชน และแหล่งท่องเที่ยว พื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างติดทะเล อ่าวแม่กลองอย่างตำบลแหลมใหญ่ซึ่งเป็นพื้นที่ปลายน้ำที่รองรับน้ำและทุกสิ่งที่อยู่ในน้ำจากพื้นที่ตอนบน เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของแม่น้ำแม่กลองซึ่งมีคูคลองเชื่อมต่อกัน ได้ทำให้เกิดมลพิษทางน้ำขึ้นจากจุดใดจุดหนึ่งสามารถแผ่ขยายออกไปได้ถึงทุกพื้นที่ ซึ่งปัญหาน้ำเสียนี้ส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำและทรัพยากรชายฝั่งทะเลด้วย

ปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ทุกคนถือว่าตนเองมีสิทธิในการใช้ประโยชน์ได้แบบเสรี (Open access) ทำให้มีการทำประมงเกินกำลังผลิต มีการเพิ่มอุปกรณ์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ในการทำประมงมากขึ้น การทำประมงผิดวิธี การจับสัตว์น้ำที่ไม่คำนึงถึงปริมาณ ขนาด และอายุของสัตว์น้ำ หรือการเลี้ยงกุ้งกุลาดำแบบพัฒนา น้ำเสียที่เกิดจากเศษอาหารที่เหลือและสารเคมีจากบ่อเลี้ยงถูกถ่ายทิ้งออกสู่ทะเล กิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรทั้งสิ้น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการกระทำโดยธรรมชาติจากกระแสน้ำและลม ซึ่งการกัดเซาะชายฝั่งเป็นการทำลายป่าชายเลนซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเลของสัตว์น้ำต่างๆ และเมื่อป่าชายเลนเสื่อมโทรมลง ทรัพยากรประมงชายฝั่งก็ขาดความอุดมสมบูรณ์ไปด้วย (สุรพล สุदारา, ม.ป.ป.) ทำให้ตำบลแหลมใหญ่ประสบปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งทั้งระดับที่มีความรุนแรงมากและรุนแรงน้อย

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว จึงส่งผลกระทบต่อชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนปลายน้ำอย่างตำบลแหลมใหญ่และพื้นที่บริเวณปากอ่าวแม่กลอง ซึ่งมีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงอาศัยทรัพยากรธรรมชาติอย่างใกล้ชิด

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแหลมใหญ่

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมแหลมใหญ่

ในบทนี้กล่าวถึงความเป็นมาและพัฒนาการของชุมชนแหลมใหญ่ตั้งแต่สมัยบุกเบิก ย้อนเวลากลับไปเมื่อราว 100 ปีก่อน อันเป็นช่วงที่ผู้คนกลุ่มต่างๆ อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพหาอยู่หากิน ดำรงชีพอยู่ด้วยการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติจากป่าชายเลนโดยตรง ควบคู่ไปกับการนำทรัพยากรบางอย่างเพื่อเป็นวัตถุดิบเอาไปแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งที่ต้องการจากชุมชนภายนอก ซึ่งการปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขเชิงนิเวศวิทยาของคนกลุ่มต่างๆ ก่อให้เกิดรูปแบบวิถีวัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่มีลักษณะเฉพาะตัวของคนแหลมใหญ่ ทั้งระบบการทำมาหากิน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ลักษณะทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ความเป็นอยู่ของผู้คน ระบบครอบครัวและเครือญาติ สาธารณูปโภค การคมนาคม และการเปลี่ยนแปลงที่ชุมชนต้องเผชิญตามเงื่อนไขปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม และการพัฒนาตามยุคสมัย

ประวัติชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน

ด้วยความสมบูรณ์ของลักษณะทางธรรมชาติปากแม่น้ำแม่กลองและป่าชายเลนของพื้นที่บริเวณอ่าวแม่กลองอันเป็นส่วนหนึ่งของที่ราบชายฝั่งทะเลอ่าวไทยตอนในรูปตัว ก ไก่ อันอุดมสมบูรณ์ พื้นที่ของตำบลแหลมใหญ่จึงนับว่ามีความเหมาะสมอย่างยิ่งต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ทำให้มีผู้คนจากท้องถิ่นต่างๆ หลายกลุ่มพากันอพยพมาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยทำมาหากินสืบทอดกันมานานกว่า 100 ปีแล้ว

ตำบลแหลมใหญ่เดิมมีชื่อเป็นทางราชการว่า ตำบลบางขุนชัย ซึ่งที่มาของชื่อขุนชัยนั้น จนบัดนี้ก็ยังไม่มีใครทราบ แต่ชาวบ้านเชื่อกันว่าในสมัยก่อนพื้นที่บริเวณนี้เป็นทะเล จากการที่พบเปลือกหอยและปะการังอยู่ใต้พื้นดินมากมาย ต่อมาพื้นดินบริเวณนี้ยกยื่นออกไปเป็นแหลมขนาดใหญ่ในทะเล ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า “ตำบลแหลมใหญ่” และได้ตั้งเป็นชื่อตำบลในปี พ.ศ. 2537 ได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล เมื่อปี พ.ศ. 2538

ตำบลแหลมใหญ่ปรากฏหลักฐานเป็นทางการจากแผนที่ของกรมแผนที่ทหาร ซึ่งจัดทำขึ้นเมื่อ ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2456) ได้ระบุชื่อหมู่บ้านหนึ่งในตำบลแหลมใหญ่ว่า บ้านมาบลัด และมีวัด 1 แห่ง อยู่ตรงบริเวณที่เป็นที่ตั้งวัดปากสมุทรในปัจจุบันนี้ ส่วนพื้นที่ทางด้านใต้ลงไปจนจรดชายทะเล ตามแผนที่ระบุว่าเป็นป่าเสมตติบ และจากแผนที่ของกรมอุทกศาสตร์ในปี พ.ศ. 2463 ได้ระบุชื่อหมู่บ้านมาบลัดและวัดปากสมุทรไว้เช่นเดียวกัน ทั้งยังมีสัญลักษณ์การตั้งบ้านเรือนที่บริเวณคลองสองร่องและคลองน้อยแล้ว แต่ยังไม่ได้ระบุชื่อหมู่บ้านไว้ในแผนที่ฉบับนั้น สำหรับการก่อตัวเป็นชุมชนแหลมใหญ่นั้น จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์บอกเล่า ชุมชนแหลมใหญ่น่าจะมีอยู่ก่อนปีทีระบุไว้ในแผนที่ไม่ต่ำกว่า 10 ปี

การก่อตัวของชุมชนในตำบลแหลมใหญ่อยู่บริเวณปากคลองต่างๆ อาทิ คลองมอปลัด คลองเตาปูนใหญ่ คลองเตาปูนเล็ก คลองยายหลง และคลองด่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคลองมอปลัด ผู้คนที่อพยพเข้ามารุ่นแรกๆ มักตั้งถิ่นฐาน

บ้านเรือนอยู่ตรงบริเวณปากคลองแห่งนี้ และกระจายตัวไปตามแนวริมคลอง ทั้งสองฝั่ง คำบอกเล่าจากความทรงจำอันแจ่มชัดของคุณยายผล บุตรกลับ อายุ 95 ปี ชาวบ้านมอปลัด มีความว่า ชุมชนเก่าแก่ที่อาศัยอยู่กันมาตั้งแต่รุ่นปู่ของคุณยายนั้นอยู่แถบคลองมอปลัด ซึ่งในเวลานั้นบ้านเรือนที่กระจายอยู่บริเวณปากคลองมอปลัด คลองเตาปูนใหญ่ คลองเตาปูนเล็ก และคลองยายหลง ยังมีเพียงสิบกว่าหลังจนนับได้และรู้จักกันถ้วนหน้า อาทิ บ้านตาทองอยู่ ทองผลิ พ่อของคุณยายเอง บ้านป่าของคุณยายชื่อหลาบ บ้านโยมพ่อของอาจารย์เณร อดีตเจ้าอาวาสวัดปากสมุทร บ้านยายเรณู บ้านปู่สูก บ้านยายเปี่ยม บ้านตาเป่า กับภรรยาคือยายใหม่ บ้านยายเชียวกับสามีชื่อเจ๊กเคี้ยก บ้านตาชิดกับภรรยาชื่อเผื่อน บ้านก้านนค้อย แพตาแป๊ะกับภรรยาชื่อพวง เป็นต้น ส่วนคลองยายหลงก็มียายหลงเพียงหลังเดียวปลูกอยู่ที่ปากคลองยายหลงติดกับคลองมอปลัด

เดี๋ยง นิมมานุทย์ อายุ 45 ปี ชาวบ้านหมู่ที่ 4 หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าอาจารย์แอ๊ด เพราะยอมรับนับถือในวิชาอาคมและมีความรอบรู้เรื่องราวเก่าๆ ของชุมชน และเป็นหลานยายของคุณยายผล เล่าเสริมว่า คนปากคลองมอปลัดตั้งรกรากอยู่กันมานานแล้ว อย่างน้อยก็ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เทียบได้จากอายุทวดของตน ซึ่งเพิ่งเสียชีวิตไปไม่กี่ปีว่า เมื่อครั้งรัชกาลที่ 5 เสด็จฯ มายังวัดพวงมาลัย ซึ่งตั้งอยู่ริมน้ำแม่กลองฝั่งตรงข้ามตัวเมืองสมุทรสงครามปัจจุบัน พ่อแม่ของทวดอุ้มลูกสาวชื่อหลาบที่ยังแบเบาะไปเฝ้ารับเสด็จ แล้วถวายลูกให้รัชกาลที่ 5 ท่านยื่นพระหัตถ์มาแตะหัวเด็กคนนั้น ว่ากันว่านี่คือสาเหตุที่ทำให้ทวดหลาบอายุยืนจนถึง 103 ปี

ในเวลานั้นพื้นที่ด้านในลึกเข้าไปจากริมคลองเป็นปารกชฎ ยังไม่มีผู้คนเข้าไปทำกิจกรรมใดๆ จนต่อมาอีกหลายปีจึงได้มีชาวบ้านค่อยๆ เบิกป่าเข้าไปจับจองที่ดินทำสวนมะพร้าวตาล ปลูกข้าวในร่องสวน และเริ่มกระจายตัวจากริมคลองมอปลัดไปยังริมคลองเตาปูน คือ บ้านเตาปูน (หมู่ที่ 4) และบ้านแหลมใหญ่ (หมู่ที่ 5) อันเป็นพื้นที่ติดกัน พื้นที่แถบนั้นจึงมีคนไปตั้งบ้านเรือนมากขึ้นและมีผู้คนค่อยๆ หนาตาขึ้น ซึ่งตกอยู่ในราว 80 ปีเศษ เวลานั้นที่ดินยังไม่ต้องซื้อ ใครมีกำลังก็หักร้างถางพง (ป่าจาก) จับจองเป็นเจ้าของได้ โดยหลวง (ทางราชการ) จะออกเอกสารสิทธิ (สค.1) ให้ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า *ใบกา* หากจะมีการซื้อขายกันบ้างก็เป็นที่ริมคลอง ราคาใบกาละไม่กี่บาท

วิถีชีวิตที่ผูกพันกับสายน้ำของคนแหลมใหญ่

ส่วนบริเวณหมู่ที่ 1 บ้านทรัพย์เจริญ และหมู่ที่ 2 บ้านคลองด่านใน ที่ตั้งอยู่ระหว่างคลองมอปลัดกับคลองด่าน เมื่อร้อยกว่าปีก่อนนั้นแทบจะไม่มีผู้คนอยู่อาศัย ในเวลาต่อมาจึงมีคนอพยพมาจากหมู่บ้านอื่นหรือท้องถิ่นอื่น อาทิ คนจากบางตะบูน คลองโคน และอัมพวา เข้ามาแผ้วถางป่าเพื่อจับจองตั้งบ้านเรือนและที่ทำกิน พอจับจองเสร็จมาแจ้งอำเภอล่วงแล้วจึงพาเจ้าหน้าที่ไปดูที่ดิน ถ้าไม่มีใครแย่งก็ออกหนังสือเก็บภาษีได้ ถึงสิ้นปีชาวบ้านนำเงินภาษีไปฝากให้กำนันเป็นผู้รวบรวมส่งต่อไปยังอำเภออีกทีหนึ่ง กำนันจึงเป็นผู้รับรู้ และช่วยดำเนินการเรื่องเอกสารสิทธิที่ดิน รวมทั้งทำการแทนชาวบ้านในการขอเปลี่ยนแปลงเอกสารสิทธิจาก สค.1 เป็น สค.3 หลังจากนั้นได้มีการขายต่อกันมาเป็นทอดๆ ในราคาไร่ละ 100 บาท ซึ่งหากเปรียบเทียบกับราคาที่ดินของตำบลคลองโคนในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ที่ดินคลองโคนมีราคาสูงกว่าที่ดินแหลมใหญ่ครึ่งเท่า คือ ประมาณไร่ละ 150 บาท เนื่องจากมีผู้เข้าไปอยู่อาศัยหนาแน่นกว่า (ผล บุตรกลีบ, สัมภาษณ์)

พื้นที่ทางเหนืออันเป็นตอนในสุดจากริมฝั่งทะเลของตำบลแหลมใหญ่ แลบริมคลองบางเรือหัก เป็นบ้านบางเรือหัก (หมู่ที่ 6) มีคนมอญเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่แล้ว ในเวลานั้นพื้นที่บางเรือหักเป็นป่ารกชัฏเช่นเดียวกับพื้นที่หมู่อื่น คนมอญได้พากันอพยพเข้ามาหักร้างถางพงตั้งหลักปักฐานอยู่อาศัย หาเลี้ยงชีพด้วยการทำนา ทำสวนมะพร้าวตาล ชาวบ้านกลุ่มอื่นเห็นว่าบ้านบางเรือหักเป็นพื้นที่กันดาร ไปไหนมาไหนไม่สะดวก ต้องพายเรือกันจนเหนื่อย ชาวบ้านบางเรือหักจึงไม่ค่อยได้ติดต่อสังสรรค์กับกลุ่มบ้านทางแถบชายทะเล แม้แต่การทำบุญยังไปที่วัดประทุมศรณาวาส ซึ่งใกล้กว่าวัดปากสมุทรวัดประจำชุมชนแหลมใหญ่ ครั้นเมื่อมีการตัดถนนพระรามที่ 2 ผ่านตำบลแหลมใหญ่ ยังเป็นการแบ่งแยกบ้านบางเรือหักออกจากหมู่บ้านอื่นๆ ของตำบลแหลมใหญ่โดยสิ้นเชิง

สำหรับพื้นที่ทางด้านใต้ของแหลมใหญ่เป็นพื้นที่ติดชายทะเลอ่าวแม่กลอง คือ บ้านคลองด่าน (หมู่ที่ 8) และบ้านคลองสองร่อง (หมู่ที่ 7) แต่เดิมแถบนี้เป็นป่าโกงกางและป่าจากแน่นทึบ เต็มไปด้วยลิงแสม ชะมด และผึ้ง แทบไม่มีผู้ใดเข้ามาอยู่อาศัย ในช่วงเวลาราว 80 ปีมานี้ ผู้คนได้ทำการบุกเบิกเข้าไปตั้งบ้านเรือน พื้นที่แถบนี้ส่วนใหญ่ประมาณ 400 - 500 ไร่ เป็นที่จับจองของคนตระกูล

“ลีสุนทร” จากตำบลบางจะเกร็ง ที่ตั้งอยู่ปากน้ำแม่กลองฝั่งตะวันออก ตรงข้ามกับตำบลแหลมใหญ่ ต่อมามีคนจีนเข้ามาทำกล่ำปลากระพง จากนั้นจึงมี ครอบครัวที่ 2 และ 3 พยพลูกหลานมาจากบ้านมอปลัดตามเข้ามาตั้งหลักแหล่ง และปลูกสวนมะพร้าวให้แก่เจ้าของที่ดิน โดยลูกหลานบางคนได้ออกทะเลหาปลา ซึ่งครอบครัวที่เข้ามาตั้งหลักแหล่งเป็นกลุ่มแรกๆ นี่ก็คือต้นตระกูลของคนบ้าน คลองสองร่อง ได้แก่ ตระกูล “เดชบุญ” และ “สาครชำ” จนประมาณปี พ.ศ. 2506 ได้มีชาวบ้านจากบางตะบูน จังหวัดเพชรบุรี ราว 30 - 40 ครอบครัว ทอยเข้ามา รับจ้างตัดไม้โกงทางสงเตาเผาถ่านของนางเนี้ย ลีสุนทร โดยเข้ามาปลูกกระเตง หรือกระเต็ง (กระท่อมที่ทักอาศัยชั่วคราว) อาศัยอยู่แถบป่าโกงทาง ชาวบ้าน กลุ่มอื่นจึงเรียกชื่อกลุ่มนี้ว่า “พวกกระเตง” หรือกระเต็ง ตามลักษณะของการ หอบลูกหอบหลานและข้าวของเครื่องใช้ติดตัวมา ต่อมาคนกลุ่มนี้มีลูกหลาน จนกลายเป็นตระกูลใหญ่ คือ “ปิ่นมูโต” พวกกระเตงนอกจากจะตั้งรกรากที่บ้าน คลองสองร่องแล้ว ยังเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองน้อยอีกหลายครอบครัว ในระยะหลังมีคนจากบ้านคลองสองร่องและบ้านคลองน้อยย้ายขึ้นไปอยู่ทาง ตอนบนของตำบลที่บ้านแหลมใหญ่ บ้านคลองด่าน และหมู่อื่นๆ เพราะพื้นที่ เจริญกว่า การเดินทางสะดวกสบายกว่า และมีแหล่งงาน เช่น ตลาดปลารองรับ ขณะที่บ้านคลองสองร่องและบ้านคลองน้อยยังต้องใช้ทางเรือเป็นหลักในการ คมนาคมติดต่อกับพื้นที่อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคลองน้อยซึ่งในเวลานั้นยังไม่มี ถนนเข้าถึงหมู่บ้าน

การเย็บจาก อาชีพเก่าแก่มาแต่ครั้งปู่ตายาย

โพงพางกลางคลอง การหาอยู่หากินพึ่งพิงธรรมชาติ

คนในหลุมใหญ่

คนรุ่นแรกๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในตำบลแหลมใหญ่ มี 3 กลุ่มใหญ่ คือ ไทย จีน และมอญ

กลุ่มคนไทย นับเป็นคนกลุ่มใหญ่ที่อพยพย้ายถิ่นมาจากที่ต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่ในตำบลแหลมใหญ่ แม้ไม่ได้เข้ามาทีเดียวเป็นกลุ่มก้อนใหญ่เมื่อเทียบกับคนมอญ แต่เป็นการทยอยเข้ามาหลายระลอก อาทิ กลุ่มหนึ่งอพยพมาตามลำน้ำแม่กลอง บางส่วนมาจากบางแก้ว บางตะบูน บ้านแหลม และเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรี และบางคนล่องมาตามลำน้ำท่าจีน จากจังหวัดสุพรรณบุรี คุณตาบุญเยี่ยม ฉัตรระทิน อายุ 75 ปี อดีตกำนันตำบลแหลมใหญ่ คนเก่าแก่ของคลองมอปลัดเล่าว่า ปู่ของตนเป็นคนราชบุรี มาได้กับย่าซึ่งเกิดที่แหลมใหญ่ จึงพากันมาตั้งรกรากอยู่ที่นี้ ส่วนตาของตาบุญเยี่ยมเป็นคนบ้านแพ้ว มาได้กับยายเป็นคนมอญบางเรือหัก แยกครอบครัวมาตั้งบ้านใหม่ที่คลองมอปลัด ตาบุญเยี่ยมกล่าวถึงผู้คนรุ่นแรกๆ ที่เข้ามาบุกเบิกว่า “...เดิมทีคนมันไม่เจริญหรอก เป็นคนอาชีพตัดจากตัดฟันขายอยู่ๆ มากี่เจริญขึ้นหน่อย ยกสวนมะพร้าว ยกร่องปลูกมะพร้าว แล้วก็ทำนาгин...”

คุณยายแก้ว เสือขำ ชาวบ้านคลองदान อายุ 85 ปี เล่าว่า แม่เป็นคนสุพรรณบุรี มาได้กับพ่อเป็นคนบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร แล้วชวนกันมาบุกป่าหากิน ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่คลองदानเมื่อราว 100 ปีก่อน ยายแก้วกับพี่น้องท้องเดียวกัน 9 คนเกิดที่นี่ทั้งหมด ยายแก้วเล่าถึงพ่อแม่ของตนว่า “...ก็หากินเรื่อยมา ไม่มีหลักฐานอะไร ถึงไหนก็หากินไปชั่ววันๆ ว่าอย่างนั้นเถอะ อยู่ที่นี่ก็มาหาฟันบ้าง ตัดจากบ้าง ทำกินเรื่อยมาอันลูกหลานโต บ้านอยู่กระต๊อบเล็กๆ เอาไม้ตะบูนตะบันมาทำเสา เอาจากนั้นแหลมมากันฝา รอบๆ บ้านเป็นป่าหญ้า บ้านก็มีหัวๆ ไป ปลูกกันห่างๆ ตรงนี้หลัง ตรงนู้นอีกหลัง...”

ในระยะหลังมีคนไทยอีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากหมู่บ้านชายทะเลแถบบางตะบูน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี โดย “กระเตง” ลูกหลานและข้าวของโยกย้ายกันเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างตัดไม้ไผ่กองและทำประมง จากนั้นได้พากันตั้งหลักปักฐานอยู่แถบชายทะเลของตำบลแหลมใหญ่ บริเวณปากคลองสองร่อง และคลองน้อยเป็นการถาวร (บุญลอย เดชบุญ, สัมภาษณ์)

กลุ่มคนมอญ เป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาอยู่ในตำบลแหลมใหญ่เป็นกลุ่มเป็นก้อน ซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ่งชี้ว่ามอญได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณสองฝั่งแม่น้ำแม่กลองอย่างหนาแน่นมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งชาวมอญบางส่วนยังได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดสมุทรสงครามด้วย (สุจริตลักษณ์ ดิฬดุจ และคณะ, 2542 : 11) โดยการสำรวจประชากรมอญในช่วงปี พ.ศ. 2512 - 2515 พบว่ามีอยู่ในเขตตำบลแหลมใหญ่ และตำบลแม่กลอง หรือที่คนแม่กลองทั่วไปเรียกว่าแถบวัดประทุมคณาวาส (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2544 : 50) วิเชียร อู่รักษา (อ้างใน อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ, 2547 : 22) เล่าว่า คนมอญเหล่านั้นยังคงมีการประกอบพิธีกรรมดั้งเดิม อาทิ ทำเรือหงส์ลอยในลำคลองเรียกว่า พิธีปล่อยผี ปล่อยโรคปล่อยภัย ปล่อยไปออกปากอ่าว นับถือผีบรรพบุรุษ ช่วงสงกรานต์มีการเล่นสะบ้าที่วัดที่หมู่บ้าน คนมอญดั้งเดิมเหล่านี้เข้ามาอาศัยอยู่ในตำบลแหลมใหญ่ที่บ้านบางเรือหัก (หมู่ที่ 6) เรียกกันว่า “มอญบางเรือหัก” และมีอยู่ที่บ้านเตापูน (หมู่ที่ 4) อีกไม่มากนัก แต่เดิมคนมอญบางเรือหักประกอบอาชีพทำนา ปลูกมะพร้าว เคี้ยวน้ำตาล ประกอบอาชีพค้าขายทางน้ำ สินค้าที่จำหน่าย ได้แก่ จากและฟืนที่เย็บและตัดเอง ภายหลังคนมอญหันไปประกอบอาชีพอื่น จึงทำสวนมะพร้าวตาลน้อยลงและเลิกทำไปในที่สุด ทั้งสวนมะพร้าวตาลให้กร้าง และเมื่อธุรกิจประมงทะเลขยายตัว ผู้ชายมอญส่วนหนึ่งพากันไปเป็นลูกเรือประมง ในปัจจุบันบ้านบางเรือหักมีคนไทยเข้ามาอยู่กันมากขึ้น และเริ่มออกเรือทำประมงทะเล โดยมีแรงงานรับจ้างเป็นคนพม่าและมอญที่อพยพเข้ามาที่หลังเพื่อหางานทำ นอกจากนี้ ยังมีอาชีพแปรรูปอาหารทะเล เช่น โรงปลาหนึ่ง ทำปลาหมึกแห้ง (รีดปลาหมึก) บรรจุถุงขายส่งและซังกิโลขายปลีก

กลุ่มคนจีน สำหรับกลุ่มคนจีนที่เข้ามาในระยะแรกมีจำนวนไม่มากนัก อุทัย ดำรงธรรม นักธุรกิจท้องถิ่นคนแหลมใหญ่ เจ้าของห้างหุ้นส่วนจำกัดแม่กลองพัฒนา เล่าว่า กิ่งของตนเป็นชาวจีนที่อพยพหนีความอดอยากยากจนและความหนาวเย็นมาอยู่กับกลุ่มชาวจีนในตำบลหนึ่งทางตอนใต้ของประเทศจีน โดยอาศัยเรือสำเภาเดินทางมาขึ้นบกที่กรุงเทพฯ แล้วพากันเดินทางต่อมาเป็นกลุ่มๆ มาตั้ง

รกรากอยู่ตามเมืองท่าจอดเรือในจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงคราม และเพชรบุรี กังของนายอุทัยเดินทางเข้ามาที่แหลมใหญ่ แล้วมาแผ้วถางป่าจับจองที่ทำกิน และตั้งหลักปักฐานที่นี่ ซึ่งในเวลานั้นมีคนจีนเข้ามาร่นเคียงกันอีก 3 คน คือ ตาเอี้ยน เจ๊กเคี้ยกสามียายเขียว และตาแป๊ะสามียายพวงที่ตั้งแพ (ร้านค้า) ขายเป็นอยู่ริมคลองมอปลัด ต่อมาอีกไม่นาน มีคนจีนชื่อนายหงจื่อเหลียง ล่องเรือมาตามลำน้ำแม่กลอง แล้วมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ปากคลองด่าน หาเลี้ยงชีพด้วยการทำกล้าปลากะพงอยู่ที่ปากคลองสองร่อง

“...ตอนนั้นคนจีนไม่ค่อยมี มีตาเอี้ยน แล้วตาแป๊ะยายพวง นั้นเขาเป็นจีนนอกมาค้าขาย เขาเล่ากันว่า เจ๊กมาจากเมืองจีนไม่มีอะไร ก็มาทำมาหากินเอาจนรวยได้ ชี้เหนียวด้วย ทำข้าวต้มครั้งหนึ่งเขาว่ากินได้วันละหลายหน เอากรวดไปคั่วน้ำมัน ราดน้ำเกลือแล้วพวยข้าวเอาก่อนกรวดนั้นมาคูด ทำจนรวย แล้วทำงานตั้งแต่เช้ามีดี อยู่กับคนไทยก็ไม่รบกวกัน ได้พึ่งพากัน เขามาค้าขาย คนไทยไม่มีเงินเอาหอยเอาจากไปแลกข้าวสารเขายังได้เลย ไม่มีเงินกู้ สมัยก่อนไม่มี เจ๊กรวยกว่าคนไทย เจ๊กนี้เขาเซียม เขาเก่ง รู้จักใช้รู้จักกิน คนไทยจะใช้มากกินมาก ไม่เหมือนเจ๊ก เจ๊กไปทำตาลไม่ค่อยมี เขาไปทำไร่ปลูกผัก ปลูกมัน ไปทำสวนส้มทางแควอ้อมโนน เขาทำสวนเก่ง เจ๊กเขาทำอย่างนั้น เขาไม่มาตัดจากทำตาลกันหรอก...” (ผล บุตรกลับ, สัมภาษณ์)

กลุ่มคนดังกล่าวเมื่ออพยพโยกย้ายเข้ามาอยู่ในตำบลแหลมใหญ่ ต่างพากันจับจองที่ดินปลูกบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและทำมาหากินตามอาชีพที่ตนถนัด ซึ่งแบ่งออกได้เป็นกลุ่มใหญ่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นชาวสวน ประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าว ทำน้ำตาล และกลุ่มที่เป็นชาวประมง ประกอบอาชีพทำประมงชายฝั่ง ในเวลาต่อมาได้มีการผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้น แม้จากการสอบถามชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะบอกว่าตนเองเป็นคนไทย ครั้นพอสืบย้อนไปจึงทราบว่าได้มีการผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน โดยการแต่งงาน ดังจะเห็นว่าคนจีนรุ่นแรกๆ ที่อพยพเข้ามาอยู่แหลมใหญ่เป็นชาย ได้แต่งงานกับหญิงไทยหรือมอญ และยังมีคนไทยที่แต่งงานกับคนมอญแล้วมีลูกหลานสืบเชื้อสายกันต่อมาหลายรุ่น จนกลายเป็นคนแหลมใหญ่ที่มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมอันเป็นอัตลักษณ์ร่วมกัน

ปัจจุบันตำบลแหลมใหญ่มีคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยปะปนอยู่บ้าง ส่วนหนึ่งเข้ามาโดยการแต่งงานเป็นชาย สะใภ้ อีกส่วนหนึ่งเป็นแรงงานรับจ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานต่างด้าวที่เข้ามาทำงานเป็นลูกเรือประมง และอื่นๆ

เครือญาติและความสัมพันธ์ทางสังคม

โดยทั่วไปชาวบ้านในชุมชนแหลมใหญ่ หากตั้งบ้านเรือนอยู่ในกลุ่มเดียวกัน ก็มักเกี่ยวดองเป็นญาติกัน ไม่ทางสายเลือดก็โดยการแต่งงาน คุณยายผล บุตรกลับ เล่าว่า การขยายตัวของชุมชนในตำบลแหลมใหญ่นั้น เป็นไปในลักษณะของการออกลูกออกหลาน และมีการตั้งบ้านเรือนเพิ่มขึ้นของกลุ่มเครือญาติ ซึ่งคุณยายผลใช้คำว่า “ออกกิ่ง ออกก้าน” อาทิ พ่อกับแม่ของยายออกกิ่งออกก้านจนในปัจจุบันมีลูก หลาน หลาน นับได้ถึง 270 กว่าคน พื้นที่แถบสวนมะพร้าวมีตระกูลใหญ่ที่อยู่มาเก่าแก่นมนานจนกระทั่งมีลูกหลานมากมาย ได้แก่ ตระกูลชรัตน์ แจ้กระจ่าง และเดชะบุญ ส่วนตระกูลใหญ่ของกลุ่มชาวประมงที่อยู่แถบคลองสองร่องและคลองน้อย ได้แก่ สาครชำ คลองน้อย และปิ่นมุต รูปแบบครอบครัวสมัยก่อนมักเป็นแบบครอบครัวขยาย ฝ่ายชายมักแต่งงานเข้ามาอยู่ข้างฝ่ายหญิงและช่วยทำมาหากินสักระยะหนึ่งก่อน เพราะต้องการแรงงานมาช่วยในการผลิต ทั้งครอบครัวชาวสวนมะพร้าวและครอบครัวชาวประมง ในกรณีของชาวสวนมะพร้าวตาลนั้น เนื่องจากการทำตาลต้องใช้แรงงานหนัก และเป็นงานที่ทำอย่างไม่หยุดหย่อนทั้งวันและทำทุกวัน ingsไม่ได้ หากเว้นจากการปาดตาล ไม่ปาดตาลสม่ำเสมอทุกวัน น้ำตาลก็จะหยุดไหล งวงตาลก็จะเน่า หากไม่ขึ้นเก็บกระบองกรองน้ำตาล น้ำตาลสดก็จะเสีย ถ้าหากทำความสะอาดกระบองกรองไม่ดี กระบองกรองก็จะมีเชื้อบูด พาให้น้ำตาลที่ใช้กระบองกรองนั้นรอบต่อไปต้องเสียไปด้วย จึงเป็นสาเหตุให้ชาวบ้านในสมัยก่อนนิยมมีลูกหลายคนสำหรับชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงก็เช่นเดียวกัน ยังคงใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก เพราะการทำประมงไม่ว่าจะเป็นการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง หรือการออกจับสัตว์น้ำในทะเล ก็เป็นงานหนักและต้องการคนลงแรงทำงานพร้อมกันในการออกทำประมงแต่ละครั้ง ในปัจจุบันหากมองในภาพรวมเรื่องความสัมพันธ์เชิงสังคมของชุมชนของคนแหลมใหญ่แล้ว ค่อนข้างจะมีลักษณะต่างคนต่างทำมาหากิน

ไม่ค่อยมีการรวมกลุ่มร่วมปรึกษาหารือ หรือให้เวลากับกิจกรรมทางสังคมมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่ทำอาชีพประมงชายฝั่งที่มีวิถีชีวิตทำกินหาเลี้ยงชีพ วันต่อวัน อาจจะมีการพบปะกันในกลุ่มของผู้ประกอบอาชีพทำสวน หรือทำประมงชายฝั่งอยู่บ้าง แต่ก็มักเป็นระดับผู้นำชุมชนที่สนิทสนมกัน และมีกิจกรรมประชุม หรือกิจกรรมทางด้านการปกครองร่วมกัน แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยความเป็นเครือญาติกันส่วนมาก ความสัมพันธ์ของชาวบ้านจึงเป็นไปโดยราบรื่น ไม่ค่อยมีความขัดแย้งรุนแรง ชาวบ้านยังมีการพึ่งพาอาศัยกันได้และร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชนอยู่เสมอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กิจกรรมที่เป็นงานประเพณี พิธีกรรมทางศาสนาของชุมชน ในขณะเดียวกันเรายังสามารถพบเห็นการแบ่งปันกันในหมู่เพื่อนบ้านหรือหมู่เครือญาติได้บ่อยๆ ในชุมชนแหลมใหญ่ เช่น การแบ่งปันอาหาร ทั้งอาหารสดและอาหารที่ปรุงสุกแล้ว เป็นต้น หรือแม้กระทั่งการเอื้อเฟื้อให้ที่ดินปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยโดยไม่คิดค่าเช่ามาเป็นเวลานาน และยังไม่มีการทำที่ว่าจะขับไล่ให้ย้ายออกไป

ลักษณะความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติดังกล่าวนี้ ส่งผลเชื่อมโยงถึงโครงสร้างเชิงอำนาจทางการเมืองการปกครองภายในชุมชนด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ค่อนข้างชัดเจน คือ ทำให้การเลือกผู้นำที่ผ่านๆ มามีการแข่งขันกันไม่มากนัก และไม่รุนแรง ทั้งผู้นำในรุ่นปัจจุบันหลายคนเป็นลูกหลานที่สืบเชื้อสายมาจากผู้นำรุ่นก่อนๆ และได้รับเลือกตั้งต่อกันมาหลายรุ่นแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ยอมรับและเชื่อฟังผู้นำของตน แม้บางครั้งอาจมีความขัดแย้งถึงขั้นโต้เถียงกันมากในการประชุมระดับประชาคม แต่สุดท้ายชาวบ้านก็ยอมรับฟังคำสั่งแจงจากผู้นำและผู้ที่เกี่ยวข้องจนสามารถยุติความขัดแย้งลงได้ไม่ยากนัก แต่ก็มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่มีความเห็นว่าคนแหลมใหญ่ไม่ค่อยมีจิตใจที่เสียสละ และไม่คอยคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ยึดเอาแต่ประโยชน์ของตนเป็นสำคัญจึงทำให้ชุมชนของตนพัฒนาได้ช้ากว่าที่อื่น เช่น ในเรื่องการสร้างถนน หรือสะพาน ที่เจ้าของที่ดินเกี่ยงจนไม่ยินยอมให้ผ่านที่ของตนเอง หรือไม่ยินยอมยกที่ดินบางส่วนให้เป็นทางสาธารณะ ทั้งที่ อดต.มีงบประมาณแล้ว จึงให้การก่อสร้างต้องหยุดชะงักล่าช้า หรือยกเลิกไป ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการนั้นๆ และ

นักเรียนมาโรงเรียนลำบาก ในกรณีของการทำสะพานนั้น ต้องเจรจากันยืดเยื้ออยู่นาน และไม่สามารถทำสะพานได้กว้างตามขนาดมาตรฐานของการก่อสร้างได้ จึงทำให้ชุมชนเสียโอกาสที่จะได้ระบบสาธารณสุขโลกที่มีคุณภาพ ส่วนการรวมกลุ่มองค์กรทางสังคมของตำบลแหลมใหญ่ยังมีเพียงไม่กี่กลุ่ม และเริ่มที่จะทำกิจกรรม อาทิ กลุ่มแม่บ้านที่มีการเดินทางไปศึกษาดูงานจากท้องถิ่นอื่น ชมรมผู้สูงอายุ มี 2 ชมรม คือ ชมรมผู้สูงอายุวัดปากสมุทร หมู่ที่ 2 และชมรมผู้สูงอายุตำบลแหลมใหญ่ หมู่ที่ 6 มีกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลสมุทรจัดตั้งขึ้น มีกิจกรรม เช่น การออกกำลังกายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพ

สภาพชีวิตความเป็นอยู่

เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศของตำบลแหลมใหญ่เป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลในเขตนิเวศน้ำกร่อยปากอ่าวแม่กลอง และมีระบบนิเวศย่อยอีก 2 ระบบ คือ ระบบนิเวศบนบกและระบบนิเวศทางทะเล ซึ่งสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทั้ง 2 แบบนี้ได้เป็นปัจจัยกำหนดรูปแบบการดำรงชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในตำบลแหลมใหญ่ให้ปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขเฉพาะทางนิเวศนั้นๆ โดยจะเห็นได้ชัดว่าคนแหลมใหญ่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ กลุ่มที่ทำเกษตรกรรมเพาะปลูกมะพร้าวทำน้ำตาลเป็นพืชหลักมาแต่ดั้งเดิม รวมทั้งปลูกข้าวในร่องสวน กลุ่มนี้ตั้งถิ่นฐานอยู่ตั้งแต่บ้านคลองदानโน (หมู่ที่ 2) เลยเข้ามาตอนในทางบ้านเตาปูน (หมู่ที่ 3) บ้านแหลมใหญ่ (หมู่ที่ 4) บ้านมอปลัด (หมู่ที่ 5) และบ้านบางเรือหัก (หมู่ที่ 6) เป็นชุมชนชาวสวน ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งอยู่ถัดออกไปทางริมทะเล เป็นชุมชนชาวประมง อยู่แถบบ้านคลองदानนอก (หมู่ที่ 8) บ้านคลองสองร่อง และบ้านคลองน้อย (หมู่ที่ 7) ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำประมงชายฝั่งทะเล ใช้เรือประมงพื้นบ้านออกทำการประมงระหว่างวัน รวมทั้งผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง และทำฟาร์มหอย

เมื่อมีการก่อตัวของชุมชนแหลมใหญ่ในช่วงแรกๆ นั้น คนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานยังไม่ได้บุกเบิกเข้าไปพื้นที่ตอนในเพื่อปลูกข้าวกิน คนเหล่านั้นจึงล้วนแต่ต้องพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัวเพื่อการดำรงชีวิต เช่น อาหาร

การกินหาได้จากแม่น้ำลำคลองและท้องทะเลที่อุดมสมบูรณ์ซุกซมไปด้วยกุ้ง หอย ปู ปลา แม้ในเวลาต่อมาเมื่อมีการบุกเบิกป่าจับจองที่ทำกินในระยะแรกๆ ชาวบ้านก็ยังคอยออกทะเลหาปลา ปลุกข้าวไว้กินบ้าง แต่ยังไม่ค่อยมีการยกร่องสวนปลุกมะพร้าวทำน้ำตาลกันมากนัก ชาวบ้านบางคนตัดใบจากที่ขึ้นอยู่หนาที่บมาเย็บขาย บางคนตัดพินไม้ขายเลน จำพวกไม้ผาด ไม้โกงกาง ตะบูน ตะบัน และแสม จากป่าชายเลนธรรมชาติของแหลมใหญ่ ไม้ขายเลนในเวลานั้นเกิดจากลูกไม้แก่ตกลงดินและงอกรากขึ้นเป็นต้นไม้ กลายเป็นดงให้ชาวบ้านได้ตัดไม้มาเผา ถ่าน แล้วไปจ้างเผาที่เตาเผาถ่านแถบคลองมอปลัดซึ่งมีอยู่ 2 - 3 เตา พอเผาเสร็จเอาลงเรือมาดล้าใหญ่ แฉวบ้าง ถ่อบ้าง ไปขายตามเตาตาลทางสวนมะพร้าวแถบอำเภออัมพวา และอำเภอบางคนที ซึ่งโดยมากเป็นการขายถ่านเหมาล้า มีการตกลงราคากันตามแต่ผู้ซื้อและผู้ขายจะพอใจ พอได้เงินก็ซื้อเป็นของสวนกลับมา เช่น น้ำตาล พริก หอม กระเทียม มะพร้าว และผลไม้อย่างมะม่วง ขนุน เป็นต้น ชาวบ้านหลายครัวเรือนทำอาชีพเย็บจากขาย ราคาจำหน่ายพืน (ตับ) ละ 5 บาท จับปูแสมทำปูเค็มขาย บ้างออกทะเลหาปลา นำไปแลกหรือไปขายเพื่อนำเงินไปซื้อสิ่งของอุปโภคบริโภคที่จำเป็น อาทิ ข้าวสาร น้ำมันแก็ด (น้ำมันก๊าด) น้ำมันหมู เครื่องนุ่งห่ม ใครขยันมากหาเงินได้มากก็ซื้อของใช้ได้ที่ละมาก คนที่ไม่ค่อยมีเงินก็ซื้อได้ที่ละน้อย โดยมีแพ (ร้านค้า) ยายพวงเป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าให้แก่ชาวบ้าน รวมทั้งรับซื้อตับจากของชาวบ้านเอาไว้ขายให้กับคนอื่นด้วย หากใครเงินขาดไปบ้าง ยายพวงก็ให้ซื้อเงินเชื่อไว้ก่อน เป็นการพึ่งพากันระหว่างแม่ค้ากับลูกค้า จากนั้นอีกไม่นานนัก คนกลุ่มนี้ได้บุกเบิกพื้นที่เข้าไปทำสวนแบบยกร่องปลูกมะพร้าวทำน้ำตาล และมีการปลุกข้าวในร่องสวนไว้กินด้วย คุณยายผล บุตรกลับเล่าว่า เมื่อตอนที่ยายเกิดมาและยังเป็นเด็กเล็กอยู่นั้น ป้าของยายเล่าให้ฟังว่า ที่นี่ยังไม่มีคนทำนา มีแต่ตัดหอยแครงลงภู จับปูแสม (ปูแหม) กินกัน ซื้อข้าวจากแพยายพวง ตัดใบจากมาเย็บขาย เวลานั้นจากพืน (ตับ) ละ 5 บาทเท่านั้น ทองราคาบาทละ 20 น้ำตาลปีบละ 6 สลึง ชาวบ้านยังยากจนกันอยู่ ตัวยายเองบางครั้งยังต้องเอาตับจากไปแลกข้าว ต่อมาพ่อของยายทำโป๊ะน้ำตื้นก็ขาดทุน จึงมาทำนาเมื่อยายโตอายุได้ 15 - 16 ปีแล้ว ตอนเริ่มทำนาที่ดินยังเป็นป่ารกครอบครัวได้ช่วยกันถากถางเปิดสวน ยกร่องปลุกมะพร้าว และทำนา หรือดำนาน

ในเรื่องสวน “...หากว่าจะเอาข้าวก็ยกคลอง (ท้องร่อง) กว้าง 4-5 วา คลองใหญ่จะมีน้ำเหนือมาทั้งตปี น้ำจืดทำนาได้ ต้นไม้อื่นยังไม่ปลูก ปลูกแต่ตาล (มะพร้าว) ขึ้นมาก่อน ไร้ตาล (เตาตาล) ยังน้อยอยู่ไม่มีกี่หลัง...” (ผล บุตรกลีบ, สัมภาษณ์) แม้ว่าคนแหลมใหญ่ทำนาปลูกข้าวกินเป็นหลัก ได้ข้าวมากจนเหลือกินข้ามปีแต่ไม่มากพอเหลือขาย ในเวลานั้นเศรษฐกิจการทำอาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีลักษณะของการหาอยู่หากิน เป็นการประกอบอาชีพเพื่อขายและแลกเปลี่ยนเพื่อยังชีพ โดยใช้เครื่องมือการผลิตแบบง่ายๆ และใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก

เหย้าเรือน

การตั้งบ้านเรือนของคนแหลมใหญ่แต่เดิมมักอยู่ริมคลองหลักหลายสาย ต่อมาค่อยขยับเข้าไปอยู่ในสวน นิยมสร้างโดยหันหน้าบ้านเข้าหาลำคลอง และเนื่องจากอยู่ใกล้กับทะเลอ่าวแม่กลอง ได้รับอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลงอยู่ทุกวัน บ้านจึงเป็นได้สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วมถึง มีทั้งเรือนที่ใช้วัสดุธรรมชาติจากป่าชายเลนมาก่อนสร้าง มีทั้งเรือนทรงไทยของคนที่มีฐานะ หลังคามุงกระเบื้องมุงสังกะสี เสาเรือน ฝาบ้าน และพื้นบ้านทำด้วยไม้แปรรูป อย่างคนที่อาศัยอยู่ในแถบคลองสองร่อง นิยมปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมคลองทั้งสองฝั่ง ตัวเรือนได้สูง สร้างด้วยไม้แผ่นหรือไม้ไผ่ หลังคามุงจาก สังกะสี หรือกระเบื้อง ผนังบ้านกันด้วยตับจากหรือไม้แผ่น เสาบ้านทำด้วยไม้โกงกาง และไม้เนื้อแข็งอื่นๆ ในป่าชายเลน คนแถบคลองมอปลัดนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ริมคลองทั้งสองฝั่งเช่นเดียวกัน เหย้าเรือนแถบนี้มีทั้งเป็นเรือนทรงไทยภาคกลาง และทรงมะนิลามุงหลังคากระเบื้องหรือสังกะสี เสาไม้เนื้อแข็ง ผนังบ้าน พื้นบ้านทำด้วยไม้แผ่น (แปรรูป) แทบทุกบ้านมีอุ้งจอดเรือ มีท่อน้ำ ทำเทียบเรือและบันไดสูงชันสำหรับขึ้นลง เพราะคนแหลมใหญ่ใช้เรือในการทำอาชีพประมงชายฝั่ง และใช้เพื่อการคมนาคมแทบทุกหลังคาเรือน

จากการที่ชาวบ้านแถบนี้ดำรงชีวิตผูกพันอยู่กับระบบนิเวศน้ำกร่อย รูปลักษณะของอาคารที่ถือว่าเป็นตัวแทนของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และแสดงถึงความเป็นอยู่ของคนในเขตนิเวศน้ำกร่อยมีชื่อเรียกว่า “กระเตง” หรือ “กระเต้ง”

เหย้าเรือนของคนแหลมใหญ่

กระเตง เป็นชื่อเรียกเรือนเครื่องผูกแบบหนึ่งที่มีหมายถึงอาคารยกพื้น กิ่งถาวร ที่ใช้วัสดุธรรมชาติจากป่าชายเลน ingsไม้ที่เป็นโครงสร้างอาคาร กั้นฝาผนังบ้านและมุงหลังคาด้วยใบจาก ซึ่งจะมีรูปแบบและขนาดแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการใช้งานและการประกอบอาชีพของแต่ละบ้าน เช่น กระเตงอยู่อาศัย กระเตงเฝ้าเรือ กระเตงเตาตาล กระเตงเฝ้าหอย หรือเตาเผาถ่าน เป็นต้น

ในปัจจุบันกล่าวได้ว่า บ้านเรือนในตำบลแหลมใหญ่มีอยู่ 4 ลักษณะ ซึ่งสัมพันธ์กับฐานะความเป็นอยู่ของเจ้าของบ้าน ได้แก่

- บ้านเรือนเครื่องผูกหลังคามุงจาก เป็นบ้านที่สร้างด้วยวัสดุท้องถิ่น ได้แก่ ใบจาก ไม้จากป่าชายเลน และไม้ไผ่ โดยชาวบ้านแหลมใหญ่สามารถใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการนำวัสดุธรรมชาติที่อยู่รอบตัวมาปลูกสร้างเหย้าเรือนพื้นถิ่นอยู่อาศัยอย่างมีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่และฐานะทางเศรษฐกิจ

- บ้านไม้ ตัวบ้านสร้างด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ ทั้งผนังและพื้นบ้าน หลังคามุงด้วยสังกะสีหรือกระเบื้อง รูปแบบอาคารแต่ละส่วนมีการออกแบบให้ง่ายต่อการใช้ประโยชน์ เช่น ใต้ถุนบ้านเปิดโล่งไม่มีผนังกั้นเพื่อให้ลมโกรกตามธรรมชาติ ซึ่งทำให้ประหยัดพลังงานและค่าใช้จ่าย คนในครอบครัวสามารถใช้เป็นพื้นที่สำหรับทำกิจกรรมต่างๆ ได้

- บ้านไม้ผสมปูน หรือที่เรียกว่าครึ่งตึกครึ่งไม้ บ้านแบบนี้ส่วนใหญ่ชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูนและทาสี ชั้นบนใช้ไม้แผ่นทำฝาผนัง หลังคามุงสังกะสีหรือกระเบื้อง การออกแบบยังคงเน้นที่ประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความสวยงาม

- บ้านปูนทั้งหลัง ในปัจจุบันตำบลแหลมใหญ่มีบ้านที่ปลูกสร้างด้วยปูนหรือเป็นอาคารแบบตึกหนาตามากขึ้น และมักนิยมสร้างอยู่ริมถนน

ปัจจุบันนิยมตั้งบ้านเรือนอยู่ริมถนน ทั้งนี้ เพื่อเอื้อต่อการประกอบอาชีพ การคมนาคม และการดำเนินชีวิตประจำวัน

อาหารการกิน

สภาพแวดล้อมของตำบลแหลมใหญ่มีอิทธิพลอย่างมากต่อลักษณะของแบบแผนอาหารในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ด้วยความชุ่มชื้นและความหลากหลายของสัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ตลอดจนจรรยาภูมิในระบอบนิเวศของป่าชายเลนแหลมใหญ่ อาหารการกินแต่ละมื้อของครอบครัวคนแหลมใหญ่จึงมักมีวัตถุดิบอาหารเป็นสัตว์น้ำที่หาได้จากพื้นที่โดยรอบชุมชน

อาหารจากป่าชายเลน

ในอดีตการแสวงหาอาหารของคนแหลมใหญ่ทำได้ง่ายตายเพียงหยิบฉวย เครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างใดอย่างหนึ่งออกเก็บหาไปตามลำคลองหรือในป่าชายเลน ไม่นานก็จะได้อาหารสดกลับมาทำกิน คุณลุงถนอม ทองจับ อายุ 80 ปี สมญานาม ไต่แปดอ่าว เพราะเคยเป็นไต่กังเรือประมงมาก่อนชีวิต เล่าว่า “...สมัยก่อน ผมเด็กๆ ทั้งกุ้ง ทั้งปูทะเลเหลือเฟือเพื่อ ใช้แรวปักเดียวเดียว ปลาตัวใหญ่ๆ ยกมาดู เอาแต่ตัวใหญ่ เล็กไม่เอาปล่อยไป ปลาตุ๊กแม่กลองนี่เยอะมาก ปลาหู นี้อือโป๊ะลำ ใหญ่ๆ เพียบเลย แต่ก่อนชาวบ้านเราใจดี คนพายเรือมาพอเห็นเรือเข้าก็พายเรือ ลอยลำ ยกมือขึ้น เรือโป๊ะก็ยกปลาเป็นบุงก็เลย พอเข้าไปใกล้ก็เทพรวดให้เลย แล้แก่เขาไม่หวง ของมันเยอะมาก ถ้าไปขอมาช่วยงานเขาให้เต็มเรือลำบัน มีเคล็ด ด้วยนะ ต้องบอกว่า ขอปลาลำหนึ่ง เขาจะให้เท่าไรก็ได้ ขอเป็นเคล็ด ไม่เช่นนั้นปลาน จะจับไม่ได้ ปูม้าตัวขนาดนี้แยะ (ทำมือประกอบ) เดียวนี้หากินไม่ได้แล้ว แต่คน แม่กลองก็น่าภูมิใจที่ยังหากินได้อยู่ยังไม่ขาดสน สมุทรปราการ สมุทรสาคร นะเรียบร้อยไปแล้ว...” (ถนอม ทองจับ, สัมภาษณ์) ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากรอาหารจากธรรมชาติดังกล่าว อาหารส่วนใหญ่ของชาวบ้านแหลมใหญ่ จึงนิยมปรุงด้วยของสดๆ ที่เก็บหาได้ในชุมชน หากจะกินเนื้อสัตว์จากภายนอก เช่น เนื้อหมู เนื้อวัว เนื้อไก่ ฯลฯ ต้องอาศัยจากเรือพ่อค้าแม่ค้าที่พายเข้ามาขาย จากที่อื่นไกลๆ อย่างเมืองแม่กลอง แต่โดยมากก็มาไม่บ่อยนัก เนื้อสัตว์เหล่านี้ จะต้องต้มหรือรวนไว้ให้สุกเพื่อเก็บไว้กินได้หลายวัน หรือนำไปประกอบอาหาร ต่างๆ ต่อไป เพราะสมัยนั้นยังไม่มีไฟฟ้าและตู้เย็นใช้ สำหรับหมู่บ้านที่อยู่ติดทะเล อย่างบ้านคลองด่าน หมู่ที่ 8 และบ้านคลองสองร่อง คลองน้อย หมู่ที่ 7 ดินเค็ม ไม่สามารถปลูกพืชผักอาหารได้จึงค่อนข้างขาดแคลนผักและผลไม้สดสำหรับ บริโภค แต่อย่างไรก็ตาม คนแหลมใหญ่สามารถใช้ภูมิปัญญาในการคัดเลือกพืช อาหารจากป่าชายเลนมาบริโภคได้หลายชนิด อาทิ ฝักรู่ย ใบชะคราม ในเขต บ้านเรือนแถบสวนมะพร้าวก็พบว่า มีผักหลายชนิดถูกนำมาใช้เป็นอาหาร เช่น กระถิน ตำลึง โสน แค ส่วนผลไม้มีเพียงไม่กี่ชนิด อาทิ มะขาม พุทรา มะเฟือง ชำมะเลียง มะม่วง มะขาง เป็นต้น สมัยก่อนคนแหลมใหญ่จึงนิยมไป “นัด” หรือ ตลาดนัดที่ต่างๆ อาทิ นัดท่าคา นัดดำเนินสะตอก นัดบางนางลี่ เพื่อไปซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งรวมทั้งผัก ผลไม้อยู่เสมอ

แหล่งน้ำอุปโภคบริโภค

ถึงแม้ว่าทั้งตำบลแหลมใหญ่จะมีลำคลองใหญ่น้อยอยู่มากมาย แต่เนื่องจากอยู่ในเขตน้ำกร่อย คนแหลมใหญ่จึงต้องมีวิธีการแสวงหาแหล่งน้ำจืดมาใช้ในการอุปโภคบริโภคมานานตั้งแต่ในอดีต ด้วยภูมิปัญญาที่สามารถเรียนรู้ธรรมชาติและปรับใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ สำหรับน้ำกิน คนที่นี่ใช้วิธีร่อนน้ำฝนจากหลังคาบ้านใส่ตุ่มเก็บไว้ดื่มกินตลอดปี ตุ่มจึงเป็นภาชนะจำเป็น บ้านหลังหนึ่งๆ มีตุ่มราวๆ 25 - 30 ใบ และมีช่างในตำบลแหลมใหญ่นี้เองที่ตั้งโรงงานทำตุ่มขายอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ตุ่มใบหนึ่งบรรจุน้ำได้ 30 หรือ 40 ลิตร แล้วแต่ขนาด ช่วงที่มีฝนตกพอจะร่อนน้ำฝนเก็บไว้บริโภคได้อยู่ระหว่างเดือนพฤษภาคม - พฤศจิกายน “...สมัยก่อนน้ำไม่อันตราย น้ำสะอาด เตี้ยวันนี้สกปรก น้ำฝนกินไปเป็นอันตราย ก่อนนี้หลังคาจากก็กินได้ น้ำมีสีหลังคาก็ไม่เป็นไรกินได้ เอาผ้ากรองซี้จาก แต่น้ำไม่ขาว หลังคาลังกลสีเตี้ยวันนี้ขาว แต่ไม่ดี...” (ถนอม ทองจับ, สัมภาษณ์) ส่วนน้ำใช้ ชาวบ้านใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลอง แต่สำหรับพื้นที่ติดชายทะเล ตั้งแต่คลองด่านออกไปจรดชายทะเลต้องใช้น้ำจืดเท่าที่จำเป็น เนื่องจากต้องนำเรือมาดลำน้ำใหญ่ล่องขึ้นไป “ลมน้ำ” ตามลำน้ำแม่กลองจนถึงแถบอัมพวา หรือหากช่วงไหนน้ำเค็มจัดอาจจะขึ้นไปถึงบางคนที่ วิธีการ “ลมน้ำ” ก็คือ การเอียงเรือให้กราบเรือจมลงไปข้างหนึ่ง ให้น้ำไหลป่าเข้ามาในเรือจนได้ปริมาณพอดี ก็ใช้วัสดุถ่วงกราบเรือด้านตรงข้ามที่ลอยสูงอยู่เพื่อให้ท้องเรือคืนกลับมาสู่ระดับสมดุล หรือบางทีใช้วิธี “โพงน้ำ” ใส่เรือ การลมน้ำนี้เป็นวิธีการลำเลียงน้ำที่ทำกันแพร่หลายอยู่ในเขตจังหวัดสมุทรสงครามและเพชรบุรีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หากไม่มีเรือของตัวเอง บางครั้งต้องจ้างเรือไปลมน้ำจืด หรือไม่มีเรือไปลมน้ำจืดมาขาย คนที่มีตุ่มน้อยเก็บกักน้ำฝนไว้ไม่พอจึงต้องซื้อน้ำกินน้ำใช้อ้อยเสมอ หน่วยตวงน้ำเรียกกันตามชื่อภาชนะที่ใช้ลำเลียงน้ำจากเรือมาใส่ตุ่มก็คือ “ปืบ” 1 ปืบเท่ากับ 20 ลิตร เรือลำหนึ่งมีความจุน้ำประมาณ 900 ปืบ ราคาจำหน่ายน้ำราวๆ ปืบละ 25 สตางค์ “...ดวงชายก็ไม่ไ้เล่น กว่าจะได้สตางค์ ตุ่มละ 5 บาท ก็หาบกันเหนียว...” “...เวลาวัดมีงานต้องไปลมน้ำกันวันละ 2 - 3 เทียว แล้วชาวบ้านจะมาช่วยกันหาบช่วยกันหิ้วใส่ตุ่มวัดเอาไว้ใช้ในงาน...” มาภายหลังจึงได้เปลี่ยนมาลำเลียงน้ำด้วยเครื่องสูบและสายยางพลาสติกขนาดใหญ่ลงสู่ตุ่มแทนปืบ แต่ก็ยังคำนวณราคา

คุ่มน้ำใส่น้ำจืดที่วางเรียงรายอยู่ตามชายคาบ้านเรือน เป็นของสำคัญของผู้คนในเขตน้ำกร่อย

ซื้อขายน้ำกันด้วยหน่วยเต็ม ชาวบ้านที่อยู่แถบชายทะเลเรียนรู้จากระบบนิเวศน้ำของเขาเองว่า “...น้ำนั้นไม่ได้เต็มอยู่ตลอดเวลาจนเราใช้ไม่ได้นะ ตอนหัวน้ำขึ้นน้ำจืดอยู่เดียวหนึ่ง นิธรรมชาติเอื้ออำนวยให้ เราก็ตักเอาไว้ ต้องคอยหัวน้ำขึ้นกันเวลาไม่ตรงกันทุกวันหรอก แต่เราจะรู้เวลาพຽນี้ก็คอยจ้องใหม่ ถึงตักตื้นก็ต้องตักไว้ใช้ ทุกวันนี่คนไม่ใช้แล้ว มีน้ำประปาใช้แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องไปลมน้ำ หรือรอตักน้ำช่วงหัวน้ำขึ้นอีกต่อไป...” (ถนอม ทองจับ, สัมภาษณ์)

ราวปี พ.ศ. 2500 วัดปากสมุทรเจาเาะน้ำบาดาล ชาวบ้านได้มาอาศัยน้ำของวัด หลังจากนั้นชาวบ้านจึงเจาเาะน้ำบาดาลใช้เองบ้าง จนกระทั่งราวๆ ปี พ.ศ. 2518 - 2519 วัดปากสมุทรขอติดตั้งน้ำประปาได้ก่อน ชาวบ้านก็ได้อาศัยน้ำ

ประปาวัดอีก โดยเอาเรือมาบรรทุกน้ำไป บางรายเอาตุ่มหรือภาชนะมาใส่น้ำ บางรายใช้วิธีการล้างท้องเรือให้สะอาดแล้วบรรทุกน้ำใส่ท้องเรือไป และถ้ายาเรือด้วยชันมาใหม่ๆ น้ำจึงพลอยมีกลิ่นชันเรือไปด้วย แต่ชาวบ้านก็กินก็ใช้ไปอย่างนั้น เพราะถือว่าไม่เป็นอันตรายแต่อย่างใด แล้วถวายเงินวัดทำบุญให้กั้ววัดไป อาจจะ เป็น 10 - 15 บาท ต่อหน้า 1 ลำเรือ ซึ่งวัดไม่ได้กำหนดราคาตายตัว สำหรับพื้นที่ ที่อยู่ลึกจากคลองด่านเข้ามาจนถึงบ้านบางเรือหักไม่ค่อยเดือดร้อนเรื่องน้ำ เพราะสามารถรองน้ำฝนเอาไว้ดื่มกิน แล้วใช้น้ำในลำคลองต่างๆ ซึ่งจัดพอเป็นน้ำใช้ได้ อย่างที่ย้ายผลได้เล่าไว้ว่า “มีน้ำจืดตลอดปี”

ทุกวันนี้ชาวบ้านตำบลแหลมใหญ่แทบไม่มีปัญหาเรื่องน้ำจืดที่ใช้อุปโภค บริโภคในชีวิตประจำวัน เนื่องจากใช้น้ำจากการประปาส่วนภูมิภาคและประปาบาดาล แต่ยังคงมีปัญหาเรื่องน้ำจืดในแม่น้ำลำคลองที่ใช้สำหรับการทำมาหากิน ซึ่งเป็นปัญหาที่ไม่สามารถจัดการเองได้ เนื่องจากตกอยู่ภายใต้การบริหารจัดการน้ำของหน่วยงานรัฐบาล

ตลาดริมน้ำ ตลาดนัด และตลาดน้ำ

ตลาดริมน้ำ (แพ) ก่อนมีการก่อสร้างถนนเข้าสู่ตำบลแหลมใหญ่ ที่มีของ สิ่งของที่ทำเป็นในชีวิตประจำวันที่ไม่สามารถเก็บหาหรือผลิตได้ในชุมชนทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคมาจากช่องทางต่างๆ ดังนี้คือ มีพ่อค้าแม่ค้านำเรือขนส่งสินค้าล่องเข้ามาขายยังหมู่บ้าน มีการตั้งร้าน (แพ) ขายของในหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำลำคลอง และการออกไปซื้อหาจากตลาดในชุมชนใหญ่ๆ หรือตามแหล่งที่มีสินค้า อันเป็นที่ต้องการ เช่น ที่ตลาดแม่กลอง ซึ่งการออกไปหาซื้อสินค้าจากตลาดนี้ ยังมีการนำผลผลิตที่หาได้จากในชุมชนออกไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าที่ต้องการตามตลาดนัด ซึ่งเป็นตลาดน้ำทั้งในละแวกใกล้เคียงและที่อยู่ไกลออกไป

เรือที่นำสินค้าเข้ามาขายที่ตำบลแหลมใหญ่เป็นเรือที่นำผลผลิตจากชุมชน โดยรอบทั้งไกลและใกล้ออกตระเวนขายเรื่อยมาตามทางน้ำ เช่น มาจากอัมพวา บางคนก็ จากเมืองแม่กลอง รวมทั้งแม่ค้าพ่อค้าที่เป็นคนในท้องที่เอง เป็นต้น การซื้อสินค้าจากเรือที่นำของเข้ามาขาย อาศัยการฟังสัญญาณที่พ่อค้าแม่ค้าส่งเสียงมาแต่ไกล เช่น การใช้แตร หรือให้ลูกหลานเด็กๆ ไปนั่งเฝ้าคอยดูตาม

ทำน้ำ วิธีการซื้อของจากเรือที่เข้ามาขายยังหมู่บ้านเป็นวิธีที่ให้ความสะดวก แต่
ขณะเดียวกัน อาจได้ของที่ต้องการไม่ครบถ้วน “...เรือแจ็กก็แจวมาขายถึงบ้าน มี
ทุกอย่าง น้ำมันยาง น้ำมันแก็ด (ก๊าด) เขามีทุกอย่าง ถ้วยขาม ชาวบ้านก็ซื้อเขา
ซื้อเป็นเงิน พรรณอย่างนั้นเขาไม่แลกเปลี่ยนจากหรอก...” (ผล บุตรกลับ, สัมภาษณ์)

สำหรับตลาดในชุมชน นอกจากแพขายพวง ซึ่งเป็นร้านค้าดั้งเดิมแล้ว ทาง
คลองด่านก็มีคนจีนตั้งร้านขายของอยู่ด้วย สินค้าก็มีเครื่องอุปโภคบริโภคที่จำเป็น
ซึ่งไม่มีในท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังขายเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพด้วย
และในชุมชนยังมีแม่ค้าคนสำคัญที่ขายเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำมาหากิน อย่าง
เช่น นางฮวย ดำรงธรรม แม่ของนายอุทัย ดำรงธรรม ก็เคยทำอาชีพค้าไม้พะอง โดย
ไปล่องไม้มาจากอำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ทั้งไม้รวก ไม้ไผ่ ไม้พะอง ผู้ค้า
สินค้าประเภทนี้ในชุมชนเป็นชาวจีนที่พอมือฐานะ และมีอยู่เพียงไม่กี่รายในชุมชน
พวก “ผู้ค้า” เหล่านี้ มีความขยันหมั่นเพียรเสาะหาสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภค
จากท้องถิ่นอื่นมาขายให้กับชาวบ้าน นอกจากไม้พะองที่ใช้ขึ้นตาลแล้ว ยังมีไม้รวก
ที่ใช้ทำโป๊ะ ทำเครื่องจักสาน ทำไม้ดับจาก จับพุ่มมุงหลังคา และไม้ไผ่ลายาวๆ ที่
ใช้ทำโป๊ะ ทำฝือกจับปลา การก่อสร้าง ไม้เหล่านี้ไม่มีในพื้นที่ ผู้ค้าก็ต้องไปติดต่อ
ตัวแทนจากจังหวัดต่างๆ เช่น จักราชบุรี จากกาญจนบุรี เป็นต้น ส่วนลูกค้าก็คือ
ชาวบ้านแหลมใหญ่ และพื้นที่โดยรอบทั้ง 32 ตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม
รวมทั้งท้องถิ่นอื่นๆ ที่ต้องการสินค้าด้วย นอกจากนั้นยังมีตัวแทนขึ้นไปถึง
ทองผาภูมิก็มี นอกจากนี้แล้วยังมีสินค้าอีกหลายอย่างที่ชาวบ้านต้องการใช้
แม้แต่ไม้พะยอมที่ใส่กันในกระบอกน้ำตาลสด ก็ต้องไปเสาะหาถึงจันทบุรี เป็น
สินค้าที่ขายได้เรื่อยลงมาถึงธนบุรี และเรื่อยลงไปถึงคุ้มนหา ที่จังหวัดชุมพร
คุณเมตติตต่อแม้กระทั่งเกลือก็มีสำเภาจากธนบุรีมาขาย จนต้องทำยุ่งเก็บเกลือ
ตรงท่าเรือหมู่ที่ 1 นี่จึงเหมือนจุดระบายสินค้า ซึ่งนอกจากชาวบ้านแล้ว คนถิ่น
อื่นก็ยังมีมาซื้อหาสินค้าอุปโภคบริโภค แม้แต่ “เรือแขก” (เรือมาเลย์) ก็ยังเข้ามา
เอาเกลือที่หน้าอู “...ลักษณะของผู้ค้าสมัยก่อน ถ้าขายกับชาวบ้านต้องรวมบริการ
ลูกค้าคนไหนไม่มีเงิน ก็เอาของไปก่อน เรามีข้าวก็ให้ข้าว อุปกรณ์ต่างๆ เราก็มี
ให้ กระทั่งไม่มีกระทะ เราก็กามาให้ สมัยนั้นเราสามารถได้ลูกค้าแบบครบวงจร
ตลอดปี ส่วนคนอื่นค้าไม้ คือค้าไม้อย่างเดียว...” (อุทัย ดำรงธรรม, สัมภาษณ์)

การเข้าไปหาซื้อของตามตัวตลาดใหญ่ๆ จะไปตลาดที่เรือเข้าถึงได้สะดวก ส่วนใหญ่แล้วมักไปที่ตลาดแม่กลอง ตลาดแม่กลองเป็นทั้งสถานที่จำหน่ายอาหารการกินที่หลากหลาย และเป็นแหล่งที่ให้บริการความทันสมัยต่างๆ เช่น ร้านเสริมสวยสุภาพสตรี โรงพยาบาล สถานที่ราชการ เป็นต้น อย่างที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า “...ฉันไปตลาดหัวรถ (ตลาดในเมืองแม่กลอง) ไม่ได้เอาอะไรไปขายได้แต่ไปซื้อ สุดท้ายจะซื้ออะไร พวกเสื้อผ้าต้องซื้อตลาด ผ้าถุงดำ ผ้าลาย ผ้าโจงกระเบน น้ำมันหมู ของใช้เบ็ดเตล็ดไปตลาดก็ซื้อมา ซื้อมาไม่มากนัก แต่หมูมีเจ็กมาขายอยู่หน้าท่า เรียกกันว่าเรือหมู...”

ตลาดนัด เป็นที่มาของสินค้าที่สำคัญอย่างมากสำหรับชาวบ้านตำบลแหลมใหญ่ในอดีต ตลาดนัดได้รับความนิยมมาก เนื่องจากเป็นแหล่งรวมของสินค้านานาชนิดที่มาจากถิ่นที่สภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมแตกต่างกัน ในอดีตเมื่อถึงวันติดตลาดนัด ยามเช้ามีตประมาณตี 4 - 5 ชาวบ้านแหลมใหญ่จะนำของที่เตรียมไปขายไปแลกเปลี่ยนเป็นสินค้าอื่นลงเรือ พายไปยังจุดที่เป็นตลาดนัด “สินค้า” ที่ชาวบ้านแหลมใหญ่นำมาบรรทุกไปในเรือส่วนใหญ่ ได้แก่ ผลผลิตต่างๆ จากป่าชายเลน และชายทะเล คือ กุ้ง หอย ปู ปลา ทั้งที่สดๆ และผ่านขั้นตอนการถนอมอาหารมาแล้ว เช่น ปูแสม กุ้งแชบ๊วย หอยชนิดต่างๆ เป็นต้น ส่วนชาวบ้านแหลมใหญ่กลุ่มที่ทำสวนมะพร้าวตาลไม่ค่อยมีสินค้าไปขายหรือแลกเปลี่ยนมากนัก เพราะสินค้าหลักคือ น้ำตาล ก็มีคนมารับซื้อถึงบ้าน สมัยก่อนอาจจะมีไม้ฟันและถ่านบ้าง ส่วนมากแล้วชาวสวนตาลจะไปซื้อเสียมมากกว่า

เรือพายขายของตามแม่น้ำลำคลอง

สมัยก่อนตลาดนัดมีหลายแห่งมาก ชาวบ้านบอกว่าถ้าไปทุกนัด สัปดาห์หนึ่ง ยังไปได้ไม่ครบเลย ถึงกระนั้นชาวบ้านก็จำแนม ใช้วิธีจำตามระบบเดือนทาง จันทรคติ (นัดตามค่ำ - แรม) ว่านัดนี้กี่ค่ำๆ ไม่ใช่จำเป็นวันที่ นัดใหญ่ก็คือ นัดท่าคาน นัดดำเนินสะดวก และนัดปากท่อ นัดที่อำเภออัมพวา มี 2 แห่ง คือ นัดบางพรมกับ นัดบางนางลี่ แล้วก็นัดบางนกแขวก บางคนที่ บางน้อย วัดประทุมคณาวาส เป็นต้น ลุงถนอม เล่าถึง “นัด” ได้อย่างสนุกสนานว่า “...หัวน้ำขึ้นตี 4 ตี 5 ไปแล้ว ที่พูด นัดโน้นนัดนี้ละ พายทั้งนั้นละ พายตามน้ำ ชากลับล่องตามน้ำมา ส่วนมากผู้หญิงซิ เอาไปขาย อย่างตีผ้าก็พายเรือให้บ้างเอาไปเป็นเพื่อน แต่ผู้ชายน้อย ไปถึงเรือ แน่นเอี้ยตพายไม่ได้ ต้องสาวไปๆ นัดบางนางลี่มีฝักเยอะ พวกสวนเตียนมีฝัก เยอะก็มี 2 แห่ง บางนางลี่และที่บางน้อย ฝักต้องไปซื้อที่อัมพวา อย่างพายไปถึง สองพี่น้องมันมีที่ลัดคลองแม่กลอง ผ่านคลองสุนัขหอน ผ่านไปคลองกาหลงทะเล สุสานท่าจีน คลองมหาชัย ถัดลัดไปอีกหน่อยไปออกดำเนินฯ มันทะเลได้หมด ไป สุพรรณฯ สมัยก่อนต้องแจว ถ้าแลกของกับของก็ตกลงแลกกัน เช่น มะม่วงกระจาดนี้ แลกหอยแมงภู่ได้ก็ถึง หรือก็กะละมัง แล้วมีการต่อรองกันว่าพอไหม ถ้าได้ ก็เทหอยให้เขา เอามะม่วงมาใส่เรือเรา...” มีแม่ค้าหลายคนที่ไปขายสินค้าไกลยัง ต่างเมือง เช่น คุณยายผลไปถึงอำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี คุณยายผล เล่าว่า “...ปุ้แหลม (ปุ้แหลม) มันมากจริงๆ เกะตามต้นไม้ริมน้ำ ต้นแซมนี้จมน้ำเลย คืนหนึ่งจับได้กระสอบป่านใส่ข้าวแฉะ ฉันทองเกลือใส่ไว้ในถังไม้ฉำฉานะ แล้ว แจวเรือไปขายถึงเมืองสุพรรณฯ แจวผ่านไปทางแม่น้ำแม่กลองไปเข้าลัดคลอง อะไรก็ลืมนไปแล้วมันนานมาก ทะลุดลาดสามพราน แล้วแจวเรื่อยๆ ไปออกคลอง บางไทร ไปเข้าคลองสองพี่น้อง แจวไปขายไปตามคลองเรื่อยๆ เจอตลอดที่ไหน นัดที่ไหนก็จอดขาย มีตลาดเราก็จอดส่ง เอาไปที่ละลำเรือฉลอม เรือยาว สามวากว่า บางที่เราไม่ไป แจกเขาก็มาซื้อ ถึงสองพี่น้องขายหมดก็แจวเรือกลับ ชากลับก็ไม่มီးอะไรมา แต่บางทีก็แลกของมา...”

เดี๋ยวนิมมานุทย์ เล่าถึงการไปค้าขายทางเรือของยายผลว่า “...เมื่อก่อน สมัยยายพายเรือกันไปเป็นขบวนเลย จากคลองดำเนินก็พายกันขึ้นไป เอาอาหาร ทะเลไปแลก พวกหอยหลอด กุ้งต้ม กุ้งแห้ง ปลาเค็ม ปลากระบอก ปลากด

ปลากระพง ปลาทุเร้า ปลาทุตาคแห้ง ฟินไม้โกงกาง บางคนก็เหี่ยวจากไปแลก ของที่เราได้กลับมาก็จะเป็นของสวน ของจากฝั่งน้ำจืด เพราะบ้านเราไม่มี พวกมะม่วง พริก หอม กระเทียม ชมพู่ ผัก นานๆ จะไปที่ พอยายพวยเรียกกลับมา เราก็จะไป รอดแถวหน้าบ้าน พอเห็นยายพวยมาเราก็จะดีใจ ได้กินของมัน เพราะสมัยก่อน เราไม่ได้กินของสวน...” ซึ่งลักษณะของการแลกเปลี่ยนจะขึ้นอยู่กับความพอใจของแต่ละฝ่าย ซึ่งมีหลักอยู่ว่าจะต้องแลกเปลี่ยนให้ได้ของกลับบ้านหลากหลายมากที่สุด เพื่อเก็บไว้กินในครอบครัว “...เราชุมชนปลายน้ำก็ต้องขึ้นไปสมทบกับน้ำจืด เพื่อที่จะเอาของสวนมากิน จะมีถ้วยไป มีขามไป เราก็จะหยิบเป็นชยุ่มมือหนึ่ง ขนาดนี้ให้มะม่วงก็ลูก ก็จะไม่แลกกันแล้วแต่ความพอใจ พอแลกเจ้านี้เสร็จก็จะไปแลกลำไยบ้าง หลำอื่นมาแลก แลกให้ได้มากหลากหลายอย่าง...” (เด็ช นิมมานุทย์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า “นัด” หรือตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าจากสิ่งของต่อสิ่งของ กลายเป็นศูนย์รวมที่ทำให้ผู้คนจากเมืองน้ำเค็มได้รู้จัก ได้พบปะกับคนเมืองน้ำจืด และได้พึ่งพาอาศัยแลกเปลี่ยนซื้อขายข้าวปลาอาหารสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ไม่ได้อยู่ในถิ่นของตน เป็นการกระจายอาหารและทรัพยากรอย่างหลากหลายทั่วถึง จากท้องถิ่นหนึ่งไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง โดยอาศัยวิธีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันอย่างสมดุล ไม่เอารัดเอาเปรียบกันจนเกินไป ประสงค์เพียงแค่พอกินพอใช้ในครอบครัวและชุมชน

อย่างไรก็ตาม รูปแบบและขอบเขตการแสวงหาสินค้าและบริการของคนในตำบลแหลมใหญ่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ภายหลังมีการปรับปรุงระบบการคมนาคมเข้าสู่ตำบล ไม่ว่าจะเป็นการก่อสร้างถนนและสะพาน ซึ่งทำให้ช่องทางแสวงหาสิ่งของที่ต้องการเปิดกว้างขึ้น ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนสามารถเข้าถึงตลาด จับจ่ายซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภคได้สะดวกรวดเร็วตามต้องการ ทั้งในปัจจุบันนี้ ยังมีการตั้งตลาดนัดประจำสัปดาห์ เป็นตลาดนัดภายในชุมชนเอง อยู่ที่บริเวณลานวัดปากสมุทร ยิ่งทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถแสวงหาสินค้าอุปโภคและบริโภคจากในและนอกท้องถิ่นได้ทุกวันนัดคือ วันอังคารของทุกสัปดาห์ ตั้งแต่ตอนสายๆ จนถึงเย็นประมาณ 18.00 น. ตลาดจึงวาย

ถนน การคมนาคมทางบกที่กำลังแทนที่แม่น้ำลำคลอง

โครงสร้างพื้นฐานในชุมชน

การคมนาคม

ด้วยสภาพภูมิศาสตร์ของตำบลแหลมใหญ่ที่มีลำคลองสายใหญ่และทางน้ำขนาดเล็กหรือแพรกอยู่หลายสาย ลำคลองและแพรกจึงเป็นเส้นทางคมนาคมของคนแหลมใหญ่ อย่างเช่น คลองมอปลัด เป็นคลองสายหลักที่เชื่อมต่อกับพื้นที่ทางภาคตะวันตกของลำน้ำแม่กลอง ทะลุผ่านไปถึงตำบลบางตะบูน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ในสมัยก่อนที่ยังไม่มีรถยนต์ ชาวบ้านใช้เป็นเส้นทางพายเรือ แจวเรือหลบคลื่นลมชายฝั่งทะเลไปถึงบางตะบูนได้ ดังนั้นชาวบ้านแหลมใหญ่อาศัยการเดินทางออกไปติดต่อกับชุมชนภายนอกด้วยเรือเป็นหลัก ซึ่งทางน้ำเหล่านี้ยังสามารถทะลุออกคลองมอปลัด หรือแม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นทางไปสู่ที่ว่าอำเภอ หรือเมืองแม่กลอง และตลาดแม่กลองได้โดยสะดวก จากเส้นทางเหล่านี้ยังเป็นจุดเชื่อมต่อให้เดินทางเข้าสู่กรุงเทพฯ ทั้งทางเรือและรถไฟได้อีกด้วย ดังนั้น นับตั้งแต่เดิมมา อาคารและสิ่งก่อสร้างต่างๆ ของคนแหลมใหญ่จึงนิยมปลูกสร้างอยู่ริมน้ำเพื่อความสะดวกในการคมนาคมขนส่งและเดินทาง นอกจากบ้านเรือนแล้ว โรงเผาถ่านและเตาตาลก็ล้วนเลือกทำเลติดคลองที่เชื่อมต่อกับลำคลองหรือแม่น้ำสายใหญ่ที่นำไปสู่เมืองและตลาดอันเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนสินค้าทั้งสิ้น

แต่เดิมทางเข้าไปสู่วัดปากสมุทร และเป็นทางเชื่อมต่อระหว่างสองฝั่งคลองมอปลัด บริเวณหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 5 มีสะพานไม้ขนาดใหญ่ทอดข้าม แต่เป็นทางคนเดิน รถวิ่งไม่ได้ สะพานไม้นี้มีอายุเก่าแก่มากแล้ว เมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมาได้มีการรื้อสะพานไม้ออก และสร้างสะพานปูนขึ้นมาแทนที่ แต่กลับอยู่ได้ไม่นานก็พังลงเป็นขวครึกโครมไปทั่ว จึงได้มีการสร้างสะพานคอนกรีตขึ้นใช้เป็นทางสัญจรให้รถยนต์วิ่งข้ามได้

การเดินทางโดยรถยนต์ได้เริ่มขึ้นหลังจากที่มีการก่อสร้างถนนพระรามที่ 2 (ธนบุรี - ปากท่อ) แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2516 ซึ่งเชื่อมต่อจังหวัดราชบุรี สมุทรสงคราม และสมุทรสาคร เข้าสู่กรุงเทพฯ ได้โดยตรง หลังจากนั้นจึงมีการ

สร้างถนนคอนกรีตแยกมาจากถนนธนบุรี - ปากท่อ เป็นทางเลี้ยวผ่านสหกรณ์ ประมงเข้ามาสุดที่เชิงสะพานข้ามคลองมอปลัด ทั้งยังมีสะพานคอนกรีตที่สามารถรับน้ำหนักพาหนะได้มากกว่าสะพานไม้เดิมหลายเท่า จึงทำให้การคมนาคมทางบกของคนแหลมใหญ่สะดวกขึ้น และลดเวลาการเดินทางจากหมู่บ้านสู่เมือง อาทิ ไปตลาดแม่กลองใช้เวลาไม่เกิน 20 นาที ไปกรุงเทพฯ ได้ภายในเวลา 1 ชั่วโมงเศษๆ ต่างจากเดิมเมื่อประมาณ 20 - 30 ปีที่ผ่านมา เคยต้องใช้เวลาเป็นวันหรือข้ามวัน ถนนและสะพานที่ปรับปรุงขึ้นใหม่จึงทำให้การนำคนหรือสิ่งของจากภายนอกเข้าสู่ตำบลและหมู่บ้านต่างๆ ของแหลมใหญ่ได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ทุกวันนี้ตำบลแหลมใหญ่มีรถสองแถววิ่งให้บริการขนส่งสาธารณะในพื้นที่ระหว่างตลาดแม่กลองและในเขตตัวอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงครามมาถึงวัดปากสมุทรวันละ 2 เที่ยวทุกวัน อีกทั้งยังมีรถยนต์ รถปิกอัพ รถจักรยานยนต์ส่วนตัวของชาวบ้านอีกเป็นจำนวนมาก ทำให้การคมนาคมทางถนนรวดเร็วสะดวกสบายยิ่งขึ้นอีก

ปัจจุบัน ตำบลแหลมใหญ่มีเส้นทางถนนเข้าถึงทุกหมู่บ้าน ด้วยถนน คสล. 7 สาย ถนนแอสฟัลติก 13 สาย และถนนหินคลุก 29 สาย การมีถนนทำให้ชาวบ้านสามารถเดินทางเข้า - ออกระหว่างชุมชนและพื้นที่อื่นๆ เช่น ตัวเมือง และตลาดแม่กลองได้ตลอดเวลาแล้ว ยังทำให้ชาวบ้านสามารถกำหนดกิจกรรมในแต่ละวันของแต่ละคนได้โดยเสรี ไม่ต้องรอเช้า - ออกไปธุระในเวลาเดียวกันเหมือนเมื่อครั้งต้องเดินทางสัญจรทางน้ำ หรือการเดินทางผ่านป่าโกงกาง อีกทั้งยังทำให้สามารถออกไปทำกิจกรรมต่างๆ นอกชุมชนได้มากขึ้นกว่าเดิม ปัจจุบันการสัญจรทางรถยนต์และรถจักรยานยนต์จึงเป็นการคมนาคมที่นิยมและสะดวกที่สุดของคนตำบลแหลมใหญ่

ระบบสาธารณูปโภคอื่นๆ

ในช่วงเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา ตำบลแหลมใหญ่มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ก่อให้เกิดความสะดวกสบายให้ชาวบ้านเกือบครบถ้วนแล้ว ปัจจุบันชาวบ้านตำบลแหลมใหญ่มีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน และมีไฟฟ้าสาธารณะตามถนนทุกสาย ใช้น้ำประปาส่วนภูมิภาคและน้ำประปาบาดาล มีเสียงตามสายไร้สายประชาสัมพันธ์ข่าวสารให้ประชาชนทราบทั่วทั้งตำบล

ด้านการสาธารณสุข มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ 2 แห่ง ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพวัดปากสมุทร หมู่ที่ 2 ตำบลแหลมใหญ่ และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแหลมใหญ่ หมู่ที่ 6 ตำบลแหลมใหญ่ ด้านการศึกษา มีโรงเรียน 1 แห่ง และสาขาอีก 1 แห่ง คือ โรงเรียนวัดปากสมุทร (ไววุฒิ ฆานาสน์) ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลแหลมใหญ่ ทำการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงมัธยมศึกษาตอนต้น และสาขาคือ โรงเรียนบ้านคลองสองร่อง ตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลแหลมใหญ่ ทำการสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

ศาสนา ความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรม

ชุมชนแหลมใหญ่มีวัดปากสมุทรเป็นศูนย์กลางของชุมชนแทบทุกด้าน ได้แก่ เป็นศูนย์กลางการประกอบกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีของชุมชน ในเทศกาลสำคัญต่างๆ เช่น ตรุษสงกรานต์ เข้าพรรษา ทอดกฐินและผ้าป่า เป็นต้น ด้านการศึกษาได้ใช้วัดเป็นสถานที่เล่าเรียนของคนในชุมชนมานานจนถึงปัจจุบันนี้ บริเวณวัดปากสมุทรก็ยังคงเป็นที่ตั้งของโรงเรียนวัดปากสมุทร (ไววุฒิ ฆานาสน์)

วัดปากสมุทร หลวงพ่อดำ ท้าวเวสสุวรรณ ศูนย์รวมจิตใจของคนแหลมใหญ่

วัดปากสมุทรเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวจิตใจของคนแหลมใหญ่ด้วยหลวงพ่อดำ (พระทอง) พระพุทธรูปที่ชาวบ้านเลื่อมใสศรัทธาอย่างมาก เป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในชุมชน ชาวบ้านนิยมมาสักการบูชาเพื่อขอพร ขอโชคลาภ และบนบานขอไม่ให้ถูกเกณฑ์ทหาร หลวงพ่อเณร อดีตเจ้าอาวาสวัดปากสมุทร ที่มรณภาพไปแล้ว ชาวบ้านก็ยังให้ความเคารพนับถือกราบไหว้บูชา ด้วยความเลื่อมใสว่ามีวาจาศักดิ์สิทธิ์ หากท่านพูดอะไรมักเป็นไปตามปาก ทั้งยังมีเรื่องเล่าว่า ตอนทำพิธีฌาปนกิจศพ จีวรของท่านไม่ไหม้ไฟ นอกจากนี้ ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวประมงนับถือคือ ท้าวเวสสุวรรณ และพระแม่ธรณีบีบมวยผม เชื่อกันว่าทุกครั้งก่อนที่ชาวประมงจะออกหาปลาจะต้องกราบไหว้บูชาขออิฐฐานขอให้ปลอดภัยจากการเดินเรือและจับปลาได้จำนวนมาก โดยทุกๆ ปีในช่วงกรุดกรานต์ (ตรุษสงกรานต์) วัดปากสมุทรจะมีการจัดงานประจำปี ชาวบ้านจะพากันมาสักการบูชาปิดทองหลวงพ่อดำและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนนับถือ ซึ่งในปัจจุบันนี้ อบต.แหลมใหญ่รับเป็นเจ้าภาพจัดงานทุกปี รวมทั้งมีกิจกรรมร่วมกันก่อพระเจดีย์ทรายที่ลานวัด ซึ่งถือเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันมา 60 กว่าปีแล้ว และในเวลานี้แทบไม่มีวัดอื่นทำกันแล้ว เนื่องจากชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นการทำเพื่อใช้หนี้ธรรมสังฆ์ที่ทรายได้ติดมือติดเท้ามาเวลาไปวัด ทรายที่ก่อพระเจดีย์หลังเสร็จกิจกรรมแล้วจะถูกนำไปใช้ประโยชน์แก่วัดหรือถมพื้นที่ต่อไป จึงถือว่าเป็นการทำบุญอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งยังได้ทั้งความสนุกสนานและสามัคคีอีกด้วย นอกจากนี้ ชาวบ้านแหลมใหญ่ยังเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปองค์อื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่ หลวงพ่อบ้านแหลม วัดเพชรสมุทรวรวิหาร หลวงพ่อโสธร วัดโสธรวรารามวรวิหาร และหลวงพ่อบุญ วัดเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรี โดยถือว่าพระสามพี่น้องเป็นที่เคารพเลื่อมใสของคนแม่กลอง รวมทั้งพระรูปกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ซึ่งประดิษฐานอยู่ที่ดอนหอยหลอด ส่วนชาวบ้านคลองน้อยยังนับถือพ่อโต ซึ่งมีศาลตั้งอยู่ที่คลองน้อยอีกด้วย

นอกจากเหนือจากประเพณีของชุมชนในเทศกาลต่างๆ และประเพณีงานบุญเกี่ยวกับชีวิต เช่น งานบวช งานศพ ซึ่งเป็นประเพณีคล้ายๆ กับชาวไทยภาคกลางโดยทั่วไปแล้ว ยังมีประเพณีเฉพาะของชุมชนแหลมใหญ่อีก คือ ประเพณีลอยเรือ หรือการทำบุญคลอง ซึ่งแต่ละหมู่บ้านทำไม่พร้อมกัน เช่น หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 6

หมู่ที่ 8 ทำบุญฉลองในวันปีใหม่สากล ส่วนหมู่ที่ 7 ทำในวันลอยกระทง เป็นต้น การทำบุญฉลองเริ่มทำกันมาประมาณ 20 กว่าปีแล้ว เดิมเป็นการทำบุญในรูปแบบปกติ คือ การนิมนต์พระมาสวดและทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารพรมน้ำมนต์ แล้วโยงสายสิญจน์ตามแนวคลองที่มีบ้านเรือนตั้งอยู่เรียงราย ถือเป็น การสะเดาะเคราะห์ปัดเป่าทุกข์โศกโศคร้ายให้หมดไป ยังไม่มีการทำเรือจำลอง เพิ่งจะมีการทำเรือจำลองกันเมื่อ 4 - 5 ปีก่อนนี้เอง เนื่องจากเห็นคนจีนทำสะเดาะเคราะห์โดยฝากโรคร้ายไข้เจ็บไปกับเรือสำเภาเพื่อไปทิ้งทะเล มีการทำบุญเลี้ยงพระและทำน้ำมนต์มาประพรม แล้วทำสะเดาะเคราะห์ โดยเชื่อว่าปีหนึ่งทำหนึ่งครั้ง เพื่อขจัดความไม่สบายหรือโรคร้ายต่างๆ ออกไป ให้ทำมาหากินดีขึ้น โรคร้ายไข้เจ็บจะไม่มาเบียดเบียน คนในคลองต้องร่วมกันจัดงานโดยการทำกับข้าวกับปลามาเลี้ยงพระแล้วแต่ศรัทธา ต่อมาเริ่มมีการลอยเรือจึงมีการลงขันทำเรือและทำกับข้าวเพื่อทำบุญร่วมกัน เงินที่เหลือภายหลังการหักค่าใช้จ่ายในงานแล้ว ผู้นำชุมชนจะนำมาซื้อของใช้ส่วนรวม เช่น ถ้วยชาม หม้อข้าวหม้อแกง อุปกรณ์เครื่องครัวที่จำเป็นในการจัดงานต่างๆ รวมทั้งโต๊ะ เก้าอี้ เป็นต้น เมื่อใดใครจัดงานก็สามารถหยิบยืมส่วนกลางไปใช้

สำหรับบ้านเตาปูน หมู่ที่ 4 มีประเพณีการทำบุญฉลองในช่วงวันขึ้นปีใหม่ และทำบุญเลี้ยงพระในวันตรุษไทยที่ศาลกุฎิหลวงตา เป็นศาลเก่าแก่ที่ชาวบ้านหมู่ที่ 4 เคารพนับถือ เล่ากันว่า หลวงตาที่เป็นรูปเคารพอยู่ในศาลนั้น เคยมีตัวตนอยู่จริงในช่วง 100 กว่าปีก่อน เป็นคนแก่ นุ่งโสร่ง มีผ้าขาวม้าพาดบ่า และเป็นคนมีวิชาอาคมแก่กล้า และในปัจจุบันชาวบ้านบางส่วนก็ยังยอมรับและเชื่อถือในเรื่องไสยศาสตร์และคาถาอาคมต่างๆ อยู่ แม้จะไม่ได้นำมาใช้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมก็ตาม

ความเชื่อในอาชีพต่างๆ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการไหว้เรือ ไหว้แม่ย่านางเรือ ทำกันในเวลาที่มีเทศกาลใหญ่ๆ เช่น ปีใหม่ ตรุษจีน และสงกรานต์ เมื่อจะออกทะเลชาวประมงจะนำผลไม้ พวงมาลัย ธูป เทียน เหล้า ไก่ ฯลฯ มาเซ่นไหว้หรือในเวลาปกติประจำวัน เมื่อจะออกทะเลก็มีการบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางในท้องทะเล หรือแม้แต่การทำฟาร์มหอยแมลงภู่วันที่ปักไม้หลักหอยวันแรกต้องดูฤกษ์ยาม แล้วไหว้เจ้าที่เจ้าทางขอให้ทำมาหากินง่าย การทำวังกุ้ง วังปู ก็ต้องบอกกล่าว

สิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นกัน หรือในเวลาที่ยอดคราดหอยลายก็ต้องไหว้แม่ย่านางเรือ และเมื่อถึงวันพระเล็ก วันพระใหญ่ในแต่ละเดือนก็ต้องทำพิธีไหว้อีก

คนที่ทำอาชีพเผาถ่านเชื่อว่าผีเจ้าประจำเตา จึงมีพิธีไหว้เตาในโรงเผาถ่าน เป็นการบูชาเทพเจ้าประจำเตา ซึ่งแต่เดิมนั้นมีศาลตั้งประจำอยู่ที่เตา ปัจจุบันนี้ใช้กิมฮวย อั้งตั้ว มาติดข้างเตาและผูกผ้าแพรสีแดง ถึงแม้ว่าคนที่ประกอบอาชีพส่วนใหญ่เป็นคนไทยก็ตาม แต่ในวันตรุษจีนก็ยังนิยมไหว้เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าเตา แม่ย่านาง ฯลฯ ด้วยเครื่องสักการะ อาหารคาวหวาน ผลไม้ เหล้า ตามแบบคนจีน ทั้งนี้ เป็นการไหว้เพื่อความสบายใจ และส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง (แม่ศรีเรือน) เป็นคนจัดการเรื่องไหว้

ประเพณีอันเนื่องด้วยศาสนาและความเชื่อของชุมชนแหลมใหญ่นี้ ไม่เพียงแสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนภายใต้โลกทัศน์ ความเชื่อและวิถีการปฏิบัติตามความเชื่ออย่างเดียวกันเท่านั้น แต่ยังเป็นภาพสะท้อนถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี เมื่อมีงานบุญตามประเพณีต่างๆ ทั้งที่เป็นเรื่องของงานบวช งานแต่งงาน และงานศพ หรืองานประเพณีของชุมชน เช่น งานประจำปีของวัดปากสมุทร งานกฐิน ผ้าป่าของวัด ชาวบ้านจะกระตือรือร้น มาช่วยงาน โดยเฉพาะงานศพด้วยแล้วชาวบ้านถือว่า แม้ไม่เชียวก็ต้องมาร่วมงาน เป็นการแสดงความอาลัยและอธิษฐานกรรมกันครั้งสุดท้าย และเพื่อจะได้มาแสดงความเสียใจกับเจ้าภาพ ทั้งยังเชื่อว่าผู้มาร่วมงานจะได้รับบุญกุศลมากด้วย สำหรับเจ้าภาพเองหากมีญาติมิตรไปร่วมงานจำนวนมากก็ถือว่าเป็นการเซตหน้าชุดตา แสดงถึงว่าเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือมากจากชาวบ้านด้วยกัน

พิธีไหว้เตาเผาถ่าน

การกำาหากิน

การกำาหากินในภาพรวม แบ่งตามสภาพพื้นที่เป็น 2 กลุ่มหลักๆ คือ กลุ่มที่ทำาสวนมะพร้าว มีมากในพื้นที่หมู่ที่ 3, 4 และ 5 และกลุ่มที่ทำาประมงชายฝั่ง มีมากในพื้นที่หมู่ที่ 7 และ 8 สำหรับชาวสวนมะพร้าวส่วนใหญ่นั้นมีที่ดินเป็นของตนเอง เนื่องจากบรรพบุรุษเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นเวลานานกว่า จึงมีโอกาสจับจองได้ก่อน ประกอบกับลักษณะของอาชีพที่ต้องการใช้ที่ดินผืนใหญ่ ในการผลิต ขณะที่ชาวประมงชายฝั่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มผู้อพยพเข้ามาที่หลังอยู่ในราว 70 กว่าปี และส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองมาก่อน เนื่องจากถูกจับจองไปก่อนแล้ว อีกทั้งลักษณะของอาชีพที่หากินอยู่กับท้องทะเลก็ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาผืนดินขนาดใหญ่ จึงไม่คิดสะสม มีเพียงพื้นดินปลูกบ้านอยู่อาศัยก็พอแล้ว ซึ่งกลุ่มที่อพยพเข้ามาทำาอาชีพประมงตอนหลังๆ ได้มาเช่าที่ปลูกบ้านกับเจ้าของที่ดินซึ่งเข้ามาจับจองไว้แต่ดั้งเดิม เจ้าของที่ดินผืนใหญ่หลายรายเป็นคนอยู่ต่างตำบล ต่อมามีการขายกันเป็นทอดๆ รวมทั้งขายให้กับนักธุรกิจรายใหญ่แต่ชาวบ้านที่เป็นผู้เช่าก็ยังคงอยู่อาศัยกันเรื่อยมา ทั้งที่ไม่ทราบแน่ชัดว่าใครเป็นเจ้าของที่ดินที่แท้จริง

การทำาน้ำตาลมะพร้าว

การทำาน้ำตาลมะพร้าวเป็นอาชีพดั้งเดิมของชาวตำบลแหลมใหญ่ที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ มีคนเคยกล่าวว่า “น้ำหวานจากจั่นมะพร้าวคือภูมิปัญญาอันสุดยอดที่คนโบราณได้คิดค้นและทิ้งไว้ให้ลูกหลานได้ทำาหากินจากวิธีอันแยบยลเหล่านั้น” ด้วยผืนดินในหมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5 และ 6 ของตำบลแหลมใหญ่เป็นพื้นที่ราบผืนใหญ่กว่าที่ดินแถบชายทะเล บรรพบุรุษชาวสวนตาลจึงได้แผ้วถางป่าไม้ชายเลนปรับเป็นสวนยกร่องปลูกมะพร้าวทำาน้ำตาล คนกลุ่มแรกๆ ที่บุกเบิกทำาสวนตาลคือ คนในตระกูล “คชรัตน์” ส่วนความรู้เรื่องการทำาน้ำตาลมะพร้าวนั้น ยังไม่ทราบกันแน่ชัดว่าคนแหลมใหญ่รู้วิธีทำาตาลกันได้อย่างไร คุณยายผล บุตรกลับ บอกเล่าได้เพียงว่า “...วิธีทำาตาลก็หัดกันเอา ไม่รู้ว่ามาจากไหน ที่แรกนั้น ตาสุก กลมละม้าย ทำาก่อน เขาเป็นคนเอาหม้อตาลมาวางที่โน่นที่นี้...” (การเอาหม้อตาลมาวางตามบ้านของคนทำาตาล เป็นวิธีการที่พ่อค้าคนกลางทำ เพื่อให้มั่นใจว่าจะได้น้ำตาลไปขายตามปริมาณที่ต้องการ)

มะพร้าวเป็นพืชชั้นในของไม้ชายเลน มะพร้าวทำตาลชอบน้ำลึกจืดลึกเค็ม แต่ไม่ชอบขึ้นในพื้นที่แฉะหรือพื้นที่แช่น้ำ การปลูกจะต้องยกปลูกลงในดินเหนียว โดยการยกร่องให้สูงพื้นน้ำ หลังร่องสวนร่องหนึ่งปลูกมะพร้าวได้ประมาณ 7 - 12 ต้น ห่างกันประมาณต้นละ 4 วา ทำร่องรอบ ขุดลำประโดงหรือลำกระโดงรอบชนิดสวน การขุดขอยร่องสวนและลำประโดงมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ระบบน้ำไหลเวียนได้คล่องเชื่อมต่อถึงกันได้และมีน้ำเลี้ยงทั้งชนิดสวน นับเป็นความชาญฉลาดในการควบคุมระบบน้ำใช้ในการทำเกษตรกรรมของชาวสวนแถบตอนล่างของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา กลุ่มน้ำท่าจีนและแม่กลอง สวนที่มีคันดินกันหรือลำประโดงขวางอยู่เป็นตอนๆ นั้นเรียกว่าชนิด ความยาวของชนิดขึ้นอยู่กับความยาวของร่องสวน และความกว้างของชนิดก็ขึ้นอยู่กับจำนวนร่องสวนด้วย สวนชนิดหนึ่งจะตัดขอยทำร่องสวนได้มากน้อยเท่าไรก็แล้วแต่รูปที่ดิน ชนิดสวนจึงไม่มีขนาดที่แน่นอน มีทั้งใหญ่และเล็ก ในอดีตเมื่อยังไม่มีการสร้างเขื่อนกันน้ำแม่กลองนั้น ชาวสวนตาลแหลมใหญ่จะปลูกข้าวในท้องร่องสวนด้วย สวนแบบนี้จึงต้องทำท้องร่องกว้างราวๆ 4 วา หากท้องร่องแคบกว่านี้ข้าวจะไม่งามเพราะมีร่มเงาของต้นมะพร้าวบังมากเกินไป แต่ในปัจจุบันชาวสวนตาลไม่ได้ทำนาในร่องสวนอีกแล้ว จึงขุดท้องร่องแคบลงไปบ้าง เหลือความกว้างประมาณ 3 วา

คนแหลมใหญ่ปลูกมะพร้าวด้วยจุดประสงค์ 2 ประการ คือ ปลูกเพื่อใช้ประกอบอาหารคาวหวาน ในอดีตเคยใช้ทำน้ำมันมะพร้าวจุดตะเกียงให้แสงสว่าง ยามค่ำคืน และเพื่อประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าว และน้ำตาลสด รวมทั้งในปัจจุบันมีการทำอาชีพขายมะพร้าวขาว คือ ขายเนื้อมะพร้าวให้พ่อค้าแม่ค้านำไปชูดทำน้ำกะทิ มะพร้าวจึงเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของตำบลแหลมใหญ่ ตำบลแหลมใหญ่มีการปลูกมะพร้าวมาก ถ้านับเนื้อที่ก็จะพอๆ กับป่าโกงกางเลยทีเดียว

มะพร้าวทำตาลที่นิยมปลูกคือ พันธุ์หมูสี มีทั้งพันธุ์หมูสีใหญ่ หมูสีเล็ก และหมูสีหม้อ ด้วยเป็นพันธุ์ที่ทนน้ำเค็มได้ โดยทั่วไปแล้วมะพร้าวทำตาลชอบน้ำลึกจืดลึกเค็ม หรือเรียกว่าสองน้ำก็ได้ แต่สำหรับพื้นที่ของตำบลแหลมใหญ่ซึ่งติดกับทะเลมาก มีน้ำทะเลท่วมถึงอยู่ตลอดเวลา จึงต้องปลูกมะพร้าวตาลที่ทนน้ำเค็มได้ดี สำหรับมะพร้าวตาลพันธุ์หมูสีใหญ่นั้นให้น้ำตาลมากจึงเป็นที่นิยม อย่างไรก็ตาม

เสียก่อนน้ำตาลจึงจะไหล แต่บางต้นไม่ต้องปอกเปลือกก็ปาดตาลไหลได้ แล้วจึงเอาตอกที่ลอกจากทางมะพร้าว หรือปัจจุบันใช้เชือกพลาสติกมัดวงไว้เป็นเปลาะๆ ประมาณ 5 เปลาะ ไม้ให้ตอกแตกกระจายออก และวงตาลจะมีขนาดพอดีกับปากกระบอกตาล น้ำตาลจึงไหลลงสู่กระบอกได้สะดวก จากนั้นจึงปาดวงไปเรื่อยๆ จนถึงราวๆ 1 ใน 3 ของวง รวมใช้เวลาปาด แล้วโน้มวงสัก 7 - 10 วัน พอถึงวันที่น้ำตาลไหลหยุดเต็มที่ ปาดวงตาลบางๆ ราว 2 - 3 มิลลิเมตร อีกครั้ง แล้วจึงเอาระบอกรวมวงรองน้ำตาลได้ในช่วงที่เริ่มปาดตาล คนขึ้นตาลรอบเช้า จะต้องนวดวงจากปลายถึงโคนวงเพื่อจะช่วยให้น้ำตาลออกดี วงตาลแต่ละอันสามารถปาดตาลได้เรื่อยๆ ถึงประมาณ 20 ครั้ง ราวๆ 1 เดือนจึงหมดน้ำตาล โดยแต่ละวันได้ปริมาณน้ำตาลสด หรือที่เรียกกันว่า “ตาลใส” ราว 1 ลิตร หลังจกขึ้นตาลแล้ว ชาวสวนจะนำกระบอกน้ำตาลใส่เทรวมใส่ภาชนะที่เตรียมไว้ ซึ่งมักเป็นปื๊บเพื่อที่จะตวงปริมาณน้ำตาลที่จะเคี่ยวด้วย น้ำตาลใสราว 20 - 25 กระบอก เทใส่ปื๊บได้ 1 ปื๊บ

กระบอกตาล แต่เดิมทำจากต้นไผ่ลอกเปลือกออก เพื่อกันไม่ให้เปลือกรัดตัวเมื่อแห้งลงซึ่งจะทำให้เนื้อไม้แตก และการลอกเปลือกออกจะทำให้กระบอกด้านในเย็นขึ้น น้ำตาลสดจะไม่บูดง่าย กระบอกตาลมีหลายขนาดขึ้นอยู่กับว่ามะพร้าวต้นไหนมีน้ำตาลสดไหลออกมากน้อยเท่าไร คนขึ้นตาลก็จะเลือกใช้ให้เหมาะกับตาลแต่ละต้น แต่ในปัจจุบันไม่ไผ่หายาก หรือไม่ก็คุณภาพไม่ดีเพราะไม้ไม่แก่ทำให้ใช้ไม่ทน ชาวสวนจึงหันมาใช้กระบอกอะลูมิเนียม หรือกระบอกพลาสติกแทน กันกระบอกต้องใส่เปลือกไม้พะยอม ไม้เคี่ยม หรือไม้ตะเคียนที่สับเป็นชิ้นเล็กๆ เพื่อกันไม่ให้น้ำตาลสดเปรี้ยวหรือบูด เพราะต้องแขวนรอน้ำตาลไหลหลายชั่วโมงก่อนจะมาปดลงไปเคี่ยว ไม้ดังกล่าวยังมีคุณสมบัติทำให้น้ำตาลแห้ง หรือที่เรียกว่า น้ำตาลเป็นตัวเวลาเคี่ยวอีกด้วย (น้ำตาลไม่เป็นตัว คือน้ำตาลที่เยี่ยมและคืนตัวเหลวลงอย่างรวดเร็ว)

การใช้พะองขึ้นตาล เนื่องจากต้นมะพร้าวมีความสูง กระบอกที่บรรจุน้ำตาลสดก็หนักพอควรจึงต้องใช้พะองช่วยให้ปีนขึ้นไปถึงคอยอดมะพร้าว ชาวสวนนิยมใช้ไม้ไผ่สีสุกทำพะองตาล ซึ่งมีอยู่ 2 ชนิด คือ พะองตา และพะองเจาะ ในท้องที่แหลมใหญ่และบางขันแตกใช้ “พะองตา” โดยการตัดตาแขนงไม้

ที่ติดอยู่ตรงข้อให้เหลือขนาดยาวประมาณ 1 คืบ พอให้วางเท้าเหยียบป็นขึ้นขึ้นไป
ได้ ข้อดีของพะองตกก็คือทนทาน ใช้ได้นานกว่าพะองเจาะ เพราะน้ำฝนไม่สามารถ
ไหลลงไปในรูที่เจาะไว้ได้ หากตาใดหักก็ยังมีตาอื่นอยู่ แต่โดยมากแล้วชาวสวน
จะทิ้งไปแล้วเปลี่ยนใหม่อยู่เสมอเพื่อความปลอดภัย ถ้าทางหมู่บ้านแถบสวนบน
(อัมพวา, บางคนที) ต้องใช้ “พะองเจาะ” คือเอาไม้ไผ่ผลิตตาออกให้เรียบ เจาะรูเหนือ
(เกือบติด) ข้อปล้องข้างละ 1 รู ให้ตรงกันทั้งสองข้าง แล้วเอาไม้ผาด (ไม้ชายเลน
มีเนื้อเหนียวและทนทาน) หรือไม้ต้นหมากมาผ่าขนาดประมาณ 2 นิ้ว กล่า
ให้เรียบ ทำเป็นลูกพะองเสียบเข้าไปเป็นชั้นๆ ความยาวของลูกพะองที่ไผ่พัน
ลำไม้ไผ่ทั้งสองข้างนั้นต้องยาวพอให้วางเท้าคนขึ้นตาลได้ถนัด เพื่อที่จะเหยียบ
ลูกพะองก้าวขึ้นไปถึงยอดมะพร้าวได้สะดวก ไม้พะองแบบนี้จึงเรียกว่า พะอง
เจาะ ความยาวของไม้พะองขึ้นอยู่กับความสูงของต้นมะพร้าว หากต้นมะพร้าว
สูง 5 วา ไม้พะองต้องยาว 6 วา ให้สูงเลยยอดมะพร้าวไปประมาณ 1 วา เพื่อจะ
ทำให้พาดพะองกับยอดมะพร้าวได้อย่างมั่นคง ไม่ขยับไปมาเวลาปีนขึ้นลงต้นตาล
แล้วใช้เชือกมัดติดกับลำต้นมะพร้าวให้แน่น พะองยาวที่สุดที่ชาวสวนตาลใช้คือ
ไม้เจ็ด หรือ ยาวเจ็ดวา หากมะพร้าวสูงกว่านี้ใช้วิธีบากต้นเป็นชั้นๆ ไม้ไผ่ทำพะอง
ทั้งสองแบบนี้ไม่มีในพื้นที่แหลมใหญ่ สมัยก่อนในยามหน้าแล้งจึงมีผู้ค้าอย่างเช่น
ป้าฮวย ดำจรธรรม แม่ของนายอุทัย ทำอาชีพค้าขายไม้พะอง รวมทั้งไม้รวก และ
ไม้ไผ่ โดยไปปล่องลงมาตามลำน้ำแม่กลองจากอำเภอลาดหญ้า งามิ จังหวัดกาญจนบุรี
มาขายให้ชาวสวนตาลและชาวประมง ปัจจุบันป้าฮวยเลิกอาชีพดังกล่าวแล้ว แต่
มีผู้ค้ารายอื่นนำมาขายโดยขนส่งทางรถยนต์

เตาตาล ก่อด้วยอิฐที่ทำจากดินเหนียวปนทรายผสมแกลบและขี้เถ้า ซึ่ง
ชาวสวนจะรู้จักก่อเตาตาลเอง มีเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องมาช่วยกัน “ลงแขก” หรือ
“ไปแขกก่อเตา” อยู่เสมอ ในสมัยก่อนชาวสวนใช้เตาโดด (เตาเตี้ย) เคี้ยวตาล
ทีละกระทะ ต่อมามีการพัฒนาใช้เตาดุน (เตาคู) เคี้ยวตาลได้สองกระทะ ด้วยการ
ต่อช่องไฟให้ถึงกัน และต่อช่องเป็นรูให้ควันออกได้หลายรูเพื่อเอาไว้ใช้สำหรับคว่ำ
กระบอกตาลที่ล้างแล้วมารมให้แห้ง ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการพัฒนา
เตาตาลมาเป็นเตาปล่อง เพิ่มลูกเตาเป็นแถวเรียงต่อกัน ทำให้สามารถเคี้ยวตาล
ได้ตั้งแต่ 2 - 6 กระทะพร้อมกัน

การเคียวตาล สำหรับน้ำตาลมะพร้าวกระทะหนึ่ง ใช้น้ำตาลใสเกือบสาม
ปี๊บ จะเคียวได้น้ำตาลราวๆ 10 กิโลกรัม เริ่มด้วยการเทน้ำตาลใสใส่กระทะเคียว
ตาล (กระทะใบบัว) ใช้กระชอนพาดปากกระทะรองด้วยผ้าขาวบางกรองเอาเศษ
ไม้พะยอมที่ใส่ไว้กั้นกระบอกตาลกันน้ำตาลบูด รวมทั้งเศษผง เช่น ดอกมะพร้าว
และแมลง (ผึ้ง) ที่มากินน้ำหวานตกลงไปตายออกทิ้งเสียก่อน น้ำตาลที่เคียวเสร็จ
จึงจะสะอาดนำมารับประทาน จุดไฟเคียวตาล ใส่ไฟให้สม่ำเสมอ เมื่อเริ่มเคียว
ขณะที่น้ำตาลยังไม่เดือดจะมีฟองมาก ต้องช้อนฟองออกทิ้ง พอน้ำตาลเดือดฟูขึ้น
ก็ครอบด้วยโคล (คล้ายเข่งสานแต่เปิดโล่งทั้งสองด้าน ไม่มีก้นปิด) กันไม่ให้น้ำตาล
ที่กำลังเดือดปลุกๆ ล้นออกจากกระทะ รอจนกระทะฟองเริ่มยุบลง เอาโคลออก ลด
ไฟลง ใส่น้ำตาลทรายลงไปประมาณ 2 - 3 กิโลกรัมต่อน้ำตาลใส 1 กระทะ ทั้งนี้
เพื่อให้เนื้อน้ำตาลแกร่งขึ้น ไม่คลายตัวเร็วจนเหลวเกินไป สามารถเก็บเอาไว้ได้
นานมากขึ้น ใช้เวลาเคียวประมาณครึ่งชั่วโมง จนกระทะน้ำตาลใสค่อยๆ จวดลง
จนขึ้นขึ้นตามลำดับ พอเป็นฟองเหนียว หรือที่เรียกว่าเป็นสีดอกหมาก น้ำตาลยัง
เดือดปุดๆ คนเคียวตาลจะคอยหมุนกระทะไปมาไม่ให้น้ำตาลไหม้ รอจนเนื้อขึ้น
มากหมดฟอง บางคนเรียกว่า เหนียวเป็นยางมะตูม ก็ถือว่าน้ำตาลได้ที่แล้ว จึง
ยกกระทะลงจากเตาวางบนเสวียน (ที่รองกระทะ) ซึ่งอาจเป็นยางรถยนต์เก่าก็ได้
ใช้ไม้รวกน้ำตาล (ขดลวดกระทะแตก, กระทะทุ้ง) ตีหรือกระท่ง (ปัจจุบันใช้ใบพัดมอเตอร์
ปั่น) ให้น้ำตาลละเอียดเสมอกัน จนน้ำตาลเหนียวใสหมาดลงจนเกือบแห้งและเย็น
ตัวลง ได้น้ำตาลเนื้อเนียนสีน้ำตาลอ่อนนวลขาว จึงเทใส่ปี๊บ เรียกว่า น้ำตาลปี๊บ
หากหลงภาชนะอย่างถ้วยหรือชาม ทำเป็นก้อนกลม เรียกว่า น้ำตาลปึก ในสมัย
ก่อน ใส่หม้อทะนุ หรือหม้อตาล เรียกว่า น้ำตาลหม้อ ภายหลังสงครามโลก
ครั้งที่ 2 จึงมีปี๊บบรรจุ น้ำหนักปี๊บละ 30 กิโลกรัม และถ้าเป็นเตาดาลขนาดใหญ่
ก็มีตราประจำของตนเอง คนรับซื้อจะรู้ว่าตราไหนเป็นของใคร

ปริมาณการผลิตน้ำตาลมะพร้าวในแต่ละวันขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำตาลใส
ซึ่งก็ต้องขึ้นอยู่กับจำนวนต้นมะพร้าวด้วย ชาวสวนที่มีสวนตาลหลายชนิดก็ได้
น้ำตาลใสมาเคียวเป็นน้ำตาลมะพร้าวได้มาก มีน้อยก็ได้น้ำตาลน้อย

ลักษณะและคุณภาพของน้ำตาลมะพร้าวจะต่างกันในแต่ละฤดู ในฤดู
ร้อน น้ำตาลใสรสไม่ร่อยและเป็นฟองเหนียว ฤดูฝน น้ำตาลใสมีปริมาณมาก

เนื่องจากมีน้ำฝนเข้าไปปน แต่เมื่อเคี้ยวแล้วได้เนื้อมีน้ำตาลน้อย และยังใช้เวลาเคี้ยวมากกว่าหน้าแล้งอีกด้วย ส่วนฤดูหนาว น้ำตาลใสออกน้อย แต่เคี้ยวได้เนื้อมีน้ำตาลมาก และมีกลิ่นหอมมาก

ตลาดของน้ำตาลมะพร้าว สมัยก่อนมีเรือของพ่อค้าคนกลางจากอัมพวา มารับซื้อถึงบ้าน บรรทุกเอาไปขายที่กรุงเทพฯ บ้างก็ไปขายตามตลาดแม่กลอง ปัจจุบันนี้น้ำตาลมะพร้าวของที่นี่ส่วนใหญ่จะส่งไปขายแถบจังหวัดเพชรบุรีและปทุมธานี เพราะรสชาติน้ำตาลมะพร้าวที่แหลมใหญ่นี้จะแตกต่างจากที่อื่น คือมีรสชาติดหวานมันกลมกล่อม มีกลิ่นหอม เหมาะในการนำไปทำขนมหวาน เช่นขนมหม้อแกง ขนมจาก เป็นต้น เหมาะแก่การทำขนมหวาน เป็นที่นิยมของพ่อค้าแม่ค้าขนม เตาดาลใหญ่ๆ (จำนวนเตาดาลหลายเตา) ยี่ปี่ว หรือผู้ซื้อจะเอารถเข้ามาบรรทุกออกไป หากเป็นเตาดาลเล็กๆ ชาวสวนตาลก็อาจจะเอาไปส่งลูกค้าในชุมชน หรือขายส่งให้เจ้าประจำเอง ราคาน้ำตาลมะพร้าวสมัยก่อน คุณขายผลบุญกลับ เทียบราคาน้ำตาลกับราคาทองคำไว้ว่า “...น้ำตาลปี๊บละ 6 สลึง ทองบาทละ 20 น้ำตาลปี๊บละ 4 บาท ทองบาทละ 25 น้ำตาลปี๊บละ 7 บาท ทองบาทละ 40 ตอนได้กับคุณแบัง (สามี) นี้ 4 บาท...” (ประมาณ 60 - 70 ปีที่แล้ว) ปัจจุบันน้ำตาลมะพร้าวบรรจุปี๊บ ราคาปี๊บละ 850 บาท หากขายเป็นกิโลกรัมจะขายในราคา 3 กิโลกรัม 100 บาท หรือกิโลกรัมละ 35 บาท

การดำเนินชีวิตประจำวันของชาวสวนตาลเริ่มขึ้นตั้งแต่เช้ามืดเพื่อไปขึ้นตาลวันละ 2 รอบ ตอนเช้าและตอนเย็น กล่าวคือ ราวๆ ตี 5 - 6 โมงเช้า ขึ้นเก็บ “ตาลเช้า” ซึ่งเป็นน้ำตาลที่รองใส่กระบอกไว้ตั้งแต่ตอนกลางคืน และไปขึ้น “ตาลเย็น” ราวๆ 4 - 5 โมงเย็น ชาวสวนต้องขึ้นตาลตามเวลา มิฉะนั้นน้ำตาลจะบูดเสีย การขึ้นตาลแต่ละรอบต้องปลดกระบอกรองน้ำตาลสดหรือน้ำตาลใสลูกก่อนลงมา เอากระบอกเปล่าลูกใหม่ขึ้นไปเปลี่ยน แล้วปาดตาลใหม่ทุกครั้ง ที่เปลี่ยนกระบอก สลับกันอยู่เช่นนี้ทุกวัน เมื่อปลดกระบอกตาลลงมาแล้วก็นำน้ำตาลสดรอบเข้ามาเทรวมกับตาลเย็นของวันวานที่อุ่นค้างคืนไว้ เพราะโดยปกติแล้ว ปริมาณของ “ตาลเช้า” จะมากกว่า “ตาลเย็น” ชาวสวนตาลจึงมักอุ่นตาลเย็นให้เดือดเก็บไว้เคี้ยวรวมกับตาลเช้าของวันรุ่งขึ้น คนที่แข็งแรงเต็มที่ สามารถขึ้นตาลถึง 100 ต้น หรืออาจมากถึง 120 ต้นเลยทีเดียว

กิจวัตรประจำวันที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของคนทำตาลคือ การล้างทำความสะอาดกระบอกรองน้ำตาล ซึ่งแต่เดิมชาวสวนตาลนิยมใช้กระบอกรองไม้ไผ่ ปัจจุบันนิยมเปลี่ยนเป็นกระบอกรองพลาสติก กระบอกรองพีวีซี หรืออะลูมิเนียมแทน เนื่องจากมีความทนทานและหาง่ายกว่าไม้ไผ่ที่ต้องสั่งซื้อมาจากเมืองกาญจน์ และที่อื่นๆ ทุกครั้งเมื่อเทน้ำตาลใส่ออกจากกระบอกรอง คนทำตาลจะรีบเอากระบอกรองน้ำตาลนั้นแช่น้ำไว้ หลังจากนั้นขณะที่กำลังเคี้ยวตาลร่อนน้ำตาลให้ได้ที หรือภายหลังจากเคี้ยวตาลเสร็จจะต้องล้างกระบอกรองน้ำตาลด้วยน้ำเย็นให้สะอาดเสียก่อนทุกครั้ง แล้วจึงนำไปลวกนํ้าร้อนในกระเบื้องเคลือบตาลนั่นเองเพื่อฆ่าเชื้อบูด (แบคทีเรีย) คว้ากระบอกรองที่แช่น้ำไว้ให้แห้ง (เมื่อก่อนใช้วิธีรมควัน นัยว่าเพื่อให้น้ำตาลมีกลิ่นหอม) เตรียมไว้ใช้ร่อนน้ำตาลในรอบต่อไป การล้างกระบอกรอง ถือว่าเป็นงานหนักไม่น้อย ยิ่งในรายที่ทำตาลหลายชนิด ต้องใช้กระบอกรองจำนวนมากนับร้อย รวมทั้งยังมีกระเบื้องเคลือบตาล ซึ่งเป็นกระเบื้องเหล็กใบขวขนาดใหญ่ ปากกว้างประมาณ 3 ฟุต อีกหลายใบที่ต้องล้างทำความสะอาดแล้วขัดด้วยกระดาษทราย

การทำตาลเป็นการใช้แรงงานในครอบครัวช่วยกันทำทั้งหมด ไม่ว่างงานหนักงานเบา เช่น พ่อขึ้นตาลตอนเช้าและตอนเย็น ลูกต้องนำกระบอกรองตาลมาเทน้ำตาลใสรวมกัน อีกคนหนึ่งติดเตาไฟเตรียมเคี้ยวตาล อีกคนล้างกระบอกรองตาล คนเคี้ยวตาลส่วนมากมักเป็นผู้หญิง ส่วนผู้ชายมีหน้าที่ขึ้นตาล แต่ก็ไม่ใช่เป็นการแบ่งหน้าที่กันอย่างเด็ดขาด บางบ้านผู้หญิงก็ช่วยขึ้นตาล ผู้ชายก็ช่วยเคี้ยวตาล เมื่อเคี้ยวตาลเสร็จแล้วต้องมาช่วยกันหยอดน้ำตาลเอาไว้นางช่วย ดำรงธรรมเล่าว่า “ว่างจากนั้นก็ไปขึ้นตาล ช่วยกันทำทั้งผู้หญิงผู้ชาย ถ้ามีลูกโตพอช่วยได้ก็ต้องช่วยทำมาหากินทั้งครอบครัว” ส่วนชาวสวนตาลอีกคนหนึ่งเล่าว่า “...คนทำสวนตาลจะทิ้งสวนตาลไม่ได้ เพราะสวนตาลฝากใครไม่ได้ ตอนเด็กๆ ก่อนไปโรงเรียนก็ต้องช่วยล้างกระบอกรองตาลก่อน เหนื่อยกระทั่งเด็กในท้อง...”

การทำน้ำตาลมะพร้าวในพื้นที่แถบนี้ ชาวสวนสามารถทำตาลได้ 9 เดือนเท่านั้น โดยทำจากเดือนมิถุนายนจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ เพราะดินสมัยก่อนเป็นดินน้ำเค็ม ในช่วงหน้าแล้งจากเดือน 3 ถึงเดือน 5 (มีนาคม - พฤษภาคม) เป็นน้ำเค็มตลอด ไม่มีน้ำจืด ทำให้ช่วงเวลาดังกล่าวได้น้ำตาลสดน้อย ทำแล้วไม่คุ้ม

การทำน้ำตาลมะพร้าวที่แหลมใหญ่

ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2526 - 2528 เป็นต้นมา การผลิตน้ำตาลมะพร้าว เริ่มเปลี่ยนแปลง เนื่องจากได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในจังหวัดกาญจนบุรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขื่อนศรีนครินทร์ ซึ่งกั้นลำน้ำแควใหญ่ (แม่กลอง) ที่บริเวณบ้านเจ้าแณร ต.ท่ากระดาน อ.ศรีสวัสดิ์ จ.กาญจนบุรี ในระหว่างการก่อสร้างช่วงปี พ.ศ. 2516 - 2523 เปิดเขื่อนในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2524 ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างอย่างมาก เพราะเป็นเขื่อนที่สร้างกั้นแม่น้ำแม่กลองโดยตรง ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนมาจากการก่อสร้างเขื่อนที่ใช้เวลานานแล้ว ทางการยังต้องใช้เวลาปิดเขื่อนเพื่อเก็บกักน้ำให้เต็มเขื่อนอีกระยะหนึ่ง จึงไม่มีน้ำจืดไหลลงมาไล่น้ำเค็มอย่างเคย ทำให้น้ำเค็มหนุนสูงเป็นเวลา 2 - 3 ปีติดต่อกัน น้ำในคลองกลายเป็นน้ำเค็ม ชาวบ้านขาดแคลนน้ำจืดใช้ในชีวิตรประจำวันและประกอบอาชีพอย่างหนัก คนที่มีเงินก็ซูดน้ำบาดาลใช้และขาย บ้างก็นำเรือไปลมน้ำแฉวบางนกแขวก น้ำเค็มจัดจนกระทั่งต้นมะพร้าวตายยกสวน แต่เมื่อเขื่อนสามารถระบายน้ำได้เป็นปกติ ชาวบ้านเห็นว่าเขื่อนมีประโยชน์อยู่บ้างในแง่ที่สามารถระบายน้ำไล่น้ำเค็มได้ตลอดเวลา “...ข้อดีของเขื่อนคือ พาน้ำจืดมาให้ช่วงเดือนเมษายน หลังตรุษจีนแล้วจะเป็นน้ำจืดตลอด ซึ่งดีต่อสวนมะพร้าว จะมีน้ำเค็มตอนน้ำมากเท่านั้น (น้ำทะเลหนุน) ภาวะที่ชาวบ้านต้องทำตลมน้ำเค็มจึงหมดไปนับตั้งแต่นั้นมา...” (กระดังงา เจือไทย, สัมภาษณ์)

ในปัจจุบันการทำมาหากินของชาวบ้านแหลมใหญ่เปลี่ยนไปเป็นการขายแรงงานมากขึ้น ทั้งที่ตลาดปลาในเขตตำบลแหลมใหญ่และโรงงานนอกพื้นที่ โดยเฉพาะชาวสวนที่ทำน้ำตาลมะพร้าว สาเหตุเนื่องจากชาวสวนรุ่นพ่อแม่เห็นว่าการทำสวนลำบากและเสี่ยงอันตราย เมื่อต้นมะพร้าวสูงขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งทำให้เสี่ยงกับการตกต้นมะพร้าวมากขึ้น และยังมีปัญหาอื่นๆ อีกหลายอย่าง ได้แก่ อุกรณ์ที่ใช้ทำน้ำตาลมะพร้าว เช่น พะอง กระบอกไม้ไผ่ ราคาแพงขึ้นมาก และคุณภาพไม่ดีเท่าเดิมทำให้ต้องเปลี่ยนบ่อยๆ ซึ่งแต่ก่อนนั้นพะองอันหนึ่งๆ เคยมีอายุการใช้งานได้ถึง 4 - 5 ปี เดียวนี้พ่อค้าไม้เอาไม้ไผ่อ่อนมาขายทำให้มีอายุการใช้งานได้ไม่นาน ไม้พะยอม ไม้เคี่ยม ไม้ตะเคียน ที่ใส่กันกระบอกรองน้ำตาลสดกันไม้ให้น้ำตาลบูดหยากและราคาแพง มีหน้าขายยังปลอมปนเอาไม้อื่นมาสับปนอีก ปัญหาเชื้อเพลิง

ที่ใช้เคียวตาลมีราคาแพงขึ้น ปัญหาจากสัตว์และแมลงศัตรูพืช ได้แก่ กระจอก กระแต ที่มักเจาะกระบอกกินน้ำตาล ดั่งเจาะยอดมะพร้าวทำให้มะพร้าวตาย ปัญหาน้ำเค็มทำให้มะพร้าวมีน้ำตาลออกน้อยมากหรือไม่ออกเลย และในระยะหลังมานี้ชาวสวนยิ่งทำตาลลำบากเพราะน้ำท่วมจากฝนตกมากจนระบายลงสู่คูคลองและทะเลไม่ทัน ทำให้ชาวสวนถึงกับต้องพายเรือไปขึ้นตาล แต่กลับเคียวตาลไม่ได้เพราะน้ำท่วมเตาดตาล ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ราคาขายไม่สูงพอที่จะทำให้มีแรงจูงใจในการผลิตต่อไป ราคาน้ำตาลมะพร้าวแท้ ที่เรียกว่า น้ำตาลเนื้อ* ขายได้ราคาไม่สูง แล้วยังมีราคาไม่ต่างไปจากน้ำตาลหลอม**อีกด้วย

เรื่องดังกล่าวนี้เป็นปัญหาที่ทับถมมากขึ้นๆ ทุกที จนกระทั่งชาวสวนตาลหลายรายเห็นว่าทำแล้วไม่คุ้มเหนื่อย ดังนั้น ในปัจจุบันจึงพบว่า ชาวสวนตาลมักสนับสนุนให้ลูกหลานเรียนสูงขึ้น และหางานทำแบบที่มีเงินเดือน ส่งผลกระทบโดยตรงต่อจำนวนเตาดตาล (เตาเคียวน้ำตาล) ให้ลดจำนวนลงไปเกินกว่าครึ่งจากเดิมที่เคียวตาลกันถึงร้อยละ 80 - 90 เช่น บ้านแหลมใหญ่ หมู่ที่ 4 เป็นต้น

* น้ำตาลเนื้อ คือ น้ำตาลมะพร้าว 100 เปอร์เซ็นต์ (หรือเรียกว่า น้ำตาลพล) รสชาติหวานมัน มีกลิ่นหอม เมื่อเก็บไว้ประมาณ 1 สัปดาห์ จะคินตัวหลอมเหลว หรือเรียกว่าเป็นน้ำเหลือง และอาจจะออกรสเปรี้ยวได้ จึงไม่เป็นที่นิยมของผู้บริโภค ทำให้ปัจจุบันนี้ในระหว่างการเคียวตาล ชาวสวนตาลจะผสมน้ำตาลทรายขาวลงไปประมาณ 2 - 4 เปอร์เซ็นต์ (หรือ 2 - 3 กก.ต่อน้ำตาล 1 กระทะ หรือต่อน้ำตาลใส 2 ปี๊บ) เพื่อให้น้ำตาลมะพร้าวคงตัวอยู่ได้นาน ไม่คินตัวเหลวเป็นน้ำเหลืองง่าย เรียกว่า “น้ำตาลเนื้อ” หรือ “น้ำตาลแท้”

** น้ำตาลหลอม คือ น้ำตาลทรายขาวต้มเดียวกับน้ำมะพร้าวห้าว ผสมสารทำให้เกิดความเหนียวหรือแบะแซ เดิมกากน้ำตาล แต่งสีให้เหมือนน้ำตาลมะพร้าวแท้ แล้วใส่สารฟอกขาว เช่น โซเดียมไดไทโอไนต์ หรือโซเดียมไฮโดรซัลไฟด์ เพื่อปรับสีให้เป็นสีน้ำตาล นวลขาวน่ารับประทาน และเป็นสารช่วยในการถนอมอาหารไปด้วย ซึ่งสารฟอกขาวดังกล่าวไม่ได้รับอนุญาตให้ใช้ในอาหาร อีกทั้งโรงหลอมยังใช้ในปริมาณที่กำหนดเอาตามใจชอบของผู้ผลิต น้ำตาลหลอมจึงอาจไม่มีส่วนผสมของน้ำตาลมะพร้าวเลย และยังเป็นอันตรายต่อผู้บริโภคอีกด้วย

ปัจจุบันจึงมีคนที่ทำเตาตาลอยู่เพียง 23 ราย จาก 135 ราย ส่วนที่เหลือเปลี่ยนเป็นการขายผลมะพร้าวและเนื้อมะพร้าวห้าว (มะพร้าวคั้นกะทิ) หรือที่คนแถบนี้เรียกว่า “มะพร้าวขาว” ชาวบ้านเองมองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าเป็นเรื่องธรรมดา และคิดว่าอาชีพทำตาลนี้สักวันหนึ่งจะหมดไป เพราะในที่สุดที่ดินจะต้องเปลี่ยนมือไปให้คนรุ่นลูกรุ่นหลานจัดการ แม้ว่าในขณะนี้ที่ดินส่วนใหญ่ยังคงเป็นของลูกหลานคนดั้งเดิมในหมู่ที่ 3 และ 4 ซึ่งดูเหมือนว่าจะยังไม่มีมีการเปลี่ยนมือมากนัก แต่ก็เริ่มมีการขายให้กับคนที่อื่นกันบ้างแล้ว

การทำประมง

ในอดีตชุมชนแรกเริ่มของแหลมใหญ่ตั้งอยู่ติดแม่น้ำลำคลอง ทั้งคลองมอปลัด คลองด่าน คลองบางเรือหัก ชาวบ้านกลุ่มนี้ทั้งคนไทย คนมอญ เป็นชาวสวนเสียส่วนใหญ่ มีคนที่ทำประมงไม่กี่ราย เฉพาะคนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ ตำบลแหลมใหญ่มีหมู่บ้านที่ทำประมงเป็นหลัก ได้แก่ หมู่ที่ 3, 2, 8 และ 7 (บ้านเตาปูน คลองด่านใน คลองด่านนอก และคลองสองร่อง - คลองน้อย) บริเวณหมู่บ้านทั้ง 4 หมู่นี้มีลักษณะพื้นที่เป็นป่าชายเลนและสวนมะพร้าว บริเวณนี้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของทรัพยากรประมงอันอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจึงมักตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณที่ถัดเข้ามาไม่ไกลจากบริเวณชายฝั่งทะเลตามริมคลองสายต่างๆ ได้แก่ คลองมอปลัด คลองด่าน คลองสองร่อง และคลองน้อย ในบรรดาชุมชนริมคลองเหล่านี้ คลองสองร่องและคลองน้อยอยู่ใกล้ทะเลติดป่าชายเลน คลองด่านและคลองมอปลัดอยู่ถัดขึ้นมาในบริเวณน้ำกร่อยและสวนมะพร้าว ลักษณะการตั้งชุมชนแบบนี้มีเหตุผล 3 ประการคือ เป็นแหล่งกำบังลมพายุ ใช้เป็นเส้นทางในการออกสู่ทะเลเพื่อทำการประมง และสะดวกในการติดต่อคมนาคมกับชุมชนอื่น จะเห็นว่าคนแหลมใหญ่มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่เหมาะสมในการทำประมงด้วยการอยู่ใกล้แหล่งทรัพยากรมาก นั่นคือ พื้นที่สาธารณะปากอ่าวแม่กลอง ซึ่งชาวบ้านสามารถไปเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำทางทะเลร่วมกันกับคนที่ท้องที่ใกล้เคียง ทั้งคนคลองโคน และคลองซ่อง

ในสมัยก่อนนั้น พื้นที่สาธารณะปากอ่าวแม่กลองอุดมสมบูรณ์มาก มีชาวบ้านหลายรายทำโป๊ะดักปลา ส่วนมากเป็นโป๊ะน้ำตื้น ทำด้วยไม้ไผ่ (จะเป็นไผ่รวก หรือไผ่ลำมะลอกก็ได้) ตัดแล้วชันเป็นราว นำไปขวางทางน้ำในทะเล ปักในระยะไม่ห่างนัก เพราะเมื่อปลาว่ายไปกระทบไม้ปลาจะหลบไปหลบมา และจะถูกต้อนไปเข้าห้องรวมซึ่งมีเป็นช่วงๆ จะดักปลาได้เป็นจำนวนมาก โปะลูกหนึ่งๆ ใช้พื้นที่เป็นบริเวณกว้างมาก

เครื่องมือประมงอีกอย่างหนึ่งคือ “เผือก” ทำด้วยไม้ไผ่ นำมาผ่าเป็นชิ้นๆ กว้างประมาณ 3 นิ้ว เอาหวายผูกร้อยเป็นผืนยาวประมาณ 8 - 10 วา เอาไม้ปัก

เป็นโครงโปิะในทะเลแล้วจึงเอาเปลือกล่อม ใช้ไม้ราวผูกประกบไว้ไม่ให้เปลือกลอย
ทำประตูเปลือกให้ปลาว่ายเข้าไปได้ เมื่อถึงเวลาจับปลาก็จะวิ่งเรือเข้าไปลงอวนจับ
ปลา เปลือกนี้มืขนาดใหญ่มาก ชาวบ้านจะทำเปลือกเอาไว้กักลูกก็ได้ตามกำลังของตน

ลุงอนอม ทองจับ เล่าว่า สมัยก่อนปลาชุมมาก โดยเฉพาะปลาทู ซึ่ง
เป็นปลาประจำถิ่น ตักได้แต่ละครั้งเป็นจำนวนครึ่งค่อนลำเรือ ซ้อนกันได้ทั้งวัน
นอกจากปลาทูแล้ว ปลาโปิะยังมีปลากต และปลากะพง เป็นต้น สมัยก่อนนี้
ชาวบ้านก็ใช้ปลาโปิะเหล่านี้ทั้งกินและขาย แล้วยังทำน้ำปลาไว้กิน ที่เหลือก็ขาย
ได้อีกด้วย

นอกจากทรัพยากรสัตว์น้ำที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์โดยตรงจาก
ท้องทะเลและพื้นที่สาธารณะปากอ่าวแล้ว ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ยังนำเปลือกหอย
แมลงภู่ที่แกะเอาเนื้อหอยไปขายแล้วเหลือเปลือกหอยมากมาย รวมทั้ง “กระช้ำ”
หรือกระช้ำหอย คือหอยที่ตายในทะเล ถูกคลื่นซัดไปมาเหลือแต่เปลือกอยู่ชายฝั่ง
ทะเลและดอนหอย ชาวบ้านเอามาเผาเป็นปูน ดังนั้น ตำบลแหลมใหญ่ในอดีต
จึงมีโรงปูนอยู่หลายแห่ง ปูนที่ได้นี้สามารถนำไปใช้เป็นปุ๋ยต้นไม้ใช้ในการก่อสร้าง
และใช้ปรับสภาพดินได้ดีกว่าปูนขาว หรือนำไปใส่โคนต้นมะพร้าวที่ไม่ออกลูก
ให้ออกลูกก็ได้ ชาวบ้านมีวิธีทำปูนแบบง่ายๆ คือ ใช้พื้นที่กออ็ฐเป็นเตาสี่เหลี่ยม
ใส่ฟืน หรือฟาง เต่าจะค่อยๆ ร้อนจนระอุ แล้วจึงขนเอาเปลือกหอยไปใส่เตาเผา
จนได้ที่เป็นผงแล้วจึงโยยกออกมาบรรจุถุง เวลาเผามีกลิ่นเหม็นตลบอบอวลกระจาย
ไปไกล แต่ความที่สมัยก่อนนั้นไม่ค่อยมีบ้านเรือนสักเท่าใด ชาวบ้านจึงไม่เดือดร้อน
กันมากนัก โรงปูนนี้เป็นที่รวมของคนที่หางานทำไม่ได้ โรงหนึ่งใช้คนงานประมาณ
20 คน ต่อมามีคนมาทำโรงปูนกันหลายเจ้า ทำให้กลายเป็นชุมชนแออัดอยู่ระยะ
หนึ่ง จนกระทั่งเลิกกิจการไปเมื่อประมาณ 20 กว่าปีมาแล้ว

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า การทำประมงของตำบลแหลมใหญ่มีทั้งประมง
พื้นบ้านและประมงพาณิชย์ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการทำประมงพื้นบ้าน โดยเป็นการ
ทำการประมงชายฝั่ง และการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง มีบางส่วนเป็นประมงในลำคลอง
และเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งการทำประมงชนิดใดนั้น จะเป็นไปตามระบบนิเวศ
ของแหล่งที่ตั้งชุมชนนั้นๆ ดังนี้

กลุ่มประมงคลองมอปลัด

การทำประมงของชาวบ้านแถบคลองมอปลัดนั้นเป็นการทำการประมงในคลอง ซึ่งส่วนใหญ่ทำกันเป็นอาชีพเสริม หรือทำประมงเพื่อหาของกินในบางวัน เมื่อเสร็จจากการทำสวนมะพร้าวแล้ว ชาวบ้านมีเวลาเหลือก็ออกทำประมง ซึ่งส่วนใหญ่จะเข้ามาหากินในคลองมากกว่า บางคนออกปักเบ็ดตามคลอง หรือวางเบ็ดราว ตกกุ้ง ทอดแห แต่บางคนมีอวนก็ออกไปลอยอวนที่ทะเล มีบางคนออกไปหาหอยกระปุกที่ดอนหอยปากอ่าวแม่กลอง และบางคนก็ออกไปทำเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่น้ำจืด ปัจจุบันการทำประมงในคลองมีเหลืออยู่ไม่มากนัก และมักทำเป็นอาชีพเสริม เนื่องจากเป็นชุมชนที่ติดต่อกับตัวเมืองหรือโลกภายนอกได้ง่าย จึงมีอาชีพหลากหลาย อีกทั้งทรัพยากรสัตว์น้ำลดน้อยลง จึงทำให้การทำประมงในคลองแถบนี้ลดน้อยลงกว่าแต่ก่อน แต่มีการเลี้ยงปลากระชังอยู่หลายราย

การทำประมงในคลองมอปลัด

กลุ่มประมงคลองด่าน

เนื่องด้วยระบบนิเวศและบริเวณที่ตั้งของชุมชนคลองด่าน ทำให้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายของชุมชนนี้ คือ มีการทำประมงเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่ มีการทำประมงทางทะเล และบางส่วนทำประมงในคลอง อีกทั้งยังมีคนออกไปรับจ้างทำงานในโรงงานและที่สะพานปลาเป็นอาชีพเสริม

ในสมัยแรกเริ่มตั้งถิ่นฐาน คนคลองด่านมีอาชีพหากินตามธรรมชาติทางทะเล เช่น เก็บหอยแครง หอยกระปุก ป็องเคย (ทำคันดินขึ้นมา เวล่าน้ำขึ้นตัวเคยจะเข้ามาติด เมื่อน้ำลดตัวเคยจะติดอยู่ข้างใน) ยกยอ เมื่อ 50 กว่าปีก่อน คนคลองด่านทำอาชีพนี้กันมาก ตามชายน้ำมีเยื่อถึง 50 กว่าลูก ยกแต่ละครั้งได้ กุ้ง ปูม้า และปลาจำนวนมาก ทำได้ระยะหนึ่งมีโจรที่คาดว่ามาจากบางตะบูนเข้ามาขโมยปลาในยอ ชาวบ้านหวาดกลัวจึงเลิกทำ เปลี่ยนเป็นวางลอบดักปลาตุกแทน ซึ่งการวางลอบจะต้องเลือกวางในทำเลที่ดีจึงจะได้ปลาทุกครั้งและได้ปลาตัวโต ต่อมาเมื่ออาชีพทำโป๊ะเกิดขึ้น เดิมทีเดียวโป๊ะทำไว้ดักปลา แต่เสาที่ปักซึ่งปากโป๊ะเมื่อทิ้งไว้นานๆ มีหอยแมลงภู่มาเกาะ ชาวบ้านที่ทำโป๊ะจึงคิดพัฒนาการเลี้ยงหอยแมลงภู่ขึ้น โดยใช้ไม้ปักในน้ำให้หอยมาเกาะ เรื่องที่ใช้ทำประมงมีเพียงเรือขนาดเล็กถึงขนาดกลาง ใช้แรงคนแจว หรือใช้ชักใบเรือรับลมแล่นไปเรียกว่าเรือฉลอม หรือเรือโป๊ะส่วนใหญ่ต่อด้วยไม้ตะเคียน มีหางเสือสองคัน ตรงกลางมีลำกระแซงเย็บด้วยใบเตย หรือใบจากมุงหลังคาด้วยไม้ไผ่ขัดและสำหรับเป็นที่พักผ่อน ป้องกันแดดฝนในท้องทะเล จึงทำที่หลบแดดหลบฝนไว้ตอนหน้าของเรือ เรือฉลอมบางลำติดแจวเอาไว้ด้วย ยามลมสงบก็ใช้แรงคนแจว อุปกรณ์ประมงมักผลิตใช้เองในครัวเรือน แต่ในเวลานั้นชุมชนที่ติดริมทะเลอย่างบ้านคลองน้อย และคลองสองร่องยังมีคนอยู่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่เข้ามารับจ้างตัดไม้โกงกางยังไม่ค่อยมีการทำประมงกันมากนัก

ปัจจุบันคนคลองด่านประกอบอาชีพการเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่มากที่สุด โดยชาวบ้านจะไปปักเขตที่บริเวณชายฝั่งทะเลแล้วให้ทางอำเภอออกใบอนุญาตให้ แต่ละคนก็จะขออนุญาตเป็นพื้นที่กว้างๆ แล้วนำมาแบ่งปันกันเลี้ยง บางคนเลี้ยงหอยแมลงภู่ บางคนเลี้ยงหอยแครง หอยกระปุก เมื่อได้หอยแมลงภู่จะนำ

กลุ่มประมงคลองด่าน

ไปขายที่บริเวณหน้าวัดปากสมุทรและที่ประจำต่างๆ บางส่วนก็จะนำไปแกะขาย
หอยแมลงภู่ที่นำมาแกะขายนั้นรายได้ดี ชาวบ้านในชุมชนคลองด่านหลายราย
จึงทำอาชีพรับจ้างการแกะหอยแมลงภู่ และอีกส่วนหนึ่งออกไปทำงานที่สะพานปลา
และรับจ้างตามโรงงานต่างๆ

กลุ่มประมงคลองสองร่องและคลองน้อย

ชุมชนบ้านคลองสองร่อง - คลองน้อย ตั้งอยู่บริเวณใกล้ทะเลมากที่สุด
การทำประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่จึงเป็นการทำการประมงชายฝั่ง และเป็นการ
ทำประมงจับสัตว์น้ำตามธรรมชาติ ซึ่งสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการหาหอยกระปุก เป็นกิจการการทำประมงที่สำคัญที่สุดในชุมชน อันเนื่อง
มาจากหอยกระปุกมีถิ่นที่อยู่แน่นอน มีปริมาณมากตลอดทั้งปี และไม่จำเป็นต้องใช้
เครื่องมือสลับซับซ้อนมากมาย จึงทำให้ชาวบ้านทำอาชีพจับหอยกระปุกกันมาก
“...รายได้ของคนแถบนี้ส่วนใหญ่มาจากหอยกระปุก บางคนไม่มีเครื่องมืออะไรก็ใช้
มือ วันหนึ่งๆ ก็หาได้พอเอาเงินมาซื้อข้าวกิน...” (ชวน เกิดทองดี, 2548) นอกจากนี้
บางคนที่มีเครื่องมือหลากหลายก็จะทำการประมงที่ซับซ้อนขึ้นและได้เงินมากขึ้น
อย่างการลอยอวนปลากระปุก ปลาเกะพง การลงอวนล้อมปลาหู ซึ่งก็แล้วแต่ว่า
ชาวบ้านจะเลือกจับปลาอะไร เห็นได้จากคำบอกเล่าของชาวบ้านคลองน้อยที่ว่า
“...ทุกวันนี้จะต้องตั้งเป้าหมายว่าวันนี้จะจับปลาอะไร แล้วนำอวนไปด้วย ไม่นั่น
บางทีเอาอวนปลาใหญ่ไป แต่เจอปลาเล็ก ก็ต้องกลับมาเอาอวนปลาเล็ก...” (มานิต
เกิดทองดี, 2548) ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจนระหว่างชุมชนคลองน้อยกับชุมชน
คลองสองร่อง ก็คือการพัฒนาเครื่องมือทำประมง คลองน้อยเป็นชุมชนที่มีความ
หลากหลายของเครื่องมือจับสัตว์น้ำมากกว่า และมีเทคนิควิธีทำการประมงที่ดีกว่า
คนในชุมชนคลองสองร่อง ซึ่งตรงกับคำบอกเล่าของณรงค์ เดชบุญ ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ 7 บ้านคลองสองร่อง ที่ว่า “...คนคลองน้อยจะเก่งลอยปลากระปุก ลอยปลา
เกะพง คนคลองสองร่องไม่เก่งทำอวนลอยปลากระปุก และลอยปลาเกะพง เพราะ
คนคลองสองร่องเห็นว่าการลงทุนมาก ปลาแพง อวนก็แพง...” (ณรงค์ เดชบุญ, 2548)
ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านชุมชนคลองสองร่องมีฐานะไม่ค่อยดีนัก ความสามารถ
ในการสร้างเครื่องมือประมงจึงมีน้อย และความอุดมสมบูรณ์ของดอนหอยกระปุก
ยังมีอยู่มาก คนคลองสองร่องคิดว่าหาหอยกระปุกที่ดอนหอยง่ายกว่า

กลุ่มประมงคลองสองร่องและคลองน้อย

ผลผลิตทางการทำประมงของกลุ่มคลองสองร่อง - คลองน้อย คือ หอยกระปุก ซึ่งเป็นผลผลิตหลักที่จะส่งขายให้กับแม่ค้าในพื้นที่ ส่วนปลาชนิดต่างๆ ที่จับได้จะขายต่อให้กับแพปลาหรือมีคนที่มารับซื้อเพื่อที่จะนำไปขายต่อที่ตลาดแม่กลองอีกทีหนึ่ง

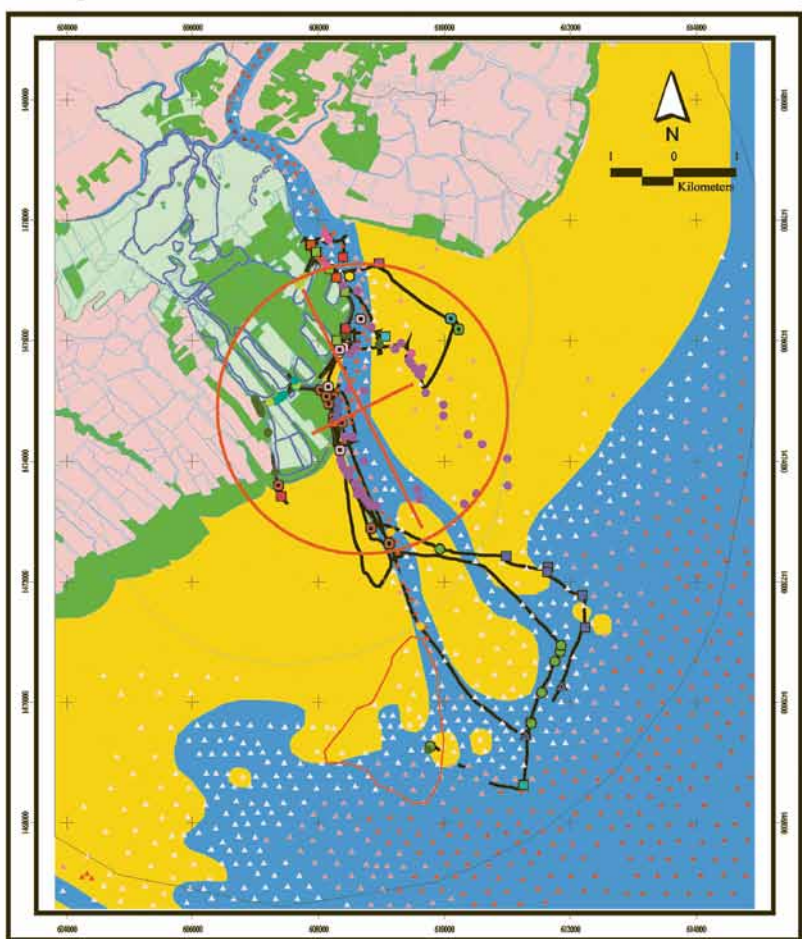
รูปแบบการทำประมง

การเก็บหอย หยอดหอย ดังที่กล่าวแล้วว่า บริเวณปากอ่าวแม่กลองเป็นพื้นที่ทะเลตมอันอุดมสมบูรณ์มาก เมื่อน้ำลดตอนจะไหลขึ้นมา ตอนนี้มีเนื้อที่หลายสิบไร่ เต็มไปด้วยหอยนานาชนิด เช่น หอยกระปุก (หรือหอยตลับ) หอยหลอด หอยแครง หอยตะกาย หอยปากเปิด หอยพิมพ์ หอยกะพง หอยกะพง หอยม่วง (หอยเหลือง หรือหอยทราย) เป็นต้น ชาวบ้านทั้งหญิงและชายจะเล่นเรือออกมาที่ตอนเพื่อเก็บหอย สำหรับการเก็บหอยกระปุกจะใช้คราดหรือเกียง ส่วนการจับหอยหลอดใช้ปูนขาวหยอด ใช้ตะหวัก โพงหอยแครง สมัยก่อนหอยแครงราคาถึงละ 1 สลึง ถึงหนึ่งจุก 20 ลิตร การตกขายใช้วิธี “ตวงตัก” คือตวงให้พูน ส่วนที่อยู่ในถังเป็นของผู้ซื้อ ส่วนที่ตกลงมาอยู่นอกถังยังเป็นของผู้ขายอยู่ ปัจจุบันราคาหอยกระปุกตัวใหญ่ราคา กิโลกรัมละ 12 บาท ตัวเล็ก 6 บาท ชาวบ้านที่มีอาชีพหาหอยจะมีรายได้ประมาณวันละ 200 - 300 บาท หากหาช่วงน้ำกลางคืนอาจจะได้ 700 - 800 บาท การเก็บหอยต้องคุ้งขึ้นคุ้งแรม ฤดูร้อนระหว่างเดือนมีนาคมและเมษายน น้ำลงในช่วงกลางวัน ชาวบ้านจึงออกหาหอยตอนกลางวัน ส่วนหน้าหนาวตั้งแต่เดือนกันยายน น้ำลงในตอนกลางคืน ชาวบ้านก็จะออกหาหอยราวสามถึงสี่ทุ่ม และกลับบ้านตอนเช้า

คอกหอยและฟาร์มหอยแมลงภู่ เกิดจากค้นพบของชาวบ้านคลองด่าน หมู่ที่ 8 ซึ่งมีอาชีพทำไผ่ ได้พบว่านอกจากกุ้ง ปู ปลา นานาชนิดที่มาติดไผ่แล้ว ยังมีหอยแมลงภู่มาเกาะตามเสาปักไผ่ด้วย จึงคิดเอาไม้ไผ่มาปักเพื่อเลี้ยงหอยแมลงภู่ให้มีจำนวนมากขึ้น การเลี้ยงหอยแมลงภู่แบบนี้เริ่มทำมานานกว่า 10 ปีแล้ว ขั้นตอนแรกของการเลี้ยงหอยแมลงภู่ชาวบ้านต้องไปทำเรื่องที่ประมงอำเภอเพื่อขออนุญาตใช้น้ำน้ำเลี้ยงหอย โดยปกติชาวบ้านจะรวมกลุ่มกันไปขออนุญาต เพื่อให้เจ้าหน้าที่ประมงของอำเภอสะดวกในการเดินทางมาวัดและปัก

แผนที่รูปแบบการกระจายตัวตำแหน่งการทำประมงพื้นบ้าน ตำบลแหลมใหญ่

ตำแหน่งการทำประมงพื้นบ้านจับคนชนิดเครื่องมือ

โขงพวง	อวนขมปู	กว๋ำ
โป๊ะน้ำลึก	อวนล่อปลากระชังหว	ลือ่หอดตกรูป
โป๊ะตุง	อวนปลากระบอก	ลือ่หอดตกรวง
เป็ดปัก	หัวเรือ	รั้วขอมอองอู
เป็ดราว	ขนระตึกเมงกะพูน	ฟันหยดแดงอู
อวนล่อปลากระบอก	เขมลง	ค้ำหอดตกรูป
อวนล่อปลาตุกรา	ชิ่ง	คอนหยอดทอด
อวนล่อปลากระพง	ลอบปู	คอนหินโคน
คันที่สำหรับทอดแหอวน	เส้นทางสำรวจ	คอนหยอดตวง
	การทำประมงพื้นบ้าน	

สัญลักษณ์

เส้นทวนน้ำ	ความลึก (MSL)
ระยะห่างจากชายฝั่ง 3 กม.	0 - 1.3 m.
ระยะห่างจากชายฝั่ง 7 กม.	1.1 - 2.4 m.
ป่าชายเลน	2.4 - 3.9 m.
หาดโคลน	3.9 - 6.1 m.
แหล่งน้ำ	6.1 - 12.4 m.
ตำบลแหลมใหญ่	
ส่วนแบ่งตามระยะเวลาการทำประมงพื้นบ้าน	
จุดที่คิดเฉลี่ยอุณหภูมิและทิศทางการกระจัดของจุดทำประมงพื้นบ้าน	

ฟาร์มหอยแมลงภู๋ ที่ปากอ่าวแม่กลอง

การทอดหอย เก็บหอยที่ดอนหอยปากอ่าวแม่กลอง

เขตแดนให้พร้อมกันในคราวเดียว โดยชาวบ้านจะต้องเสียค่าธรรมเนียมการวัด และปักเขตแดนให้แก่เจ้าหน้าที่ด้วย ชาวบ้านบอกว่า “...เขาไม่ได้เรียกร้อง แต่เป็นสินน้ำใจให้เขาเอง เพราะเขาต้องออกไปวัดให้เราในทะเล ซึ่งชาวบ้านเรารู้กันว่า จะสมนาคุณให้เจ้าหน้าที่ที่ батаต่อ 1 แผ่น (1 โบอนุญาต)...” ส่วนใหญ่ชาวบ้าน จะขอประมาณ 10 - 20 ไร่ เคยมีบางรายขอครั้งละจำนวนมากๆ เพื่อนำไปขาย ต่อแก่ชาวบ้านรายอื่นเพื่อหากำไร เมื่อได้รับอนุญาตแล้วผู้ประกอบการต้องเสีย ค่าน้ำเป็นรายปี ไร่ละ 80 บาท หากปีใดทะเลเลยไม่ปฏิบัติ จะทำให้หมดสิทธิ์ในการ ใช้พื้นที่ (เสียค่าน้ำ หมายถึง ค่าธรรมเนียมการใช้น้ำในการประกอบอาชีพ ประมงชนิดใดชนิดหนึ่ง ได้แก่ วางโปะะ ดักปลา ปักไม้เลียงหอย) หากเลิกทำต้อง ไปแจ้งคืนสิทธิ์ มีบางรายที่ได้รับใบอนุญาตแล้วจะเลิกทำก็มักใช้วิธีสวมสิทธิ์ คือ แจ้งโอนให้กับญาติพี่น้องทำต่อ แต่ความจริงแล้วเป็นการตกลงขายระหว่างผู้มีสิทธิ์ และผู้ที่มาสวมสิทธิ์ เนื่องจากทางราชการจะไม่อนุญาตให้ขยายพื้นที่ทำคอกหอย อีกแล้ว อัตราค่าการขายสิทธิ์แล้วแต่จะตกลงกันว่าจะเอาราคากันเท่าไร เช่น พื้นที่ 15 ไร่ และมีหอยอยู่บ้าง ราคา 20,000 บาท เป็นต้น ชาวบ้านเล่าว่า ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา การเก็บค่าน้ำเป็นหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล

การเลี้ยงหอยแมลงภู่งูต้องลงทุนสูงหลายหมื่นหลายแสนบาท ก่อนปักไม้ เลียงหอย เจ้าของคอกหอยส่วนใหญ่จะไปขอกฤศยามจากพระวัดปากสมุทร และในวันแรกที่ลงไม้ต้องไหว้เจ้าที่เจ้าทางเพื่อขอที่ทำกินและช่วยดลบันดาลให้ เลียงหอยได้มาก หรือภาษาชาวบ้านเรียกว่า “หอยจับตก” การปักไม้ต้องจ้างคน ช่วยปัก เนื่องจากไม้มีจำนวนมาก แรงงานส่วนใหญ่เป็นคนในหมู่บ้าน ในอดีต ราวๆ 50 ปีที่แล้ว การปักไม้เลียงหอยแบบนี้ เรียกว่า หอยรั้ว เพราะปักเป็นรั้ว ค่าจ้างปักไม้วันละ 1 บาท คนด่าลงไปตัดเสาปักหอยวันละ 2 บาท เพราะต้องอยู่ใน น้ำเสียงอันตราย โดยไม่มีเครื่องประดาน้ำ ใช้วิธีกลั้นหายใจดำลงไปตัดหอยใน น้ำลึกราวๆ 2 วา ถ้าหอยจับตกมากๆ เสา 1 ต้น ก็ได้หอยถึง 20 ถึง จึงต้องตัด ทีละครั้งต้น มิฉะนั้นจะเอาขึ้นมาใส่เรือไม่ไหว และเสาดันที่ตัดอยู่นั้นอาจล้มไป ทับเสาดันอื่นทำให้หอยร่วงเสียหาย “...การตัดต้องระวัง บางทีต้องตัดทีละท่อน แต่ถ้าหักทับกันอยู่ก็ตัดโคนเลย บางทีผูกเดี่ยวยังไม่ได้เลย ดึงไม้ไหว ต้องหลาย ผุด มิคนตายอยู่เรื่อย บางคนก็เป็นลม หหมดแรงไปเฉยๆ แล้วถ้าหลงหลักขึ้นมา

“ไม่ได้ก็ตาย...” (ถนอม ทองจับ, สัมภาษณ์) ปัจจุบันค่าจ้างดำจับหอยแมลงภู่วันละ 300 - 400 บาท ปักไม้ (เสาหอย) วันละ 300 - 400 บาทต่อคน ไม้ไผ่ที่ปักใช้ไม้ไผ่นวล (จากกาญจนบุรีหรือราชบุรี) ยาว 3 เมตร ปัจจุบันราคาลำละ 50 บาท ไม้ไผ่แต่ละลำมีอายุการใช้งานประมาณ 2 - 3 ปี โดยเฉลี่ยพื้นที่ 10 ไร่ ต้องใช้ไม้ไผ่ประมาณ 25,000 ลำขึ้นไป (ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนเงินที่สามารถจะหามาลงทุนได้) ไม้ไผ่แต่ละต้นปักห่างกันประมาณ 1 ศอก นอกจากไม้ไผ่นวลยังมี “ไม้ไผ่ตาดำ” และ “ไม้ไผ่โคนซอ” ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าไม้ไผ่นวลมาก แต่มีราคาแพงกว่า 5 - 6 เท่า เวลาปักใช้จำนวนน้อยกว่าไม้ไผ่นวลและแข็งแรงทนทานกว่า ไม้ไผ่นวลเมื่อถูกพายหรือกระแสน้ำแรงๆ จะล้มและลอยไปกับกระแสน้ำ หลังจากปักไม้เลี้ยงหอยแล้วเมื่อมีหอยมาเกาะต้องรอให้หอยโตเต็มที่ประมาณ 8 เดือน ในช่วงเดือน 6 - 7 เจ้าของคอกหอยต้องมาเฝ้าเพราะมักมีการขโมยหอยเกิดขึ้นเป็นประจำ ส่วนใหญ่มักเป็นพวกที่เลี้ยงหอยด้วยตัวเอง แต่ก็ไม่มีเรื่องราวขัดแย้งกันถึงขั้นขึ้นโรงขึ้นศาล

โป๊ะปลาทุที่อ่าวแม่กลอง

ตักแมงกะพรุน ถ้าน้ำแมงกลองเพิ่งจะมีแมงกะพรุนประมาณ 7-8 ปีมานี้เอง ซึ่งแมงกะพรุนจะขึ้นในช่วงเดือน 6 - 12 ชาวบ้านทั้งที่มีอาชีพทำประมงประจำและไม่ประจำจะพากันไปตักแมงกะพรุนด้วยเครื่องมือที่เรียกว่าชะเาะ ในช่วงที่มีแมงกะพรุนขึ้นจะมีเรือประมาณ 400 - 500 ลำ ออกทะเลไปตักแมงกะพรุน ช่วงแรกที่แมงกะพรุนขึ้นราคาอยู่ที่หัวละ (ราว 30 - 35 กก.) 100 บาท ต่อมาจะค่อยๆ ลดลงจนเหลือ 70 - 80 บาท ปัจจุบันราคาจับซื้ออยู่ที่หัวละ 100 บาท แมงกะพรุนที่ขึ้นแถบนี้มีอยู่ 2 ชนิดด้วยกัน คือ แมงกะพรุนหนัง และกะพรุนลอดช่อง แมงกะพรุนหนังราคาดีกว่าแมงกะพรุนลอดช่อง นอกจากขายตัวแมงกะพรุนได้แล้ว หัวและไส้ของแมงกะพรุนยังขายได้อีก แมงกะพรุนสดนำมาดองแล้วส่งไปยังประเทศญี่ปุ่น

บ่อกุ้ง หรือวังกุ้งกุลาดำ เป็นอาชีพใหม่ของคนแหลมใหญ่ เริ่มเข้ามาประมาณปี พ.ศ. 2527 โดยมีเสี่ยหนุ่มซึ่งเป็นคนในตลาดแมงกลอง มาเช่าที่ดินบริเวณบ้านคลองน้อย หมู่ที่ 7 ทำบ่อกุ้งกุลาดำแบบพัฒนา ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าว กุ้งกุลาดำเป็นสินค้าที่มีราคาดี และเป็นที่ต้องการของตลาดต่างประเทศ ทำให้มีการบุกเบิกที่ดินชายฝั่งทะเลเพื่อเปลี่ยนเป็นนาุ้งเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว

หลังจากที่เกิดปัญหาเกี่ยวกับการทำนาุ้ง ทั้งเรื่องน้ำเสียที่เกิดจากบ่อกุ้งถูกถ่ายลงทะเล ทำให้ระบบนิเวศชายฝั่งเสียไป และกุ้งเป็นโรคตายยกบ่อ จนทำให้เจ้าของบ่อกุ้งขาดทุนจนสิ้นเนื้อประดาตัวไปตามกัน รวมทั้งเป็นหนี้เป็นสินอีกมากมาย หลายรายจึงเปลี่ยนไปทำประมงสัตว์น้ำแบบอื่น เช่น เก็บหอย ทำฟาร์มหอย จับปลา หรือเปลี่ยนมาเลี้ยงกุ้งตามธรรมชาติ คือ กุ้งแซบวัย รวมทั้งทดลองเลี้ยงปูรวมกับกุ้งด้วย ซึ่งได้ผลดี ทำให้น้ำสะอาดขึ้น และมีรายได้จากการขายปูเพิ่มขึ้นด้วย

การเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติทำได้โดยการเปิดให้น้ำทะเลเข้าบ่อกุ้งในช่วงเวลาน้ำทะเลขึ้น ซึ่งจะได้ลูกกุ้งตามธรรมชาติเข้ามาเพาะเลี้ยงไว้ หากเป็นฤดูหนาวระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม เจ้าของบ่อ หรือวังกุ้ง เลี้ยงไว้ราวๆ 20 วัน ก็จับขายได้แล้ว แต่ถ้าเป็นช่วงฤดูร้อนระหว่างเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม จะใช้

เวลานานกว่า ส่วนปูที่เลี้ยงรวมไว้ในบ่อกุ้งจะอาศัยอยู่บริเวณกันบ่อ ช่วยกินเศษอาหารที่เหลือจากกุ้ง ทำให้น้ำไม่สกปรกและเน่าเสีย พันธุ์ปูทะเลต้องซื้อจากพ่อค้า ซึ่งนำมาจากน่านน้ำพม่า ถ้าเป็นปูตัวผู้เลี้ยงประมาณ 90 - 100 วัน จึงจับขายได้ ถ้าเป็นปูไข่ (ปูตัวเมีย) เลี้ยงเพียง 45 - 60 วัน ก็จับขายได้

ในปัจจุบัน เนื่องจากมีปัญหาเกี่ยวกับการทำประมงมากมาย อาทิ ปัญหาทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ปัญหามลพิษหลายอย่างที่มีผลกระทบต่อการทำประมง ต้นทุนการทำประมงที่สูงขึ้นมาก ไม่ว่าจะเป็นน้ำมัน เชื้อเพลิง อุปกรณ์การประมง ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ไม่คุ้มรายจ่าย หรือ “ทำประมงหากินไม่คล่องเหมือนแต่ก่อน” ทำให้ชาวประมงหลายรายเลิกการทำอาชีพอื่น ส่วนคนรุ่นหลังก็ไม่สนใจที่จะทำอาชีพประมงอีกต่อไป หมู่บ้านที่มีการพัฒนา มากกว่าหมู่บ้านอื่น คือ มีถนนเข้า - ออกสะดวกสบาย ได้แก่ คลองด่านและคลองมอปลัด ทั้งสองบริเวณนี้จึงมีความสะดวกด้านการคมนาคมมากกว่าบริเวณคลองสองร่อง คนในแถบนี้จึงออกไปหางานอย่างอื่นทำ หรือทำงานในโรงงาน แต่ทั้งนี้ การทำอาชีพประมงก็ยังคงมีอยู่ส่วนมากในพื้นที่ของตำบลแหลมใหญ่

นอกจากการทำอาชีพประมงชายฝั่งแล้ว ชาวบ้านในพื้นที่ที่ติดกับชายทะเลยังมีอาชีพอื่นๆ ได้แก่

การซื้อขายกุ้ง หอย ปู ปลา

การขายกุ้ง หอย ปู ปลา ของชาวบ้านทำได้หลายลักษณะ ประมงชายฝั่งจะมีแหล่งรับซื้อเป็นท่าเทียบเรือประมงที่กรมประมงสร้างให้ เช่น ที่ตำบลคลองช่องคลองโคน และบางบ่อ มีกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าจะไปรอซื้อที่นั่น มีพ่อค้ารายย่อยและรายกลางคอยรับซื้อ แต่ละร้านอาจจะมีการประจำของตนเอง เช่น แม่ค้าเจ้ากะปิจะรู้ว่าจะซื้อกับใคร เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีแพย์ก่ และสหัชชีฟู้ด ซึ่งเป็นแพเอกชนรับซื้อสินค้าจากประมงชายฝั่งอีกด้วย

ส่วนหอยก็จะมี “ท่าหอย” รับซื้อหอยชนิดต่างๆ เช่น ท่าหอยพรนิภา รับซื้อหอยแมลงภู่ และท่าหอยปากมาบ ตำบลบางแก้ว เป็นต้น

การเย็บจาก : อาชีพเก่าแก่ที่กำลังจะเล็กราไป

นอกจากนั้น ยังมีสหกรณ์ประมงอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 3 เกิดขึ้นประมาณ 10 ปีที่แล้ว จากการรวมตัวของคนกลุ่มหนึ่ง ได้รับอนุญาตและได้ทุนจากกระทรวงเกษตรฯ มาสร้างตลาด โดยความร่วมมือขององค์การบริหารส่วนจังหวัด และประมงจังหวัด สหกรณ์แห่งนี้จะช่วยพ่อค้าแม่ค้าไม่ต้องเดินทางไปขายถึงสมุทรสาคร หรือกรุงเทพฯ เพราะได้ราคาใกล้เคียงกัน ตอนหลังๆ จึงนิยมเอาไปขายในพื้นที่ที่จะสะดวกกว่า ตลาดของสหกรณ์ประมงแห่งนี้ทำเป็นท่าเทียบบรรด บรรทุกสินค้าประมงเป็นล๊อคๆ แทนที่ทำเทียบเรือประมงแบบสมัยก่อน ไม่ต้องเสียค่าเทียบเรือ แต่ต้องเสียค่าซึ่งล๊อค ล๊อคละ 1 ล้านบาท เจ้าของแพปลาจะจัดพนักงานมาเป็นคนขาย ชักรายได้ 5% สำหรับการบริการจัดการ คนในพื้นที่เข้ามาทำงานที่ตลาดแห่งนี้ประมาณ 600 คน มีหน้าที่ขนสินค้าลงจากรถ แต่ละคันจะนำสินค้ามาหลายชนิด เช่น ปลาทุ ปลาจ๊อบ ปลาเป็ด ปลากระดี่ ปลาหมึก กุ้ง เป็นต้น คนขายหนึ่งแพก็ต้องขายให้หมดทั้งคัน สินค้าเหล่านี้แยกใส่ลังไว้แล้ว คนงานได้แต่ยกลงแล้วแยกส่งไปให้พ่อค้าแม่ค้าที่มารอซื้อ ส่วนที่ต้องแกะเปลือกก็ถูกแยกส่งไปแปรรูปที่โรงงานแฉะบางบ่อ สุพรรณบุรี บางเลน ซึ่งมารอซื้อเช่นกัน คนงานเหล่านี้ก็ต้องยกขึ้นรถของโรงงานที่มารอรับซื้อ ชาวบ้านแหลมใหญ่ที่มาเป็นคนงานจะต้องมาตั้งแต่ตี 4 กว่าที่จะซื้อขายเสร็จก็ประมาณ 6 โมงเช้า พ่อค้าแม่ค้ากลับกันไปหมดแล้ว ชาวบ้านยังคงต้องทำความสะอาดจนถึง 9 โมงเช้าจึงจะกลับบ้านได้ สหกรณ์ประมงจึงเป็นแหล่งรายได้ของคนแหลมใหญ่ และคนในพื้นที่ใกล้เคียงเป็นจำนวนไม่น้อยและมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้น

การเย็บจาก

การเย็บจากเป็นอาชีพดั้งเดิมของคนแถบนี้ เนื่องจากตำบลแหลมใหญ่มีป่าจากหลายร้อยไร่ และเจ้าของที่ดินก็ไม่ได้ทำประโยชน์ใดๆ ชาวบ้านจึงมาตัดใบจากเย็บเป็นตับส่งพ่อค้าคนกลาง คนตัดใบจากบางรายไม่ได้เย็บจากเอง แต่ว่าจ้างให้ชาวบ้านคนอื่นเย็บ คนเย็บจากส่วนมากจะเป็นผู้หญิง ได้ค่าจ้างเย็บราวๆ 30 บาทต่อ 100 ตับ รายได้จากการเย็บจากตกวันละประมาณ 100 กว่าบาท ชาวบ้านหลายรายจึงเห็นว่าเป็นงานจุกจิกกว่าจะได้เงิน ดังคำพูดที่ว่า “เย็บจากมันหลายหยิบกว่าจะได้เงิน” ไม่เหมือนกับการออกทะเลจับสัตว์น้ำที่หามาได้แล้ว

ขายไปก็ได้เงินทันที ปัจจุบันอาชีพเย็บจากจึงเป็นเพียงอาชีพเสริมของชาวบ้าน แลบทที่ทำประมงซึ่งทำกันในยามว่างจากงานทะเล อย่างเช่นในยามที่น้ำขึ้นหาหอย ไม่ได้ เป็นต้น เมื่อเย็บได้ตั้งจากจำนวนมากพอก็ความต้องการแล้วจะมีคนรวบรวม ตับจากนำไปส่งให้พ่อค้าคนกลางอีกทีหนึ่ง เรียกว่า “ช่องจาก” หรือ “ยี่ปิว” ซึ่งในปัจจุบันนี้อาชีพเย็บจากขายเหลือคนทำอยู่ไม่กี่รายแล้ว เพราะตบจากราคาถูกลง และคนซื้อนับวันจะน้อยลงไปทุกที

หากจะกล่าวถึงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของตำบลแหลมใหญ่ พอดีจะแบ่ง ออกได้เป็น 2 ระดับกว้างๆ คือ ระดับทุนที่เข้ามาเป็นเจ้าของที่ดิน ว่างๆ เจ้าของ ธุรกิจขนาดใหญ่ ธุรกิจประมงขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่ต้องใช้ทุนสูง ใช้แรงงาน จำนวนมาก และใช้เครื่องมือที่ทันสมัยสลับซับซ้อน คนกลุ่มนี้มีจำนวนน้อย แต่ มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนจากตำบลบางจะเกร็ง และคนใน ตลาดแม่กลอง (ตัวเมืองสมุทรสงคราม) หรือหากเป็นคนในพื้นที่ก็จะเป็นคนจาก บ้านแถบคลองมอปลัด ซึ่งเป็นหมู่บ้านเก่าแก่กว่าหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลแหลมใหญ่ คนกลุ่มนี้ได้เข้ามาค้าขายและจับจองที่ดินตั้งแต่ยุคแรกๆ ที่มีการบุกเบิกพื้นที่ ป่าชายเลนในช่วง 70 - 80 ปีก่อน โดยเฉพาะบริเวณบ้านคลองด่าน หมู่ที่ 8 และ บ้านคลองสองร่องและคลองน้อย หมู่ที่ 7 อาทิ นางเน้ย ลิปิสุนทร และนางแก้ว นนทรักษ์ น้องสาวนางเน้ย เจ้าของที่ดินรายใหญ่ย่านคลองสองร่องและคลอง น้อย เป็นคนตำบลบางจะเกร็ง เนื่องจากในสมัยก่อนพ่อของนางเน้ยและนางแก้ว ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จึงมีโอกาสรู้ข้อมูลและข้อมูลกฎหมายหรือระเบียบวิธี ในการจับจองที่ดินมากกว่าชาวบ้านทั่วไป เช่นเดียวกับนายเจ๊ก เดชบุญ คนจาก บ้านมอปลัดที่เคยเป็นครุมาก่อน ทำให้มีโอกาสเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณนี้ด้วย (บุญลอย เดชบุญ, สัมภาษณ์)

ในปัจจุบันนี้ คนหนุ่มสาวของตำบลแหลมใหญ่เลือกที่จะออกไปทำงานทำ นอกชุมชนกันมากขึ้น เนื่องจากคนเหล่านี้เรียนสูงขึ้น และเห็นว่าการทำงาน กินเงินเดือนทำให้มีรายได้แน่นอน ซึ่งจะทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม เพราะอาชีพเดิมของพ่อแม่ลำบากต้องใช้แรงงานเหนื่อยยาก และหากินยากเข้า ทุกที ทั้งอาชีพทำประมงและทำสวนมะพร้าว โดยเฉพาะอาชีพทำตาลแทบไม่มี

คนรุ่นลูกในครอบครัวได้รับช่วงทำต่ออีกแล้ว ซึ่งคนรุ่นพ่อแม่เองก็เห็นดีไปตามเหตุผลและความต้องการของลูกเช่นนั้น สภาวการณ์เปลี่ยนแปลงอาชีพการทำมาหากินของคนแหลมใหญ่เป็นปรากฏการณ์ที่เด่นชัดขึ้นทุกที ซึ่งน่าจะหมายรวมถึงการส่งผลกระทบต่อถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชนไปด้วย

จากสภาพที่ตั้งของตำบลแหลมใหญ่ปากอ่าวแม่กลอง ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลอันประกอบไปด้วย ป่าชายเลน ทะเลตม และสันดอนปากอ่าวที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยหอยและทรัพยากรสัตว์น้ำนานาชนิด รวมทั้งเส้นทางน้ำที่เป็นเครือข่ายราวกับใยแมงมุมซึ่งทำหน้าที่นำความชุ่มชื้นสู่ผืนแผ่นดินตอนในนับเป็นฐานทรัพยากรที่มั่งคั่ง ได้ดึงดูดให้ผู้คนจากท้องถิ่นต่างๆ อพยพโยกย้ายเข้ามาตั้งหลักปักฐานอยู่อาศัยทำมาหากิน คนกลุ่มนี้มีวิถีการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์โดยตรงอย่างแนบแน่นกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวัน แบบแผนการผลิต และแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรมของคนแหลมใหญ่ตลอดมา สภาพการณ์เช่นนี้ดำรงอยู่แทบไม่เปลี่ยนแปลงนับเป็นเวลากว่า 100 ปีล่วงมาแล้ว แม้แต่ระบบการผลิตก็ยังมีลักษณะเพื่อการยังชีพผสมผสานกับการผลิตเพื่อขาย ด้วยสภาพนิเวศของตำบลแหลมใหญ่เมื่อเทียบกับพื้นที่อื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียงอาจนับได้ว่าเป็นตำบลที่มีการพัฒนาทางด้านกายภาพประเภทโครงสร้างพื้นฐานขั้นที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งถนน แม้ว่าแหลมใหญ่จะเป็นตำบลในเขตอำเภอเมืองของจังหวัดสมุทรสงคราม และอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เพียง 90 กิโลเมตรก็ตาม จนกระทั่งคนแหลมใหญ่เองยังเคยรำพันด้วยความน้อยใจถึงความกั้นดาร์ ลำหลัง ไม่เจริญ และไม่สะดวกสบายเหมือนเพื่อนบ้านอย่างตำบลบางจะเกร็งที่อยู่เพียงฝั่งแม่น้ำตรงกันข้าม แต่หากพิจารณาอีกแง่หนึ่ง ข้อจำกัดของที่ตั้งทางภูมิศาสตร์กลับเป็นข้อดีที่ทำให้ชาวบ้านในแถบนี้สามารถธำรงวิถีชีวิตได้อย่างยั่งยืนกลมกลืนกับระบบนิเวศมากที่สุดชุมชนหนึ่งในชุมชนบริเวณรอบอ่าวไทยรูปตัว ก ไก่ นอกจากนี้ ผลจากการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชน ยังได้บ่งชี้ว่า สภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมของตำบลแหลมใหญ่ยังไม่รวดเร็วนัก ด้วยชุมชนปากอ่าวแม่กลองแห่งนี้ยังคงมีทุนทางนิเวศ และทุนทางสังคมวัฒนธรรมอยู่อีกไม่น้อย (อภิญา บัวสรวง และคณะ, 2546)

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าตำบลแหลมใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อนข้างช้า แต่ถึงกระนั้นด้วยแรงผลักดันภายในชุมชนเองที่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งด้วยกระแสของความทันสมัยและความเป็นเมืองที่รุกคืบเข้ามาอย่างรวดเร็ว เป็นต้นว่า การมีระบบสาธารณูปโภคภายในชุมชน ทั้งระบบประปา ระบบไฟฟ้า และถนน การมีตลาดปลา เพื่อเป็นแหล่งรับซื้อขายแลกเปลี่ยนอาหารทะเลสด ขยายตัวไปจนถึงการเกิดอุตสาหกรรมในครัวเรือน รวมทั้งข้อจำกัดทางด้านระบบนิเวศของชุมชนที่มีศักยภาพรองรับการใช้ประโยชน์ด้านทรัพยากรให้แก่คนแหลมใหญ่ได้ลดลงไปมากกว่าในอดีต

การพัฒนาของรัฐ พลกระทบ และการปรับตัว

การพัฒนาของรัฐ พลกระทบ และการปรับตัว

เงื่อนไขปัจจัยสำคัญที่เร่งเร้าทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างอย่างรุนแรง คือ กระแสของการพัฒนาเพื่อรองรับกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาที่เกิดจากนโยบายรัฐบาลในด้านต่างๆ อาทิ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ การเกษตร อุตสาหกรรม และภาคธุรกิจ ซึ่งชุมชนปลายน้ำแม่กลองอย่างตำบลแหลมใหญ่ย่อมต้องได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่เกิดจากนโยบายของรัฐ และเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โครงการเหล่านั้น ได้แก่ การสร้างถนน เชื้อเพลิง การส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำแบบพัฒนา โครงการเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ โครงการปรับปรุงผังเมืองรวมเมืองสมุทรสงคราม และโครงการโรงไฟฟ้าถ่านหินแม่กลอง ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดและผลกระทบ ตลอดจนท่าทีและการปรับตัวของชุมชนที่มีต่อโครงการและผลกระทบของโครงการ

การพัฒนาจากนโยบายของรัฐ และการพลกระทบ

ถนน : การพัฒนาและผลกระทบที่ยอมรับ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา รัฐบาลได้พัฒนาการคมนาคมทางบกในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามมากขึ้น โดยการสร้างถนนสายบางแพ - ดำเนินสะดวก เชื่อมต่อกับถนนเพชรเกษม ทำให้การคมนาคมทางบกมีความสะดวกรวดเร็วขึ้นมาก และมีผลทำให้พื้นที่บริเวณตอนบนของจังหวัดสมุทรสงครามเจริญเติบโตขึ้นอย่างมาก เพราะอยู่ใกล้ศูนย์กลางความเจริญอย่างอำเภอดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นย่านการเพาะปลูกและค้าขายพืชผลการเกษตร รวมทั้งมีปัจจัยการผลิต

ที่รุ่งเรืองมาก่อน ต่อมาในปี พ.ศ. 2508 เมื่อเส้นทางการคมนาคมจากอำเภอ
ดำเนินสะดวกถึงจังหวัดสมุทรสงคราม เชื่อมต่อกันหมดด้วยทางหลวงแผ่นดิน
หมายเลข 305 (บางแพ - สมุทรสงคราม) ส่งผลให้ชาวบ้านนิยมสัญจรไปมา
ทางบกควบคู่กับทางน้ำ และต่อมาในปี พ.ศ. 2513 รัฐบาลได้เริ่มก่อสร้างถนน
สายธนบุรี - ปากท่อ (ถนนพระรามที่ 2 หรือทางหลวงพิเศษหมายเลข 35)
ที่มีชื่อเรียกกันทั่วไปว่า ถนนพระรามที่ 2 (ธนบุรี - ปากท่อ) โดยแยกจากถนน
สุขสวัสดิ์ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 303) ในพื้นที่เขตจอมทอง ตัดผ่านพื้นที่
เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสงคราม มา
สิ้นสุดที่ถนนเพชรเกษม (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4) บริเวณทางต่างระดับ
วังมะนาว อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ถนนสายนี้เป็นเส้นทางหลักมุ่งสู่ภาคใต้
มีความยาวรวม 84 กิโลเมตร ช่วยร่นระยะทางสั้นกว่าถนนเพชรเกษมถึงประมาณ
40 กิโลเมตร เมื่อสร้างแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2516 ก็ส่งผลให้แม่กลองกลายเป็น
เมืองเปิด และเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับจังหวัดทางภาคใต้ รวมทั้ง
ภาคตะวันตกอีกทางหนึ่ง (อาภรณ์ จันทรสมวงศ์, 2541 : 81 - 82) ทั้งยังช่วย
ให้สามารถขนส่งสินค้าเกษตรและประมงไปยังจังหวัดต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง
นอกจากนี้ แนวถนนสายนี้ยังกลายเป็นพนังกั้นน้ำเค็มจากทางตอนล่างอีกด้วย

แม้ว่าถนนสายใหญ่นี้เมื่อตัดผ่านชุมชนแหลมใหญ่แล้วจะนำมาสู่การ
คมนาคมที่สะดวกขึ้น และสามารถขนส่งสินค้าได้คล่องตัว แต่สำหรับคนแหลมใหญ่
แล้ว ถนนพระรามที่ 2 ไม่ได้เป็นพนังกั้นน้ำเค็มให้แต่อย่างใด เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่
ของตำบลแหลมใหญ่อยู่ระหว่างถนนกับทะเล มีหน้าซ้าชาวบ้านที่มีที่ดินทำกิน
บริเวณนั้นต้องถูกเวนคืนที่ดิน ผู้ใหญ่กระดังงา เจือไทย เล่าว่า “...สมัยก่อนที่ดิน
รุ่นพ่อถูกเวนคืนไป 12 ไร่ ได้ค่าเวนคืนที่ดินไร่ละ 4,500 บาท ต้นแคต้นหนึ่ง
35 บาท มะพร้าวต้นละ 40 บาท พอถนนตัดเข้ามาคนส่วนมากจะดีใจ แต่คนที่
เดือดร้อนคือคนที่เสียที่ดินไป คนรุ่นเก่าๆ เสียขายที่ เพราะจะคิดว่าพอถนนกิน
เข้ามาไม่มีที่ทำกิน หมดตัวแน่...” นอกจากนี้ ถนนพระรามที่ 2 ยังตัดขาดบ้าน
บางเรือหัก (หมู่ที่ 6) ออกจากชุมชนตำบลแหลมใหญ่อย่างสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ถนนก็ยังเป็นที่ต้องการของคนแหลมใหญ่จำนวนมาก ด้วยเห็นว่าถนนจะทำให้เกิดความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการทำมาหากิน ตลอดจนการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกว่าในอดีตที่ต้องพึ่งพาการคมนาคมทางเรือเป็นหลัก และการเดินเท้า ซึ่งต้องถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขทางธรรมชาติอย่างน้ำขึ้น - น้ำลง คลื่นลมแรง หรือน้ำท่วม ชาวบ้านต้องปรับกิจกรรมในชีวิตประจำวันไปตามการขึ้นลงของน้ำ เช่น ชาวบ้านที่จะไปธุระ ไปค้าขาย ขนส่งสินค้า ต้องดูเวลาน้ำขึ้น - น้ำลง เด็กนักเรียนต้องหยุดเรียนเพราะน้ำท่วมไม่สามารถเดินมาโรงเรียนได้ คนเจ็บป่วยมาหาหมอไม่ทันกาล บางครั้งถึงกับเสียชีวิตระหว่างเดินทาง ฯลฯ ปัจจุบันตำบลแหลมใหญ่มีระบบถนนที่เป็นถนนคสล. 7 สาย ถนนแอสฟัลติก 13 สาย ถนนหินคลุก 29 สาย ถนนสายใหญ่น้อยที่กระจายทั่วไปในหมู่บ้าน ทำให้คนแหลมใหญ่สามารถเดินทางสัญจรไปไหนมาไหนสะดวกรวดเร็ว การซื้อขายสินค้ากับตลาดในเมืองและพื้นที่อื่นๆ ทำได้ง่ายขึ้น เช่น มีรถปิกอัพวิ่งเข้ามารับซื้อหอย สัตว์น้ำทะเล น้ำตาลมะพร้าว และมะพร้าวชาวถึงหมู่บ้านไปขาย มีสินค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกครบแบบทันสมัยต่างๆ เข้ามาขายมากขึ้น เด็กนักเรียนไปโรงเรียนได้สะดวก

แต่ถนนก็ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งทางด้านกายภาพ และวิถีชีวิตชุมชนเช่นกัน ทางกายภาพนั้นการมีถนนทำให้เกิดภาวะน้ำในคลองเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากถนนเป็นตัวกีดกันทางน้ำทำให้เกิดภาวะน้ำท่วม และการก่อสร้างหรือทำถนนจะต้องมีการวางท่อฝังตามแพรงหรือลำประโดง ทำให้ส่งผลต่อสัตว์น้ำที่อยู่บริเวณนั้น แม้ว่าทางองค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่พยายามระมัดระวังอยู่ก็ตาม ส่วนวิถีชีวิตชุมชน ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก สิ่งที่เห็นชัดเจนภายในระยะเวลาไม่นาน คือ การเปลี่ยนแปลงด้านที่อยู่อาศัย มีการปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนที่เป็นตึกรูปทรงทันสมัยตามแนวถนนตัดใหม่หลายหลัง แน่นนอนว่าหน้าบ้านทุกหลังหันหน้าสู่ถนน ซึ่งรวมถึงหน้าบ้านของคนแหลมใหญ่ทั่วไปที่เคยหันหน้าสู่ลำคลอง ครั้นเมื่อถนนตัดผ่านก็ปรับเปลี่ยนเป็นหน้าบ้านออกสู่ถนน แทนหน้าบ้านแต่เดิมที่เคยหันหน้าสู่ลำคลองจึงกลายเป็นหลังบ้าน การสัญจรเปลี่ยนเป็นใช้ทางถนนเป็นหลัก ใช้ทางน้ำเป็นส่วนน้อย เรือเริ่มถูกจอดทิ้งไว้ในอู่

รถยนต์ รถปิกอัพ และรถมอเตอร์ไซด์ เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างรวดเร็ว เรือแม่เหล็ก เรือแม่ค้าหายไป สุพิน สุขคล้าย สมาชิก อบต.กล่าวถึงการเข้ามาของถนนว่า “...ถนนเข้ามาทำให้เรือแม่เหล็กหายไป เรือแม่ค้าหายไป เรือกาแพหาย เรือหมูหาย ที่หายเพราะขายไม่ได้ ไปตลาดสะดวกกว่า และมีรถต่างๆ เข้ามาตามซอย คนก็ซื้อกัน แล้วยังมี (ตลาด) นิตต่างๆ เกิดขึ้น พอรถเข้ามาขายของเยอะขึ้นก็เก็บดั่งค์เราไปไม่น้อย คนก็ฟุ่มเฟือยขึ้น...” จึงกล่าวได้ว่า แม้นถนนได้สร้างความพึงพอใจให้ความสะดวกสบายตรงตามต้องการของคนแหลมใหญ่ แต่ในเวลาเดียวกันนั้น ถนนได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญกับคนแหลมใหญ่ นั่นคือ ทำให้วิถีชีวิตที่ผูกพันกับแม่น้ำลำคลองลดน้อยลงอย่างมาก และภายในเวลาอีกไม่นานนัก ถนนจะทำให้พฤติกรรมการดำรงชีวิตของคนแหลมใหญ่เปลี่ยนแปลงไปแทบทุกด้าน ทั้งการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมดังกล่าวแล้ว และการเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งที่กระทบถึงระบบคุณค่าของชุมชน อันได้แก่ กระแสบริโภคนิยมจากเมืองและกระแสทันสมัยซึ่งจะติดตามมาหลังจากการมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และระบบการสื่อสารสมัยใหม่ ความต้องการที่จะบริโภคสินค้าจากเมืองใหญ่และสินค้าฟุ่มเฟือยต่างๆ มีมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการโฆษณาจากสื่อทันสมัยรูปแบบต่างๆ อาจทำให้ชาวบ้านมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น

เชื่อน : การพัฒนาที่สร้างผลกระทบและความทรงจำอันขมขื่น

ตามนโยบายพัฒนาประเทศของรัฐบาลที่พัฒนาเศรษฐกิจด้วยการส่งเสริมการเกษตรกรรมเพื่อการค้า ได้มีการกระตุ้นให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงการผลิต และเพิ่มรอบการผลิต รัฐจึงเข้ามาควบคุมและจัดการน้ำ ด้วยการจัดทำโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่เป็นโครงการอเนกประสงค์ เพื่อพัฒนาการเกษตรชลประทานในบริเวณสองฝั่งลุ่มน้ำแม่กลอง จัดหาน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค การบรรเทาอุทกภัย การประมง การคมนาคม และการพักผ่อนหย่อนใจ โครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลองประกอบด้วยการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในจังหวัดกาญจนบุรี ได้แก่ เขื่อนทดน้ำวชิราลงกรณ์ (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นเขื่อนแม่กลอง) เขื่อนเก็บกักน้ำครินครินทร์ (เขื่อนเจ้าแฉกร) เขื่อนเก็บกักน้ำวชิราลงกรณ์ (เขื่อนเขาแหลม) และเขื่อนเก็บกักน้ำท่าทุ่งนา โครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ เหตุการณ์สำคัญที่

ยังอยู่ในความทรงจำอันขมขื่นของชาวบ้านก็คือ เมื่อปี พ.ศ. 2516 ได้มีการก่อสร้างเขื่อนศรีนครินทร์ในเขตอำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2523 หลังจากนั้นยังต้องปิดเขื่อนเพื่อกักน้ำอีกราวๆ 2 ปี โดยที่เขื่อนแห่งนี้สร้างขวางกั้นแม่น้ำแม่กลอง (แควใหญ่) ในช่วงเวลานั้นจึงไม่มีน้ำจืดไหลลงมาได้น้ำเค็ม ส่งผลให้เกิดภาวะน้ำเค็มจัด 2 - 3 ปี น้ำเค็มขึ้นไปถึงอำเภออัมพวา ทะลัดเข้าสวนมะพร้าวนับหมื่นไร่ยืนต้นตาย และที่เหลือก็ให้ผลผลิตต่ำมาก นับเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์การทำมาหากินของชุมชนลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง เพราะเป็นที่ทราบกันดีว่า ในอดีตนั้นอาชีพหลักของชาวสมุทรสงครามคือ การทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำสวนมะพร้าว ซึ่งมีทั้งมะพร้าวเก็บผล และมะพร้าวตาล เมื่อต้นมะพร้าวตายหมด เกษตรกรชาวสวนมะพร้าวตาลจำนวนไม่น้อยจึงต้องเลิกไปเพราะไม่มีทุนรอนที่จะฟื้นสวนมะพร้าว และไม่อาจรอเวลาให้มะพร้าวโตได้ ชาวสวนมะพร้าวส่วนใหญ่จึงหันไปปลูกไม้ผลอย่าง ลิ้นจี่และส้มโอ บ้างก็ไปทำงานรับจ้าง ทำงานโรงงานในจังหวัดอื่น หรืออพยพไปทำมาหากินที่อื่น สำหรับตำบลแหลมใหญ่ที่เป็นชุมชนปลายน้ำแม่กลองก็ประสบชะตากรรมไม่ต่างจากชุมชนเมืองแม่กลองอื่นๆ ในการดำรงชีวิตประจำวันชาวบ้านต้องขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้อย่างหนัก ถ้าเป็นคนมีเงินก็ซุนน้ำบาดาลใช้และขาย บ้างก็นำเรือไปลมน้ำแควอัมพวาเกือบถึงบางคนที และบางนกแขวกเซตติดต่อกับจังหวัดราชบุรี ช่วงที่ยากลำบากมากที่สุดอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2517 - 2518 ที่ปรากฏว่าน้ำเค็มจัดจนปลาโลมาเข้ามาในคลอง และมะพร้าวตายยกสวนยิ่งไปกว่านั้นทำให้การทำนาในร่องสวนหายไปอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากไม่มีน้ำจืดมาหล่อเลี้ยงต้นข้าว การลงแขกระดมแรงงานมาปลูกข้าว เกี่ยวข้าว ที่เรียกกันว่า แยกแรง หมายถึง การแลกเปลี่ยนแรงงานกันทำนาก็หายไปด้วยเช่นเดียวกัน

เรื่องเขื่อนนี้ สุพิน สุขคล้าย เล่าว่า “...พอทำเขื่อน เขาจะกักน้ำให้เต็มเขื่อน น้ำก็จะมาหาเราไม่ได้ บ้านเราก็จะกลายเป็นน้ำเค็ม นาข้าวก็หายไปพร้อมแขกแรง หายไปพร้อมกั่ววิถีชีวิตที่อยู่แบบพี่แบบน้องที่เกื้อกูลกัน แล้วตั้งแต่แขกแรงหาย ประเพณีมันก็หายไป การละเล่นบางการละเล่นไม่มีแล้ว ตีจับ วิ่งเขี้ยว มันเล่นไม่เหมือนเมื่อก่อน เมื่อก่อนเล่นแบบต่างคนต่างบ้าน ต่างหมู่ก็จะมาเล่น

ถึงการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของหาดเลน ทะเลตม และดอนหอยที่ปากอ่าวแม่กลอง ซึ่งคนแหลมใหญ่อธิบายได้อย่างชัดเจนว่า “...ตอนที่คลองสองร่องหายไป เพราะน้ำไม่มีกำลังดันทรายขึ้นไปกอง...และร่องน้ำปากคลองน้อยขยับ ดอนก็เปลี่ยนไปเพราะไม่มีแรงดันน้ำจืดสู้กับน้ำทะเลที่พัดหนุนเข้ามา ดอนก็รุกเข้ามา คือ ทรายก็เป็ดจากทะเลรุกเข้ามาในปากแม่น้ำ และเกิดการกัดเซาะชายฝั่งรุนแรงขึ้นกว่าเดิม...”

“บ่อกุ้งพัฒนา” การพัฒนาด้วยบทเรียนราคาแพง

บริเวณชายฝั่งทะเลอ่าวไทยตอนในเคยเป็นแหล่งเลี้ยงกุ้งทะเลแบบธรรมชาติ (extensive) ที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย โดยเริ่มเลี้ยงกันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นการเลี้ยงที่ใช้พันธุ์ลูกกุ้งจากธรรมชาติที่ไม่มีกรให้อาหารกุ้ง ต่อมาในปี พ.ศ. 2527 เริ่มมีการเลี้ยงแบบพัฒนา (extensive) ที่จังหวัดสมุทรสงครามเป็นแห่งแรก ภายใต้นโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรและการส่งออกของประเทศไทยในขณะนั้น การขยายตัวของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำแบบพัฒนาเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและกว้างขวางด้วยการเข้ามาเสนออาชีพจากกลุ่มนายทุน โดยเริ่มทำกันมาตั้งแต่แถบคลองโค่นจนกระทั่งถึงชุมชนแหลมใหญ่ ปีแรกๆ ที่ชาวบ้านแหลมใหญ่เริ่มเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เมื่อหักต้นทุนค่าใช้จ่ายแล้ว ถือว่าได้กำไรดีในระยะเวลานั้นสั้นเพียงแค่วันไม่กี่เดือน บางบ้านได้กำไรตั้งแต่หลักหมื่นหลักแสนจนกระทั่งหลักล้าน ขึ้นอยู่กับว่าลงทุนมากก็ได้กำไรมาก ลงทุนน้อยก็ได้กำไรน้อยตามสัดส่วน

เมื่อลงทุนทำบ่อแรกขายได้กำไรดี ทำให้ชาวบ้านต่างลุกฮือกันมาลงทุนทำบ่อกุ้งเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่หมู่ที่ 2, 7 และ 8 มีผลทำให้พื้นที่ป่าชายเลนถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วมาก และชาวสวนหลายคนต้องตัดฟันสวนมะพร้าวทิ้งไปตามๆ กัน เพื่อทำบ่อกุ้ง จากปากต่อปาก เรียกได้ว่าในช่วงเวลานั้นชาวบ้านมักจะจับกลุ่มคุยกันแต่เรื่องการเลี้ยงกุ้งเกือบทั้งชุมชนเลยทีเดียว

สุพินเล่าว่า “...บ่อกุ้งหนึ่งบ่อใช้เวลาเลี้ยง 90 วัน ถ้าเลี้ยงในพื้นที่ 70 - 80 ไร่ จะได้กำไรหนึ่งล้านบาท อย่างของปู่ (แทนตัวเอง) เลี้ยง 4 ไร่ สามเดือนแรกกำไร 7 แสน พอคนเราเห็นเงินก็ตาโตเกิดความโลภ บ้านนี้เลี้ยงได้ดีเราก็เลยเลี้ยงบ้าง...”

แต่การเลี้ยงกุ้งเป็นจำนวนมากย่อมเกิดผลกระทบต่อ การเกิดสภาวะ น้ำเสียอย่างรวดเร็ว เนื่องจากสารเคมีทั้งหลาย เช่น สารฟอร์มาลิน ปูนขาว กากชา หรือยาปฏิชีวนะต่างๆ ที่ใช้สำหรับฆ่าเชื้อในบ่อกุ้งกลายเป็นสารเคมี ผสมกับขี้กุ้ง และเศษอาหารกุ้งที่ปนเปื้อนไปกับน้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำลำคลอง และเมื่อถึงเวลา น้ำขึ้น น้ำที่ปนเปื้อนเหล่านี้ก็ไหลย้อนกลับมายังชุมชนและบ่อกุ้งอีกครั้ง เรียกได้ว่าการเลี้ยงกุ้งในบ่อที่สอง ที่สาม เป็นการเลี้ยงกุ้งด้วยน้ำเสียจากบ่อแรก ทำให้กุ้งในบ่อต่อไปตายเป็นจำนวนมาก ขยายไม่ได้กำไร นอกจากนี้ สารพิษตกค้างเหล่านี้ ยังส่งผลอย่างมากต่อสัตว์น้ำน้อยใหญ่ในแม่น้ำลำคลอง ตลอดจนสัตว์น้ำในทะเล ก็ได้รับผลกระทบตามไปด้วยเช่นเดียวกัน

สุพิน เล่าว่า “...ทำบ่อกึ่งบ่อแรกดี กำไร บ่อสองกำไร บ่อที่สามเสีย เพราะ ลืมไปว่าการทำแบบนี้ทำให้ทรัพยากรน้ำเสีย แต่ละคนทำก็ปล่อยทิ้งลงน้ำ บ่อนั้น ทำไม่เป็นไรฉันทำบ้าง มันทำทั้งคลอง ถือว่าเดี๋ยวน้ำล้นก็ออกทะเล แต่ไม่คิดว่ามัน ออกไปไม่หมด เพราะพอน้ำขึ้นมันก็ย้อนกลับมาหาเรา มันทำได้ระยะเดียว...”

เด็ช นิยมมานุทย์ กล่าวว่า “...ผลกระทบที่เกิดจากสัตว์น้ำ ทำให้เห็นได้เลยว่า ปูทะเลหาย ปลาตีนหาย งูปลาหาย กุ้งหาย ปลาไหลทะเลหาย แมงดาจวน แมงดาทะเล ปลาเขือ ปลาแดง ปลากด ปลาจิ้มฟันจระเข้ เพราะสารฆ่าเชื้อ ไปเกาะที่เหงือกปลาทำให้ปลาหายใจไม่ออก การทำกุ้งก็ไล่สัตว์พวกนี้ผลักดันออกไป หนีไปอยู่กลางทะเล สัตว์พวกนี้ก็อยู่ไม่ได้ พวกที่กลับเข้ามามันก็น้อยนิด ปูทะเลทยอยหายไปไหน ทะเล ลูกปูก็ต้องอยู่ชายฝั่ง เมื่อเข้ามาก็เจอปูนขาว เขาก็ตาย...”

นอกจากสารเคมีแล้ว สาเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้น้ำเสียอย่างรวดเร็วคือ การใช้น้ำด้วยระบบหมุนเวียน ไม่มีการบำบัดน้ำอย่างเป็นกิจจะลักษณะ ประกอบกับวิธีการเพาะเลี้ยงเพื่อให้ได้ผลผลิตตามที่ต้องการ เช่น การเร่งสารเคมีในปริมาณมากเพื่อรีดเชื้อจากแม่พันธุ์กุ้ง การเพิ่มต้นทุนจากการหาซื้ออุปกรณ์เสริมที่ใช้สำหรับเลี้ยงกุ้ง การเลี้ยงด้วยการใส่สารเคมีจำนวนมากและราคาสูง ส่งผลให้ชาวบ้านที่เลี้ยงกุ้งต้องเผชิญกับภาวะขาดทุน ขายได้ไม่คุ้มเสีย จนกระทั่งหลายบ้านต้องกลายเป็นหนี้เป็นสินไปตามๆ กัน หลายคนถึงกับต้องขายที่ดินเพื่อปลดหนี้ ที่ดินที่เป็นมรดกสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษต้องตกมาอยู่กับกลุ่มนายทุนหลายคนต้องเปลี่ยนอาชีพเป็นอาชีพรับจ้าง จะหันกลับมาทำสวนตาลอย่างเดิมก็ดูเหมือนว่าจะสายไปเสียแล้ว จนกระทั่งราวปี พ.ศ. 2533 - 2535 บ่อกุ้งของชาวแหลมใหญ่ได้กลายสภาพเป็นบ่อกุ้งร้างไปในที่สุด และแลมยังได้หนี้สินก้อนโตติดมาอีกด้วย

กล่าวได้ว่า การเลี้ยงกุ้งกุลาดำของชุมชนแหลมใหญ่ถือเป็นนวัตกรรมใหม่ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากหน้ามือเป็นหลังมือ ทั้งด้านวิถีชีวิตของคน การลดน้อยถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติที่เคยมีอย่างอุดมสมบูรณ์ รวมถึงทัศนคติวิถีคิดที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของระบบทุนนิยมอีกด้วย

“...การที่เราทำนาทุ่ง เราไม่รู้เลยว่าเราไปทำลายสัตว์พวกนี้ให้สูญหาย เมื่อก่อนหาปลาพอกิน ได้มามี้อหนึ่งก็กลับบ้าน อยากรักษาพันธุ์หาเอาใหม่ แต่เพราะความมั่งง่าย ความโลภ เห็นแก่ตัว ขาดการจัดการของชุมชน สัตว์น้ำพวกนี้ก็หายไป...” (เด็ช นิรมานุทย์, สัมภาษณ์) เพราะถึงแม้ว่าการเลี้ยงกุ้งกุลาดำจะสามารถทำกำไรให้กับชาวแหลมใหญ่ได้มากมายอย่างที่ไม่เคยได้รับมาก่อน เป็นเงินเรือนแสนเรือนล้านด้วยระยะเวลาอันสั้น แต่ผลดีที่ชุมชนได้รับไม่สามารถเทียบกันได้เลยกับสิ่งที่ชุมชนได้สูญเสียไป กว่าที่คนในชุมชนจะสามารถปรับตัวรับสภาพกับวิกฤตครั้งนี้ได้ อีกทั้งการรอคอยให้ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกทำลายไปฟื้นคืนกลับมาได้นั้น ต้องใช้เวลาไม่น้อยเลยทีเดียว

สุพิน กล่าวเสริมว่า “...ตอนน้ำเสีย มันเสียไว กว่าจะกลับมามันใช้เวลานาน เหมือนเราโดนมีดบาด กว่าจะรักษาแผลมันใช้เวลานาน สัตว์น้ำมันเจอสารเคมีมาก อยู่ไม่ได้มันก็ตายไป บางตัวก็ออกไป พันธุ์ขาดมันก็ไม่ชินสภาพที่เคยอยู่ ออกไปไกลมันก็ตาย ไม่มีพันธุ์กลับมาเกิดใหม่ มันก็ต้องใช้เวลารักษา...”

หลังจากที่บ่อกุ้งกุลาดำได้ถูกปิดตัวลงระยะหนึ่ง ทำให้สัตว์น้ำเริ่มกลับมาสู่ตามลำคลองอีกครั้ง ผู้ใหญ่กระดังงาบอกว่า “...สัตว์น้ำต่างๆ ที่เคยหายไปก็เริ่มกลับมา มีให้เห็นในช่วงระยะเวลา 4 - 5 ปีนี้เอง มีปลาตุก ปูทะเล ปลากระบอก ปลากด ปลากะพง ปลาหางม้า ปลาไหล ปูแสม ปูเขี้ยว (ปูกำมดาบ) ปูก้ามไก่อ ปลาจิ้งโพน กุ้งแชบ๊วย กุ้งกระเตาะ กุ้งแม่น้ำ หอยครง หอยปากเปิด ฯลฯ หรือแม้แต่หิ่งห้อยก็มีให้เราได้เห็น จากที่ไม่เคยมีให้เห็นตอนที่บ่อกุ้งบูม...”

เป็นที่น่าสังเกตว่า ทุกครั้งที่พูดคุยกันถึงเรื่องทรัพยากรธรรมชาติที่หายไป ในวงสนทนาของชาวบ้านมักจะต้องเอ่ยถึงเรื่องการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และสิ่งที่ชาวแหลมใหญ่ต้องสูญเสียไปเสมอ แม้แต่เวลาที่คณะผู้วิจัยนั่งเรือออกสำรวจพื้นที่สุพินและผู้ใหญ่กระดังงามักชี้ให้เห็นร่องรอยของประต้วงกุ้งที่ถูกทิ้งร้างมาหลายปี จากจุดนี้เองที่ความล้มเหลวจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้กลายเป็นจุดพลิกผันทำให้คนแหลมใหญ่หันมาใส่ใจสภาพแวดล้อมและทรัพยากรชุมชนมากขึ้น

โครงการเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ : การพัฒนาที่มีคำถามถึงความคุ้มค่า

ความเป็นมาของโครงการ คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2545 เห็นชอบให้สำนักงานนโยบายและแผนการขนส่งและจราจร (สนข.) ว่าจ้างสถาบันการศึกษาของรัฐดำเนินการศึกษาโครงการศึกษาความเหมาะสมทางด้านเศรษฐกิจวิศวกรรมและสิ่งแวดล้อมพื้นที่โดยรอบโครงการเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ จากการศึกษาความเหมาะสมของโครงการพบว่าเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ จะเป็นโครงการที่เอื้ออำนวยต่อประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ การท่องเที่ยว การลดต้นทุนการผลิต การขยายตัวและกระจายตัวของประชากรสามารถสร้างถิ่นฐานกระจายไกลออกไป โดยอาศัยระบบถนนดังกล่าวทำให้เกิดชุมชนใหม่ขึ้น ทำให้เมืองขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะการขยายตัวของเมืองเพชรบุรี ชะอำ และหัวหินจะกลายเป็นเมืองบริวารของกรุงเทพมหานคร โครงการเส้นทางลัดสู่ภาคใต้ (สมุทรสาคร - แหลมผักเบี้ย - ชะอำ) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อแก้ไขปัญหาจราจรและพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมขนส่งจากกรุงเทพมหานคร ลงสู่ภาคใต้ เพื่อเป็นการขยายโครงสร้างพื้นฐานอันเป็นปัจจัยส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยจะทำการสร้างทางหลวงพิเศษระหว่างเมือง (Motor way) เชื่อมต่อระหว่างทางหลวงพิเศษบางใหญ่ - บ้านโป่ง ลงสู่ทางทิศใต้โดยเชื่อมต่อกับถนนเพชรเกษมและถนนพระรามที่ 2 และส่วนหนึ่งของเส้นทางนี้จะตัดลงทะเลอ่าวไทยที่บริเวณจังหวัดสมุทรสาคร โดยก่อสร้างเป็นสะพานที่มีความกว้างประมาณ 25 เมตร สูง 17 เมตรจากระดับน้ำทะเลสูงสุด ระยะทางในอ่าวไทยประมาณ 47 กิโลเมตร ขึ้นฝั่งบริเวณใกล้หาดแหลมผักเบี้ย อ.บ้านแหลม จ.เพชรบุรี และวางตัวบนพื้นดินไปเชื่อมต่อกับถนนเพชรเกษมที่บริเวณ อ.ชะอำ ระยะทางรวม 47 กิโลเมตร งบประมาณการก่อสร้างราว 56,000 ล้านบาท ทั้งนี้เพื่อย่นระยะทางและระยะเวลาในการเดินทางลงสู่ภาคใต้ และเส้นทางที่อยู่ในทะเลจะช่วยลดปัญหาเรื่องการเวนคืนที่ดิน การแบ่งแยกชุมชนของประชาชนในแนวเขตเส้นทางของโครงการ

โครงการนี้ได้สร้างความวิตกกังวลให้กับชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบ เช่น จังหวัดนครปฐม จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งได้มีข้อคำถามต่อโครงการนี้มากมาย อาทิ เรื่องการ

โครงการปรับปรุงผังเมืองรวมเมืองสมุทรสงคราม : การพัฒนาที่ เจ้าของบ้านต้องร่วมรับรู้

โครงการปรับปรุงผังเมืองรวมเมืองสมุทรสงครามของจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้หมดอายุลงในปี พ.ศ. 2545 และทำการขยายระยะเวลาบังคับใช้ผังเมืองรวมฉบับเดิมออกไปอีก 5 ปี จะหมดอายุภายในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2550 ดังนั้น จังหวัดสมุทรสงครามจึงต้องดำเนินการประเมินผลและปรับปรุงผังเมืองรวมเมืองสมุทรสงครามให้เสร็จสิ้นก่อนที่ผังเมืองรวมจะหมดอายุ แม้ว่าจะมีการชี้แจงจากทางการว่าเป็นการจัดทำเพื่อนำผลการประเมินมาสรุปและเป็นข้อมูลสำหรับการปรับปรุงผังเมืองรวมต่อไป ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและทันต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม เพื่อจัดทำแผนผัง นโยบาย และโครงการ รวมทั้งมาตรการควบคุมโดยทั่วไป เพื่อ

รับฟังการชี้แจงเรื่องการปรับปรุงผังเมือง

มายังเทียบท่าเรือ โดยมีมูลค่าการลงทุน 55,000 ล้านบาท โดยโครงการนี้อยู่ในขั้นตอนของการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ซึ่งกำหนดการศึกษาในช่วงเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน พ.ศ.2550 จากนั้นจะมีการสำรวจความคิดเห็นประชาชนในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2550 เพื่อจะนำผลไปประกอบการพิจารณาคัดเลือกโรงไฟฟ้าของกระทรวงพลังงาน และเตรียมยื่นซองประกวดราคาในวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2552 โรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนแห่งนี้กำหนดว่าจะใช้เชื้อเพลิงถ่านหินนำเข้าจากประเทศอินโดนีเซียและออสเตรเลีย ที่อ้างว่ามีถ้ำและกัมมะถันต่ำ ซึ่งหากได้รับการคัดเลือกและประกาศผลให้เป็นผู้ผลิตไฟฟ้าเอกชนภายในปี พ.ศ. 2550 - 2552 จะทำการก่อสร้างภายในระยะเวลา 5 ปี และเปิดดำเนินการจ่ายไฟฟ้าได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 จากข้อมูลของบริษัทที่เสนอตัวเข้ารับการประมูลการก่อสร้าง ระบุถึงสาเหตุของการเลือกชายฝั่งตำบลบางแก้ว จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นที่ตั้งโรงไฟฟ้าว่า เพราะที่แห่งนี้มีสภาพอากาศเปิดและลมแรงปลอดภัยต่อสภาพที่ก่อให้เกิดมลภาวะ ประชาคมไม่หนาแน่นสามารถสร้างความเข้าใจได้ทั่วถึง การใช้ประโยชน์ในเชิงอุตสาหกรรมที่มีการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดีจะช่วยพัฒนาพื้นที่ได้ บริเวณที่ตั้งติดชายทะเลทำให้การขนส่งถ่านหินทางเรือเป็นไปอย่างสะดวก และตั้งอยู่ในเขตภาคกลางที่มีความต้องการใช้ไฟฟ้าสูง ซึ่งในวันที่ 5 กันยายน 2552 บริษัท ลีอ็อกซ์เลย์ และบริษัท เบ็บค็อก แอนด์ บราวน์ ได้มีการเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ขึ้นเป็นครั้งแรก โดยจัดขึ้นที่หอประชุมองค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรสงคราม มีประชาชนและนักเรียนชาวแม่กลองจำนวนหลายพันคนร่วมแสดงพลังคัดค้านไม่เอาโรงไฟฟ้าแห่งนี้ ซึ่งรวมแล้วมีชาวบ้านจาก 6 จังหวัด ได้แก่ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร เพชรบุรี ราชบุรี กาญจนบุรี และนครปฐม ราวๆ 60,000 คน ร่วมกันลงชื่อคัดค้านและต่อต้านการก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินแห่งนี้

ชาวบ้านบางแก้วหมู่ที่ 6 กล่าวว่า ที่มาร่วมชุมนุมเพราะชาวบ้านหากินทางทะเลโดยตรง ทั้งประมงชายฝั่งและทำนาเกลือจะต้องได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมทั้งผลกระทบจากฝุ่นละออง เสียง กลิ่น และมลภาวะเป็นพิษต่างๆ อีกทั้งตอนนี้ชาวบ้านมีการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมชายฝั่ง มีการปลูกป่าชายเลน

เพื่อเป็นที่อยู่ของสัตว์ทะเล จึงเป็นห่วงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังกล่าวถึงการทำให้ประชากรในหมู่บ้านที่ผ่านมามีชาวบ้านส่วนใหญ่คัดค้าน แต่ส่วนที่เห็นด้วยนั้นเป็นเพราะต้องการจะขายที่ดิน

“...เราคนแม่กลอง อยากจะถามรัฐบาลสักคำว่า ทุกวันนี้รัฐบาลผู้กำหนดนโยบายได้แต่นิ่งเฉยกับชาวบ้าน ทั้งที่แม่กลอง ราชบุรี ระยอง สระบุรี และที่อื่นๆ ปล่อยให้ชาวบ้านคนเล็กคนน้อยต้องเสียเวลาทำมาหากิน ทั้งบ้าน ทั้งงานมาต่อสู้อันตรายแล้วครั้งเล่ากับบริษัท ในขณะที่ต้นเหตุรากเหง้าของปัญหาก็คือนโยบายรัฐแล้วเราจะมีรัฐบาลเอาไว้ทำอะไร...” (สุรจิต ชิริเวทย์, เครือข่ายประชาชนคนรักแม่กลอง)

ในที่สุดหลังการพูดคุยชาวบ้านได้มีการสรุปข้อคิดเห็นเป็นจดหมายเพื่อเดินเท้าไปมอบให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสงครามยังศาลากลางจังหวัด โดยจดหมายมีใจความว่า เครือข่ายประชาชนคนรักแม่กลอง อันเกิดจากการรวมตัวของผู้ที่จะได้รับผลกระทบอันเนื่องมาจากโครงการศึกษาโรงไฟฟ้าพลังความร้อนได้รวมตัวกันเพื่อติดตามความเคลื่อนไหวของการดำเนินโครงการดังกล่าว และในการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนของบริษัท ได้พบคำถามมากมายเกี่ยวกับการดำเนินโครงการศึกษาของบริษัทหลายประการ โดยที่ทางบริษัทไม่สามารถชี้แจงเหตุผลได้ จึงขอคัดค้านกระบวนการดำเนินงานเกี่ยวกับโครงการโรงไฟฟ้าพลังความร้อนจากถ่านหิน พร้อมกับการส่งจดหมาย ชาวบ้านได้แนบรายชื่อผู้คัดค้านโครงการสร้างโรงไฟฟ้าต่อผู้ว่าราชการจังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งได้รับปากในการที่จะปฏิบัติตามความต้องการของประชาชน ต่อมาบริษัทเอกชนรายนี้ไม่เสนอการประกวดราคาก่อสร้างโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากถ่านหินได้ ถือเป็นกรยุทธ์โครงการอย่างสิ้นเชิง

การปรับตัวด้วยกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างพลังท้องถิ่น

ดังจะเห็นว่า นอกจากผลกระทบของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจการเกษตร อุตสาหกรรม และภาคธุรกิจที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชนลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว

ช่วงเวลากว่า 10 ปีที่ผ่านมาชุมชนตำบลแหลมใหญ่ได้เผชิญกับการเปลี่ยนผ่านในหลายสถานการณ์ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงและรวดเร็วกว่าที่เคยเป็นมาในอดีตมากมาย ทั้งจากภายในชุมชนเอง และกระแสจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระแสของการพัฒนาแบบสมัยใหม่ มีผลทำให้คนแหลมใหญ่จำเป็นต้องเลือกตัดสินใจว่าจะให้วิถีของชุมชนก้าวไปอย่างไรจึงจะอยู่รอดอย่างมั่นคง ยั่งยืน

สำหรับคนแหลมใหญ่แล้วไม่ปฏิเสธการพัฒนา และยอมรับว่าการพัฒนามีส่วนช่วยอย่างมากที่ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านดีขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ผลกระทบจากการพัฒนาที่ผ่านมาได้ทำให้ชาวบ้านหลายคนเริ่มตั้งข้อสังเกตกันว่า การพัฒนามักจะมองเห็นแต่ในด้านดี อาทิ เรื่องเศรษฐกิจ และการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น แต่การพัฒนาเหล่านั้น หลายๆ ครั้งต้องแลกกับการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของสภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรทางธรรมชาติ และวัฒนธรรมชุมชน มีการพัฒนาของรัฐหลายเรื่องที่อาจส่งผลเสียโดยที่ไม่สามารถควบคุมหรือแก้ไขได้ดังที่เห็นตัวอย่างมากมาย ซึ่งวาทกรรมการพัฒนาของรัฐนั้น ล้วนแต่ทำให้ชาวบ้านรู้ไม่เท่าทันกับกลไกการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นกฎหมาย กฎระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่อาจจะเป็นสิ่งกีดขวางไม่ให้ชาวบ้านเข้าถึงการพัฒนา ขาดอำนาจการต่อรอง และเสียเปรียบอยู่เสมอ ดังนั้น คนแหลมใหญ่ซึ่งอาจหมายรวมและสะท้อนภาพไปถึงชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ชายฝั่งทะเลอ่าวแม่กลองด้วย จึงมีความเห็นว่าเป็นเรื่องจำเป็นเสียแล้วที่ชาวบ้านจะต้องแสวงหาความรู้ชุดใหม่ที่ต่างไปจากความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและความรู้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นความรู้ฝังลึก (*Tacit Knowledge*) ได้มาจากประสบการณ์ที่ถ่ายทอดมาจากครั้งปู่ย่าตายายแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ ยังมีข้อท้วงติงที่ปฏิเสธไม่ได้เกี่ยวกับการพัฒนาของรัฐที่ผ่านมาว่ายังขาดสิ่งสำคัญอันเป็นหัวใจของการพัฒนา นั่นคือ ขาดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจากชาวบ้าน หากแต่กลับกดทับชาวบ้านให้ยังคงเป็นฝ่ายตั้งรับ และปรับยุทธวิธีในการต่อสู้เพื่อให้เท่าทันกระแสการพัฒนาจากรัฐและจากภายนอกอยู่ตลอดเวลา เพราะหากภาครัฐผู้นำการพัฒนาจะปรับทัศนะการทำงานโดยให้โอกาสชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างจริงจังในการพัฒนาแล้ว จะเกิดการเสริมพลังที่มีอยู่ในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต

ความพยายามในการต่อสู้กับกระแสการเปลี่ยนแปลงของคนแหลมใหญ่นั้นได้รับการปลุกเร้าด้วยกระบวนการเรียนรู้ศักยภาพของตนเองว่า มีทั้งทุนด้านนิเวศที่เป็นฐานทรัพยากรคุณค่ามหาศาล ทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่แข็งแกร่งไม่แพ้ชุมชนอื่นๆ ในแถบชายฝั่งทะเลอ่าวแม่กลอง ซึ่งนับย้อนหลังไปประมาณ 6 - 7 ปีที่โครงการ “เครือข่ายการวิจัยบูรณาการ” ของมหาวิทยาลัยมหิดล โดยสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย ได้เข้ามาดำเนินการวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในตำบลแหลมใหญ่ เพื่อทำให้เกิดการเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนแหลมใหญ่ ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะนำเอาองค์ความรู้ที่ได้นั้นกลับไปขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยโครงการวิจัยเริ่มต้นด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ได้ทำให้ทีมวิจัยและชุมชนได้ทราบประวัติความเป็นมา ผลที่เกิดขึ้นอย่างสำคัญจากกระบวนการเรียนรู้ก็คือ เมื่อมีการจัดเวทีคืนความรู้สู่ชุมชนในรูปแบบของการเสวนาจากนักวิชาการที่ทำงานในพื้นที่ ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน โดยการเข้าร่วมรับฟังของชาวบ้านแหลมใหญ่ พร้อมกับการจัดทำสื่อนิทรรศการทั้งภาพวาดความงามของชุมชนแหลมใหญ่จากศิลปินที่มีชื่อเสียง และจากวิดิทัศน์ชุดแหลมใหญ่ ได้ทำให้คนแหลมใหญ่รู้จักรากเหง้าของตนเอง รับรู้ถึงกรมืออยู่ของศักยภาพของตนเอง และเข้าใจถึงความสำคัญของฐานทรัพยากรอันมั่งคั่งที่ชุมชนเป็นเจ้าของ ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ รักและหวงแหนท้องถิ่นของตนเอง อยากที่จะดูแลรักษาให้คงอยู่อย่างยั่งยืน จากนั้นโครงการวิจัยยังได้ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนในหลายรูปแบบ อาทิ จัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนักวิชาการ ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่างๆ กับชุมชน เปิดพื้นที่ทางวิชาการให้ชุมชนเข้าร่วมประชุมและนำเสนองานกับนักวิชาการในระดับมหาวิทยาลัย และองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนทั้งเวทีใหญ่และเวทีย่อยหลายครั้ง จัดทัศนศึกษาดูงานในโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน จัดนำนักวิชาการ นักเรียนนักศึกษาทุกระดับ สื่อ รวมทั้งผู้ที่สนใจเข้าไปศึกษาดูงาน ฝึกงาน และเยี่ยมชมชุมชนหลายครั้ง ที่สำคัญทีมวิจัยได้ร่วมทำงานกับชุมชนอย่างใกล้ชิดสม่ำเสมอ และให้การยอมรับนับถือว่าชาวบ้านชุมชนตำบลแหลมใหญ่มีศักยภาพ มีความรู้ความสามารถทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับทีมวิจัยได้

อย่างไรก็ตาม หากจะกล่าวถึงการทำงานปฏิบัติการวิจัยที่จะให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนไปพร้อมกันทั้งชุมชน นั้น ยังทำได้ไม่มากนัก ทั้งนี้ เนื่องจากคนในตำบลแหลมใหญ่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มตามเขตที่อยู่อาศัยและการทำมาหากินซึ่งผูกโยงอยู่กับระบบนิเวศ 2 แบบ คือกลุ่มชาวสวนในเขตนิเวศบก และกลุ่มชาวประมงในเขตนิเวศทะเล ซึ่งคนทั้ง 2 กลุ่มนี้มีลักษณะการดำเนินชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพต่างกัน โอกาสที่จะได้มาทำกิจกรรมร่วมกันมีน้อย การขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ในกิจกรรมต่างๆ จึงต้องทำผ่านกลุ่มผู้นำชุมชน อาทิ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. บุคคลผู้เป็นที่ยอมรับนับถือของชาวบ้าน ครู และเจ้าหน้าที่ประจำโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งบุคคลดังกล่าวนี้สามารถเรียนรู้และนำไปพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้เพื่อนำกลับมาใช้ในการขับเคลื่อนชุมชนตำบลแหลมใหญ่ให้ไปในทิศทางที่เหมาะสม โดยคำนึงถึงความมั่นคงและความยั่งยืนของชุมชน

สำหรับภาพรวมของชุมชนตำบลแหลมใหญ่ในปัจจุบัน ยังอยู่ในขั้นตอนการริเริ่มจัดรูปองค์การความร่วมมือทางสังคมอย่างเป็นทางการ และมีความพยายามอย่างยิ่งในการผลักดันที่จะให้ก่อเกิดองค์การความร่วมมือทางสังคม และสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ของชุมชนในการดูแล จัดสรร และใช้ประโยชน์ทรัพยากรหรือสมบัติสาธารณะร่วมกัน มากกว่าที่จะปล่อยให้มิอิสระในการใช้ประโยชน์ได้แบบเสรี (Open access) อย่างที่เคยเป็นมา เพราะทรัพยากรเสื่อมโทรมและลดถอยความอุดมสมบูรณ์ไปมาก ส่วนการใช้แรงงานร่วมกัน หรือกิจกรรมรวมหมู่ก็เกิดจากเงื่อนไขของกิจกรรมทางสังคมมากกว่าเป็นกิจกรรมการผลิต ดังจะเห็นได้จากการร่วมมือในกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณี อาทิ งานประจำปีวัดปากสมุทร งานนมัสการปิดทองหลวงพ่อดำ งานก่อพระเจดีย์ทรายและชนทรายเข้าวัด งานทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานประเพณีลอยเรือ รวมทั้งงานประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต อย่างเช่น งานศพ งานบวช เป็นต้น ซึ่งการรวมตัวเพื่อกิจกรรมดังกล่าวยังคงมีคุณค่าและสำคัญอยู่ เพราะเป็นกลไกทำให้เกิดการบูรณาการทางสังคมของชุมชน ซึ่งการที่ชาวบ้านยังพยายามรักษาความสัมพันธ์แบบเครือญาติเอาไว้ และยังคงมีการพึ่งพาอาศัยเอื้ออาทรกัน แลกเปลี่ยนอาหาร สิ่งของต่างๆ กัน

ของตระกูลเก่าแกในแหลมใหญ่ และบรรพบุรุษเคยเป็นผู้นำในอดีต อีกประการหนึ่ง ที่ตำบลแหลมใหญ่นี้ อธิพิล อำนาจเงิน และอามิสสินจ้างยังเข้าถึงคนแหลมใหญ่ได้ไม่มากนัก ถึงแม้การเลือกตั้งที่ผ่านมาจะมีการแข่งขันเข้มข้นมากขึ้น มีผู้สมัครรับเลือกตั้งกลุ่มใหม่ๆ เพิ่มขึ้น มีทั้งการปลอบและชู่ ด้วยการเสนอให้สิ่งตอบแทนเป็นเงินทอง ตำแหน่งงาน และสัญญาว่าจะให้หลายอย่างที่อ้างว่าจะทำให้คุณภาพชีวิตคนแหลมใหญ่ดีขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ชู่ว่า ถ้าไม่ลงคะแนนเสียงให้ จะไม่ให้ลูกหลานได้งานทำ หรือปลดออก แต่คนแหลมใหญ่ยังมีวิถีปฏิบัติด้านการเมืองท้องถิ่นเช่นเดิม โดยแสดงให้เห็นจากการเลือกคนกลุ่มเดิมเข้ามาเป็นสมาชิก อบต. และทีมผู้บริหาร อบต. ซึ่งผู้ได้รับเลือกตั้งชุดนี้ได้ประกาศเจตนารมณ์เสมือนเป็นสัญญาประชาคมกับคนแหลมใหญ่ไว้ว่า จะพยายามทุกวิถีทางที่จะดูแลรักษาปกป้องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมไว้ให้คนแหลมใหญ่และลูกหลานต่อไปที่น่าสนใจคือ สมาชิก อบต.เหล่านี้เป็นกลุ่มแกนนำของตำบลแหลมใหญ่ที่มีส่วนร่วมและให้การสนับสนุนโครงการวิจัยทำกิน - แม่กลอง มาโดยตลอด ทั้งบางคนยังเป็นนักวิจัยท้องถิ่นในโครงการวิจัยนี้ด้วย ผลการเลือกตั้งเช่นนี้น่าจะบ่งบอกได้ว่า นอกเหนือจากความเชื่อมั่นในตัวผู้นำกลุ่มนี้แล้ว คนแหลมใหญ่ยังแสดงเจตจำนงและเลือกสรรว่าอยากให้ชุมชนของตนมั่นคงและยั่งยืนด้วยฐานทรัพยากรและสภาพแวดล้อมที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ภูมิปัญญา วัฒนธรรมชุมชนแหลมใหญ่
และการพลิกฟื้น

ภูมิปัญญา วัฒนธรรมชุมชนแหลมใหญ่ และการพลิกฟื้น

ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านที่สั่งสมและสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน เพื่อใช้ในการสร้างสรรค์ แก้ปัญหา ปรับประยุกต์วัฒนธรรมและเทคโนโลยีให้เป็นประโยชน์ในการทำมาหากินและมีความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต ซึ่งในวิถีดั้งเดิมนั้นวิถีชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน ทั้งการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติในศาสนา ประเพณี และพิธีกรรม ดังนั้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

ตำบลแหลมใหญ่ เป็นชุมชนที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตเป็นหลัก ทั้งป่าชายเลน แม่น้ำลำคลอง หาดเลน ทะเลตม และดอนหอย ทำให้คนแหลมใหญ่ได้เรียนรู้เพื่อจะมีชีวิตรอดอยู่ได้ตามเงื่อนไขของสภาพธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จนกระทั่งมีการสั่งสมเป็นองค์ความรู้มากมายหลากหลายที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินและการดำรงชีพ ความรู้ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้านและองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรม ความเชื่อ และประเพณีเก่าแก่ของชุมชนได้ทำให้เกิดการบูรณาการทางสังคม และทำให้คนแหลมใหญ่สามารถพึ่งพาตัวเองให้อยู่รอดมาเป็นเวลานานกว่า 100 ปี ภูมิปัญญาแหลมใหญ่ที่สั่งสมกันมานาน จนมีการทำตามๆ กันมารุ่นแล้วรุ่นเล่า ไม่ว่าจะเป็นการทำตามบรรพบุรุษ หรือการทำตามเพื่อนบ้านในละแวกใกล้เคียง โดยทุกวันนี้ยังสามารถเห็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านั้นแฝงอยู่ในคนแหลมใหญ่ ซึ่งเป็นระบบคุณค่าในวัฒนธรรมชุมชนที่สามารถนำมาปรับใช้ ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ให้เป็นเครื่องมือที่มีพลังผลักดันให้ชุมชนมีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง

ภูมิปัญญาเรื่องธรรมชาติ

ในเรื่องความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ คนในตำบลแหลมใหญ่มีความรู้เรื่องระบบน้ำ สภาพดินฟ้าอากาศ ระบบลม สีของน้ำ สีของฟ้า ลักษณะคลื่น ร่องน้ำ พิษพรรณไม้นานาชนิดทั้งป่าชายเลนและบนบก สัตว์น้ำ เครื่องมือประมงและการใช้เครื่องมือประมงในแต่ละสภาพพื้นที่ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของคนและสิ่งแวดล้อมได้อย่างพอดีพอเหมาะ ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป

ระบบน้ำและลม

ระบบน้ำ

พื้นที่ตำบลแหลมใหญ่มีระบบลำคลองที่เชื่อมติดต่อกับลำน้ำแม่กลอง และทะเลอ่าวแม่กลอง ดังนั้น จึงได้รับอิทธิพลของน้ำจืดที่ไหลมาจากทางตอนเหนือตามลำน้ำแม่กลอง และทางชายแดนตะวันตกติดต่อกับอำเภอวัดเพลง อำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี มาปะทะกับอิทธิพลจากน้ำทะเลอ่าวไทย เมื่อถึงเวลาน้ำขึ้น น้ำทะเลจะดันน้ำจืดขึ้นไปก่อน ทำให้ลำคลองในตำบลแหลมใหญ่กลายเป็นลำคลองสามน้ำที่มีทั้งน้ำจืด น้ำกร่อย และน้ำเค็ม ดังนั้น คนแหลมใหญ่จึงจำเป็นต้องรู้จักระบบน้ำเป็นอย่างดี เพื่อที่จะกำหนดแบบแผนการทำมาหากิน และการใช้ชีวิตประจำวันให้สัมพันธ์สอดคล้องกับน้ำ “...จะพักน้ำตาลมะพร้าว หรือจะเริ่มเหนียววง จะลงฝักโกงกาง จะเริ่มกลิ้งนาทำนาเกลือ จะดันน้ำเข้านาทุ่งสาตเลนขึ้นจากร่อง จะหยุดพักน้ำเรือประมงขึ้นคานเพื่อตอกหมันปิดชัน ทาสีเรือใหม่ เหล่านี้ล้วนต้องนึกถึงฤดูกาลของ “น้ำ” ทั้งสิ้น ในกรณีของนาทุ่งกับประมงทะเลยังต้องนึกถึง “ลม” ด้วย...” (สุรจิต ชिरเวทย์, 2548 : 45) นั่นคือต้องรู้จัก “น้ำขึ้น-น้ำลง” “น้ำเกิด-น้ำตาย” “น้ำเข้า-น้ำเย็น” “น้ำกลางวัน-น้ำกลางคืน” โดยฤดูกาลและข้างขึ้นข้างแรมของพระจันทร์ (ตามจันทร์คติ) เป็นหลัก เช่น ดูพระจันทร์ว่าคืนนี้ข้างขึ้นหรือข้างแรม ต้องรู้จักทิศทางและฤดูกาลของลมประจำถิ่น รวมทั้งอาจจะต้องดูทิศทางของดวงดาวให้เป็นเพื่อจะนำเรือกลับเข้าฝั่งด้วย

น้ำขึ้น - น้ำลง ในอ่าวแม่กลองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอ่าวไทยตอนในฝั่งตะวันตก มีการไหลเวียนของน้ำขึ้น - น้ำลงเป็นระบบคู่ (semidiurnal tide) ในรอบ 1 วัน กล่าวคือ มีน้ำขึ้น - น้ำลงวันละ 2 ครั้ง แบ่งเป็นน้ำขึ้น 6 ชั่วโมง และน้ำลง 6 ชั่วโมงสลับกันไป โดยจะขึ้นและลงซ้ำไปวันละประมาณ 50 นาที ตามการโคจรของดวงจันทร์ และชาวบ้านอธิบายถึงวิธีดูน้ำขึ้น - น้ำลงอีกแบบหนึ่งว่า “...เดือนตกน้ำลง เดือนงนน้ำขึ้น...” หมายความว่า ถ้า “เดือน” คือ พระจันทร์ ตกหรือคล้อยลงไม่ตรงศีรษะ แสดงว่าน้ำลง ถ้าเดือน หรือ “ง” ตรงศีรษะ แสดงว่าน้ำขึ้น ซึ่งปกติพระจันทร์จะขึ้นมาตรงศีรษะหลังจากโผล่พ้นขอบฟ้ามาได้ประมาณ 6 ชั่วโมง และตกหลังจากที่ขึ้นมาได้ 12 ชั่วโมง (ละเอียด กลั่นสกุล, สัมภาษณ์)

น้ำเกิด - น้ำตาย เป็นการดูปริมาณน้ำในรอบเดือน น้ำเกิด คือ ช่วงเวลาที่น้ำขึ้นมาก และน้ำลงมาก เริ่มตั้งแต่ช่วงข้างขึ้นหรือข้างแรม จาก 12 ค่ำไปจนถึง 5 ค่ำ โดยช่วงที่มีน้ำเกิดมากที่สุดคือช่วง 15 ค่ำ เรียกว่า “หัวน้ำเกิด” ส่วนน้ำตายคือช่วงเวลาที่น้ำขึ้นไม่มาก เมื่อถึงเวลาน้ำลง น้ำก็จะลงไม่มากเช่นเดียวกัน จะอยู่ในช่วงข้างขึ้นหรือข้างแรมตั้งแต่ 6 ค่ำขึ้นไป จนถึง 11 ค่ำ ซึ่งในช่วงน้ำตายจะเกิดปรากฏการณ์สองลักษณะ คือ “น้ำเทื่อ - น้ำทาม”

น้ำเทื่อ - น้ำทาม คือช่วงที่น้ำขึ้นหรือลงต่ำกว่าช่วงน้ำเกิด กระแสการไหลของน้ำจะน้อย และไม่เชี่ยว ลักษณะของน้ำอยู่ในระดับสูงขึ้น ทั้งๆ ที่น้ำกำลังไหลลง แล้วจู่ๆ ระดับน้ำก็ลดลง แล้วทำท่าเหมือนจะสูงขึ้นอีก (สุรจิต ชีรเวทย์, 2548) ปริมาณน้ำจะขึ้นน้อย ลงน้อย ขึ้นก็ไม่สูง ลงก็ไม่ทันแห่ง

น้ำเข้า - น้ำเย็น จะขึ้นอยู่กับช่วงฤดูกาล หมายความว่า ในแต่ละฤดูกาลในรอบปีหนึ่ง ลักษณะการขึ้น - ลงของน้ำจะไม่เท่ากัน น้ำเข้า เป็นน้ำที่มีปริมาณสูงกว่าน้ำที่ขึ้นในตอนเย็น ส่วนน้ำเย็น คือช่วงที่น้ำขึ้นปริมาณสูงในตอนเย็น ไม่ว่าจะอยู่ในช่วงน้ำเกิดหรือน้ำตาย แต่เมื่อเข้าสู่รอยต่อระหว่างฤดูร้อนกับฤดูฝน หรือในช่วงเดือนเมษายน - พฤษภาคม ช่วงนี้ น้ำและลมจะเริ่มพัดขึ้นไปพัดมา คือเป็นช่วงที่น้ำเข้ากับน้ำเย็นมีปริมาณขึ้นสูงเท่าๆ กัน ภายในวันเดียวกัน แต่จะสูงมากแค่ไหนขึ้นอยู่กับเป็นช่วงน้ำเกิดหรือน้ำตาย ลักษณะแบบนี้เรียกว่า

“สองน้ำ” หรือ “น้ำสองกระดอง” เมื่อเข้าสู่ฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมเป็นต้นไป น้ำเย็นจะค่อยๆ เพิ่มปริมาณขึ้นสูงกว่าน้ำเช้า และจะเป็นเช่นนี้จนกระทั่งราวเดือนตุลาคม น้ำเย็นกับน้ำเช้าจึงจะมีปริมาณเท่ากันเป็นน้ำสองน้ำหรือน้ำสองกระดองอีกครั้ง (สุรจิต ชिरเวทย์, 2548)

นี่คือภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่องระบบน้ำซึ่งจะต้องไปผูกอยู่กับความผันแปรของระบบลมอีกด้วย

เนื่องจากป่าชายเลนเป็นป่าที่ดำรงอยู่ได้โดยมีทางน้ำซอกซอนเข้าถึงและลำน้ำในป่าชายเลนก็มีระดับน้ำขึ้น - ลงตลอดเวลาด้วยอิทธิพลของน้ำทะเล เงื่อนไขการขึ้นลงของกระแสน้ำจึงมีอิทธิพลอย่างสูงต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในตำบลแหลมใหญ่ทั้งหมดมานานนับร้อยปี ด้วยระบบน้ำเป็นตัวกำหนดวิถีการทำมาหากิน ช่วงเวลาทำมาหากินและการดำเนินชีวิตประจำวันของพวกเขา เช่น ช่วงเวลาที่น้ำแห้งมากๆ หรือแห้งขอดคลอง ชาวบ้านจะใช้สวิงสำหรับช้อนกุ้ง กระเปาะ หรือปลาบู่จาก ซึ่งเป็นปลาพื้นถิ่น พบได้ตามบริเวณแพรงหรือลำประโดง หรือใช้วอนลุนเดินลากหาปลาในร่องสวน หากเป็นช่วงน้ำกำลังขึ้นก็จะใช้วิธีจัดช้อนหาปลา และทอดแหตามบริเวณริมคลองสายใหญ่อย่างคลองมอปลัด ซึ่งจะได้กุ้งหรือปลาหลากหลายชนิด อาทิ ปลากระบอก กุ้งนาง กุ้งหลวง ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นน้ำขึ้นหรือน้ำลง น้ำมากหรือน้ำน้อย คนแหลมใหญ่ก็สามารถหากุ้งหาปลา หาหอยได้ทั้งนั้น เพียงแต่ต้องเลือกใช้เครื่องมือหรือวิธีการทำให้เหมาะสมกับสภาพน้ำเท่านั้น

ชาวบ้านที่แหลมใหญ่จะต้องปรับเวลาทำงาน หรือช่วงเวลาออกทำมาหากินให้เข้ากับระบบน้ำแต่ละช่วงฤดูกาล ตัวอย่างเช่น ในฤดูที่เป็นช่วง “น้ำเย็น” บางวันน้ำจะขึ้นหลังพลบค่ำหรือเลยเที่ยงคืน ผู้ที่ทำอาชีพประมงจะต้องปรับเวลาออกทำประมง หากจะออกไปหาหอยตามดอนในทะเลก็ต้องดูระบบน้ำเช่นเดียวกัน อย่างเช่นในช่วงเดือนพฤษภาคม - ธันวาคม จะเป็นช่วงเวลาน้ำแห้งกลางคืน ต้องออกหาหอยในเวลากลางคืน ดังนั้น การทำมาหากินในพื้นที่เช่นนี้จึงไม่สามารถกำหนดเวลาทำงานให้ตรงตามตารางเวลาทุกวันอย่างงานอื่นๆ ได้ แต่ต้องขึ้นอยู่กับว่าช่วงใดที่สภาพน้ำจะเอื้ออำนวยให้ทำงานได้

ระบบน้ำขึ้น - น้ำลง ยังเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในการดำรงชีวิตประจำวันของคนแหลมใหญ่ เช่น ในเรื่องการใช้น้ำอุปโภคบริโภค สุพิน สุขคล้าย หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ปูบิน สมาชิก อบต.เล่าว่า “...เมื่อก่อนคนในบ้านจะออกมารดก้น้ำในช่วงเวลาหัวน้ำขึ้น เนื่องจากน้ำทะเลจะดันน้ำจืดเข้ามาตามคลอง ต้องลองชิมว่าน้ำจืดหรือยัง พอน้ำจืดขึ้นมากก็ต้องเกณฑ์คนในบ้านออกมาช่วยกันตักน้ำสำหรับไว้กินไว้ใช้ เหมือนกับคำสุภาษิตที่ว่า น้ำขึ้นให้รีบตัก ซึ่งเป็นสุภาษิตที่ตรงกับวิถีของคนที่อยู่กับระบบน้ำแบบนี้จริงๆ...” และเนื่องจากคนที่นี่จำเป็นต้องอาศัยเรือเป็นพาหนะเดินทางออกไปท่าธุระหรือติดต่อภายนอกชุมชน โดยในช่วงเวลาปีก่อนปี พ.ศ. 2510 การติดต่อระหว่างคนในตำบลแหลมใหญ่กับที่ว่าการอำเภอและตัวตลาดแม่กลองต้องพายเรือไปนานประมาณ 2 ชั่วโมงต่อเที่ยว ซึ่งช่วงเวลาเดินทางจะขึ้นอยู่กับการขึ้นลงของกระแสน้ำในวันนั้นๆ ด้วย และต้องเร่งทำธุระให้เสร็จก่อนน้ำลง มิฉะนั้นน้ำจะแห้งขุดคลองจนไม่สามารถพายเรือเข้าไปถึงบ้านได้ การเดินทางเข้าออกในพื้นที่จะต้องปรับเปลี่ยนเวลาให้ไปตามช่วงเวลาการขึ้น - ลงของน้ำที่มีการเปลี่ยนแปลงไปทุกวัน อย่างในช่วงเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม ซึ่งเป็นช่วงที่น้ำขึ้นสูงสุดในรอบปี แต่ขณะที่น้ำลงต่ำสุดเรืออาจยังแล่นได้ในคลองบางสายเนื่องจากปริมาณน้ำมีมากกว่าปกติ ด้วยเหตุนี้ บ้านคลองน้อย หมู่ที่ 7 เป็นพื้นที่ป่าชายเลนขึ้นแฉะไม่สะดวกต่อการเดินเท้าหรือใช้พาหนะอื่น เรือจึงเป็นพาหนะที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ และจนถึงทุกวันนี้ แม้จะมีถนนตัดเข้าไปถึงหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านยังคงใช้เรือเป็นพาหนะในการสัญจรอยู่ เพราะถนนที่ตัดใหม่นั้นเป็นเพียงถนนสายหลักของหมู่บ้านและมีระยะทางสั้นๆ ส่วนถนนที่ตัดขอกซอยเข้าไปถึงบ้านชาวบ้านยังทำไม่ได้ หรือแม้แต่พ่อค้าแม่ค้าที่ค้าขายทางเรือไปตามลำคลองก็ต้องดูสภาพน้ำขึ้น - น้ำลงเช่นเดียวกัน หากน้ำแห้งเข้าคลองไม่ได้ก็ขายของไม่ได้ สุพินเล่าว่า “...เรือที่ขายของพวกนี้ไม่ใช่ร้านค้าที่รอลูกค้าเข้ามาซื้อ แต่คนขายต้องเข้าไปหาลูกค้า โดยใช้แตรส่งเสียงเรียกลูกค้า หรืออาศัยขาประจำ เวลาขายก็ต้องแข่งกับน้ำ หากเป็นเรือขายปลาหรืออาหารสดต้องรีบขาย เพราะสินค้าเน่าเสียเร็ว เมื่อก่อนมีทั้งเรือขายของโซ่ห้วย เรือขายหมู ขายผัก ขายปลา ปัจจุบันมีเรือเพียงไม่กี่ลำที่ยังคงขายของตามเส้นทางน้ำ เช่น เรือขายกาแฟ เป็นต้น...”

ลม

นอกจากต้องมีความรู้เรื่องระบบน้ำเพื่อการดำเนินชีวิตประจำวันและประกอบอาชีพทำมาหากินแล้ว คนแหลมใหญ่ยังต้องรู้เรื่องลมเป็นอย่างดีด้วย เพราะน้ำและลมคือตัวกำหนดเวลา พื้นที่ และแบบแผนการทำมาหากินของคนแหลมใหญ่ ชาวบ้านที่นี่ได้เรียนรู้และสั่งสมภูมิปัญญาในเรื่องน้ำและลม เพื่อจะปรับตัวให้สอดคล้องกับเวลาและฤดูกาลต่างๆ ว่าถึงเดือนใดจะหยุดพักการทำงาน หยุดทำการผลิต ชาวบ้านที่เป็นอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดิน หรือเป็นชาวสวนจะอาศัยความรู้เรื่องน้ำ ส่วนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ชายทะเลจะต้องรู้ดีทั้งเรื่องน้ำและลม (สุรจิต ชีรเวทย์, 2548 : 45)

พื้นที่ของตำบลแหลมใหญ่ ปากอ่าวแม่กลองนี้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมประจำฤดู 2 ชนิด คือลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ที่พัดพาความชุ่มชื้นและฝนมาจากอ่าวเบงกอลและทะเลอันดามันในช่วงเดือนพฤษภาคม - กันยายน และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดเอาความเย็นและแห้งแล้งมาจากประเทศจีนจนถึงอ่าวไทยตอนใต้

ลมที่อยู่ในระบบภูมิปัญญาของชาวบ้านนอกเหนือไปจากลมประจำฤดูที่กล่าวมาแล้ว คือ ลมประจำถิ่น ซึ่งละเอียด กลั่นสุก ได้อธิบายว่า “...อย่างเดือนสิบเอ็ดนี้ ‘ลมตะวันออกเฉียง เดือนสิบสอง ลมว่าว เดือนสามถึงเดือนห้า ลมบายเดือนหกถึงเดือนเจ็ด ลมไก่อ๊ไก ส่วนเดือนแปดถึงเดือนเก้านี้หน้าฝน ลมมันมาทุกทิศ ไม่ใช่แค่นี้ ยังมีลมเชิง ลมว่าวอุกา ลมบายตะเภา ลมไถตันหรือสลัดันด้วย...”

เรื่องลมประจำถิ่นนี้ เด็ช นิมนานูทย์ ได้อธิบายว่า ตามที่ตนทบทวนจาก การบรรยายของนายสุรจิต ชีรเวทย์ ผนวกกับความรู้เดิมของตน สามารถสรุปได้ว่า พื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ที่ตั้งอยู่ปากน้ำแม่กลองได้รับอิทธิพลจากลมประจำถิ่นใน อ่าวไทยตอนใน หรืออ่าวรูปตัว ก โกว โดยลมประจำถิ่นจะแบ่งย่อยสอดคล้องกับ ลมมรสุมทั้ง 2 ชนิดที่เป็นลมหลักของภูมิภาค โดยแบ่งเป็นลมฝ่ายเหนือ 6 เดือน อยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมฝ่ายใต้ 6 เดือน อยู่ ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ แล้วแบ่งซอยออกเป็น 11 ลม ซึ่ง จะค่อยๆ เคลื่อนบ่ายทิศทางไปปีนวงกลมในรอบปีหรือรอบวัฏจักร หากเริ่มต้น ตั้งแต่เดือนกันยายนถึงตุลาคม เป็นลมพัดหลวง จะพัดเข้าทางทิศตะวันตกเฉียง เหนือ พอลมหนาวเข้ามาลมพัดหลวงจะเร่ไปทางทิศเหนือเป็นลมว่าว หรือถ้าไป ทางตะวันออกเฉียงเหนือจะเป็นลมว่าวอุกา พัดในช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน ผนจะสั่งฟ้า จากนั้นในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม ลมจะพัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลมอุกา แล้วลมอุกาจะพัดไปทางตะวันออกเป็นลมตะวันออก ในช่วงเดือนธันวาคมถึงมกราคม จากนั้นจะพัดเข้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นลมบ่ายตะเภา ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม พอถึงเดือนเมษายนไป จนถึงพฤษภาคม ลมจะพัดเข้าทางทิศใต้เป็นลมบ่ายในตอนกลางวัน แต่ใน ช่วงเย็น กลางคืน ไปจนถึงเช้า จะเป็นลมสลัดันพัดเข้าทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งในช่วงนี้ลมพัดแรงจัดทำให้คลื่นแรง ส่งผลต่อการกัดเซาะชายฝั่งของพื้นที่ แหลมใหญ่ทุกปี จากนั้นลมจะพัดเข้าทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ สูงขึ้นไปเป็นลม พัทยา พัดในช่วงเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม และพัดเข้าทางทิศตะวันออกใน เดือนกรกฎาคมถึงสิงหาคม เป็นลมตะวันตก จากนั้นในเดือนสิงหาคมถึงกันยายน จะพัดเข้าทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือเป็นลมเชิง

องค์ความรู้เรื่องระบบน้ำและลมนี้นี้ล้วนเกิดจากประสบการณ์ตรง โดย ผ่านการสังเกตซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกลายเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดกันมาจาก บรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ทำให้คนแหลมใหญ่สามารถกำหนดวิถีชีวิต กำหนดอาชีพ วิธีการทำมาหากิน รวมถึงการบริหารจัดการกิจกรรมในชีวิตประจำวัน และอาชีพ ของตนเองได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับเงื่อนไขข้อกำหนดทางธรรมชาติ

ภูมิปัญญาในเรื่องการทำมาหากิน

องค์ความรู้และภูมิปัญญาของคนแหลมใหญ่เกี่ยวกับการทำมาหากินมีอยู่มาก ไม่ว่าจะเป็นการทำน้ำตาลมะพร้าว การทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งได้กล่าวถึงโดยละเอียดไว้ในหัวข้อการทำมาหากินแล้ว แต่ยังมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำมาหากินที่น่าสนใจซึ่งกำลังจะสูญหาย เนื่องจากในปัจจุบันไม่ได้ทำกันแล้วหรือมีทำอยู่ไม่กี่ราย องค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านี้ ได้แก่

การทำนาในร่องสวน

ในอดีตชุมชนตำบลแหลมใหญ่เคยทำนาในร่องสวน นับเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สามารถใช้ผืนดินทำกินได้อย่างชาญฉลาด เพราะสำหรับคนแหลมใหญ่ที่อยู่ริมคลองหรืออยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลเข้านั้น อาชีพหลักที่สำคัญคือ การทำน้ำตาลมะพร้าว โดยชาวบ้านได้จัดแต่งที่ดินทำกินยกขึ้นเป็นร่องสวนแล้วปลูกมะพร้าวบนอร่อง (หลังร่อง) ส่วนในท้องร่อง (คลอง) ก็ดำนาปลูกข้าวเอาไว้กิน ในระหว่างที่รอให้มะพร้าวออกดอก (จั่น) จนสามารถปาดเอาน้ำตาลได้ ชาวสวนจึงดัดแปลงท้องร่องสวนให้กลายเป็นนาข้าวขนาดย่อม ด้วยเหตุผลที่ เด็ช นิมนานุทย์ บอกว่า “...พอทำตาลมะพร้าว มะพร้าวยังไม่แตกผล ยังไม่มีรายได้ ก็มาปลูกข้าวไว้กินเอง เพราะจะได้ไม่ต้องไปซื้อข้าวกิน...” การทำสวนมะพร้าวกับการทำนาในร่องสวนจึงทำควบคู่กันไป เป็นการทนาดำปีละครั้ง พันธุ์ข้าวที่ใช้ต้องเป็นพันธุ์ที่ทนน้ำเค็มได้ คือ พันธุ์ประตู (สุข สุวรรณาราม, สัมภาษณ์) และเหลืองปะทิว

ลักษณะพื้นที่ร่องสวนของแหลมใหญ่จึงมีความแตกต่างจากร่องสวนแถบอัมพวาหรือร่องสวนทั่วไป กล่าวคือ ร่องสวนที่แหลมใหญ่จะมีท้องร่องที่กว้างกว่าพื้นที่อื่นเพื่อใช้พื้นที่ร่องสวนปลูกข้าว โดยแต่ละร่องมีความกว้างประมาณ 3 - 4 ไร่ ภายในร่องสวนทำรางน้ำไว้ 1 - 2 ราง สำหรับเป็นทางระบายน้ำออก

การทำนาข้าวในร่องสวนเริ่มต้นด้วยการตกกล้าที่หลังร่องบริเวณที่ปลูกมะพร้าวไว้ รอให้ต้นกล้าเจริญเติบโตพอได้ขนาดจึงนำมาปักดำในท้องร่อง บางครอบครัวไปซื้อต้นกล้ามาจากอัมพวา หรืออำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี หรือบางรายไปฝากคนรู้จักตกกล้าที่ปากท่อแล้วเอาเรือบรรทุกกล้าลงมาปลูก ดังนั้น

ในการยกร่องทำสวนมะพร้าวจึงต้องคำนึงถึงการปลูกข้าวด้วย จะต้องขุดลอก
ท้องร่องกว้างๆ เพื่อให้มีเนื้อที่ดำนาหลายๆ การทำนาแบบนี้ไม่มีการกักน้ำ แต่ปล่อยให้
น้ำขึ้นน้ำลงตามธรรมชาติ โดยเริ่มทำกันในช่วงที่ฝนตก ราวเดือนพฤษภาคมพอ
น้ำเหนือไหลลงมาก็เริ่มตกกล้า เดือนมิถุนายนเป็นช่วงเวลาที่ต้องดำนาให้เสร็จ
เพราะมีน้ำจืดจากกาญจนบุรีไหลลงมา พอเข้าสู่เดือนกรกฎาคมข้าวเริ่มโต
ช่วงเดือนกันยายนถึงตุลาคม ข้าวจึงเริ่มตั้งท้องและออกรวง เมื่อถึงเดือนสิบสอง
หรือเดือนพฤศจิกายนน้ำเค็มหรือน้ำกร่อย เพราะไม่มีน้ำเหนือไหลลงมาแล้ว
ข้าวเหลืองพอดีจึงเก็บเกี่ยว ข้าวที่ปลูกแถบนี้งามมาก เนื่องจากได้ร่มเงาของต้น
มะพร้าว และต้นสูงเลยหัวคน เพราะต้องออกรวงหนีน้ำ ได้ผลผลิตต่อรวงมาก
และเมล็ดใหญ่ แต่มีข้อเสียคือ หากมีพายุมาต้นข้าวจะล้ม หากเกี่ยวรวงไม่ทัน
ข้าวแช่น้ำจะเน่า เสียหายได้ พอรวงข้าวสุกมีการลงแขกเกี่ยวข้าว แล้วจึงนำไป
นวดตามลานนวดข้าวซึ่งมีหลายแห่ง เช่น ลานตาอ่อง ลานตาห้อย และลานตาเป่ง
โดยเสียแค่ค่าวัวลานที่ใช้นวดข้าว จากนั้นจึงนำมาตำข้าวกินเอง แต่ถ้าต้องการ
สีข้าวก็ต้องไปสีที่โรงสีของคนจีนที่บ้านปากวน ตำบลปลายโพงพาง อำเภออัมพวา
เรียกกันว่า โรงสีกิ่งละ

ศัตรูพืชของนาในร่องสวนนั้นคือ ตัวเพลี้ย ชาวบ้านมีวิธีแก้ไขด้วย ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบทอดต่อกันมาด้วยการใช้ต้นเต่าร้างมาปักบริเวณร่องน้ำ ศัตรูพืชที่พบบากอีกประเภทหนึ่งคือบรรดานกหลายชนิดที่มารุมกินข้าวของชาวบ้าน เช่น นกกระจาบ นกกะทิง (นกกะตืดขี้หมู) ซึ่งเป็นนกประจำถิ่น สุพิน สุขคล้าย เล่าว่า “...เวลานกมาที ท้องฟ้ามืดเลย มันมาเจียบกริบ แต่มันจะกระจายๆ กันไปกินที่นั่นด้วย เพราะเราปลูกข้าวกันเยอะ พอมันอิ่มมันก็ไปเราไม่ได้ใช้ยามาแมลง...” แม้ว่าจะมีศัตรูพืชมาก แต่ผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้มากบ่งบอกได้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหลมใหญ่ กล่าวคือ ปลูกข้าวในพื้นที่ 1 ไร่ ได้ข้าว 100 ถัง เรียกได้ว่าปลูกข้าวหนึ่งปีทำให้มีข้าวกินข้ามปีเลยทีเดียว

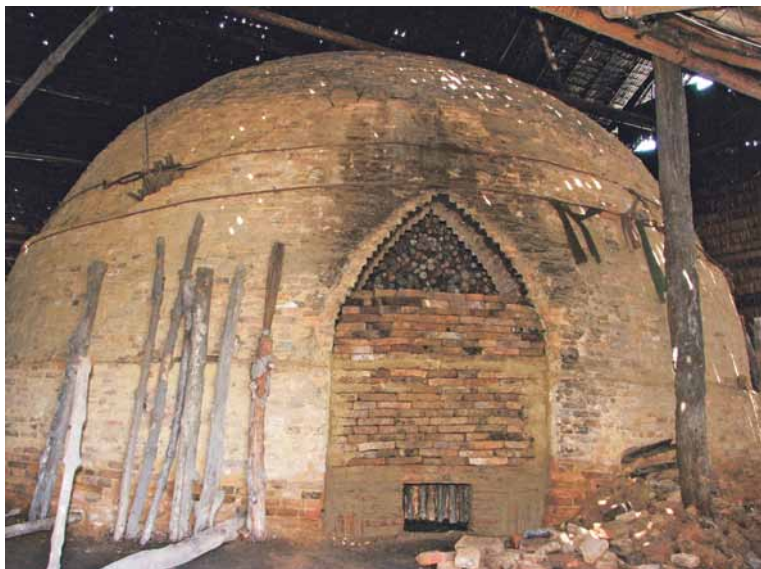
ในเรื่องพิธีกรรมของการทำนา ชาวสวนมะพร้าวตาลแหลมใหญ่ที่ปลูกข้าวในร่องสวนมีการประกอบพิธีกรรมเช่นเดียวกันกับชาวนาในพื้นที่อื่นๆ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการขอพรและขอขมาต่อพระแม่โพสพ อาทิ วันที่ลงปักข้าววันแรกจะต้องเลือกวันดี เช่น วันพฤหัสบดี หรือวันเสาร์ ตรงกับสามคำ หกคำ หรือเจ็ดคำ พิธีรับขวัญข้าวต้องทำพิธีถึงสามครั้ง คือ ครั้งที่หนึ่งเมื่อข้าวตั้งท้อง ซึ่งเลือกทำกันในวันศุกร์ เพราะเชื่อว่าจะทำให้คนในครอบครัวมีความสุข ทำพิธีด้วยการนำดาบดิบไปที่ผูกรวงข้าวกลางแปลง มีกล้วย ส้ม เป็นเครื่องเช่นสังเวद्यพระแม่โพสพ ครั้งที่สองเมื่อข้าวออกรวง และครั้งที่สามเมื่อเอาข้าวขึ้นยุ้ง ชาวบ้านจะนำรวงข้าวใส่กระบุงแบกเข้าไปในยุ้ง และบอกกล่าวขอพรจากพระแม่โพสพว่า “ขอให้ม่กินอย่าให้พร่อง มีกินตลอด จะได้กินไม่หมด”

ในเวลาต่อมา ชาวบ้านทำสวนมะพร้าวตาลกันมากขึ้น เพราะเงินเริ่มเข้ามา มีบทบาทในการใช้จ่ายมากกว่าแต่ก่อน และเมื่อการทำน้ำตาลขายได้ราคาดีกว่า จึงเอาเงินไปซื้อข้าวแทนที่จะเสียเวลามาปลูกกินเอง และเหตุผลอีกประการหนึ่งก็คือ เมื่อต้นมะพร้าวสูงขึ้น ใบเกยกันหนาจนกระทั่งแสงแดดส่องถึงพื้นดินได้น้อย ทำให้ข้าวไม่ออกรวง ประกอบกับทางการสร้างเขื่อนขวางลำน้ำแม่กลองตอนบน ชาวบ้านไม่สามารถบริหารจัดการน้ำได้ด้วยตัวเองเพื่อให้เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูกของตนเหมือนเมื่อก่อน คนในตำบลแหลมใหญ่จึงต้องเลิกทำนากันไปจนหมดเมื่อราวๆ 30 กว่าปีที่ผ่านมานี้เอง

การเผาถ่าน

การเผาถ่านเป็นอาชีพดั้งเดิมของคนในตำบลแหลมใหญ่ หมู่ที่ 7 บ้านคลองสองร่องและบ้านคลองน้อย เนื่องจากในหมู่ที่ 7 ซึ่งมีพื้นที่อยู่ติดทะเล มีน้ำทะเลท่วมถึง เป็นป่าชายเลนที่ไม่มีไถ้งกอที่นำมาเผาถ่านคุณภาพดีให้ความร้อนสูง ขายได้ราคาดีกว่าถ่านไม้ชนิดอื่น ลักษณะสำคัญของไม้ไถ้งกอเป็นไม้โตเร็ว ใช้เวลาปลูกประมาณ 8 - 12 ปี ก็สามารถนำไปเผาถ่านได้ ในอดีตไม้ไถ้งกอเป็นไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่ในเวลาต่อมาเมื่อมีการสร้างเตาเผาถ่านขึ้นหลายเตา ไม้ไถ้งกอจากธรรมชาติมีไม่เพียงพอ จึงต้องมีการปลูกขึ้นใช้ทดแทนธรรมชาติ ไม้ไถ้งกอที่ปลูกในพื้นที่หมู่ที่ 7 ของตำบลแหลมใหญ่ จะโตเร็วกว่าไม้ไถ้งกอที่ปลูกในแหล่งอื่น คือใช้เวลาประมาณ 8 ปี ก็ตัดไปเผาถ่านได้แล้ว ต่างจากไม้ไถ้งกอจากตำบลยี่สาร จะต้องใช้เวลาถึง 10 - 12 ปี ดังนั้น บริเวณหมู่ที่ 7 จึงมีการปลูก

เตาเผาถ่าน

ป่าโกงกาง

ป่าโกงกางเป็นจำนวนมาก กล่าวได้ว่า บ้านคลองสองร่องและบ้านคลองน้อย เป็นแหล่งใหญ่ที่เผาถ่านโกงกางแหล่งเดียวของตำบลแหลมใหญ่ในอดีตเฉพาะหมู่ที่ 7 มีเตาเผาถ่านราว 30 เตา (เตาขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 เมตร สูง 3 เมตร) แต่ละเตาจะได้ถ่าน 70 - 80 ทาบ (ทาบละ 60 กิโลกรัม) ทำการเผาพร้อมกันทุกเตา โดยแต่ละเตานั้นใช้ไม้โกงกางขนาดความยาว 1.30 เมตร ถึง 15,000 ท่อน หลังจากจัดเรียงท่อนไม้เข้าเตาจนเต็มก็เริ่มเผา ใช้เวลาตั้งแต่จุดไฟเผาจนนำถ่านออกจากเตาประมาณ 23 - 26 วัน การเผาถ่านอันมีกรรมวิธีหลายขั้นตอน ตั้งแต่การตัดไม้ออกจากป่าจนกระทั่งนำถ่านออกขาย ได้นำมาซึ่งอาชีพของชาวบ้านหมู่ที่ 7 บ้านคลองสองร่องและบ้านคลองน้อย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สนั่น บุตรเพียร บอกเล่าถึงเตาเผาถ่านในบริเวณปากคลองสองร่องว่า เดิมบริเวณปากคลองสองร่องมีเตาเผาถ่านอยู่ 3 แห่ง คือ เตาของนายช้อย แพทย์จะเกร็ง จำนวน 3 เตา นายดำ โยชนัน 3 เตา และเตาของนางเนย ลิปิสุนทร

กับนางแก้ว นนทรักษ์ สองพี่น้อง มีเตาจำนวนมากที่สุด คือ 18 เตา ซากเตาที่เลิกกิจการไปยังมีหลงเหลือให้เห็นอยู่ และยังมีเตาที่นายทวี สมศักดิ์ เขาทำต่ออยู่อีก 4 เตา ทำการเผาถ่านโกงกางมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545

วิเชียร เดชบุญ (สัมภาษณ์) ชาวบ้านคลองสองร่อง มีอาชีพทำประมงชายฝั่งและทำวังกุ้งแบบธรรมชาติ ได้เล่าถึงเตาเผาถ่านที่หมู่บ้านคลองสองร่องว่า บริเวณนี้มีการทำเตาเผาถ่านมานานแล้ว เขาเองยังเคยรับจ้างขนไม้ออกจากป่า ในสมัยนั้นมีการเผาถ่านไม้โกงกางกันมาก เฉพาะของนางเนยและนางแก้ว มีเตาเผาถ่านขนาด 10 คอก ในบริเวณเดียวกันถึง 18 เตา และยังมีเตาเผาถ่านของนายดำอีก 3 เตา ทำการเผาถ่านส่งขายภายในจังหวัดและต่างจังหวัด โดยเฉพาะตลาดในกรุงเทพฯ ย่านสุรวงศ์ ใช้การขนส่งทางเรือเอี่ยมจุ่น ชาวบ้านบริเวณนี้จึงมีรายได้จากการรับจ้างตัดไม้และใช้แรงงานในการขนถ่านมากกว่าการออกทะเล เพราะสมัยนั้นการออกทะเลมีรายได้น้อยกว่าการรับจ้างตัดไม้ ซึ่งต่างกับปัจจุบันที่การออกทะเลมีรายได้มากกว่า ทั้งนี้เพราะความต้องการสัตว์ทะเลมีมากกว่า ประกอบกับความนิยมใช้ถ่านในการหุงต้มมีน้อยลง คนหันไปใช้แก๊สหุงต้มเพราะสะดวกกว่าใช้ถ่าน

ณรงค์ เดชบุญ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 บ้านคลองสองร่อง เล่าว่า ในสมัยก่อนเมื่อชาวบ้านคลองสองร่องมีลูกผู้ชายเกิดใหม่ จะไปปลูกไม้โกงกางไว้ เมื่อครบวชก็จะตัดไม้โกงกางไปขาย นำเงินที่ได้มาจัดงานบวชลูกชาย แสดงให้เห็นว่าในอดีตเมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา การเผาถ่านและอาชีพที่เกี่ยวข้องกับเตาเผาถ่านเป็นอาชีพที่มีความสำคัญของชาวบ้านคลองสองร่อง สังเกตได้จากทุกบ้านที่ให้คำสัมภาษณ์มีขวานที่ใช้ในการตัดไม้ และด้ามขวานทำด้วยไม้โกงกาง ส่วนคนที่เป็นเจ้าของเตาเผาถ่านมักเป็นคนที่มีที่ดินอยู่ในบริเวณนี้มาก และเป็นนายทุนผู้รับซื้อไม้มาเผาถ่าน เมื่อไม้ในที่ดินของตนตัดไม่ทันหรือโตไม่ทันใช้ นอกจากนี้เจ้าของเตาเผาถ่านยังเป็นพ่อค้าคนกลางนำถ่านไปจำหน่ายในท้องตลาดเองด้วย

อาชีพและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเผาถ่าน

อาชีพปลูกโก่งกาง เป็นอาชีพที่ชาวบ้านทำต่อหลังจากเลิกปลูกมะพร้าว โดยซื้อลูกโก่งกางจากคลองน้อย (100 ลูก ราคา 1 บาท) นำมาปลูกบริเวณร่องสวนมะพร้าว วิธีการปลูกโก่งกาง คือ นำฝักโก่งกางไปปักในพื้นที่ โดยส่วนมากเป็นการจ้างปลูกเหมาจ่ายเป็นไร่ ซึ่งในปัจจุบันราคาเหมาฝักโก่งกางและค่าจ้างปลูกไร่ละ 2,500 บาท เมื่อมีการตัดไม้แล้วจะต้องมีการปลูกใหม่ทดแทนในแปลงที่ตัดทันที และเมื่อยังมีมีการตัดป่า มีการเผาถ่าน ก็จะมีการปลูกป่าหมุนเวียนกันอยู่เช่นนี้ การปลูกป่าจึงเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้โดยคนตัดไม้ก็จะเป็นคนรับจ้างปลูกป่าด้วย แต่ในปัจจุบันผู้ประกอบการอาชีพปลูกป่าเหลือน้อยลง เพราะในปีหนึ่งๆ มีการปลูกป่าโก่งกางในบริเวณนี้ไม่เกิน 100 ไร่

อาชีพตัดไม้โก่งกาง การตัดไม้เป็นอาชีพที่ทำกันมากในพื้นที่หมู่ 7 บ้านคลองสองร่อง และบ้านคลองน้อย คนที่มีความชำนาญในการตัดไม้ในอดีตมาจากตำบลบางตะบูน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี เพราะบริเวณนั้นมีการเผาถ่านมาก่อน แล้วขยายมาบริเวณแหลมใหญ่ คนตัดไม้จะต้องเคลื่อนย้ายไปตลอดแล้วแต่เจ้าแก่ (ส่วนมากคือเจ้าของเตาเผาถ่าน) ว่าจะไปเผาไม้ในป่าบริเวณใดก็ต้องย้ายไปปลูกที่พักรั่วครวราที่เรียกว่า “กระเตง” ที่นั้น โดยการตัดไม้ที่เรียกว่า 1 ขวาน ต้องมีคนช่วยอย่างน้อย 1 คน คือ มีคนตัด และคนแบกนำมาเลื่อยเป็นท่อนท่อนละ 1.30 เมตร แล้วจึงหุบเปลือกโก่งกางออก เพราะการเผาถ่านไม้โก่งกางนิยมหุบเปลือกออกก่อนเมื่อนำไปเผาจะได้ถ่านที่สวยกว่าไม่ได้หุบเปลือก จากนั้นจึงขนมาเรียงไว้ข้างแพรง (เป็นคลองเล็กๆ ที่ขุดเข้าไปในป่าให้เรือเข้าไปขนไม้ออกจากป่า เพราะป่าชายเลนดินจะเปียกตลอดเวลา ขนส่งทางบกไม่ได้) ดังนั้น คนตัดไม้จึงพากันไปทำอาชีพนี้กันเป็นครอบครัว ในวันหนึ่งๆ คนตัดไม้ 1 ขวาน จะได้ไม้โก่งกางท่อนละ 1.30 เมตร ประมาณ 300 - 500 ท่อน ในอดีตเมื่อ 20 ปีก่อน ได้ค่าแรงท่อนละ 25 - 50 สตางค์ แต่ในปัจจุบันได้ท่อนละ 80 สตางค์ ถึง 1 บาท แล้วแต่ความสะดวกในการขนส่ง ความหนาแน่นของไม้โก่งกางในพื้นที่ ถ้าป่าไหนมีไม้แน่นค่าจ้างต่อท่อนจะถูกกว่า ความใกล้ไกลในการขนส่ง และความห่างจากบ้านที่อยู่อาศัย ในปัจจุบันคนตัดไม้ 1 ขวาน มีรายได้ประมาณ 300-500 บาทต่อวัน

ในสมัยก่อนตำบลแหลมใหญ่มีเตาเผาถ่านมากถึง 22 เตา ปัจจุบันเหลือเพียง 2 เตา เนื่องจากไม้โกงกางเริ่มมีน้อยลงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2511 และหมดไปโดยไม่สามารถปลูกทดแทนได้ทัน พอถึงปี พ.ศ. 2526 ชาวบ้านจึงเลิกตัดไม้ เพราะในปีนั้นพื้นที่ป่าโกงกางจำนวนมากถูกเข้าไปทำวังกุ้งกุลาดำ ประกอบกับมีเชื้อเพลิงอื่น เช่น ไฟฟ้า แก๊ส ทำให้ความนิยมการใช้ถ่านลดน้อยลง

ปัจจุบันในตำบลแหลมใหญ่ยังมีคนที่เคยทำอาชีพตัดไม้ และบางคนยังคงทำอยู่อีกหลายรายคือ ชาวบ้านหมู่ที่ 7 บ้านคลองน้อย ได้แก่ นายบุญรอด เอี่ยมสะอาด วัย 42 ปี มีอาชีพตัดไม้มา 20 ปี นายทองปลิว คงศรี วัย 51 ปี มีอาชีพตัดไม้มา 30 ปี และนางมาลี ชมภูทวีป วัย 46 ปี

ตัดไม้โกงกาง

ไม้โกงกางที่ตัดจากป่าชายเลน

อาชีพรับจ้างขนไม้และขนถ่านออกจากเตา ทวี สมศักดิ์ ผู้เช่าเตาเผาถ่านมาทำกิจการใหม่ บอกเล่าถึงคนรับจ้างขนไม้และขนถ่านออกจากเตาว่า คนพวกนี้เป็นแรงงานรายวัน ทำหน้าที่ขนไม้ที่ตัดจากป่าเอามากองไว้บริเวณเตาเผาถ่าน และมีหน้าที่ลำเลียงไม้ไปตั้งในเตาเตรียมไว้ให้โช้ธูมาใส่ไฟเผา และพอล่าถ่านสุก เปิดเตา รอให้เย็นลงแล้วจะขนถ่านออกจากเตา โดยเจ้าของเตาจ้างเป็นรายวัน วันละ 150 - 200 บาท ถ่าน 1 ต่อก เสียค่าจ้างประมาณ 2,500 - 3,000 บาท ใช้แรงงาน 3 - 5 คน

โซ่อู๋ ผู้ทำหน้าที่ควบคุมการเผาถ่าน ได้ค่าจ้างเป็นรายเดือน หรือคิดราคาเป็นเตา โซ่อู๋จะต้องเป็นผู้มีความชำนาญในการเผาถ่าน จะต้องใส่ไฟหน้าเตาตลอดช่วงเวลากการเผาถ่าน โซ่อู๋จึงต้องอยู่ในโรงถ่าน 24 ชั่วโมง ในขณะที่ไม่ยังไม่เป็นถ่าน เพราะต้องคุมไฟที่หน้าเตาไม่ให้ดับ ถ้าไฟดับไม้ในเตาจะลุกเป็นไฟทำให้ถ่านเตานั้นเสียหาย เจ้าของเขาขาดทุน โซ่อู๋ยังต้องมีความรู้เรื่องสีของควันในขณะที่เผาถ่านว่าควันสีอะไร กลิ่นของควันเป็นอย่างไร เช่น ควันสีขาวมีกลิ่นฝาด ไม้ในเตายังไม่เป้นถ่าน ควันสีขาวใสมีกลิ่นเปรี้ยว ไม้ในเตาจะเป็นถ่านเกือบใช้ได้ ควันใสกลิ่นจืดเป้นถ่านทั้งท่อน (สังวาลย์ เปลือมอสาสัย, โซ่อู๋, สัมภาษณ์) จากนั้นจึงปิดเตา รอให้ความร้อนในเตาลดลงจนเย็น แล้วจึงเปิดเตาขนถ่านออกไปจำหน่ายได้ โซ่อู๋ถือว่าเป็นบุคคลสำคัญที่ทรงภูมิปัญญาในการเผาถ่าน จึงมีค่าตัวสูง โดยมากมักจ้างกันเป็นเดือนเดือนละ 5,000 บาท ขึ้นไป หรืออาจจะเหมาเป้นเตา เตาละ 2,500 บาท ซึ่งโซ่อู๋ทำงานจริงเพียง 13 - 15 วัน ตั้งแต่เริ่มใส่ไฟ เมื่อดับแล้วก็ไม่ต้องเฝ้า จึงจัดว่ามีรายได้สูงมาก และเจ้าของเขาจะต้องไว้ใจได้ (ทวี สมศักดิ์, สัมภาษณ์)

ช่างก่อเตา เตาเผาถ่านที่ใช้เผาไม้โกกวางเป้นเตารูปโดม ใช้ก่อด้วยอิฐทูนไฟ ใช้ดินเหนียวก่อ ไม้ใช้ปูนซีเมนต์ เพราะซีเมนต์เมื่อถูกความร้อนจะรุกรดตีไฟจึงต้องใช้ดินอย่างเดียว (ดินที่ใช้จากอำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี) โดยจะนำดินมาเลือกรากไม้ออกให้หมด แล้วนำไปแช่น้ำจนเป้นโคลน ใช้ทำย่ำจนดินเหนียวแล้วจึงนำไปก่อ

ช่างก่อเตาเผาถ่านต้องมีความชำนาญและคิดคำนวณเป้น ถ้าไม่เช่นนั้นเวลาก่อจะไม่สามารถทำเป้นรูปโดมได้ ช่างที่ก่อจะต้องก่อกจนนำอิฐแผ่นสุดท้ายไปปิดยอดโดมได้พอดี และถ้าก่อไม้ได้สัดส่วนจะใช้เผาถ่านไม้ได้ การจ้างก่อเตาขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 เมตร สูง 3 เมตร (10 คอก สูง 6 คอก) ไม่รวมค่าดินและอิฐ เฉพาะค่าแรงอย่างเดียว เตาละ 25,000 - 30,000 บาท (สมบัติเทียนพรหมณี, หัวหน้าช่างก่อเตาจังหวัดเพชรบุรี, สัมภาษณ์)

ภูมิปัญญาเรื่องประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ

พิธีลอยเรือ : จากประเพณีความเชื่อของครอบครัวสู่ประเพณีชุมชน

ได้กล่าวมาแล้วว่า คนแหลมใหญ่เหมือนกับคนไทยทั่วไปที่มีการเคารพนับถือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ด้วยความเชื่อว่าพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์สามารถควบคุมธรรมชาติ ท้องฟ้า ท้องทะเล และคลื่นลมให้สงบลงได้ สามารถลดบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ทำมาหากินไม่ผิดพลาด ทำให้เกิดความอบอุ่นมั่นคงและปลอดภัยได้ นอกจากความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมที่เนื่องด้วยความเชื่อเกี่ยวกับชีวิต อาทิ โคนจุก บวชนาค แต่งงาน ทำบุญบ้าน และงานศพแล้ว ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน อาทิ การเซ่นสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพทำกินต่างๆ ก็มีการปฏิบัติกันอยู่เสมอมีได้ขาด เช่น การไหว้เตาตาล เตาเผาถ่าน การบูชาแม่ย่านางเรือ เป็นต้น ประเพณีชุมชนที่ทำกันตามเทศกาลเป็นประจำทุกปี ได้แก่ งานประจำปีวัดปากสมุทรที่ชาวบ้านพากันมาร่วมงานและสักการะหลวงพ่อดำ รวมทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด การขนทรายเข้าวัดในเทศกาลสงกรานต์ ที่ถือปฏิบัติกันมาเป็นประจำทุกปี งานทอดกฐิน ผ้าป่า และงานพิธีลอยเรือ

เดิมพิธีลอยเรือที่ตำบลแหลมใหญ่นั้น เป็นพิธีกรรมที่ครอบครัวคนจีนทำเพื่อสะเดาะเคราะห์เป็นครั้งคราว เป็นพิธีกรรมเล็กๆ ที่ทำกันเฉพาะในแต่ละครอบครัว มิได้เป็นประเพณีของส่วนรวม วัดอุประสงค์ก็เพื่อขอขมาเทพเจ้าแห่งท้องทะเล อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับในทะเล และขอพรให้เทพเจ้าตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือคุ้มครองตนเองและครอบครัว และญาติพี่น้องให้อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น ส่วนประกอบพิธีเป็นเรือสำเภาลำเล็กๆ มีเครื่องเช่นสังเวียงเทพเจ้าตามความเชื่อดั้งเดิมแบบคนจีน ส่วนคนไทยมีประเพณีทำบุญคลองที่ทำกันมานานแล้ว ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญที่ชาวบ้านต่างร่วมใจกันทำ โดยแต่ละหมู่บ้านจะกำหนดวันทำบุญไม่พร้อมกัน เช่น หมู่ที่ 3 บ้านเตาปูน หมู่ที่ 6 บ้านบางเรือหัก และหมู่ที่ 8 บ้านคลองด่านนอก ทำบุญคลองกันในวันขึ้นปีใหม่ 1 มกราคมของทุกปี ส่วนหมู่ที่ 7 บ้านคลองน้อย - คลองสองร่อง ทำในวันลอยกระทง ถ้าใครไม่ทำงอลัญญูชื่อกันว่า “จะทำกินไม่ขึ้นทั้งปี”

การทำบุญคลอง

“แขกแรง” ระบบคุณค่าของคนแหลมใหญ่

การอยู่ร่วมกันในชุมชนตำบลแหลมใหญ่ดั้งเดิมนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องไม่กี่ตระกูล ซึ่งได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาอยู่ หรือสืบทอดบรรพบุรุษจนนับญาติกันได้เกือบทั้งชุมชน มีคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นผู้นำ ทำหน้าที่ให้คำแนะนำปรึกษาทั้งกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีการดำเนินชีวิต ตัดสินไกล่เกลี่ยหากเกิดความขัดแย้ง ช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชน ชาวบ้านจึงอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งร่างกายแรงใจที่มีอยู่ก็จะช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน ไม่ว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนสิ่งของ อาหารการกิน ช่วยเหลือดูแลยามเจ็บไข้ได้ป่วย หรือยามเกิดเหตุเภทภัยต่างๆ นานา และกลไกอีกอย่างหนึ่งที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชนได้เป็นอย่างดีก็คือ การช่วยเหลือกันทำงานที่เรียกว่า “การลงแขก” หรือ “แขกแรง”

จาก “ลงแขก” กลายเป็น “แขกแรง” แต่เดิมชุมชนแหลมใหญ่เมื่อเวลาที่มีการขอร้องขอแรงกันไปช่วยทำงาน ชาวบ้านมักพูดกันติดปากว่า “ไปแขก” เช่น ไปแขกปลูกบ้าน ไปแขกปลูกโรงศาล ไปแขกก่อเตาตาล เป็นต้น นั่นคือไปลงแขกไปลงแรงช่วยทำงานในเรื่องที่เจ้าภาพ หรือเจ้าของงานต้องการให้ช่วย นานๆ เข้าคำว่า ไปแขกเพื่อใช้แรงงานช่วยทำงานให้กันโดยไม่ได้จ้างจึงกลายเป็นการเรียกกันติดปากชาวบ้านว่า “แขกแรง” ประจวบกับในปัจจุบันนี้มีการใช้คำว่าลงแขกในความหมายที่ไม่ดีนัก จึงมีผู้อาวุโสและผู้เฒ่าชุมขนหลายคนเห็นว่า “แขกแรง” ที่คนแหลมใหญ่พูดกันติดปากก็ดูจะเป็นที่รับรู้และเข้าใจกันได้ไม่ยากทั้งภายในชุมชนแหลมใหญ่และชุมชนใกล้เคียง

ลักษณะการขอแรงจะอาศัยความสนิทชิดเชื้อของเพื่อนบ้าน หรือเครือญาติ รวมไปถึงความชำนาญในงานด้านนั้นๆ ด้วย เรียกกันว่า “ไปแขก” อย่างเช่น ไปแขกทำนา ไปแขกเกี่ยวข้าวและนวดข้าว เป็นต้น เริ่มต้นด้วยการถอนกล้า ชาวบ้านที่อยู่ใกล้กันจะมาช่วยกันถอนกล้าแล้วมัดเป็นมัดๆ โยนเข่น้ำไว้เช้าวันรุ่งขึ้นจึงลงแขกทำท้องคลอง (ในท้องร่อง) สำหรับปักดำกล้า ตอนบ่ายมีการลงแขกปักดำกล้าในร่องสวน ใครมีส่วนมากจะมีแขกช่วยมาก เมื่อถึงคราวที่คนอื่นทำก็จะไปช่วยแรงเป็นการตอบแทนไม่ต้องเสียค่าจ้าง เรียกว่าไป “ใช้แรง”

หมุนเวียนกันไปแต่ละบ้าน เช่น ถ้าเริ่มที่บ้านนาย ก แล้วต่อไปบ้านนาย ข เวียนใช้แรงกันไปจนครบ ทำให้เกิดความสามัคคี และสนุกสนานในหมู่คณะ สำหรับเจ้าบ้านก็จะเป็นฝ่ายเตรียมกับข้าวกับปลาเลี้ยงแขกที่มาร่วมแรงเป็นอย่างดี สุพิน สุขคล้าย เล่าถึงการลงแขกทำนาที่แหลมใหญ่ ในอดีตว่า “...เมื่อก่อนทำนาข้าว ไม่ใช่พี่น้องก็เหมือนพี่น้อง พอเอาข้าวขึ้นลาน ไม่ใช่บ้านฉันก็เหมือนบ้านฉัน เพราะว่าต้องช่วยกันให้เสร็จ ข้าวเราถึงจะขึ้นลานได้ ถ้าเราไม่ช่วยเขาก็จะทำให้ช้า ทำไม่ทัน ถ้าเกิดว่าฝนตกมาข้าวเปียก ข้าวจะขึ้นรา แขกแรงถึงต้องรวมตัวกัน มาช่วยกัน คนที่เสร็จแล้วก็ต้องกลับมาช่วยเพื่อน...” ซึ่งบรรยากาศของการร่วมแรงของคนในชุมชนทำให้เกิดความผูกพัน ความสามัคคีและความเกื้อกูลกันภายในชุมชนเป็นอย่างดี

ต่อมาภายหลังการทำนาในร่องสวนหมดไป การลงแขกทำนาจึงหายไปจากตำบลแหลมใหญ่ แต่การอาศัยพึ่งพากันด้วยระบบแขกแรงของชาวแหลมใหญ่ยังคงมีอยู่ในการทำกิจกรรมเรื่องอื่นๆ ตลอดมา ดังที่สุพิน สุขคล้าย เล่าว่า พื้นที่แหลมใหญ่จะต้องถมที่ไว้สูงพิน้ำ ก็ใช้แขกแรงทำให้พิน้ำ ถมโคก ก่อเตา ปลูกโรงตาล โดยเจ้าบ้านจะเป็นคนเตรียมของ ถ้าก่อเตาก็ต้องหาปูนมาให้เรียบร้อย ถ้าจะไปตัดไม้ก็แขกแรงกันไป แล้วแต่หน้าที่ แล้วแต่ความชำนาญของแต่ละคน โดยในกลุ่มแขกแรงจะมีหัวหน้าซึ่งทำเป็นทุกอย่างอยู่คนเดียว เรียกว่าเป็นหัวแรง ซึ่งทุกคนที่ไปแขกแรงจะรู้หน้าที่ของตนดีว่าถนัดอย่างไรก็ทำงานที่ตนถนัดอย่างนั้น “...ปลูกบ้านก็มีคนคนหนึ่งเป็นหัวหน้า แต่ทุกคนก็ไปจับไปทำได้ทุกอย่าง ไม่ต้องสอน ไม่ต้องว่ากัน ทุกคนรู้อยู่แล้วว่าจะต้องทำอะไรบ้าง อย่างก่อเตานี้ใครวางอิฐเป็นก็ไปทำ ที่ทำไม่เป็นก็ไปกวานปูน หรือทำงานง่ายๆ ขนทรายขนหินทำไป ไม่ต้องมาบอกกันว่าคนนี่ต้องหน้าที่นี้ คนที่มาลงแขกเขาก็จะรู้กันเองว่าใครทำอะไร ถ้าใครทำอะไรไม่เป็นก็ทำงานเป็นกุสิไปไม่ต้องใช้ฝีมือ ไอ้คนที่ทำเป็น งานที่ต้องใช้ฝีมือก็ทำไป...” (สุพิน สุขคล้าย, สัมภาษณ์) โดยถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่าเจ้าบ้านจะเป็นฝ่ายจัดหน้าทำอาหารให้กับบรรดาแขกที่มาลงแรงช่วยงาน เรียกได้ว่า เหนื่อยจากการทำงานแล้วยังได้กินอาหารร่วมกันอย่างเอร็ดอร่อยอีกด้วย สุพินยังขยายความเพิ่มเติมอีกว่า จำนวนของแขกแรงยังเป็นตัวบ่งชี้ถึงนิสัยใจคอ

ของเจ้าของบ้านด้วย กล่าวคือ “ถ้าเจ้าของบ้านไม่จุกจิกจู้จี้ ก็จะมีคนไปกันเยอะ แต่ถ้าเจ้าบ้านจุกจิกจู้จี้ก็จะมีคนไปน้อย”

นอกจากแขกแรงในการทำงานดังกล่าวแล้ว แขกแรงยังได้แฝงอยู่ในงานบุญประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ของคนแหลมใหญ่อีกด้วย เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานทอดกฐิน และการทอดผ้าป่ากลางน้ำ

งานบวช

แต่ก่อนงานบวชชาวแหลมใหญ่ถือว่าเป็นงานสำคัญมาก ด้วยความเชื่อที่สืบทอดกันมาว่า หากบ้านไหนมีลูกชายบวชพระ พ่อแม่จะได้ขึ้นสวรรค์ตามไปด้วย นิยมกันว่าผู้ที่เข้าพิธีบวชจะต้องบวชให้ครบพรรษา ด้วยเป็นงานสำคัญดังกล่าว ชาวแหลมใหญ่จึงมีการเตรียมงานบวชกันล่วงหน้ากันเป็นเดือนๆ ทีเดียวก่อนเริ่มต้นด้วยการพายเรือไปบอกกล่าวญาติสนิทมิตรสหายและเพื่อนบ้านแต่ละบ้านล่วงหน้าเป็นเดือนๆ ส่วนแขกแรงที่มานั้นมีกันหลายเพศหลายวัย เรียกได้ว่าแต่ละบ้านต่างจุกจิกจูลานมากกันทั้งครอบครัว เจ้าภาพจะต้องเตรียมข้าวเตรียมข้าวของเครื่องใช้ อาหารแห้ง อาหารดิบไว้ให้พร้อมเพรียง รวมถึงสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับแขกแรงที่จะเข้ามาช่วยเป็นร้อยคน เช่น ต้องพายเรือไปขนข้าวของอุปกรณ์เครื่องครัวจากวัด พายเรือไปจับจ่ายใช้สอยในตลาดแม่กลอง เตรียมชุดส้วม มุงหลังคา ตักน้ำ ขนน้ำจืด หากไม่มีน้ำจืดที่หน้าบ้านก็ต้องนำเรือไปลมน้ำจืดแถวตำบลบางชันแตกหรืออำเภออัมพวา เป็นต้น

วันแรกที่แขกแรงมาร่วมการเตรียมงานถือเป็นวันสุกดิบ ผู้ที่เข้ามาช่วยงานมักจะนำเงิน หรือข้าวของ อาทิ อาหารแห้ง หาบ หากุ้ง หาบปลา ใส่กระชังมาร่วมทำบุญกับเจ้าภาพด้วย โดยในวันแรกนี้ชาวบ้านจะช่วยกันห่อข้าวหวมก ย้อมผ้าไตรด้วยขมิ้นชันผสมกับปูนแดง เมื่อถึงเวลาข้อมผ้าไตรเจ้าบ้านก็จะเชิญให้แขกมาร่วมกันข้อม เพราะถือว่าเป็นการทำบุญร่วมกัน ในวันที่สองแขกแรงก็ต้องมาช่วยกันทำอาหารคาวหวาน ทั้งขนมจิ้น ทำขนมทองหยิบ ทองหยอด กวน กาละแม กวนข้าวเหนียวแดง ทั้งผู้ชายและผู้หญิงมีการแบ่งงานกันไปตามแต่ถนัด เช่น ผู้ชายหาบปลา ผู้หญิงทำครัว บ้างก็แยกออกไปทำทั้งอาหารคาวหวาน บ้างก็

ตั้งวงพูดคุยกันตามประสา พอถึงตอนเย็นชาวบ้านก็จะมารวมฟังพระสวดมนต์
เย็น เล่ากันว่ามีคนนั่งฟังกันจนเต็มบ้านเลยทีเดียว

ช่วงวันที่สาม แยกแรงช่วยกันจัดเตรียมขบวนแห่นาค ซึ่งนับเรือขบวนได้
เป็นสิบๆ ลำทีเดียว โดยหัวขบวนเรือลำแรกเป็นแถวเรือลำที่สองเป็นเรือประดับ
ด้วยเครื่องอัฐบริหารเรือลำที่สามจะเป็นเรือแห่นาคเรือลำต่อไปก็จะเป็นเรือของ
ญาติพี่น้องเรียงต่อกันมาเรื่อยๆ กระจดงา เจือไทย ได้เล่าถึงงานบวชในครั้งนั้น
ว่า “...ช่วงเวลาหนึ่งเดือนก็ต้องเตรียมงานทุกอย่าง พอไปบอกชาวบ้านเผอิญ
ข้าวมือแรกจะต้องหุงกันเป็นถัง เพราะว่าคนมาช่วยงานเยอะมาก เรือจอดเรียง
กันเป็นแถวเลย แบบนี้ก็เรียกว่าแยกแรง เวลางานเราเขาก็มาช่วย งานคนอื่นเรา
ก็ต้องไปช่วย หนุนๆ สาวๆ จะได้แฟนกันตามงานบวชนี้แหละ เพราะว่าจะได้
พบกันเจอกันหมด...”

งานแต่งงาน

งานแต่งงานของชาวแหลมใหญ่ถือเป็นอีกหนึ่งประเพณีที่ต้องมีแยกแรง
มาช่วยกัน แต่ลักษณะการเตรียมงานหรือพิธีต้องน้อยกว่างานบวชมาก คนหนุ่ม
สาวสมัยก่อนมักพบปะกันตามงานวัดหรืองานบุญต่างๆ การคบกันมักจะอยู่ใน
สายตาของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย บางคู่ก็แต่งงานกันโดยความเห็นพ้องของผู้ใหญ่ทั้ง
สองฝ่าย ช่วงอายุที่อยู่ในวัยออกเรือนส่วนใหญ่จะอยู่ในช่วงอายุประมาณ 18 - 20
ปี บางคู่จะทำการหมั้นหมายกันไว้ก่อน บางคู่ก็จะจัดพิธีหมั้นไปพร้อมกับพิธีแต่ง
ภายในวันเดียวกัน

สำหรับงานหมั้นฝ่ายชายต้องเตรียมของหมั้น ได้แก่ แหวนหมั้น เงิน ทอง
รวมไปถึงสิ่งของมงคลที่ใช้ในการแต่งงาน เช่น ขนมน้ำจันอับ ขนมน้ำเปียะ ขนมน้ำ
ขนมงา ข้าวพอง ลูกกวาด (หรือขนมขี้แมว) และตั้งกวยเซียม เป็นต้น ส่วนพิธี
งานแต่งก็ขึ้นอยู่กับธรรมเนียมประเพณีของแต่ละตระกูลว่าต้นตระกูลที่มา
อย่างไรก็ถือปฏิบัติตามกันมาอย่างนั้น ฝ่ายเจ้าบ่าวจะยกขบวนเรือแห่ขันหมาก
ไปบ้านเจ้าสาว มีทั้งต้นกล้วย ต้นอ้อย บางบ้านก็จะมีเหล้า มีไก่ ขนมน้ำจัน และ
ขนมน้ำเปียะอันใหญ่

สมัยก่อนเล่ากันว่า ในระหว่างทางที่เจ้าบ่าวแห่ขันหมากมาที่บ้านเจ้าสาว ตามคลองจะมีดอกไม้ปักทั้งสองข้าง เจ้าบ่าวจะต้องนำติดตัวไว้ชิ้นหนึ่ง หรือมี ประตุนเงินประตุนทองกันไว้ระหว่างคลอง ฝ่ายเจ้าบ่าวก็ต้องนำห่อสตางค์ให้เป็นการ เปิดทางให้ไปหาเจ้าสาว และยังต้องจำด้วยว่าผ่านมาแล้วกี่ประตู เมื่อถึงบ้าน เจ้าสาว ทางฝ่ายเจ้าสาวก็จะถามว่าระหว่างทางผ่านอะไรมาบ้าง เจ้าบ่าวต้องตอบ ให้ถูกต้อง หากตอบไม่ถูกแสดงว่าไม่ใช่เขย ซึ่งถือเป็นเคล็ดที่ปฏิบัติกันมาแต่โบราณ เมื่อถึงคราวที่จะต้องส่งตัวเจ้าบ่าวเจ้าสาวเข้าเรือนหอ พ่อกับแม่ทั้งสองฝ่ายก็จะ สอนให้ทั้งคู่มีความอดทน ครอบรักกันไปนานๆ หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นไฟ อีก ฝ่ายก็ต้องเป็นน้ำ

ในส่วนของแขกแรงที่มาช่วยงาน ส่วนใหญ่จะเป็นไปในลักษณะการ เตรียมงานและการทำกับข้าวเลี้ยงแขก ซึ่งประเพณีการแต่งงานนี้ถือเป็นประเพณี ที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติได้อย่างชัดเจน

จะเห็นได้ว่า “แขกแรง” หรือการลงแขก เป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน แหลหมใหญ่มาแต่ดั้งเดิม ซึ่งถือเป็นประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ยามเมื่อต้องการใช้แรงงานของคนจำนวนมากไปช่วยงานส่วนตัว หรือทำกิจกรรม สาธารณะต่างๆ เพื่อจะได้เสร็จโดยเร็วไม่ต้องจ้าง ถือเป็นวัฒนธรรมการพึ่งพา อาศัยเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชนที่มีค่านิยมในเรื่องการทดแทนหนี้บุญคุณด้วย แรงงาน หรือสิ่งของข้าวปลาอาหาร อันเป็นหัวใจสำคัญของการลงแขก กิจกรรม ต่างๆ ที่ใช้แขกแรงได้ทำให้เกิดการพบปะสังสรรค์ของผู้คนในชุมชนอยู่ตลอดเวลา เป็นกลไกสำคัญของชุมชนที่นำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์อันดี ทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน ความสมัคสมานสามัคคีของคนในชุมชน อันเป็นการสร้างความเป็น ปึกแผ่นให้แก่ชุมชนแหลหมใหญ่อีกด้วย

จนกระทั่งเมื่อราวๆ 20 ปีที่ผ่านมา ประเพณีการลงแขกหรือไปแขก หรือ แขกแรง เริ่มที่จะหายไปจากแหลหมใหญ่ การเกื้อกูลแรงงานแบบเดิมเริ่มถูกแทนที่ ด้วยการจ้างแรงงาน ปัจจุบันประเพณีการลงแขกที่แหลหมใหญ่กำลังจะสูญหายไป จากชุมชนด้วยกระแสของการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาสมัยใหม่และการรุกคืบ ของเมือง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและฐานทรัพยากร ทำให้วิถีการ

ดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมที่เรียบง่ายผูกพันกับธรรมชาติ และประเพณีวัฒนธรรม ชุมชนหลายอย่างสูญหาย หรือเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจสังคมดังกล่าว ชาวบ้านส่วนใหญ่ล้วนต้องดิ้นรนชวนขวายในการทำมาหากิน หมดเวลาไปกับการประกอบกิจกรรมในชีวิตประจำวันของตนเองอย่างเร่งรีบ ทำให้เวลาและโอกาสที่จะทำกิจกรรมสาธารณะของชุมชนร่วมกัน หรือลงแขกช่วยแรงงานอย่างที่เคยทำกันมาเมื่อครั้งก่อนยิ่งลดน้อยลงไปทุกที แยกแรงจึงถูกแทนที่ด้วยการจ้างแรงงานที่มีผลตอบแทนเป็นตัวเงินตามระบบสังคมทุนนิยม ไม่ต่างไปจากท้องถิ่นอื่นๆ แม้กระทั่งการทำอาหารในงานบุญตามประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีการบวชนาค งานศพ ก็ยังเป็นการจ้างแรงงานแทนการช่วยงานกัน อย่างแต่ก่อน และเวลาที่ไปร่วมงานก็ไปอย่างรีบเร่งใกล้เวลาที่ทำพิธีกรรมจึงไปถึงบริเวณจัดงาน พอพิธีกรรมเสร็จทุกคนต่างพากันรีบกลับบ้าน กลับไปทำกิจธุระของตนเอง การเก็บล้างถ้วยชามอาหารที่เจ้าภาพทำเลี้ยงในงานตกเป็นภาระของคณงานที่เจ้าภาพจ้างมา อาจจะเหมารวมกับคนทำครัว หรือจ้างต่างหาก ยิ่งความนิยมการเลี้ยงโต๊ะจีนแพร่หลายเข้ามาในชุมชน หน้าที่การทำอาหารเลี้ยงแขกที่มาร่วมงานยังเป็นเรื่องของการจ้างแรงงานอย่างเบ็ดเสร็จ

การพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนแหลมใหญ่

พิธีลอยเรือ การผลิตข้าวประเพณีชุมชนของคนแหลมใหญ่

เมื่อประมาณ 10 กว่าปีมานี้เอง ตำบลแหลมใหญ่ได้จัดพิธีลอยเรือขึ้นเป็นงานใหญ่ของชุมชน ซึ่งณรงค์ เดชบุญ (ผู้ใหญ่อ้วน) ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 เล่าว่า พิธีลอยเรือสำเภาสะเดาะเคราะห์ เป็นพิธีกรรมที่จัดเสริมการทำบุญคดลอง ซึ่งทำกันอยู่เป็นประจำในหมู่บ้าน เริ่มต้นขึ้นที่บ้านคลองสองร่อง หมู่ที่ 7 และอาจจะพร้อมๆ กับหมู่บ้านอื่น เช่น บ้านคลองด่านใน หมู่ที่ 2 และบ้านคลองด่านนอก หมู่ที่ 8 เนื่องจากมีพระสงฆ์จากวัดปากสมุทรทักขึ้นว่า ชาวบ้านน่าจะสะเดาะเคราะห์โรคร้ายไปกับสายน้ำ เช่นเดียวกับที่เห็นคนจีนทำในหมู่บ้าน ประกอบกับเป็นช่วงเศรษฐกิจตกต่ำที่สุด จึงนับว่าเป็นจังหวะเหมาะที่จัดงานเรียกขวัญกลับมาสู่ชาวบ้าน เพราะเรื่องงานบุญสำหรับชาวบ้านนั้น เพียงแค่ออกปากบอกบุญก็มี

จะมาร่วมกันทั้งหมดบ้าน ส่วนหมู่ที่ 2 กับหมู่ที่ 8 ก็ร่วมกันทำบุญทั้งสองฝั่งคลอง
ทุกครั้งอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อมีการจัดงานทำบุญคลองและลอยเรือสะเดาะเคราะห์
จึงมีคนมาร่วมงานกันมาก จำนวนประมาณ 2,000 - 3,000 คน เงินจากการเรียไร
ทำบุญถวายวัด หรือนำไปสร้างเต็นท์ถวายวัดได้หลายหมื่นทีเดียว

จากพิธีกรรมความเชื่อของครอบครัวคนจีน ได้ถูกนำไปปรับใช้จนกระทั่ง
กลายเป็นประเพณีชุมชนของคนแหลมใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านที่อยู่ใกล้
ทะเล และทำอาชีพประมง ผู้ใหญ่อ้วนได้เล่าให้ฟังถึงแนวความคิดของผู้นำชุมชน
และชาวบ้านที่ดิริเริ่มรื้อฟื้น หรือ “ผลิตซ้ำ” พิธีลอยเรือขึ้นมาใหม่ซึ่งมีความหมาย
ลึกกลงไปกว่ารูปแบบประเพณีพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ดั้งที่เคยทำกันมา ดังนี้

1) ความคิดเกี่ยวกับอานิสงส์ของบุญ

งานทำบุญคลอง และพิธีลอยเรือที่ชาวบ้านร่วมจัดขึ้นนั้น ถ้าดูกันอย่าง
ผิวเผินก็อาจไม่ต่างกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เห็นกันทั่วไปในสังคมไทย แต่
สำหรับชาวแหลมใหญ่งานบุญมีอานิสงส์ มีคุณประโยชน์อย่างอนอกน้นต์ต่อ
วิถีการดำเนินชีวิตหลายด้านของชุมชน อาทิ มีคุณโดยตรงต่อทุกชีวิตที่ได้ร่วม
ทำบุญ “แล้วแก่เค้ากินบุญเก่าอยู่ ชาตินี้ถึงรวยนั้ก ลูกเต้าก็คนได้ดีกันหมด”
“ไปเข้าวัดทำบุญเสียบ้างซี จะได้หายทุกข์ชะที” “เมื่อเช้าได้ใส่บาตรทำบุญ จิตใจ
มันจึงสบาย” “เป็นบุญโขเลยนะป่าที่ได้แม่เดือนมาเป็นลูกสะใภ้” “ทำบุญกันเกิด
ชาติหน้าจะได้สบายไม่ลำบากเหมือนทุกวันนี้ ชาวบ้านพูดถึงและเชื่อว่าการทำบุญ
นั้นจะส่งผลถึงชีวิตของตนเองและครอบครัวทั้งในชาติก่อน ชาตินี้และชาติหน้า

นอกจากนั้นการทำบุญยังส่งผลต่อการทำมาหากิน บุญที่วันนี่ยังมีกิน บุญ
ที่ยังมีปลาให้จับ การทำบุญสะเดาะเคราะห์ยังสามารถขจัดทุกข์โศก โรคภัย และ
สิ่งไม่ดีออกจากตัวเราได้หมดตามความเชื่อตั้งแต่ครั้งโบราณ แต่ที่สำคัญที่สุดคือ
งานบุญสามารถรวมคน รวมใจคนให้จดจ่ออยู่ที่บุญ สร้างความเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกันได้มาก

2) ความคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนา

คนในตำบลแหลมใหญ่ส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา วัดปากสมุทรจึง

เป็นศูนย์รวมของชุมชน นอกจากงานบุญที่จัดขึ้นตามประเพณีทางศาสนา เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันพระ งานศพ งานบวชแล้ว ชาวบ้านอาศัยวัดเป็นที่จัดงานประเพณีต่างๆ เช่น ในวันเด็ก วันสงกรานต์ ฯลฯ ถ้าไม่ไปอาศัยจัดงานที่วัด ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์ไปประกอบพิธีพุทธที่หมู่บ้าน และที่บ้านเป็นส่วนตัวอีกด้วย เช่น งานทำบุญกลางบ้าน งานขึ้นบ้านใหม่ งานทำบุญวันเกิด เป็นต้น ส่วนพระสงฆ์ก็ยังคงเป็นที่พึ่งทางใจที่ชาวบ้านไปขอคำปรึกษาขอวัดอุ้มงคมาคุ้มครอง รวมทั้งการหาทางออกในหลายๆ เรื่อง เช่น การขายที่โรคร้ายไข้เจ็บ เรื่องราวของบุตรหลาน การทำมาค้าขาย ฯลฯ นอกจากวัดแล้วชาวบ้านยังมีหลวงปู่ หลวงลุง หลวงพ่อ หลวงพี่ หลวงหน้า หลวงอา ที่มีสรรพคุณวิเศษประจำอยู่ตามวัดต่างๆ นอกชุมชนอีกมากมายที่บอกต่อๆ กันไปเพื่อช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ชาวบ้าน พุทธศาสนานับชาวบ้านจึงเป็นพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องและผูกพันกับวิถีการดำเนินชีวิตอย่างแน่นแฟ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณ นอกจากพิธีกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว คนแหลมใหญ่ยังนิยมผนวกพิธีพุทธเข้ากับพิธีทางพราหมณ์และมีเหมือนๆ กับคนไทยโดยทั่วไป

3) ความคิดเรื่องการใช้พิธีลอยเรือลดความขัดแย้ง

ตามที่ได้กล่าวแล้วว่า เดิมนั้นคนแหลมใหญ่เป็นเครือญาติกัน อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานหาอยู่หากินกันเป็นกลุ่มๆ ตามความถนัดในการทำอาชีพของกลุ่มตน บ้านคลองสองร่องก็เช่นเดียวกัน สมัยก่อนมีแต่เครือญาติร่วมมือกันหักร้างถางพงเพื่อตั้งถิ่นฐาน ร่วมกันทำมาหากิน แต่มายุคหลังพื้นที่ที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ มีความพอเพียง และก่อให้เกิดความสุขตามอัตภาพนั้นถูกบีบให้เล็กลง เพราะมีความคับคั่งแออัดมากขึ้นจากการขยายตัวของประชากรและหะยะสະใ้รวมทั้งคนที่อพยพมาจากที่อื่น ความสัมพันธ์ของเครือญาติค่อยๆ ห่างขึ้น จนกระทั่งเริ่มเกิดความขัดแย้ง เรื่องปัญหาชีวิตครอบครัว เรื่องผลประโยชน์จากการทำมาหากิน บางทีจากเรื่องเล็กบานปลายเป็นเรื่องใหญ่ จนบางครั้งเกินกำลังของผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้นำชุมชนจะแก้ไขความขัดแย้งอย่างที่เคยทำมาในอดีตได้ จึงเป็นภาระของผู้นำชุมชน คือผู้ใหญ่บ้านหมู่ต่างๆ ที่จะต้องหาวิธีที่เหมาะสมจัดการให้เกิดความปรองดองในชุมชน จึงเห็นว่าการทำบุญคลองและพิธีลอยเรือน่าจะเป็นวิธีหนึ่งในหลายๆ วิธีที่จะเชิญชวนให้ชาวบ้านมามีส่วนร่วม อาณิสสรที่ได้จากงาน

ทำบุญร่วมกันจะช่วยลดความขัดแย้งในชุมชนได้ นอกจากคนที่มาร่วมงานจะได้รับบุญกุศลกันถ้วนหน้าแล้ว การได้พบหน้าคำตา พูดคุยกัน ยังเป็นโอกาสให้ชาวบ้านได้รู้จักว่าใครเป็นลูกเป็นหลานใคร เป็นโอกาสได้สร้างสัมพันธ์มิตรกัน เมื่อมีทุกข์ภัยมาเยือนจะได้พึ่งพาอาศัยกัน ด้วยเหตุนี้ การจัดงานจึงจะต้องให้ทั้งบุญกุศล ได้ทำทาน ได้สะเดาะเคราะห์ ได้ขอขมา ได้ให้อภัยกัน และยังต้องให้ชาวบ้านได้ทั้งความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงใจอีกด้วย

พิธีลอยเรือสะเดาะเคราะห์ที่คนแหลมใหญ่ริ้วฟื้นขึ้นมาใหม่นั้น รองรับพื้นฐานความคิดที่ได้กล่าวมาข้างต้น โดยมีรูปแบบและกระบวนการจัดการแตกต่างไปจากเดิม อย่างเช่น บ้านคลองสองร่องมีวัตถุประสงค์ของการทำพิธีเพื่อขอขมาแก่เทพเจ้าแห่งทะเล อุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับในทะเล ขอพรให้เทพเจ้าคุ้มครอง และเพิ่มวัตถุประสงค์ในการสร้างความปรองดองและลดความขัดแย้งเข้าไว้ด้วย ซึ่งแต่เดิมไม่มีเพราะเป็นพิธีกรรมความเชื่อของคนจีนแต่ละครอบครัว โดยจัดพิธีใหญ่โตสมกับเป็นงานของคนทั้งหมู่บ้าน มีการผนวกพิธีกรรมทางศาสนาเข้าไว้ด้วย ซึ่งแต่เดิมไม่มี ส่วนเรือสำเภาใช้เรือขนาดใหญ่ที่บรรจุสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ต่างจากของเดิมที่เป็นเครื่องเช่นสังเวทเทพเจ้าตามความเชื่อของคนจีนแต่ละตระกูล และยังมีกิจกรรมเพิ่มคือ การให้มีโจรสลัดปล้นเรือ ซึ่งแต่เดิมไม่มีกิจกรรมนี้เช่นกัน

นอกจากชาวบ้านจะตกลงกันว่างานพิธีลอยเรือต้องเป็น “งานส่วนรวม” แล้ว ยังต้องเป็น “งานใหญ่” อีกด้วย จึงมีการเตรียมงานกันอย่างเอิกเกริก เริ่มจากการป่าวประกาศให้รู้กันทั่วไปว่าจะมีงานบุญ ชาวบ้านที่มีจิตอาสาเข้ามาช่วยงานกันโดยไม่ต้องบังคับกะเกณฑ์ รูปแบบในการจัดงานจึงไม่ต่างจากงานบุญงานอื่นๆ ของชุมชน และมีการแบ่งหน้าที่กันทำแยกเป็นงานฝ่ายชายและฝ่ายหญิง

งานของฝ่ายชายเริ่มจากการออกไปบอกบุญเรียไรเงินจากชาวบ้านตั้งแต่ก่อนวันงานเพื่อนำไปซื้อวัสดุอุปกรณ์เครื่องใช้ไม้สอยประกอบพิธี ส่วนค่านางนั้นไม่มีการจ่ายในงานบุญของชุมชน

“เรือสำเภา” เป็นอุปกรณ์หลักที่สำคัญในพิธีลอยเรือ เพราะจะใช้เป็นพาหนะในการนำเคราะห์กรรมทั้งหลายทั้งปวงที่ชาวบ้านไม่พึงประสงค์ออกไปทิ้ง

ข่าวสาร กระเทียมแห้ง และมีตุ๊กตาด้ายยาคู่หนึ่งบรรทุกใส่เรือสำเภาไป เครื่องเช่น
สิ่งนี้นอกจากจะมีไว้สำหรับเซ่นไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และให้บรรดาผู้ล่องล้นนำไป
ใช้ในโลกหน้าแล้ว ยังได้นำหม้อข้าว เต่าไฟ เครื่องครัวใหม่ๆ ใส่ลงไปด้วย เพราะมี
เจตนาจะให้เป็นที่านแก่คู่บ่าวสาวที่ออกเรือนใหม่ หรือผู้ยากไร้ที่ต้องการข้าวของ
เครื่องใช้ที่จำเป็นด้วย ความคิดที่จะให้ของเป็นที่านแก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วยนั้น
เป็นความคิดที่ผสมผสานเข้ามาในภายหลัง

เมื่อจัดวางของเซ่นสังเวยแล้ว มีหม้อทำพิธีมาเบิกเนตรเรือสำเภา ทำฉัตรคู่
เอาสายสิญจน์โยงลงมาสู่บริเวณพิธี นิมนต์พระมาสวดและพรมน้ำมนต์ให้
จากนั้นคณะกรรมการจัดงานได้เชิญชวนให้ชาวบ้านจุดธูปอธิษฐานสะเดาะเคราะห์
บางคนเอาสตางค์มาใส่ในเรือมากบ้างน้อยบ้างตามแต่จะศรัทธา เสร็จเรียบร้อย
แล้วจึงนำเรือสำเภาลงเรือใหญ่ไปปล่อยกลางทะเล

พิธีลอยเรือ

ผู้ใหญ่อ้วนยังเล่าถึงเกร็ดความเชื่อดั้งเดิมว่าของเซ่นเจ้าใครจะเอาไปเฉยๆ ไม่ได้ เพราะเคราะห์กรรม โรคภัย สิ่งเลวร้ายที่ผู้อื่นสะเดาะไว้จะมาเข้าตัว แต่ถ้า “ปล้น” ไปก็จะเป็นการแก้เคล็ด ฉะนั้นชาวบ้านจึงมีธรรมเนียมสร้างทำเป็นโจรสลัดติดตามเรือสำเภาออกไป ทำที่ปล้นเรือสำเภา ตีหัวเรือ คว่ำเรือให้จมแล้วก็เอาของไปได้ เชื่อกันว่าคนปล้นต้องเป็นคนใจกล้า และดวงแข็ง สิ่งชั่วร้ายจึงจะไม่เข้าตัว ในปีแรกๆ ก็มีคนบ้านอื่นมาปล้นได้เงินไปกินเหล้า และได้ของไปใช้ ส่วนที่ไม่ต้องการก็ปล่อยให้ลอยทะเลไป แต่ในปีหลังๆ ชาวบ้านหมู่บ้านที่จัดพิธีจะมาปล้นเสียเอง บางครั้งผู้ใหญ่อ้วนเองยังนำพวกปล้นเสียด้วยซ้ำ ในปัจจุบันนี้กลุ่มโจรสลัดปล้นเรือสำเภาก็ยังมีอยู่ บางทีเป็นพวกวัยรุ่นหนุ่มสาวที่รวมเป็นโจรสลัดที่ไม่เอายากได้ของเพียงแต่ต้องการร่วมประเพณีเพิ่มความสนุกสนานให้แก่คนในชุมชนเท่านั้นเอง ส่วนของที่ปล้นได้ก็นำมาไว้ในห้องใต้เตียงเก็บน้ำที่วัด เพื่อใช้เป็นของกลางของชุมชน บ้านใครมีงานก็มาขอยืมไปใช้ได้ตลอดปี ส่วนเงินที่ปล้นได้ก็เอามาใส่หม้อสมทบเป็นทุนสำรองของชุมชนต่อไป

พิธีลอยเรือสำเภาสะเดาะเคราะห์ของหลายหมู่บ้านในตำบลแหลมใหญ่ เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมของชุมชน ที่ผู้นำชุมชนและชาวบ้านช่วยกันพลิกฟื้นพิธีกรรมที่ใกล้สูญกลับขึ้นมาปรับใช้สังคมอีกครั้งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญที่จะสร้างความสามัคคีและเสริมเติมพลังให้ชาวบ้านเข้มแข็งขึ้น การใช้โอกาสในวันลอยกระทง เป็นจังหวะเหมาะในการปล่อยเคราะห์กรรมหรือสิ่งร้ายๆ ออกจากตัวเอง ได้ขอขมาในสิ่งผิดพลาดที่กระทำไป และขอพรสำหรับสิ่งดีงามให้เกิดขึ้นใหม่ พระพุทธศาสนา ทานบารมี และความเชื่อดั้งเดิม สามารถนำมาผสมผสานหลอมรวมกันภายใต้งานประเพณีชุมชน ทั้งยังมีการสอดแทรกวัฒนธรรมความสนุกสนานรื่นเริงแบบไทยอันเป็นบทบาทหน้าที่หนึ่งของประเพณีเข้าไปในพิธีกรรมได้อย่างลงตัว นอกจากนี้จะเป็นการสร้างพิธีกรรมในรูปแบบใหม่ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมชุมชนแล้ว ยังเป็นทางออกกลไกหนึ่งในการช่วยลดความขัดแย้ง และสร้างที่พึ่งพิงทางใจให้ชาวบ้านในภาวะที่ประสบกับวิกฤตการณ์ความเดือดร้อนต่างๆ เพื่อเสริมพลังยืนหยัดสู้ชีวิตได้ต่อไป

“ແຂກແຮງ” ການຟູລຶກພື້ນຟັງຊຸມຊົນ

ດັ່ງທີ່ກ່າວມາແລ້ວວ່າ ຕໍາບຸລແຫລມໃຫຍ່ຍັງມີສາຍໄຍຂອງຄວາມສັມພັນຮົ່ມໃນຊຸມຊົນຢູ່ຫຼາຍ ກໍຈຶ່ງພົບວ່າຍັງຄົງມີການຊ່ວຍແຮງງານກັນເລື້ອຍຢູ່ບໍ່ຮາ ແມ້ວ່າຈະໃຊ້ກັນເລື້ອຍໃນກຸ່ມພື້ນສາມິທ ຫຼືອໃນແວດວງເຮືອຖາທິເປັນກຸ່ມເລັກໆ ກໍຕາມ ອ່າຍເຊັ່ນ ຂາວບ້ານຮາວ 10 ຄົນ ຊ່ວຍກັນລ່ງແຂກວາງແຜ່ນປູນທາງເດີນເຂົ້າບ້ານເພື່ອບຸຣທາຄວາມເຕືອດຣ້ອນຂອງພື້ນບ້ານ 4 - 5 ຫຼັງຄາເຮືອນ ອື່ກຸ່ມໜຶ່ງແຂກແຮງກ່ອເຕາຕາລແລະແຂກແຮງເກັບຂະ

ດັ່ງນັ້ນ ກຸ່ມຜູ້ນໍາຊຸມຊົນແຫລມໃຫຍ່ ທັງສາມາືກອຸດົມກຸຣບຸຣາສ່ວນຕໍາບຸລກໍານັ້ນ ຜູ້ໃຫຍ່ບ້ານແລະຜູ້ອາວຸໂສຂອງຊຸມຊົນ ຈຶ່ງເຫັນຄຸນຄ່າຂອງ “ແຂກແຮງ” ວ່າເປັນກຸມິປັດຖຸຖາພື້ນບ້ານທີ່ຂາວແຫລມໃຫຍ່ຮູ້ຈັກແລະຄຸ້ນເຄຍຕືອຢູ່ແລ້ວ ຈຶ່ງພາຍາມທີ່ຈະຟູລຶກພື້ນແຂກແຮງໃຫ້ກັບມາເປັນຟັງໃນການປຸກຈືດສໍານຶກຂອງການມີສ່ວນຮ່ວມອ່າຍແທ້ຈືຣງຂອງຊຸມຊົນແຫລມໃຫຍ່ ເພື່ອແກ້ປັດຖາແລະພັດທະນາຄຸນຄາພື້ນຊີວິດຂອງຄົນແຫລມໃຫຍ່ດ້ວຍຟັງແລະຄວາມສາມາດຂອງຄົນແຫລມໃຫຍ່ເອງ ຈຶ່ງປັດຖາຕ່າງໆ ທີ່ຊຸມຊົນແຫ່ງນີ້ກໍາລັງເຜືອຖາຢູ່ ອາທິ ປັດຖາສິ່ງແວດລ້ອມ ແລະປັດຖາຂະ ຮາມຄືງກືກຈືຣຣສາຮາຣະເພື່ອສຳຣາງປະໂຍຸຂຸນສຸຂແກ້ສັງຄົມຊຸມຊົນລຸ່ມນໍ້າແມ່ກລ່ງຕໍ່ໄປໃນວັນຂ້າງຜື້ນໍາ

ແຂກແຮງເກັບຂະ : ກຸມິປັດຖຸຖາແກ້ປັດຖາຊຸມຊົນ ຈາກການທີ່ຕໍາບຸລແຫລມໃຫຍ່ຕັ້ງຢູ່ບຸນພື້ນທີ່ປາຍນໍ້າແມ່ກລ່ງ ຈໍາຕ້ອງຮອງຮັບສິ່ງປຸກືກຸລທີ່ທັງມາຈາກຕອນບຸນຂອງແມ່ນໍ້າອ່າຍຮາກເລີ່ຍໄມ້ໄດ້ ທັງນໍ້າເສີຍແລະຂະໂມຸລຝ່ອຍຕ່າງໆ ແຫ່ງນໍ້າໃນຊຸມຊົນແຫລມໃຫຍ່ຊຶ່ງເປຣືຍບເສມືອນສາຍເລືອດທີ່ຮາລ່ອເລີ່ຍຊີວິດຄົນແຫລມໃຫຍ່ຖືກປຸນເປືອນດ້ວຍມລຸພິຂແລະເນ່າເສີຍ ຈຶ່ງຂາວບ້ານຮັບຮູ້ແລະສັມຜິສໄດ້ຈາກການສັງເກດ ແລະວິຖີລໍານໍ້າທີ່ເປຣືຍໄປ ບາງເວລາເນ່າມີກລິນເຫມັ້ນ ສື່ເປຣືຍໄປຂະ ຄຸງຟາສຕືກ ກລ່ງໂຟມລ່ອຍຕາມລໍານໍ້າມາກຂຶ້ນ ສັຕຸນໍ້າໃນລໍາຄລ່ງລດນ້ອຍລ່ງ ອື່ກັງຄົນໃນຕໍາບຸລແຫລມໃຫຍ່ເອງທີ່ທັງຂະໂມຸລຄລ່ງອັນເກີດຈາກຄວາມເຄຍຂຶ້ນ ທໍາໃຫ້ຂະໂມຸລເປັນປັດຖາເຫນັກທີ່ແກ້ໄຂໄດ້ຍາກ

ໃນການດໍາເນີນງານເພື່ອການຟູລຶກພື້ນວັດທະນາຣຸຣມ “ແຂກແຮງ” ອຸດົມກຸຣບຸຣາສ່ວນຕໍາບຸລແຫລມໃຫຍ່ ຈຶ່ງໄດ້ຮືເຣີມໃຫ້ມີກືກຈືຣຣກຸ່ມເຍາວຊົນ “ຮັກຸຂແຫລມໃຫຍ່”

แหลมใหญ่ และผู้ที่เกี่ยวข้องกับทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน และกลุ่มองค์กร เครือข่ายลุ่มน้ำทำกิน - แม่กลอง ในการหาแนวทางและข้อเสนอแนะเพื่อการ แก้ไขปัญหาและวางแผนพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลอง - ทำกิน

ผลสืบเนื่องจากงานดังกล่าว ทำให้ผู้นำชุมชนบ้านเตาปูน (หมู่ที่ 3) ได้ ล้อมวงพูดคุยเพื่อปรึกษาหารือกันด้วยความใส่ใจในทรัพยากรชุมชน และความ ห่วงใยของชีวิตลูกหลานในอนาคต ดังที่ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบอกว่า “...เพราะเรา เล็งเห็นความสำคัญของการรักษาสิ่งแวดล้อม จึงได้เสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ เมื่อก่อนชาวบ้านก็จะทิ้งลงตามลำคลอง โดยไม่มีการคำนึงถึงผลกระทบที่จะตาม มา ทั้งตามความเคยชินของชาวบ้าน เราก็อยากเห็นชุมชนสะอาด...”

สุพิน สุขคล้าย สมาชิก อบต.ได้สะท้อนถึงสถานการณ์ปัญหาขยะของ แหลมใหญ่ที่เป็นปัญหาหนักของชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องมีการแก้ไขว่า “...ที่เรามา นั้งคุยกัน คิดกัน 3 - 4 คน แนวคิดของพวกเรามันตรงกัน มันอุดมการณ์เดียวกัน ต้องการให้แหลมใหญ่มีอนาคต ทำให้ปัจจุบันกลับมามีความสุขเหมือนอดีต ชุมชน ของเราถ้าสมบูรณ์ เรื่องร้ายๆ เช่น โรคร้ายไข้เจ็บก็จะเบาลงไป สิ่งที่จะต้องทำมัน เยอะ แต่คนทำมันไม่มี มันก็เหมือนแผลติดเชื้อ ไม่รู้จักหายซะที เพราะคนเรายังไม่ ใส่ใจ ยึดติดพฤติกรรมเก่าๆ เห็นแก่ตัว ถ้าทุกคนไม่ช่วยกัน เอาแต่กอบโกย เอาแต่ กำไร ไม่คืนทุนให้ธรรมชาติเลย อย่างเรื่องขยะเราบอกว่าอย่าทิ้งคลอง เขาก็บอก ว่า ฉันทิ้งนิดเดียว แล้วถ้าทิ้งทุกวันล่ะ หลายๆ บ้านล่ะ ถ้าขยะพวกนี้จมลงไปใ นเลน จมลงไปใตดิน สัตว์น้ำที่อยู่ในเลนจะเป็นยังไง ถ้าถุงพลาสติกมันไปปิดปากรูปู รูปลาจะเป็นยังไง ถ้าเขาอยู่ต่อไปเขาก็เจริญพันธุ์ต่อไปได้ ทุกคนมองว่าทิ้งขยะ ลงคลองแล้วเป็นความลำบากในการคมนาคม แต่ถ้ามันจมดินล่ะ สมัยก่อนมัน เป็นผ้า เป็นใบตอง มันเปียกได้ ย่อยสลายได้ แต่เดี๋ยวนี้นมันเป็นถุงพลาสติก มัน เป็นผ้าใยสังเคราะห์ มันเป็นโฟม สัตว์อยู่ตรงนั้นแล้วมันจะเกิดได้สักเท่าไร...”

ด้วยแรงใจของกลุ่มผู้นำดังกล่าว ได้นำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม วิธีการที่ทำการแก้ปัญหายุ่งยากแรกๆ ถือว่าเป็นการทดลอง หากวิธีที่ทำแล้ว ใช้ไม่ได้ผลก็ค้นหาวิธีการอื่นต่อไป โดยพยายามมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งเด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ แม้ว่าจะไม่ได้ผลร้อยเปอร์เซ็นต์ หรือไม่ได้เกิดความ

สุพินบอกว่า “...ทำที่นี่ทำในชุมชนเดียว แต่ก็มีบ้านที่ยังไปไม่ถึงเพราะ
ทุนน้อย กำลังน้อย ทำทั้งคลองก็ทำไม่หมด เราก็เอาเงินเดือนของเราส่วนหนึ่ง
นี้แหละช่วยค่าน้ำมัน ช่วยค่าถุงขยะ เพราะมันต้องมีค่าใช้จ่าย ส่วนใครจะไปเก็บ
ก็อยู่ที่ว่าใครว่างก็จะผลัดเปลี่ยนกันไป แม้จะไม่มีโครงการนี้ ไม่มีงบประมาณ
ตรงนี้เราก็ต้องทำ ต้องคืนรน แม้ไม่มีใครสานต่อ เราก็ต้องทำต่อไป เราปฏิญาณ
กันไว้แล้วว่า เราจะทำด้วยกันต่อไป...”

ผลจากความเสียสละและความพยายามเหล่านี้ บวกกับความร่วมมือของ
ชาวบ้าน ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการจัดการขยะที่เริ่มต้นจากภายในบ้านตัว
เอง ทำให้ปัญหาขยะในแม่น้ำลำคลองลดลงได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันนี้ ผู้ใหญ่
กระตังสา สามารถคุยได้อย่างภาคภูมิใจว่า พื้นที่บริเวณหน้าหมู่บ้านซึ่งมีบ้านเรือน
ค่อนข้างแออัด และปัญหาขยะสกปรกรกรุงรังมากนั้น “...สะอาดแล้ว ชาวบ้านเขา
จัดการเก็บ ดูแลกันเอง...” เพราะหากจะกล่าวถึงการรักษาความสะอาด ลดปัญหา
ขยะ หรือลดภาวะน้ำเสียในแม่น้ำลำคลองนั้น ไม่ใช่หน้าที่ของคนใดคนหนึ่ง ของ
กลุ่มผู้นำ หรือของพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ของคนในชุมชนตลอด
ลำน้ำแม่กลองที่จะต้องร่วมกันแก้ปัญหาขยะและมลพิษทางน้ำ ซึ่งเป็นโจทย์ใหญ่
มากกว่า จะสร้างจิตสำนึกร่วมและสร้างพฤติกรรมที่ดีมีความรับผิดชอบในเรื่องนี้ให้
แก่คนแหลมใหญ่ และคนชุมชนอื่นๆ ในลุ่มน้ำแม่กลองได้อย่างไร เพื่อธำรงรักษา
สายน้ำแห่งนี้ให้ยังประโยชน์หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนทั้งลุ่มน้ำสืบไปในอนาคต

ลานวัฒนธรรมวัดปากสมุทร เวทีสื่อสารชุมชน

วัดปากสมุทร ศูนย์กลางหลอมรวมจิตใจของคนแหลมใหญ่ โดยทุกๆ ปีใน
ช่วงกรุดกรานต์ (ตรุษสงกรานต์) มีประจําประจำปีเป็นงานบุญ งานฉลองใหญ่
ชาวบ้านจะพากันมาสักการบูชา ปิดทองหลวงพ่อดำและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด
ปากสมุทร รวมทั้งมีกิจกรรมร่วมกันก่อพระเจดีย์ทรายที่ลานวัดซึ่งถือเป็นประเพณี
ที่ปฏิบัติกันมา 60 กว่าปีแล้ว ซึ่งปัจจุบันนี้ อบต.แหลมใหญ่รับเป็นเจ้าภาพจัดงาน
ทุกปี นอกจากกิจกรรมตามประเพณีที่เคยมีดังกล่าวแล้ว ทาง อบต.แหลมใหญ่
โดยนายก อบต. นายเรวัต แจ้งกระจ่าง และรองนายก อบต. นายอมรศักดิ์ ฉัตระทิน
พร้อมกับสมาชิก อบต.คนอื่น ๆ อาทิ นายสุพิน สุขคล้าย นายวิทยา ปรองดอง

ลานวัฒนธรรม วัดปากสมุทร

นายदेश นิมนานุทย รวบรวมทั้งนายกระดงงา เจือไทย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ได้จัด “ลานวัฒนธรรม” งานประจำปีขึ้น โดยมีกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การแข่งขันก่อพระเจดีย์ทรายของแต่ละหมู่บ้านเพื่อชิงรางวัลจาก อบต.แหลมใหญ่ จัดให้มีการแข่งขันเรือใบภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วัสดุพื้นบ้านและวัสดุที่หาได้ใกล้ตัว อาทิ ตับจาก ผ้าขาวม้า ผ้าใบ เป็นต้น เนื่องจากเรือใบประเภทนี้ คนแหลมใหญ่เคยใช้มาในอดีต จากวัสดุและแรงลมตามธรรมชาติที่ชาวบ้านคุ้นเคยและปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยไม่ต้องพึ่งพาเครื่องยนต์และเชื้อเพลิง แต่ภายหลังเมื่อมีเครื่องยนต์ที่สะดวกรวดเร็วกว่า บรรทุกขนส่งได้มากกว่า จึงเลิกใช้เรือใบพื้นบ้านไป ทาง อบต.จึงต้องการรื้อฟื้นภูมิปัญญาในเรื่องนี้กลับมา เพื่ออนุรักษ์ไว้ไม่ให้สูญหายไป อีกทั้งกิจกรรมนี้ยังสร้างความสนุกสนาน และความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมให้แก่คนแหลมใหญ่ด้วย นอกจากนี้ ลานวัฒนธรรมแหลมใหญ่ ยังมีนิทรรศการเรื่องต่างๆ อาทิ ประวัติการก่อพระเจดีย์ทรายและประวัติการแข่งเรือใบของวัดปากสมุทร ในช่วงกลางคืนมีการฉายหนังสั้นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนแหลมใหญ่ โดยคนแหลมใหญ่ซึ่งมีสมาชิก อบต.เป็นผู้นำ ร่วมกันถ่ายทำเอง

และสร้างโรงหนังสือกลางลานวัดเพื่อฉายหนังให้ชาวบ้านชม มีการเปิดเวทีเสวนาระหว่างผู้นำชุมชนกับชาวบ้าน พูดคุยเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ของชุมชน โดยใช้ชื่อว่า “ลานวัฒนธรรมท้องถิ่น สะท้อนชีวิตคนแหลมใหญ่” รวมทั้งเรื่องราวที่ผู้นำอยากแจ้ง อยากให้ข้อมูล หรืออยากชี้แจงทำความเข้าใจกับประชาชน และปัญหาที่ชาวบ้านอยากบอกกับผู้นำ นับเป็นภูมิปัญญาที่ปรับใช้สื่อชุมชนอย่างชาญฉลาด เพราะบทบาทหน้าที่สำคัญของประเพณีวัฒนธรรมชุมชน นอกจากการตอบสนองทางด้านจิตใจ และสร้างบูรณาการทางสังคมให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว หน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งนั่นคือ การทำหน้าที่ในการสื่อสารชุมชน ซึ่ง อบต.แหลมใหญ่สามารถใช้ประเพณีวัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องมือในการสื่อสารชุมชนได้ดี ซึ่งในอดีตผู้นำและองค์กรการเมืองท้องถิ่นอย่าง อบต.แหลมใหญ่แทบจะไม่มีการสื่อสารกับชุมชนโดยตรงเลย การประชุมประชาคมมีน้อยครั้งและมีการโต้แย้งกันมาก เพราะชาวบ้านไม่รับทราบในกิจกรรมการดำเนินงานของ อบต. แต่ลานวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในช่วงเวลา 3 - 4 ปีมานี้ ช่วยลดช่องว่างในการสื่อสารชุมชนไปได้มาก ชาวบ้านกับผู้นำใกล้ชิดกันมากขึ้น ซึ่งต่อมาผู้นำได้ใช้บรรยากาศและความรู้สึกอันดีนี้มาจุดกระแสการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวมของชุมชนมากขึ้น รวมทั้งการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรด้วย

การจัดการทรัพยากรหลักใหญ่ด้วยวัฒนธรรมชุมชน

วิถีชีวิตของคนหลักใหญ่ที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นอยู่กับความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งยศ สันตสมบัติ (2542) กล่าวว่า เป็นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคน ชุมชน และธรรมชาติแวดล้อม ซึ่งปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นทั้งพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และพัฒนาการทางวัฒนธรรมชุมชนไปพร้อมๆ กัน ตามความหมายของวัฒนธรรมชุมชนนั้น หมายถึง วิถีปฏิบัติของคนในชุมชน มีการสะสมเป็นมรดกของชุมชน มีการปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม และมีการถ่ายทอดต่อไปยังคนรุ่นใหม่ วัฒนธรรมชุมชนมีองค์ประกอบอยู่ 3 ประการ คือ ระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมกัน และระบบความเชื่อ (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533) ซึ่งวัฒนธรรมชุมชนจะมีความหลากหลายแตกต่างกันไปแต่ละท้องถิ่น และมีพลังเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ปรับตัวตามเงื่อนไขและบริบทของสภาวะแวดล้อมได้ด้วยการผลิตซ้ำหรือผลิตใหม่ของชุมชนเจ้าของวัฒนธรรม ที่ผ่านมาการจัดการทรัพยากรชุมชนที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด คือใช้วัฒนธรรมชุมชนจัดการ ซึ่งจะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น ชุมชนใดที่มีความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติอย่างยาวนาน จะเกิดการสั่งสมสืบทอดภูมิปัญญาในการเรียนรู้ที่จะอยู่กับธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูล และมีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรได้ด้วยตนเอง

ภูมิปัญญาที่นำมาปรับใช้กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมี 2 ระดับคือ ระดับรูปธรรม ซึ่งสังเกตได้จากภายนอก ได้แก่ องค์ความรู้ เทคโนโลยีพื้นบ้าน และพฤติกรรมการใช้ของชุมชน และระดับที่ลึกกลงเป็นระดับนามธรรม คือ ระบบความคิด ระบบคุณค่า และระบบความเชื่อของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นอุดมการณ์และสำนึกของชุมชนที่จะใช้ชีวิตอย่างสมดุลกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ คือสิ่งที่แฝงอยู่เบื้องหลังองค์ความรู้ เทคโนโลยี และพฤติกรรมที่จะเป็นตัวกำหนดโลกทัศน์ และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ตำบลแหลมใหญ่มีวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นรากฐานสำคัญที่สามารถใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

1) ระบบการผลิต ตำบลแหลมใหญ่มีระบบการผลิตด้านเกษตรกรรมเป็นหลักมาตั้งแต่อดีต ที่มีทั้งการทำการเพาะปลูกสวนมะพร้าวทำน้ำตาลในพื้นที่ตอนเหนือของตำบลห่างจากฝั่งทะเลอ่าวแม่กลอง และทำประมงชายฝั่งทะเล ซึ่งต้องอาศัยพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างแนบแน่นยาวนาน มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำและป่าชายเลนอยู่มาก ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรของชุมชน ทั้งน้ำ ป่าชายเลน ดอนหอย และทรัพยากรประมง ประเด็นนี้น่าจะเป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดการตระหนักรู้และให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่กำลังมีปัญหา

2) ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ชุมชนตำบลแหลมใหญ่มีพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติสืบเนื่องมาแต่สมัยเมื่อก่อตั้งชุมชน ความสัมพันธ์เช่นนี้นำไปสู่การร่วมมือกันกระทำการกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน มีการพึ่งพาอาศัยและให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาในหมู่ญาติมิตร ซึ่งชุมชนสามารถผลิตซ้ำประเพณี “แขกแรง” หรือการลงแขก เพื่อระดมพลังจากสมาชิกชุมชนมาใช้ในการแก้ปัญหา ด้านการจัดการขยะชุมชน และร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน ด้านอื่นๆ ได้อีก อาทิ ปลูกป่าชายเลน วางปะการังเทียมในทะเล ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นผลดีต่อการจัดการทรัพยากรของชุมชน

3) ระบบศาสนา ความเชื่อ อันเป็นระบบคุณค่า ประเพณี และพิธีกรรม นอกจากการนับถือศาสนาและปฏิบัติกิจทางประเพณีพิธีกรรมต่างๆ อันเนื่องในศาสนาเหมือนกับคนในท้องถิ่นอื่นๆ แล้วคนแหลมใหญ่ให้คุณค่าและความเคารพต่อธรรมชาติที่แวดล้อมรอบตัวมาแต่อดีต ซึ่งแสดงออกด้วยการมีความเชื่อถือเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านพิธีกรรม เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำอาชีวะ แม้ย่านางเรือ แม่เต่าไฟ และเทพเจ้าแห่งท้องทะเล ที่มีการบนบานศาลกล่าวและเช่นสรวงบูชาไปตามขนบธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติกันมา ซึ่งเป็นระบบคุณค่าชุมชนได้ใช้ประเพณีพิธีกรรมเป็นกลไกในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และสามารถนำมาปรับใช้กับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนที่น่าไปสู่การรวมพลังชุมชนทำกิจกรรมส่วนรวม และสร้างความเป็นอันหนึ่ง

อันเดียวกันของชุมชน ก่อให้เกิดการปรองดองและลดข้อขัดแย้งลงได้ อย่างเช่นกรณีของประเพณีพิธีกรรมลอยเรือ และลานวัฒนธรรมวัดปากสมุทร

4) ภูมิปัญญา ระบบนิเวศชุมชนแหลมใหญ่เป็นพื้นฐานสำคัญของการก่อเกิดภูมิปัญญาของคนแหลมใหญ่ ซึ่งรวบรวมเป็นความรู้ ประสบการณ์ ความเชื่อที่สั่งสม สืบทอด และนำไปใช้เพื่อการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ที่อาศัยอยู่ และสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลเพื่อความอยู่รอดอย่างมั่นคง ซึ่งภูมิปัญญาของคนแหลมใหญ่ดังกล่าวมาแล้วนั้นสามารถนำมาปรับใช้เพื่อการจัดการทรัพยากรชุมชนได้ ดังกรณีของการจัดการทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นปัญหาเกิดจากการกัดเซาะ

ปัจจุบันตำบลแหลมใหญ่กับปัญหาเรื่องการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรประมงลดลง นับวันจะเพิ่มขึ้นและรุนแรงขึ้นทุกขณะ รวมทั้งปัญหาขยะ ปัญหาน้ำเสีย เนื่องจากพฤติกรรมของคนภายในชุมชนเอง และจากการที่เป็นชุมชนปลายน้ำที่จำต้องรับของเสียทุกชนิดที่มาจากต้นน้ำ ปัญหาที่คุกคามความมั่นคงของฐานทรัพยากรแหลมใหญ่มากขึ้นอีกเรื่องหนึ่ง คือปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการพังทลายของชายฝั่ง ซึ่งจะก่อปัญหาการสูญเสียทรัพยากรป่าชายเลน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำ และความมั่นคงในชีวิตของคนแหลมใหญ่ที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง ซึ่ง อบต.แหลมใหญ่ได้ร่วมกับจังหวัดสมุทรสงครามปลูกป่าชายเลนขึ้นหลายครั้งรวมทั้งภาคเอกชน และบริษัทธุรกิจการค้าต่างๆ ได้เข้ามาร่วมกิจกรรมปลูกป่าชายเลนอยู่เนืองๆ แต่ดูเหมือนว่าจะไม่ทันการกับการพังทลายจากการกัดเซาะเพราะไม้ชายเลนที่ปลูกใหม่ต้องใช้เวลานานกว่าจะเป็นแนวกำบังคลื่นลมได้ ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาและลดผลกระทบดังกล่าวให้ทันที่ ผู้นำชุมชนและชาวบ้านกลุ่มหนึ่งซึ่งได้ตระหนักดีว่า การจะจัดการกับปัญหานี้ได้ต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมให้กับคนแหลมใหญ่ เพื่อให้ตื่นตัว รับรู้ปัญหา ร่วมและรับผิดชอบในการแก้ปัญหาาร่วมกัน จึงจัดทำโครงการศึกษาแนวทางลดผลกระทบจากการกัดเซาะชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) การดำเนินการวิจัยโดยใช้วิธีการลงไปจัดเวทีในทุกหมู่บ้านของตำบลแหลมใหญ่

มีประชาชนเข้าร่วมให้ข้อมูลแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับปัญหา และเสนอทาง
แก้ปัญหาาร่วมกัน การดำเนินงานวิจัยสำเร็จลุล่วงด้วยการมีส่วนร่วมของคน
แหลมใหญ่ ผลวิจัยทำให้ทราบถึงสาเหตุจากการกีดเซาะอย่างชัดเจน มีการเสนอ
แนวทางแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม และอยู่ในสภาพความเป็นจริงอย่างมีความ
เป็นไปได้ในการดำเนินการแก้ปัญหา ที่น่าสนใจคือเป็นการแก้ปัญหาโดยการใช
ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วยการใช้ไม้ไผ่ปักเป็นแนวป้องกันคลื่นทะเล ซึ่งนับว่าได้ผลดี
ระดับหนึ่ง ซึ่งชุมชนจะต้องมีการติดตามสภาวะการณ์อย่างใกล้ชิด และพยายามที่
จะหาวิธีการเพื่อแก้ปัญหาอย่างได้ผลยั่งยืน

ในการจัดการกับปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรนี้ เป็นปัญหาใหญ่ที่
ชุมชนตำบลแหลมใหญ่ไม่สามารถจัดการได้โดยลำพัง จึงมีการจัดตั้งเครือข่ายกลุ่ม
อนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งตำบลแหลมใหญ่ โดยร่วมมือกับเครือข่ายอนุรักษ์อ่าว
ไทย ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มอนุรักษ์ในแต่ละพื้นที่ในชุมชนชายฝั่งอ่าวไทย
รูปตัว ก 6 จังหวัด ได้แก่ ฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สมุทรสาคร
เพชรบุรี และกรุงเทพมหานคร ที่มีลักษณะภูมินิเวศคล้ายกัน คือ นิเวศนหาดโคลน
การรวมตัวเพื่อร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแก้ปัญหาร่วมกัน ตั้งแต่การอนุรักษ์
ทรัพยากร การป้องกัน การกีดเซาะชายฝั่ง โดยมีผู้ประสานงานของแต่ละจังหวัด
ขับเคลื่อนโดยกลุ่มสมาชิกเครือข่ายในแต่ละพื้นที่

ดังจะเห็นว่า ตำบลแหลมใหญ่กำลังดำเนินการในอันที่จะรักษา ดูแล
ทรัพยากรของตนไว้ให้คงความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนสำหรับอนาคต
ของคนแหลมใหญ่ ซึ่งต้องอาศัยความเข้มแข็งของชุมชนเป็นอย่างมากในการที่
จะธำรงรักษา พร้อมทั้งการพัฒนาให้เกิดความสมดุล เนื่องจากมีเงื่อนไขปัจจัย
ทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่อาจเป็นอุปสรรคขัดขวาง หรือถ่วงให้เกิดความ
ล่าช้า และไม่เป็นไปตามความต้องการของชุมชน แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าประ
ทรมองในปัจจุบันคือ ชุมชนแหลมใหญ่กำลังดำเนินการอย่างเข้มข้นในการใช้ความ
สามารถขององค์กรชุมชนแสวงหาและดึงฐานวัฒนธรรมชุมชนมาปรับใช้ให้
สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันได้อย่างดี โดยเฉพาะการสร้างกระบวนการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชน

บรรณานุกรม

- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. **พื้นที่ป่าจังหวัดสมุทรสงคราม**. ม.ป.ท., 2555.
- กรมวิชาการ. **หลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.
2533)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2534.
- กระทรวงศึกษาธิการ. **พระราชบัญญัติการศึกษา**. 2542.
- _____. **หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544**. พิมพ์ครั้งที่ 3,
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การส่งเสริมและเผยแพร่. กรมส่งเสริมคุณภาพ
สิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2545.
- กาญจนา แก้วเทพ. **เอกสารการถอดบทเรียนชุดโครงการวิจัยการสื่อสารเพื่อ
ชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,
2548.
- กำธร กุลชล. **การออกแบบชุมชนเมืองคืออะไร การติดตามคำตอบในรอบ 40 ปี**.
: มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ, ม.ป.ป.
- คณิน บุญสุวรรณ. 2542. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2540 สิทธิ
เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร
ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ภูมิปัญญา, 2545.
- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **แผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 - 2549**. กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2544.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ทิศทางหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, 2531.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. “แนวความคิดวัฒนธรรมชุมชน” ใน **ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
(บรรณาธิการ). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม**.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

เฉลิวย บุรีภักดี. ความหมายและขอบเขตของยุทธศาสตร์การพัฒนา. เพชรบุรี.

บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, 2544. (เอกสารอัดสำเนา)

ชลทิตย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลตระกูล. “เทคโนโลยีพื้นบ้านและแหล่ง
วิทยาการในชุมชน” ใน การพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน
หน่วยที่ 1 - 8, หน้า 201 - 248. นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
สุโขทัยธรรมาธิราช, 2533.

ชาญญ วงษ์วิภาค. นิเวศน์วิทยาประมงชายฝั่งตะวันตก. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2532. (เอกสารอัดสำเนา)

ชาตรี สำราญ. วิจัย (แผนการสอน) ในชั้นเรียนแบบง่าย ๆ สไตล์ ชาตรี สำราญ.
มูลนิธิสตศศรี - สฤชดีวงศ์ : กรุงเทพฯ, 2545.

ตำราพระราชานุญาต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, และคนอื่นๆ. กลุ่มน้ำ
แม่กลอง ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ “เครือญาติ” มอญ. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มติชน, 2547.

ประเวศ วะสี. “การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยหรือการพัฒนา.” ชุมชนพัฒนา.
1(1) : (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2530) : 72 - 92.

ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการ
พัฒนาอย่างยั่งยืน. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

_____. ปฏิรูปการศึกษาในทัศนะของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์เพื่อนคิด, 2544.

ลักขณา นักร้อง. รายงานการวิจัยการศึกษาความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในการ
จัดกิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนระหว่างผู้นำและผู้จัดกิจกรรมการ
ศึกษานอกโรงเรียน. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.

_____. การพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2534.

วันทนา ศิวะ และไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์. แปล. ปล้นผลผลิต! ปฏิบัติการจีเอ็ม
เสียบียงอาหารโลก. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, 2544.

วันทนา ศิวะ และศิริลักษณ์ มานะวงศ์เจริญ. แพล, สงครามน้ำ การเปลี่ยน
ถ่ายอำนาจจากชุมชนสู่เอกชน มลพิษ และผลประโยชน์. กรุงเทพฯ.
สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, 2546.

ศรียศกร วลลิตโกดม. “ลุ่มน้ำแม่กลอง” ใน ลุ่มน้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคม
และวัฒนธรรม. ปราณี วงษ์เทศ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : บริษัท
พิมพ์เนศ พรินต์ติ้งเซ็นเตอร์ จำกัด, 2536.

_____. “แหล่งโบราณคดีเขายี่สารกับการเกิดบ้านเมืองชายทะเล” ใน
คำถามใหม่ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีไทย. มหาวิทยาลัยศิลปากร,
กรุงเทพฯ, 2542. หน้า 21 - 24.

ศูนย์วิจัยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอ่าวไทยตอนบน และจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. สถานภาพและแนวทางการจัดการทรัพยากรทางทะเล
และชายฝั่งอ่าวไทยฝั่งตะวันตก. กรุงเทพฯ : ประสขชัยการพิมพ์, 2549.

ศูนย์วิจัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. รายงานการประชุม “สังคม - วัฒนธรรม
ภาคตะวันตกศึกษา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2531.

สภาสถาบันราชภัฏ, คณะกรรมการ. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตาม
พระราชดำริ. กรุงเทพฯ : สำนักพัฒนาการฝึกหัดครู, 2542.

ศาสตราจารย์. การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการโรงเรียนในการนำภูมิปัญญา
ท้องถิ่นมาพัฒนาการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด
สำนักงานการศึกษา จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการนิเทศบัณฑิต มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2542.

สามารถ จันทร์สุรย์. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน.” ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนา
ชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
(มหาชน), 2536.

สุรจิต ชีรเวทย์. คนแม่กลอง. พิมพ์ครั้งที่ 3. สมุทรสงคราม : หอการค้าจังหวัด
สมุทรสงคราม, 2548.

สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์. รากฐานแห่งชีวิต : วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533.

สุรพล สุदारา. “การจัดการและการใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการ” ใน
การประชุมเชิงวิชาการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางน้ำ. กรุงเทพฯ :
ภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.

เสรี พงศ์พิศ และวิชุด นันทสุวรรณ. แผนแม่บทชุมชน ประชาพิสัยและพัฒนา.
ม.ป.ท., ม.ป.ป. (เอกสารอัดสำเนา)

อนุสรณ์ อุณโณ และคณะ. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่องสืบสร้างประวัติ
ศาสตร์วัฒนธรรมอัมพวาสวนนอก ตำบลบางนางลี่. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
กองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2547.

อภิญา บัวสรวง และคณะ. รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาการเปลี่ยนแปลง
การดำรงอยู่ และการพลิกฟื้นวัฒนธรรมชุมชนแม่น้ำท่าจีน - แม่กลอง.
นครปฐม : มหาวิทยาลัยมหิดล และเครือข่ายนักวิจัย, 2546.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. “หมู่บ้านในสังคมไทย: ข้อโต้แย้งทางความคิด”. ใน
จรัญ โฆษณานนท์ (บรรณาธิการ). วิถีสังคมไทย สารนิพนธ์ทางวิชาการ
เนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเด็ก.

_____. “โลกาภิวัตน์กับวัฒนธรรมไทย” ใน บทสนทนามหาวิทยาลัย
เที่ยงคืน ท้องถิ่นพัฒนากับโลกาภิวัตน์ วิฤตโลกวิฤตไทยอะไรคือ
ทางรอด : กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
2544.

_____. เส้นผมบังภูเขา : ความคิดสามัญเชิงวิพากษ์, กรุงเทพฯ : สถาบัน
พัฒนาการเมือง, 2545.

สัมภาษณ์

- กระดิงงา เจือไทย. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- แก้ว เสือฮา. หมู่ที่ 2 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- จิราพร บานเย็น. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ชยพัทธ์ สุวรรณราม. สมาชิก อบต.หมู่ที่ 2 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ชวน เกิดทองดี. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ณรงค์ เดชบุญ. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- เด็ช นิมมานุทย์. หมู่ที่ 4 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ถนอม ทองจับ. หมู่ที่ 2 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ทวี สมศักดิ์. หมู่ที่ 2 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ทองคำ เจือไทย. หมู่ที่ 4 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ทองปลิว คงศรี. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- บัญชา แก้วมณี. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- บุญเยี่ยม ฉัตระทิน. อดีตกำนัน ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- บุญรอด เอี่ยมสะอาด. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- บุญลอย เดชบุญ. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ผล บุตรกลับ. หมู่ที่ 3 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- เพ็ญ เจือไทย. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 4 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- มานิต เกิดทองดี. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- มาลี ชมภูทวีป. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- เรวัต แจ้งกระจ่าง. อดีตนายก อบต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- ละเอียด กลั่นสกุล. ชาวบ้านหมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- วิทยา ประองตอง. รองนายก อบต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- วิเชียร เดชบุญ. หมู่ที่ 7 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.
- สนั่น บุตรเพียร. หมู่ที่ 2 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.

สมบัติ เทียนพรมมณี. หัวหน้าช่างก่อเตาเผาถ่าน บ้านบางสมแพรก
ต.บางตะบูน อ.บ้านแหลม จ.เพชรบุรี.

สังวาลย์ เปลือมอาศัย. หมู่ที่ 2 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.

สุพิน สุขคล้าย. รองนายก อบต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.

สุข สุวรรณาราม. หมู่ที่ 2 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.

อนันต์ คลองน้อย. สมาชิก อบต.แหลมใหญ่ หมู่ที่ 8 ต.แหลมใหญ่ อ.เมือง
จ.สมุทรสงคราม.

อมรศักดิ์ ฉัตรระทิน. นายก อบต.แหลมใหญ่ อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.

อุทัย ดำรงธรรม. หัวหน้าส่วนจำกัดแม่กลองพัฒนา หมู่ที่ 6 ต.แหลมใหญ่
อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.

ฮวย ดำรงธรรม. หัวหน้าส่วนจำกัดแม่กลองพัฒนา หมู่ที่ 6 ต.แหลมใหญ่
อ.เมือง จ.สมุทรสงคราม.

สถาบันวิจัยทางทะเลและวัฒนธรรมเอเชีย
มหาวิทยาลัยมหิดล

ISBN 978-616-279-255-7

9 786162 792557

ราคา 250 บาท